

KLASSİK AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI

ÜZEYİR
HACIBƏYLİ

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

ÜZEYİR HACIBƏYLİ

**SEÇİLMİŞ
ƏSƏRLƏRİ**

İKİ CİLDDƏ

I CİLD

**"ŞƏRQ-QƏRB"
BAKİ-2005**

Bu kitab "Üzeyir Hacıbəyov. Əsərləri. On cildə. I, II cildlər" (Bakı, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası nəşriyyatı, 1964, 1965) və

"Üzeyir Hacıbəyov. Seçilmiş əsərləri" (Bakı, Yazıçı, 1985) nəşrləri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır

Tərtib edəni və
ön sözün müəllifi:

Abdulla Abasov

782.81 - dc 21 AZE

Hacıbəyli Üzeyir. Seçilmiş əsərləri. İki cildə. 1 cild. Bakı,
"Şərq-Qərb", 2005, 408 səh.

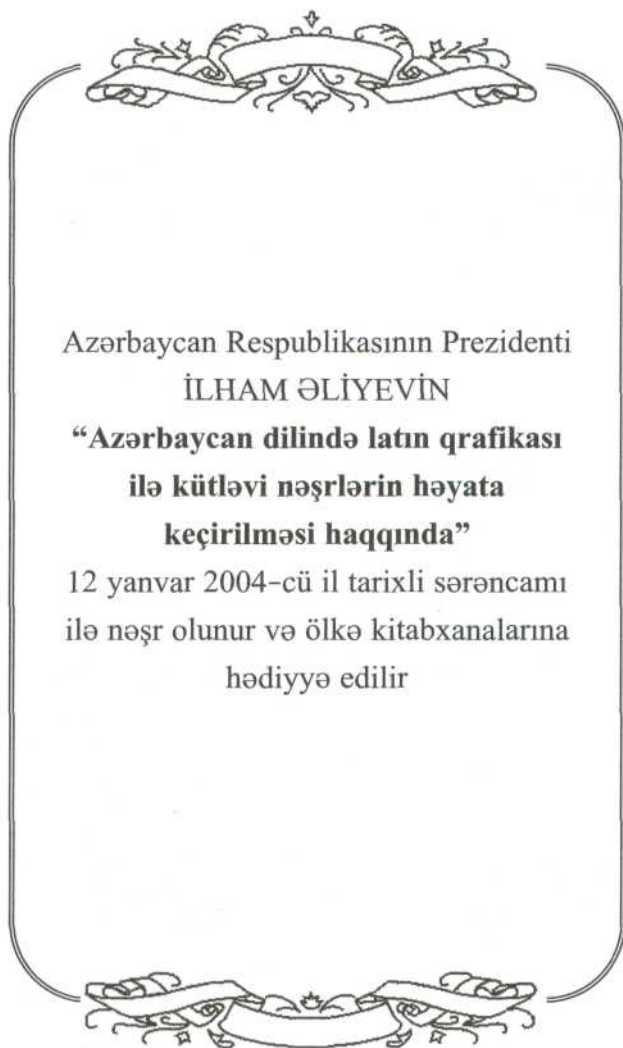
Çoxəsrlik ədəbi mədəni irsimizin inkişafında Üzeyir bəy Hacıbəyli milli bədii istedadın, sənətkarın və ictimai xadimin tamamilə yeni tipini ifadə edir. Sözün əsl mənasında xəlqi, milli bədi şüurun oyanışının, maarifçilik və intibah enerjisinin Üzeyir miqyaslı nadir və universal simasına o dövrdə əvəz və tay göstərmək çox çətindir. Böyük bəstəkarın böyük söz ustası ilə bu səviyyədə vəhdəti dünya musiqi mədəniyyəti tarixində nadir hadisələrdəndir.

Üzeyir Hacıbəyli bir bəstəkar kimi daha çox opera ustasıdırsa, bir dramaturq kimi məzhəkənevədir. Dünya komediya təcrübəsi və milli ənənə zəminində o, öz ideya məzmunu, bədii əxlaqi ovqatı ilə büsbütün yeni, şüxluğu, məlahət və duzluluğu ilə misilsiz məzhəkələr yaradıbdır. XX əsrin əvvəlində Azərbaycanda ictimai şüurun səciyyəsinə, bədii obrazlı təfəkkürün bunlarsız təsəvvür etmək olmur.

Seçilmiş əsərlərinin bu cildində bəstəkar və dramaturq Üzeyir bəyin xalq musiqisinə sədaqətin, müdrik folklor-muğam stixiyası ilə en yeni dünya opera ənənəsi arasında qaynağa, qovuşağa düğru hərəkətin ifadəsi olan "Leyli və Məcnun", "Şah Abbas və Xurşid banu", "Əsli və Kərəm", "Harun və Leyla", "Rüstəm və Söhrab", "Koroğlu" operaları, "Ər və arvad", "O olmasın, bu olsun", "Arşın mal alan" komediyaları ilə yanaşı salirik hekayələri və səhnəcikləri toplanmışdır.

ISBN 9952-418-65-2

© "ŞƏRQ-QƏRB", 2005

SƏNƏTKAR ÖMRÜ

Azərbaycan xalqı dünya mədəniyyətinə görkəmli ədəbi şəxsiyyətlər bəxş etmişdir. Xalqımızın iftixarı, XX əsrin qüdrətli sənətkarı Üzeyir Hacıbəyli də belə şəxsiyyətlərdən biridir.

Üzeyir Hacıbəyli ədəbi-bədii aləmə həyatı yaxşı və dərinlən bilən bir yazıçı kimi gəldi. İlk gündən də dövrü və əsri ilə bir cərgədə addımladı. Zamanın qabaqcıl ideyaları səviyyəsində dayanmağa, xalqının keçmişinə hörmət etməyə, onun milli ləyaqətini qorumağa, indisi və gələcəyi ilə yaşamağa başladı. Bunun üçün ük növbədə təbliğ etmək istədiyi ideyaların xalqa xeyrini, ictimai mənasını düşündü, onların yayılması üçün yeni yollar, üsullar və formalar tapdı. Mədəniyyətə bir sıra yeni çalarlar, janrlar gətirdi. Bu yolda gərgin əzab və əziyyətlərə dözdü, dəhşətli çətinliklərlə üzləşməyə məcbur oldu. Bir an da olsa əqidəsindən dönmədi, ictimai mövqeyindən geri çəkilmədi. Əksinə, əsrdən-əsrə, ildən-ilə ucaldıqca tərəqqiyə, inkişafa böyük ehtiyacı olan müqəddəs xalqına, doğma torpağına daha dərinlən bağlandı, əlinin gücündən, vətəninin qüdrətindən qüvvət aldı, özünün böyük daxili dünyasına, coşqun vətənpərvərliyinə, sədaqətli vətəndaş olmağına qədirlən xalqını inandıra bildi. Bununla da özünə böyük bir dayaq və arxa qazandı. Xalqına həqiqi oğulluq elədiyi üçün adı əbədiləşdi, əsrlərə və nəsillərə nümunə oldu. XX əsrin tarixi ona öz qızıl səhifələrində yer ayırdı. Onu əsrin böyük oğlu, milli operanın banisi, musiqili komediya janrının ilk yaradıcısı, mahir jurnalist, yeni çalarlı publisistik ədəbiyyatın banilərindən biri, ilk maarif və mədəniyyət işçisi, qüdrətli dramaturq və güclü vətəndaş yazıçı kimi qəbul etdi. Onun məna dolu zəngin ədəbi-bədii irsi, hər cəhətdən kamil, insani hiss və duyğulardan yoğrulmuş müdrik şəxsiyyəti, əzablı və şərəfli həyatı böyük bədii və elmi əsərlər üçün zəngin materialdır. Bu qüdrətli sənətkarın ən birinci obyektı insan, onun həyatı, ən birinci qəhrəmanı isə xalq və onun mübarizəsi olmuşdur. Ona görə də Üzeyir sənəti indinin özündə də müdrik fikirlər, böyük səciyyələr və ehtiraslar sənəti kimi müasir mədəniyyətə işıq salır. Üzeyir irsi yalnız xalqı düşündürən, onun tələb və ehtiyacları ilə bağlı olan, bəzən onu həyəcana gətirən, bəzən də sevindirən mətləblərdən yarandığı üçün həm son dərəcə sadə və həm də qüdrətlidir. Üzeyir irsinin gücü insan ləyaqətini alçaladan, ona hər cəhətdən düşməni kəsən qeyri-sağlam şəraitə, feodal dünyasının çürük qayda-qanunlarına qarşı yönəlməsində, cəmiyyətə səadət və xoşbəxtlik arzulamasında, daima irəliyə, gələcəyə səslənməsində, güclü həyat eşqi təbliğ etməsindədir. Məhz buna görə də XX əsr mədəniyyəti-

tini, ictimai fikir tarixini Üzeyir Hacıbəylisiz təsəvvür etmək qeyri-mümkündür. Keçən əsrin əvvəllərində C.Məmmədquluzadə yeni realist-satirik publisistikanın, hekayənin, M.Ə.Sabir yeni şerin, Ə.Haqverdiyev yeni dramın bayraqdan idisə, Üzeyir Hacıbəyli inqilabi-demokratik publisistikanın yeni çalarlarının, "ədəbiyyat tariximizdə misli görünməyən yeni, realist məzhəbəkələrin"¹ yaradıcısı olmuşdur.

Böyük Üzeyirin çoxçalarlı zəngin yaradıcılığı həmişə müasir tənqid və musiqi ədəbiyyatşünaslığının diqqət mərkəzində olmuşdur. Onun məftunedici musiqisi, publisistikası, etik, estetik və ictimai-siyasi görüşləri, jurnalistik fəaliyyəti və dramaturgiyası haqqında S.Vurğun, M.Arif, M.C.Cəfərov, Ə.Sultanlı, M.İbrahimov, F.Köçərli, F.Hüseynov, R.Nağıyev, Q.Məmmədli, Q.Qasimov, E.Abbasova, X.Məlikov, C.Quliyev, Y.Şirvan və s. kimi görkəmli alim və yazıçılar qiymətli fikirlər söyləmişlər. Bundan sonra da Üzeyir irsi haqqında yeni-yeni əsərlərin yaranacağı şübhəsizdir.

Üzeyir Əbdülhüseyn oğlu Hacıbəyli 1885-ci il sentyabrın 18-də Azərbaycanın səfali güşələrindən biri olan Ağcabədidə anadan olmuşdur. Atası Əbdülhüseyn Hacıbəyli Şuşanın maarifpərvər ziyalılarından biri olmuş, ağcabədili Kərbəlayı Ələkbər bəyin qızı Şirin xanım ilə evlənmişdir. Əbdülhüseyn Hacıbəyli təxminən 1901-ci ildə vəfat etmişdir. Üzeyir Hacıbəylinin uşaqlıq və gəncliyinin ilk çağları Şuşada keçmişdir. Şuşa yalnız öz təbii gözəlliyi, tarixi yaraşığı ilə deyil, həm də özünün elmə, mədəniyyətə, ədəbiyyat və incəsənətə verdiyi böyük şəxsiyyətləri ilə nəzəri cəlb etmişdir. Pənahabad kimi tarixə daxil olan, Şuşa kimi məşhurlaşan bu şəhər Vaqiflərin, Zakirlərin, Natəvanların, Cabbar Qaryağdıoğlaların, Seyid və Xan Şuşinskiyə ilham mənbəyi olmuşdur. Respublikamızın ilk musiqi ocağı kimi şöhrət qazanan Şuşa Üzeyir Hacıbəyli üçün də ilk yaradıcılıq qaynağı idi. Üzeyir Hacıbəyli haqlı yazır ki, "...Mən ilk musiqi təhsilimi uşaqlıq zamanı Şuşada, ən yaxşı xanəndə və sazəndələrdən almışam. O vaxt mən "Muğam" və "Təsnif oxuyardım. Səsim xanəndələrin xoşuna gəlirdi. Onlar məni oxudur və öyrədirdilər..."² Üzeyir Hacıbəyli ibtidai təhsilini Şuşada, Nikolayevski adına rus-tatar məktəbində almışdır. Uşaqlıqdan təbiətdən zövq alan, el ruhunda tərbiyələndən Üzeyir sənətə böyük həvəs göstərmiş, zəngin xalq yaradıcılığı ilə maraqlanmağa başlamışdır. Şagird ikən bir neçə kiçik nağıl toplamış, üzünü köçürmüş və bir kitabça tərtib etmişdir. Üzeyir, 1899-cu ildə Şuşa rus-tatar məktəbini bitirdikdən sonra təhsilini davam etdirmək məqsədi ilə Zaqafqaziya müəllimlər seminariyasına daxil olur. Seminariya illəri Üzeyirin dünyagörüşünün inkişafında mühüm rol oynayıb.

¹ Ə.Sultanlı, Azərbaycan dramaturgiyasının inkişaf tarixindən. B., Azərneşr, 1964, səh.276.

² Q.Məmmədli. Üzeyir Hacıbəyov. 1895-1948. Həyatı və yaradıcılıq salnaməsi. B, Yazıçı, 1984. səh.7.

yır. Tələblik həyatı, buranın müxtəlif millətlərdən olan qabaqcıl dünyagörüşlü insanları Üzeyirdə vətən qururunu daha da qüvvətləndirir. O, kütləvi fənlərlə yanaşı, bilavasitə musiqi təhsili və nəzəriyyəsi ilə bağlı olan elmlərlə də maraqlanır, bir sıra alətlərdə çalmağı öyrənir. Tələblik illəri haqqında Üzeyir Hacıbəyli yazır: "...Seminariyada skripkada, violonçeldə və nəfəsli alətlərdə çalmağı öyrəndim. Mən orada musiqi nəzəriyyəsi haqqında da az-maz məlumat ala bildim".

Üzeyir Hacıbəylinin seminariya təhsili haqqındakı məlumatlarda diqqəti daha çox iki məsələ cəlb edir. Onlardan biri Üzeyirin xarakterinə tam uyğun olan vətəndaşlıq borcu, digəri isə bu borcu yerinə yetirmək cəhdi. Üzeyir Hacıbəyli boş yerə əmək və vaxt sərf etməmiş, hər günün qədrini bilmiş, hər anın ictimai dəyərini nəzərə almışdı. Həqiqi istedadını tapana, üzə çıxarana qədər özünü müxtəlif sənət sahələrində yoxlamış, sınaqdan keçirmişdir. Gah müxtəlif musiqi alətlərində çalmış, gah rəsm çəkmiş, bəzən şən, gümrah olmuş, bəzən də uzun müddət fikrə dalmışdır. Bütün bunlarla yanaşı o, seminariya illərində "Şərq musiqi və nəğmə məsələlərində... misilsiz avtoritet, tənqidçi və icraçı ustad Üzeyir"¹ kimi tanınmışdır. Bu tələbə müvəffəqiyyəti də Üzeyiri razı salmırdı. Ona görə də daha ciddi, daha məhsuldar işləyir, xalqın ehtiyaclarını yüngülləşdirmək üçün yeni yollar və formalar axtarırdı. Hətta bir dəfə semmariyanın son kursunda ikən imtahan üçün "Mən gələcəkdə nə iş görəcəyəm" mövzusunda yazdığı inşada, "mən məktəblərimiz üçün ana dilində tədris olunmaqdan ötrü dərs kitabları tərtib edəcəyəm" yazmışdı. Bu, əsl vətəndaşlıq idi. Gələcəkdə xalqın, Vətənin inkişafı yolunda bütün bilik və bacarığını əsirgəməyən bir gəncin, tələbə Üzeyirin andı idi.

1904-cü ildə Üzeyir Hacıbəyli Qori seminariyasını bitirib Şuşanın yaxınlığında Cəbrayıl uyezdidin Hadrud kənd məktəbinin 3-cü paralel sinfinə müəllim təyin olunur. Üzeyir Hacıbəyli yalnız dərs deməklə kifayətlənmir. Bir sıra mətbuat orqanları ilə əlaqə saxlayır. "Kaspi" qəzetində "U" imzası ilə yazılar çap etdirir. Qəzetin sentyabr, oktyabr, noyabr və dekabr nömrələrində ədibin bir neçə məqaləsi çap olunur. 1905-ci ildə Üzeyir Hacıbəyli Hadruddan Bakıya qayıdır və "Həyat" qəzetində işə girir. Bu barədə o özü yazır ki, "...1904-cü ildə seminariyanı bitirdikdən sonra bir il kənddə müəllimlik etdim, ondan sonra Bakıya gəldim. 1905-1908-ci illərədək pedaqoji sahədə çalışıb Bibiheybət rayonunda və şəhərdə müəllimlik edib, eyni zamanda redaksiyalarda çalışırdım".

Bakı həyatı, inqilablar şəhərinin ictimai-siyasi hadisələri gənc Üzeyiro təsirsiz qalmır. O, tez bir zamanda ictimai həyat axınına düşür, zamanın qabaqcıl ideyalarının təsiri altında onun dünyagörüşündə yeni meyllər yaranır.

¹Q.Məmmədli. Göstərilən əsəri, səh.14.

"Həyat" qəzetində çap etdirdiyi "Bir xanım əfəndinin bizlərə hüsn-təvəccöhü", "Gözüaçıq tacirlərimizə xitab" və başqa publisistik yazıları ilə ədəbi ictimaiyyətə daxil olur, öz imzasını əsaslandırır. Üzeyir Hacıbəylinin əksər dövrü mətbuatda iştirakı, onun məşhur jurnalist və böyük publisist kimi yetişməsinə və şöhrət qazanmasına səbəb olur. 1906-cı ildən başlayaraq Bakının və ümumən Zaqafqazıyanın ictimai dairələrində tanınmağa başlayır. Dövrünün C.Məmmədquluzadə, Ə.Haqqverdiyev, N.Nərimanov, H.Ərəblinski və başqa qabaqcıl vətəndaş ziyalıları ilə yaxınlıq və dostluq isə Üzeyir Hacıbəylinin demokratik ideyalara yiyələnməsinə, müasir milli məfkurə səviyyəsinə yüksəlməsinə köməklik göstərir. Bütün bu nailiyyətlər və uğurlar Üzeyir Hacıbəyli ictimai münasibətlər, vətəndaşlıq borcu və vəzifələrinə daha dərinlənə bağlayır. 1906-cı ildə "İrşad" qəzetində katib işlədiyi vaxtdan yeni bir sahəyə, tərcüməçilik sahəsinə keçir. N.V.Qoqolun "Şinel" hekayəsini Azərbaycan dilinə tərcümə edir. Bu, Azərbaycanda tərcüməçilik işinin ilk uğurlu və realist nailiyyətlərindən biri idi. "Molla Nəsrəddin" jurnalı 5 aprel 1909-cu il tarixli nömrəsində yazırdı: "...İndi də mənim fikrimə bir şey gəlir. Söz yox, Köçərli cənablarının açıq və mənalı məqalələrindən, Üzeyir cənablarının şirin tərcümələrindən və qeyri yazıçılarımızın Qoqol barəsində verdikləri məlumatdan oxucularımız haman yazıçını bir növ tanıdılar və bəlkə yaxşı tanıdılar"¹. Üzeyir Hacıbəylinin böyük rus klassiklərindən - Krılovdan, Puşkindən, Qoqoldan misallar gətirməli, onların yaradıcılığına müraciət etməsi ədəbin və ümumən XX əsr Azərbaycan ziyalılarının rus xalqına, onun yüksək məfkurəli, realist ədəbiyyatına olan böyük marağın nəticəsi idi.

Üzeyir Hacıbəylinin jurnalistlik fəaliyyəti onun pədaqoji və metodiki xidmətləri ilə üzvi əlaqə və təsirdə inkişaf edirdi. o, 1907-ci ildən başlayaraq təlim-tərbiyə və maarif sahəsində bir sıra mühüm işlər görmüşdür. 1907-ci ildə "Rusi-türki və türki-rusi" lüğətini tərtib etmiş və bu sahədə uğurlu addım atmışdır. Pədaqoji sahədəki fəal xidmətlərinə və ümumən maariflə güclü əlaqəsinə görə Üzeyir Hacıbəyli 1907-ci ildə Bakıda keçirilən müsəlman müəllimlərinin qurultayına A.Şaiq, F.Ağayevlə birlikdə nümayəndə və katib seçilir. Bu, Üzeyir Hacıbəylinin bir maarif işçisi kimi həm həvəsini və həm də məsuliyyətini artırır. Gərgin müşahidə və axtarışlardan sonra Üzeyir Hacıbəyli xalqın böyük ehtiyacını nəzərə alaraq 1908-ci ildə ibtidai məktəblərin I-II şöbələri üçün hazırladığı hesab dərsliyini çap etdirir. "Tərcüman" qəzeti həmin ilin 28 dekabr nömrəsində yazırdı: "Hesab məsələləri" müəllim Üzeyir Hacıbəylinin əsəridir, gözəl üsul ilə tərtib edilmişdir... Azərbaycan-türk şivəsində olduğundan məhəlli məktəblər üçün faydalı və lazımdır"².

¹ Q.Məmmədli. Göstərilən əsəri, səh.60-61.

² "Tərcüman" qəzeti, 1908, 28 dekabr.

1905-ci ildən başlayaraq Üzeyir Hacıbəyli demək olar ki, əksər dövrü mətbuatda iştirak etmiş, onlarca məqalə çap etdirmişdir. "Molla Nəsrəddin", "Həyat", "İrşad", "Tərəqqi", "Həqiqət", "İqbal", "Yeni iqbal", "Kaspi", "Tərcüman" və başqa qəzet və jurnallar Üzeyir Hacıbəylinin alovlu publisist kimi yetişməsində, həm də xalqımızın fikir oyanışında böyük rol oynamışdır. Bununla yanaşı, Üzeyir Hacıbəyli daha çox "İrşad", "Tərəqqi", "Həqiqət" qəzetləri ilə bağlı olmuş, bir jurnalist və böyük publisist kimi daha çox bu mətbuat orqanlarında parlarmışdır. Belə ki, 1906-cı ilədək "İrşad"-ın katibi olmuş, 1909-cu ildə gündəlik "Həqiqət" qəzetində redaktor işləmiş, yenə həmin ildə, az da olsa, "Tərəqqi" qəzetinə redaktorluq etmişdir. Birinci dünya müharibəsi illərində nəşr olunan "Bəsirət" qəzeti 1914-cü il 23 avqust nömrəsində xəbər verir ki, "Qəzetlərdə intişar ediləcəyi xəbər verilən "Vətən dili" adında təzə gündəlik qəzet yaxın günlərdə nəşrə başlayacaqdır. Qəzetin müdiri Üzeyir bəy Hacıbəyli olub, dili isə başqa qəzetlər kimi deyil, mütləq vətən dili ilə yazılacaqdır"¹. Həmin məlumatı 29 avqust nömrəsində "Kaspi" qəzeti də çap etmişdir.

Üzeyir Hacıbəylinin zəngin jurnalistlik fəaliyyəti onun digər yaradıcılıq sahələrinə də müsbət təsir göstərmişdir. O, dövrü mətbuatın imkanlarından məharətlə istifadə etmiş, xalqımızın maarif və mədəniyyət cəhətdən inkişafı üçün bir sıra dəyərli işlər görmüşdür. 1920-ci ilə qədər publisist Üzeyir, bəstəkar və yazıçı Üzeyirlə çiyin-çiyinə eyni səviyyədə inkişaf etsə də, əsrin birinci onilliyində bəzən publisist Üzeyir, yazıçı və bəstəkar Üzeyiri üstələmişdir.

Üzeyir Hacıbəylinin jurnalistlik fəaliyyətinin son günləri "Yeni iqbal" və "Azərbaycan" qəzeti ilə bağlı olmuşdur. O, 1915-1916-cı illərdə (fevralın 8-nə kimi) "Yeni İqbal" qəzetində müdir və baş mühərrir işləmiş, 1919-cu ildə isə "Azərbaycan" qəzetinə müvəqqəti redaktorluq etmişdir. O bir tərəfdən güclü sosioloq kimi xalq, dövlət, vətən və inqilab, əxlaq və məişət məsələləri ilə əlaqədar ciddi jurnalistik və publisistik fəaliyyət göstərir, bir tərəfdən zamanın qabaqcıl maarif xadimi kimi çıxış edir, digər tərəfdən də qüdrətli bəstəkar-yazıçı kimi dövrün demokratik hərəkatı ilə səsleşən əsərlər yazırdı. Ona görə də XX əsrin ilk onilliyi həm Üzeyir Hacıbəylinin və həm də ümumən Azərbaycan xalqının mədəni həyatında ən uğurlu və ən əlamətdar illər kimi qeyd olunur. Milli operanın əsası məhz bu onillikdə qoyulur, ilk musiqili komediya bu illərdə yaranır, ilk lüğət, ilk maarif dərsləkləri, rus ədəbiyyatından ilk tərcümələr bu illərdə meydana çıxıb. Üzeyir Hacıbəylinin bu sahələrdəki böyük xidmətləri yalnız Azərbaycan üçün deyil, bütün Şərq üçün əlamətdar hadisə idi. "Kaspi" qəzeti 1908-ci il 9 yanvar tarixli nömrəsində yazırdı: "... "Nicat" cəmiyyəti dram və opera əsəri üçün müsabiqə elan edir.

¹ "Bəsirət" qəzeti, 1914, 28 avqust.

Cəmiyyət bu günlərdə gənc publisist və musiqiçi Üzeyir Hacıbəylinin tərtib etdiyi "Leyli və Məcnun" operasının nəşri və quruluş haqqını almışdır. Bu, müsəlman həyatında ilk operadır, özü də ayın 12-də Tağıyev teatrında oynanacaqdır...

Gənc kompozitor, Füzuli poeması əsasında opera yazmış və onun əsərlərindən operaya daxil etmişdir. Şərq mahnıları əsərə ustalıqla qoşdurulmuşdur. Truppa təşkil edilmiş və müəllifin rəhbərliyi altında tamaşa hazırlanır. Operaya böyük xərc sərf edilmişdir"¹.

Əsər həmin gün H.Ərəblinskinin rejissorluğu və Ə.Haqverdiyevin dirijorluğu ilə tamaşaya qoyulmuş və böyük müvəffəqiyyət qazanmışdır. Demək olar ki, əksər qəzetlər Üzeyir Hacıbəylinin xidmətlərini alqışlamış, əsəri sevinclə qarşılamışlar. Bununla yanaşı, "Leyli və Məcnun"un və Üzeyir Hacıbəylinin əleyhinə çıxanlar da az olmamışdır. "Təzə həyat", "Zənbur", "Səda", "Kəliniyyət", "Tuti", "Babayi-əmir", "Bəsirət", "Məzəli" kimi mətbuat orqanları bu cəhətdən daha mühafizəkar mövqe tutmuş, "Hacı İbrahim Qasımov", "Əbdülxalıq Axundov", "Gənc-bekar", "Muxbirimiz Kələmbaş", "Molla Sarsaqqulu", "Kor Aşıq", "Piyada zəvvər", "Tamaşaçı" kimi imzalarla müxtəlif məzmunlu karikaturalar, həcvlər, felyetonlar və bir sıra digər qərəzli yazılar dərc etmişlər. Lakin əsl sözü zamanının özü dedi. "Leyli və Məcnun"un müvəffəqiyyəti publisist və maarif xadimi Üzeyirin şöhrətini daha da yüksəklərə qaldırdı. Bu böyük sənətkar dövrünün diqqət mərkəzində duran bir ictimai xadim və vətəndaş səviyyəsinə yüksəldi. Çünki "Leyli və Məcnun" bədii ruhu ilə təmiz və müqəddəs xalq zövqü və istəklərinə uyğun bir əsər idi. Özü də böyük muğam sənəti üzərində qurulmuş, dərin milli və sosial köklərə malik idi. Bəstəkarın "Şeyx Sənan", "Rüstəm və Söhrab", "Əsli və Kərəm", "Şah Abbas və Xurşidbanu", "Harun və Leyla" operalarında da "Leyli və Məcnun"un bu gözəl ənənələri qorunub saxlanmışdı. "Leyli və Məcnun" əsrin birinci onilliyindən boylanaraq Üzeyir Hacıbəylinin 40-cı illərə qədərki yaradıcılığına işıq salmışdır. Bütün Şərq üçün əlamətdar hadisə olan bu əsər muğam sənətindən istifadə yolu ilə deyil, tam sərbəst və müstəqil musiqi dili ilə yazılısaydı, bəlkə də bu qədər şöhrət qazana bilməzdi. Üzeyir Hacıbəylinin ən böyük xidməti onda idi ki, o, xalqını yaxşı tanımış, yaşadığı dövrün ictimai, etik və estetik zövqünə və xarakterinə dərinlən bələd olmuşdur. XX əsrin ən çətin və mürəkkəb çağlarında el məhəbbətini qazanmaq üçün ən düzgün yol, xalqın zövqünə uyğun musiqi dili ilə danışmaq, ona öz mənaəviyyatını, zəngin daxili dünyasını göstərən "Leyli və Məcnun" yolu idi. "Kaspi" qəzeti 2 dekabr 1909-cu il tarixli nömrəsində yazırdı: "Gənc kompozitor Üzeyir Hacıbəylinin ilk təcrübəsi olan "Leyli və Məcnun"

¹ "Kaspi" qəzeti, 1906, 9 yanvar.

operası Şərqin "Romeo və Cülyetta"sı idi. Bu opera kütlənin son dərəcə xoşuna gəldi və hər dəfə göstərilərkən teatr az qala ağzına qədər dolu olur¹. Üzeyir Hacıbəyli bu böyük şöhrətdən məharətlə, xalqının, vətənin xeyri üçün istifadə etdi. 1910-cu ildə Azərbaycan musiqili komediya məktəbinin ilk qaranquşu olan "Ər və arvad" əsərini yazdı. Yenə də həmin ildə Üzeyirin ikinci opera əsəri "Şeyx Sənan" Azərbaycan səhnəsinə vəsiqə aldı. Artıq musiqi aləminin yeni bir dövrü. Üzeyir dövrü başlandı. Bu haqda bəstəkar özü yazır: "...1910-cu ildə tamamilə musiqi sahəsinə keçib, Avropa musiqisi nəzəriyyəsini öyrənməyə başladım... Sonra Moskvaya gedib Moskva konservatoriyasının professor İlyinskiyin kursuna daxil oldum. Burada harmoniyanı baş müəllim Sokolovskidən, solfecionu professor Ladoqindən öyrəndim..."²

Əsrin ilk onilliyi Üzeyirin müxtəlif teatr cəmiyyətləri, dövrün qabaqcıl şəxsiyyətləri: C.Məmmədquluzadə, Ə.Haqqverdiyev, N.Vəzirov, H.Ərəblinski, H.Sarabski, N.Nərimanov, M.Maqomayev, Q.Pirimov və başqaları, müxtəlif nəşriyyatlarla əlaqə və təmasda olduğu illər kimi də maraqlıdır.

Bələ ki, XX əsrin (1920-ci ilə qədər) elə bir teatr cəmiyyəti, nəşriyyatı və ədəbi klubu olmamışdır ki, Üzeyir Hacıbəylinin bu və ya digər əsəri ilə əlaqədar fəaliyyət və xidmət göstərməmiş olsun. Tağıyev teatrı, Nikitin qardaşları sirki, müsəlman maarif cəmiyyəti, Orucov qardaşları nəşriyyatı, Mailov teatrı, Musa Nağıyev klubu və başqaları bu sahə ilə əlaqədar bir sıra işlər görmüşlər.

Təhsilə gedənə qədər Üzeyir Hacıbəyli bir an da olsa fəaliyyətini dayandırmamış, əksinə, daha məhsuldar işləmiş, yeni-yeni əsərlər yaratmışdır. 1910-cu ildə bəstəkarın yeni bir operası - "Rüstəm və Söhrab" meydana çıxmışdır. "Günəş" qəzeti həmin il nömrələrinin birində yazır ki, "noyabrın 12-də Tağıyev teatrında əvvəlinci dəfə Üzeyir Hacıbəylinin tərtib etdiyi "Rüstəm və Söhrab" adlı təzə operası oynanacaq"³.

Üzeyir Hacıbəylinin XX əsrin əvvəllərindən artmağa başlayan bəstəkar və yazıçı hörməti əsərdən-əsərə, ildən-ilə daha da qüvvətli bir şəkil aldı.

1911-ci ildə tamaşaya qoyulan "O olmasın, bu olsun" musiqili komediyası Üzeyir Hacıbəyli böyük dramaturq kimi təsdiq etdi. Q.Şirvanski adlı bir müəllif "Zakavkazye" qəzetinin 29 iyun nömrəsində yazır: "...Əsərin ədəbi qiyməti haqqında mətbuatda çox yazılmışdır. Ona görə də mən ona toxunmayacağam. Ancaq onu deməliyəm ki, "O olmasın, bu olsun" bizim yeni doğrulmaqda olan dram

¹ "Kaspi" qəzeti, 1906, 2 dekabr.

² Yenə orada.

³ Q.Məmmədli. Göstərilən əsəri, səh.85.

ədəbiyyatımıza böyük hədiyyədir. Onun müəllifinin adı isə artıq Axundzadə, Vəzirov, Haqverdiyev kimilərinin sırasında yer tutmuşdur.¹ Üzeyir Hacıbəylinin ən böyük xidmətlərindən biri bunda idi ki, o, hər bir yeni əsərinin müvəffəqiyyətindən son dərəcə düzgün nəticə çıxarır, arxayınlaşmır, həmin xətti davam etdirirdi.

Buna görədir ki, ədib-bəstəkarın əsərlərinin yaranma tarixləri arasında o qədər də böyük vaxt fərqi yoxdur. "O olmasın, bu olsun"un təsiri qurtarmamış Üzeyir Hacıbəyli "Şah Abbas və Xurşidbanu" operasını yazır. "Baku" qəzeti 1912-ci il 11 aprel tarixli nömrəsində yazır: "Aprelin 9-da Tağıyev teatrında talantlı samorodok müsəlman kompozitoru Hacıbəyli cənablarının "Şah Abbas" operası oynandı...

Teatr tam mənası ilə ağzınadək dolu idi. Tamaşaçılar Şah Abbasın "xalq kütləsi" içərisinə girməsi hadisəsini" böyük diqqətlə izləyirdi...

Tar və kamança müşayiəti ilə çalınan xalq mahnıları diqqətlə dinlənirdi... Artistlər və Hacıbəyli dəfələrlə səhnəyə çağırıldılar"².

1912-ci ildə tamaşaya qoyulan "Əslilə və Kərəm" operası Üzeyir Hacıbəylinin sənətkar şöhrətinə dəyərli əlavə oldu və Üzeyirin adını görkəmli bəstəkar kimi də əbədləşdirdi. Həmin ilin 20 may nömrəsində "Baku" qəzetində dərc olunan "Q.M." imzalı bir məqalədə deyilir: "Mən Üzeyir bəy Hacıbəylinin operalarının hamısını görməmişəm, lakin mayın 18-də Mayilov teatrında "Əslilə və Kərəm" operası birinci dəfə oynandığı zaman deyirdilər ki, bu opera bizim gənc kompozitorun qələmindən çıxmış operalardan yüksəkdir...

Müəllifi çağırıldılar, artistlər onu çiynlərində səhnəyə gətirdilər. Hacıbəyli layiq olduğu şiddətli və gurultulu alqışlarla qarşılandı.

Teatr ağzına kimi dolu idi. Tamaşaçıların xahişinə görə bu opera mayın 22-də təkrar oynanacaqdır".

Üzeyir Hacıbəyli bütün bu müvəffəqiyyətlər içərisində böyük narahatçılıq keçirirdi. O, daha yüksək səviyyəli əsərlər yazmaq üçün özündə həvəs, qüvvə, güc hiss etsə də, dərin musiqi savadı, mükəmməl musiqi nəzəriyyəsi və maddi imkan sahəsində korluq çəkirdi. Ona görə də oxumaq, təhsilini artırmaq və dünya musiqi mədəniyyətinə daxil ola bilən bir istedad sahibi kimi yetişmək istəyirdi. Üzeyir Hacıbəyli bu arzusunu həyata keçirmək məqsədi ilə 1912-ci ildə iki il müddətinə Moskvaya oxumağa gedir. Maddi cəhətdən təmin olunmaq, təhsilini yarımçıq qoymamaq üçün yazdığı "Ər və arvad", "Leyli və Məcnun" və başqa səhnə əsərlərini "Nicat" cəmiyyətinin ixtiyarına verir. "Nicat" cəmiyyəti də ildə 3000 manat olmaq şərtilə Üzeyir Hacıbəyliyə ayda 250 manat pul göndərməyi vəd edir. Bu haqda Üzeyir Hacıbəyli dostu, yazıçı-bəstəkar M.Maqomayevə yazdığı məktubların birində

¹ "Zaqafqaziya" qəzeti, 1911, 29 iyun.

² "Baku" qəzeti, 1912, 20 may.

deyir: "Nicatın fırıldaqçıları bizi aldatmaq istəyirlər. Mən nəinki onların iki ildən sonra mənə

verməli olduqları məbləğin əlimdən çıxacağından, həm də mənə layiq məvacib verməkdən bir gim imtina edəcəklərindən qorxuram. Əgər bu qorxuma sən də şəriksənsə, məni qabaqcadan xəbərdar et, bir tədbir götürüm, yoxsa çıxılmaz vəziyyətdə qala bilərəm"¹.

Nəinki dostlar, qohumlar, hətta dövrün bütün qabaqcıl ziyalıları Üzeyir Hacıbəyliyi düzgün başa düşür, onun maddi vəziyyəti və imkanı ilə əlaqədar bütün söhbətlərini ictimai mənada dərk edir, musiqi mədəniyyətimizin gələcək inkişafı üçün əllərindən gələni əsirgəmədilər. "Yeri gəlmişkən bir məsələyə də toxunmaq istərdik. Bu da Cabbar Qaryağdı oğlunun 1912-ci ildə Varşavadan qayıdarkən o zaman Moskvada təhsil alan Üzeyir Hacıbəylinin şərafinə bir neçə konsert verməsi və bundan yığılan vəsaitin gənc bəstəkarın təhsilinə və qeyri ehtiyaclarına sərf edilməsi məsələsidir"².

Üzeyir Hacıbəyli maddi vəziyyətin ağırlığı üzündən Moskvada çox qala bilmir və Bakıya qayıdır. Bir müddət yenidən bədii yaradıcılıqla məşğul olur. Maddi imkan əldə etdikdən sonra təhsilini davam etdirmək üçün 1913-1914-cü tədris ilində Sankt-Peterburqa gedir. Professor Qalafatindən harmoniyanı öyrənməyə başlayır. Peterburqda ikən məşhur "Arşın mal alan" musiqili komediyasını yazır. Bu əsər Üzeyir Hacıbəyliyi bütün dünyada məşhər edir. Bir ilin içərisində "Arşın mal alan" yalnız Bakı teatr səhnələrində 150 dəfədən çox oynanılır, tezliklə bir sıra dillərə tərcümə edilir, özünə son dərəcə güclü və çoxlu tərəfdarlar, o cümlədən əleyhdarlar qazanır. Əsər haqqında nə qədər qeyri-real deyinmələr, ağır büzmələr olsa da, bu cızma-qaraçıların heç biri onun böyük təsir gücünü azalda bilmir, əksinə, tamaşadan-tamaşaya əsərin müvəffəqiyyətləri artır, çox-çox uzaqlara yayılır. "Vaqf" qəzetinin 10 yanvar tarixli nömrəsində dərc olunan "1916-cı ildə Milli səhnə və səhnə ədəbiyyatı" məqaləsində deyilirdi: "...Hesabat ilində Üzeyirbəyin "Arşın mal alan" adlı operettası rus və gürcü dillərinə tərcümə edilib oynanılmışdır.

Bu gün Qafqaz səhnəsində ayrıca zikr edilməyə layiq bir şəxsiyyət varsa, o da Üzeyirbəy Hacıbəyli cənablarıdır, Petrograd ali musiqi məktəbini tamam etmiş bu şəxs, Qafqaz müsəlmanların birinci kompozitorudur. Qafqaz operası bundan on il əvvəl onun "Leyli və Məcnun" adlı operası ilə başlamış idi. Hazırda Üzeyirbəy tərəfindən musiqi ilə tərtib edilib opera tərzində oynanılan milli pyeslərin sayı ona çatır"³.

¹ Q.Məmmədli. Göstərilən əsəri, səh.118.

² F.Əmirov. Musiqi aləmində. B., Gənclik, 1983, səh. 78.

³ Q.Məmmədli. Göstərilən əsəri, səh.216.

Üzeyir Hacıbəylinin belə böyük xidmətləri heç də hakim dairələrin xoşuna gəlmir. Buna görə də Üzeyir Hacıbəylinin evi bir neçə dəfə polis tərəfindən yoxlanılmış, o, bir sıra təhqir və məzəmmətlərə məruz qalmışdır. Bu hədə-qorxular Üzeyiri öz sosial məqsədindən döndərə bilmir.

"Leyli və Məcnundan "Arşın mal alan"a qədərki qısa bir dövr Üzeyir Hacıbəyliyə əsrlərə sığmayan böyük şöhrət gətirir. Yalnız "Arşın mal alan" əsrinə əsasən demək olar ki, Üzeyir Hacıbəyli nəinki Zaqafqaziya və Orta Asiya respublikalarında, habelə Yaxın Şərq ölkələrində tanınmağa başlayır. Komediyanın Amerika, Fransa, İngiltərə və bir sıra digər xarici ölkələrdə tamaşaya qoyulması, dünyanın əksər dillərinə tərcümə edilməsi Üzeyir Hacıbəyliyə dünya şöhrəti qazandırdı. Üzeyir Hacıbəyli bütün ömrünü, bilik və bacarığını müasir mədəniyyətin, musiqi elmi və musiqi sənətinin inkişafına sərf edir. Muxtəlif təhsil sistemli musiqi məktəblərinin açılması, Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının təşkil olunması, dünya musiqi mədəniyyəti səviyyəli kadrların yetişdirilməsi, Azərbaycan musiqi tarixi və musiqi nəzəriyyəsinin yaradılması sahəsində xüsusi xidmətlər göstərir. Bununla yanaşı, bir-birinin ardınca musiqi təhsili və metodikasına aid dərslər və dərs vəsaitləri çap etdirir, yeni-yeni musiqi əsərləri yazır. 1934-cü ildə "Azərbaycan xalq türk musiqisinin əsasları", 1935-ci ildə "Azərbaycan xalq mahnılarının adlarını öyrənmək üçün təlim", "Çahargah" mövzusunda "Birinci fantaziya", "Şur" üzərində "İkinci fantaziya" və s. əsərlərini çap etdirir. 1936-1937-ci illərdə Üzeyir Hacıbəyli daha zəngin fəaliyyət göstərir. Zamanla səsləşən, müasir insanın zövqünə, ruhuna yatan dərin məzmunlu əsərlər yaratmaq, bütün musiqi kadrlarını yeni həyata səfərbər etmək üçün yollar axtarır, bu sahədə gözəl nümunələr göstərir. 1937-ci ildə "Koroğlu" operasını yaradır. Bu əsər eyni zamanda Üzeyir Hacıbəylinin dünyagörüşünün milli mahiyyəti, Üzeyir fantaziyası və istedadının güdrət və əzəmətinin ifadəsi idi. Xəlqilik, vətənpərvərlik ideyaları ilə yığılan "Koroğlu" operası yalnız bir musiqi əsəri kimi deyil, həm də klassik irsə, xalqın tarixinə, el ədəbiyyatına yanaşmaq, onlardan yaradıcı şəkildə istifadə etmək və xüsusilə də mədəni irs və folklor ənənələrini müasir dövrün tələb və prinsiplərinə uyğun davam etdirməyin gözəl nümunəsi idi. İlk gündən məişətə, musiqi mədəniyyətinə daxil olan bu əsər, eyni zamanda Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıqlarla dolu zəngin tarixini, xalqın əyilməzliyini, qəhrəman keçmişi və böyük fədakarlığının təbiiliyi və qanunauyğunluğunu əks etdirən təbliği bir əsərdir. 1938-ci ildə Moskvada keçirilən Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti dekadasında "Koroğlu"nun birinci yer tutmasının səbəblərindən biri də bu idi.

Qadri bilən xalqımız bütün vətəndaş ziyalıların, sənətin inkişafı naminə fədakarlıqlar göstərən bütün qələm sahiblərinin həmişə dostu və xeyirxahı olmuş, onların xidmətlərini yüksək qiymətləndirmişdir. Fikrət Əmirov "Üzeyir məktəbi" məqaləsində yazır: "...Üzeyir Hacıbəylinin gənclərə münasibətində mən həmişə təmkinli bir qətiyyət, doğma bir tələbkərlilik duymuşam. Yeri gəlmişkən deyim ki, mənə Üzeyir musiqisinin yetirməsi adlandıranlar var. Bu adla yalnız fəxr edirəm. Mən Üzeyir müəllimdən xalq musiqi-

qisinin paklığını mənimsəmişəm. Üzeyir musiqisini nə qədər dinləsəm, mənə elə gəlir ki, ilk dəfədir eşidirəm, hər dəfə o mənə təzə görünür. Yaşa dolduqca dərk etmişəm ki, nə yaxşı bu böyük sənətkarla durub-oturmaq səadəti mənə də nəsib olub, onun unudulmaz məsləhətlərini eşitmişəm"¹.

Üzeyir sənəti, Üzeyir irsi haqqında onlarca elmi-nəzəri məqalə, tədqiqat əsərləri və digər yazılar dərc olunmuşdur. Lakin elə bir əsər, xatirə və tədqiqat yoxdur ki, Üzeyir Hacıbəyli bir ictimai vətəndaş, yaradıcı sənətkar və böyük vəzifələr daşıyıcısından başqa, müdrik və maraqlı bir şəxsiyyət, son dərəcə xeyirxah, nəcib, böyük ürək və qəlb sahibi, mətin dost, sədaqətli yoldaş, alicənab ailə başçısı, hər şeydən əvvəl də sadə və təvazökar bir insan kimi təqdim olunmasın və xatırlanmasın. Böyük Üzeyir şəxsiyyəti haqqındakı bu həqiqətlər yalnız ayrı-ayrı elm və mədəniyyət xadimlərinin, yazıçıların, şairlərin, bəstəkar və rəssamların, heykəltəraş və incəsənət ustalarının və ümumən, müxtəlif sənət və elm sahəsində çalışan tanınmış mütəxəssislərin yazılarında, tədqiqat əsərlərində qorunub saxlanılır, bunlar eyni zamanda Hacıbəylinin zəngin ədəbi irsinin də zinət və bəzəyi kimi onun hər bir əsərində özünü büruzə verir. Bu da onunla əlaqədardır ki, Üzeyir Hacıbəylinin böyük yaradıcılığı ilə onun böyük şəxsiyyəti arasında möhkəm əlaqə və bağlılıq olmuşdur. Sənətkar şəxsiyyəti ilə sənətkar yaradıcılığı arasında olan bu qarşılıqlı əlaqə və təsirin nəticəsində yaranan böyük və dahi ədəbi şəxsiyyətlər isə, yalnız xalqının içərisində qapanıb qalmır, bütün ölkənin rəğbət simvoluna çevrilir, minnətsiz və təmənnəsiz olaraq dünya klassikasına daxil olur. Üzeyir Hacıbəyli məhz belə sənətkardır. "Biz böyük Üzeyir yaradıcılığındakı bu Antey qüdrətinin sirlərini hələ çox öyrənməliyik"².

Abdulla Abasov

¹ F.Əmirov. Musiqi aləmində, səh.143.

² Yenə orada. səh.150.

LEYLİ VƏ MƏCNUN

4 PƏRDƏ 6 ŞƏKİLLİ OPERA

İŞTİRAK EDİRLƏR

M ə c n u n (Q e y s)--məşhur cavan ərəb.

Ə b ü l-Q e y s--Məcnunun atası.

Ü m m ü l-Q e y s--Məcnunun anası.

L e y l i--Məcnunun sevgilisi.

F ə t t a h--Leylinin atası.

Ü m m ü l-Leyli--Leylinin anası.

İ b n-S ə l a m--dövlətli ərəb.

N o f ə l--sərkərdə.

Z e y d--Məcnunun dostu.

B i r i n c i ərəb.

İ k i n c i ərəb.

Ü ç ü n c ü ərəb.

D ö r d ü n c ü ərəb.

B e ş i n c i ərəb.

A l t ı n c ı ərəb.

Y e d d i n c i ərəb.

Ə r ə b l ə r, d ö y ü ş ç ü l ə r, u ş a q l a r.

BİRİNCİ PƏRDƏ

Vaqe olur məktəbdən kənarə bir ç ə m ə n d ə. M ə c n u n bir kənarda durub, L e y l i n i n yolunu gözləyir. Pərdədən qabaq musiqi çalınır, xor və cəmi əhli-məclis "Şəbi-hicran" havası oxuyurlar.

(M u s i q i)

H a m ı (xor)--

Şəbi-hicran yanar canım, (2 dəfə)
Tökər qan çeşmi-giryanım, (2 dəfə)
Oyadar xalqı əfqanım, (1 dəfə)
Qara bəxtim oyanmazmı?! (2 dəfə)

(M u s i q i)

Güli-rüxsarına qarşı (2 dəfə)
Gözümdən qanlı axar su, (2 dəfə)
Həbibim, fəsl-i-güldür bu, (1 dəfə)
Axar sular bulanmazmı?! (2 dəfə)

PƏRDƏ

(Hamı dağılır, Məcnun qalır)

M u s i q i: mahur-hindi.

M ə c n u n --

Yandı canım hicr ilə, vəsli-rüxi-yar istərəm,
Dərdməndi-firqətəm, dərmani-didar istərəm.
Bülbüli-zarəm, deyil bihudə əfqan etdiyim,
Qalmışam nalan qəfəs qeydində, gülzar istərəm.

L e y l i (gəlir, mahur-hindi üstə)--

Eşq daminə giriftar olalı zar olubam,
Nə bəladır ki, ona böylə giriftar olubam.
Qüdrətim yox ki, qılam kimsəyə şərhi-qəmi-dil,
Öylə kim, arizəyi-hicr ilə bimar olubam.

(Musiqi şikəsteyi-fərs çalır, M ə c n u n L e y l i y ə yavıqlaşır oxuyur).

M ə c n u n--

Gördüm ol xurşidi-hüsnün, ixtiyarım qalmadı,
Sayə tək bir yerdə durmağa qərarım qalmadı.
Rahi-eşq içrə mənə ancaq fəna məqsud idi,
Şükr kim, məqsudə yetdim, intizarım qalmadı.

L e y l i--

Dili-zarimdə nə kim, var bilirsən, bilirəm,
Yar, hali-dilimi zar bilirsən, bilirəm,
Mən, nə hacət ki, qılım şərh sənə hali-dilim,
Dili-zarimdə nə kim, var bilirsən, bilirəm,

(M u s i q i: təsnif)

L e y l i v ə M ə c n u n (bir yerdə)--

Ah eylədiyim sərv-i-xuramanın üçündür, (2 dəfə)
Qan ağladığım qönçeyi-xəndanın üçündür. (2 dəfə)
Sərgəştəliyim kakili-mücganın ucundan, (1 dəfə)
Aşuftəliyim zülfi-pərişanın üçündür. (1 dəfə)

(M u s i q i: segah)

M ə c n u n--

Payibənd oldum səri-zülfi-pərişanın görüb,
Nitqdən düşdüm ləbi-ləli-dirəxşanın görüb.
Oda yandım şəmvəş canım baxıb rüxsarına,
Çərxə çəkdim dudi-dil sərv-i-xuramanın görüb.

L e y l i--

Könlüm açılır zülfi-pərişanını görcək,
Nitqim tutulur qönçeyi-xəndanını görcək.
Baxdıqca sənə qan saçılır didələrimdən,
Bağrım dəlinir navəki-mücganını görcək.

(M u s i q i: segah)

M ə c n u n--

Qəddin həlakiyəm, düşə bilməm əyaqinə,
Bir eşqə düşmüşəm ki, bulunmaz nəhayəti.
Bildim təriqi-eşq xətnəkdir, vəli
Mən dönməzəm bu yoldan, ölüm olsa qayəti.

L e y l i--

Ey hər təkəllümüm xəti-səbzın hekayəti,
Virdim həmişə məshəfi-rüxsarın ayəti,
Mən kim, səni görəndə gedir əldən ixtiyar,
Gəlməz bəyanə möhnəti-eşqin şikayəti,

(Bu halda q ı z l a r L e y l i y ə tərəf gəlib oxuyurlar).

(M u s i q i)

Q ı z l a r--

Nagah olur, Leyli, atan agah (2 dəfə)
Kim, qeyrilə aşına olubsan, ay Leyli! (2 dəfə)

(M u s i q i)

Layiq deyil, Leyli, sənə bu üslub, (2 dəfə)
Yaxşı nəzər eyləsən yamandır, Leyli! (2 dəfə)

(M u s i q i)

(L e y l i n i aparırlar, M ə c n u n tək qalıb, bikef oturur. Bu halda M ə c n u n u n a t a s ı gəlir).

M ə c n u n u n a t a s ı (çahargah üstə)--

Ey bülbuli-bustani-bidad!
Hali-dilini mənə bəyan et,
Əsrari-nəhanini əyan et.
Kim aldı əlindən ixtiyarın?

Kim eylədi tirə ruzigarın?
Nə seyrdəsən, sənə tələb nə?
Bu naley-i-zarinə səbəb nə?
Dəryadə isə sənə düri-kam,
Sən söylə, mən eyləyim sərəncam.

(M u s i q i: çahargah)

M ə c n u n --

Ey piri-şikəstə hali-naşad,
Tanrıyçün əlimdən eyləmə dad.
Demə ki, nədir bu macəralar,
Səndən mənə yetdi bu bəlalər.
Mən bilməz idim qəmi-cahanı,
Təşvişi-zəminü asımanı.
Bilməzlik ilə xoş idi halım,
Nə hüsnü, nə eşq idi xəyalım.

(M ə c n u n u n a n a s ı gəlir və müxalif üstə oxuyur)

M ə c n u n u n a n a s ı --

Ey rahəti-canü nuri-didə!
Fərzəndi-yeganeyi-güzidə!
Sən sərvəsən, olmagil giranbar!
Azad ola gör, nə kim giriftar!
Sən ləlsən, olmagil səbüksəng,
Döndərmə günəş görüb rəvan rəng!
Bizdən bu nəsihəti qəbul et!
Hər ləhzə bizi, yetər, məlul et!

M ə c n u n --

Ey ruhi-rəvanım ata, ana!
Kami-dilü canım ata, ana!
Bildim bu işi özümə layiq,
Leyli sənəmə mən oldum aşiq.
Sonra olubam bu işdən agah,

Amma nə deyim, nə söyləyim?
Ah! Yoxdur bu işimdə ixtiyarım,

(Çahargaha enir)

Əql oldu zəifü, eşq gəlib,
Xatir nigəran, nigari cazib.

A t a s ı (çahargah üstə)--

Can vermə gəmi-eşqə ki, eşq afəti-candır.
Eşq afəti-can olduğu məşhuri-cahandır.
Yaxşı görünür surəti məhvəşlərin, əmma
Yaxşı nəzər etdikdə sərəncamı yamandır.
Eşq içrə əzab olduğu ondan bilirəm kim,
Hər kimsə ki, aşiqdir işi ahü fəğandır.

(M u s i q i: təsnif)

A t a s ı--

Durun gedək evimizə! (2 dəfə)

A n a s ı--

Qeysim, Qeysim!... (1 dəfə)

M ə c n u n--

Ata, ana, eşqin həvası
Məni məcnun edəcəkdir,
Məni məcnun edəcəkdir!...

(M u s i q i)

A t a s ı--

Mən sənə Leylini gedib, alıb istərəm, (2 dəfə)

A n a s ı--

Oglum, oglum!... (1 dəfə)

M ə c n u n--

Ata, ana, eşqin həvası
Məni məcnun edəcəkdir,
Məni məcnun edəcəkdir.

(M u s i q i)

PƏRDƏ

İKİNCİ PƏRDƏ

Vaqe olur L e y l i n i n evində. L e y l i v ə a n a s ı oturubdurlar. Pərdə qalxmazdan qabaq musiqi (səmayi-şəms) çalınır; pərdə qalxır, Leylinin anası oxuyur.

L e y l i n i n a n a s ı--

Ey şux! Nədir bu göftügülər?
Qılmaq sənə tənə eybculər?

(M u s i q i)

Nəyəcün özünə ziyan edirsən?
Yaxşı adını yaman edirsən?

(M u s i q i)

Dərlər səni eşqə mübtəlasən,
Biganələr ilə aşinasən.

L e y l i--

Ey munisi-ruzigarım, ana!
Dürği-düri-şahvarım ana!

(M u s i q i)

Sözlər dersən ki, bilməzəm mən,
Məzmununu fəhm qılmazam mən.

Leylinin anası--

Sən hardanü eşq zövqü hardan?
Sən hardanü dust zövqü hardan?

(Musiqi)

Oğlan əcəb olmaz olsa aşiq,
Aşiqlik işi qıza nə layiq?

Leyli--

Dersən məşuqü eşqü aşiq,
Mən sadə ürək tifli-sadiq;
Bilməm nədir ol hədisə məzmun?
Söylə! Necə olmayım digərgun?

Leylinin anası--

Neylərsən əgər atan eşitsə,
Qəhr ilə sənə siyasət etsə?

(Musiqi)

Minbəd gəl eylə tərki-məktəb.
Bil əbcədini həmin cədü əb.

(Musiqi)

Gərçi adın oda dildə məzkur,
Görmək səni ola geyri-məqdur.

Leyli--

Mən məktəbə rəyim ilə getməm,
Bir şügli xilafi-rəyin etməm.

Billah, mənə həm bu idi məqsud,
Məktəbdə olurmu tifi xoşnud?
Artıq bu sözü mükərrər etmə,
Lütf eylə, mənə mükəddər etmə!

(Musiqi)

(Şur çalınır. Qapı döyülür. Leyli anası ilə durub o biri qapıdan çıxırlar. Leylinin atası gəlib qapını açır. Məcnunun atası və bir neçə ərəb gəlirlər. Leylinin atası onlara oturmağı təklif edir. Məcnunun atası onlara müraciət edib oxuyur).

Məcnunun atası (şur üstə) --

Ey qədrə qibleyi-qəbait!
Əslü nəsəbim sənə əyandır,
Hökmüm neçə min evə rəvandır.
Məşhuri-qəbailəm səxadə,
Mərufi-təvaifam ətadə.
Nəxli-əməlim səmər veribdir,
İyzəd mənə bir gühər veribdir.
Hala dilərəm bu türfə lölu,
Bir ləl ilə ola həmtərazu.
Lütf eylə, inayəti kərəm qıl!
Ol ləl ilə dürrü möhtərəm qıl!

Leylinin atası (şur üstə)--

Ey qovm içində bir xirədmənd!
Mən kimi əsiri-dami-fərzənd!
Müşgülə xitabdır xitabın,
Bilməm necə verəyim cavabın.
Qürbün, bilirəm, mənə şərafədir,
Əmma xələfin əcəb xələfdir.
"Məcnun"--deyə tən edir xəlayiq,
Məcnuna mənim qızım nə layiq?!

(Musiqi)

X o r--Ərəblər (təsnif üstə)

Ey ərəb, bizləri məyus etmə!
Vergilən Leylini Qeysə getsin.

Q e y s--

Maldan da, candan da, puldan da,
Maldan da, candan da, puldan da,
Hamıdan artıqdır, bil bunu, ərəb
Bil bunu, ərəb!

(M u s i q i)

L e y l i n i n a t a s ı--

Xeyr, vermərəm, vermərəm, vermərəm!
Vermərəm, vermərəm, vermərəm!
Leyliyə yaraşmaz divana oğlan,
Divanə oğlan!

(M u s i q i: kurd-şahnaz)

Ərəblər əl ilə, göz ilə L e y l i n i n a t a s ı n ı rəğib etmək istəyirlər.

M ə c n u n --

Ya rəbb! Bəlayi-eşq ilə qıl mübtəla məni,
Bir dəm bəlayi-eşqdən etmə cida məni.
Az eyləmə inayətini əhli-dərddən,
Yəni ki, çox bəlalara qıl mübtəla məni.

(Qonaqlar gedirlər, musiqi yenə şur çalır.)

L e y l i n i n a t a s ı (təkcə)--

Nəsl ilə olur bəqayi-insan,
Nəzmi-bəşərü nizami-dövrən.
Can cövhərinə bədəldir övlad;
Övlad qoyan, qoyur həmin ad.
Xoş ol ki, xələfdən ola xoşdil,

Dünyada bir oğlu ola qabil.
Ah, olsa əgər səfihü sərəkəş,
Ətvəri kərihü xülqi naxoş,
Təşni oxuna olub nişanə,
Bizar ola ondan ata-anə.

(Qapı döyülür, L e y l i n i n a t a s ı qapını açır. İ b n-S ə l a m ilə bir neçə ərəb daxil olub oxuyurlar).

(M u s i q i)

Ə r ə b l ə r--

Ali-cahani bilib, gəlmişik ziyarətə,
Bir əmri edib izhar, əncamın alaq səndən,
Əncamın alaq səndən.

(M u s i q i)

L e y l i n i n a t a s ı--

Xoş gəldiz, səfa gəldiz, mənə siz uca etdiz,
Hər əmrə varam hazır, mümkündürsə əlaci,
Mümkündürsə əlaci.

(M u s i q i)

Ə r ə b l ə r--

Bu oğlan İbn-Səlam, hər cahi-cəlali çox.
Əmma ki, onun, heyfa, həmdərdi-həmsirri yox,
Həmdərdi-həmsirri yox.

(M u s i q i)

Ə r ə b l ə r--

Bilmişdir sənənin vardır ismətli
gözəl qızın,

İstər kim, ola sənə həm qom, həm dost, həm aşina.
Həm qom, həm dost, həm aşina.

(M u s i q i)

L e y l i n i n a t a s ı--

Ey tayifeyi-nəcib, mən bu təklifə şadam.
Xudavəndin əmrilə verdim Leylini getsin,
İbn-Sələmin olsun.

Ə r ə b l ə r (İbn-Sələma)--

İbn-Səlam, ilahi
Səni xoşbəxt eyləsin!

(M u s i q i)

İ b n-S ə l a m--

İndi sən mənə oldun ata-anadan əziz,
Allah qoysa, mən də ollam sənə oğul yerində,
Sənə oğul yerində.

Ə r ə b l ə r--

İndi biz gedək toy üçün tədarükə başlayaq,
Tədarükə başlayaq.

(H a m ı gedir. L e y l i çıxıb qatar oxuyur.)

L e y l i--

Xilafı-rəyim ilə, ey fələk, mədar etdin,
Məni gül istər ikən mübtəlayi-xar etdin....

PƏRDƏ

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

Vaqe olur bir m e ş ə d ə , sübh açılmağa yavuqdur; səhnədə əvvəl heç kəs yoxdur;
ətrafda bir dağ görünür, musiqi bayatı-Şiraz başlayır; bir qədər sonra M ə c n u n dəli
sifətində çıxır, başıaçıq, ayaqyalın və s.

(oxuyur).

(M u s i q i)

M ə c n u n--

Fəzayi-eşqi ta gördüm, səlahi-əqldən durəm,
Məni rüsva görüb, eyb etmə, ey naseh ki, məzurəm.
Əgər çəki-giriban eyləsəm, mən etməyin, çün mən
Mətəi-nəngdən arəm, libasi-ardən urəm.
Mənu səhrayı-vəhşət mənzil etməm afiyət güncün,
Əsiri-dami-zülmət olmazam, çün talibi-nurəm.
Bəlayi-eşqü dərdi-dust tərkın qılmazam, zahid,
Məni rəyimlə sanmın, eşq sultaninə məmurəm.

(M ə c n u n oxuduqca dağ tərəfindən əks-səda gəlir.)

(M u s i q i: bayatı-kürd)

(M ə c n u n dağa üz tutub oxuyur.)

Ey guşənişini-pakdamən!
Suzi-cikərimdən oldun agah,
Əhsən-tü əhsən-tü, barəkallah!
Sənsən mənə həmdəmi müvafiq,
Birdəm qoşalım səda sədayə,
Gəl ağlayalım bu macərayə.

(M u s i q i)

Q ı z l a r (pərdə dalından)--

Bu gələn yara bənzər,
Telləri qara bənzər.
Oğlan, oğlan, bir bəri bax, bəri bax, bəri bax!...

Qoşa xal var üzündə...
Allana-sallana telləri var,
Xırdaca-xırdaca gözləri var,
Gəl, Leyli, bala, gəl, Leyli!
Gedək gözək bu bağda.
Gül açılıb, bülbul oxur,
Gül açılıb, bülbul oxur,
Gül açılıb, bulbul oxur!...

(Məcnun Leylini və Leyli Məcnunu görüb, bir-birinin üstünə yüyürüb bərk qucaqlaşırlar. Bir-iki saniyə sonra işıq keçir, qaranlıqda qizlər Leylini aparırlar, Məcnun tək qalır).

(Musiqi: rast)

(Məcnunun atasının səsi gəlir və sonra özü də səhnəyə çıxır və Məcnunu tapır).

Məcnunun atası--

Ey cövhəri-canımın həvası,
Ey didəyi-bəxtimin ziyası!
Səndən nə rəva bu macəralər,
Sərmayeyi-eyb olan sədalər.
Dərdim olasan mənim pənahım,
Fəxrım, şərəfim, ümidgahım.
Vəhşilər ilə nədir bu birlik?
İnsan ilə xoş deyilmi dirlik.
Rəhm et məni-zarü namuradə,
Qoyma bu məşəqqətü bələdə.

Məcnun--

Söylə görüm, ey mənə verən pənd,
Danayi-süxən və ru xirədmənd.
Kimsən və nədir bu küftükülər?
Bifaidə batıl arizulər.
Get! Dərdimə sən dəva deyilsən,
Biganəsən, aşına deyilsən.
Mən böylə kəlamə tutmazam guş,
Leyli sözü söylə, yoxsa xamuş!

(Bu halda bir neçə ərəb gəlirb keçərkən bu macəranı görüb, M ə c n u n u n a t a s ı n d a n soruşurlar).

(M u s i q i; təsnif)

Ə r ə b l ə r--

Söylə bir görək, ərəb, bu cavan nədən xəstə, (2 dəfə)
Bəlkə bizdə bu dərdin davası tapıla kaş....
Davası tapıla kaş, davası tapıla kaş....
Ey, biz də dünya görmüş adamız, (2 dəfə)
Xəstələrə dava edəriz.
İnsan başına ələni bilmək gərək. (2 dəfə)

(M u s i q i)

M ə c n u n u n a t a s ı --

Allahın bəndələri, bu mənim fərzəndimdir, (2 dəfə)
Eşqdir bunun dərdi, olub bir qıza aşiq,
Leyliyə budur aşiq! (2 dəfə)
Ey, hər təbibə getdim, söylədim,
Dərdi-eşqə əlac istədim.
Min cürə dəva verdilər, kar etmədi.... (2 dəfə)

(M u s i q i)

Ə r ə b l ə r--

Ey pir, bunun dərdinə əlac bircə şey var, (2 dəfə)
Kəbəyə aparasan, həcəri görə bəlkə.
Həcəri görə bəlkə,
Dərdindən ola azad,
Ey, səcdə qılsın Kəbəyə oğlan, (2 dəfə)
Sən də üz tut dərgahi-ilahə,
Qılğılən münacat, dilə bir əlac. (2 dəfə)

(M u s i q i; ərəq)

M ə c n u n --

Eşq dərdi, ey müalic, qabili-dərman deyil!
Cövhərindən eyləmək cismi cida asan deyil!
Dövr cövründən şikayət edəne aşiq demə,
Eşq məsti vəqifi-keyfiyyəti-dövrən deyil!
Canı canan ittihadi fəriq eylər cismdən,
Cismdən agah olan can vasili-canan deyil!

(M u s i q i: heyratı; N o f ə l qoşunu ilə gəlir; bunları görüb oxuyur.)

N o f ə l --

Ey xəstə, nədir bu çəkdiyin zəhməti rənc,
Viranədə zayə etdiyin dürü gənc?!
Vəhşi nə bilir sənin məqamın? (2 dəfə)
Hal əhlisən, istə, əhli-hali etsin əlac,
Hal əhlisən, istə, tapasan şəfa.

Ə r ə b l ə r h a m ı s ı --

Bu oğlan aşiqdir

(M u s i q i)

Leyli adlı bir gözələ.
Əmma bəxti yar olmaz;
Atası qızı verməz.
Bu da qızın eşqindən olmuş divanə, (2 dəfə)
Əl çəkib dünyadan, ata-anadan qaçıbdır.
Əl çəkib dünyadan, məcnun olubdur.

(M u s i q i)

N o f ə l --

Ey cavan, bildim dərdini sənin, bəladır,
Əmma ümidini kəsmə, allah kərimdir.
Mən cəhd eylərəm, Leylini sənə alaram,
Qızıl istəsələr, qızıl bəxş eylərəm.
Yoxsa qılıncımın zoru ilə alaram.

(M u s i q i)

(N o f ə l kağız yazıb göndərir.)

M ə c n u n (Kabili üstə)--

Şükr eylərəm, ey yeganeyi-əhd!
Tədbirimə çoxlar etdilər cəhd.
Səndə, bilirəm ki, lütf çoxdur,
Nə sud ki, məndə bəxt yoxdur.
Bəxtim, bilirəm, mənim yamandır,
Sud istədiyin mənə ziyandır.

Ə r ə b l ə r--

Ey Nofəl, məlumdur, səndə şücaət çoxdur,
Əmma ki, Məcnunun bəxti, taleyi yoxdur.

M ə c n u n--

Bəxtim, taleyim yoxdur, bəxtim, taleyim yoxdur,

Mən ki, məcnunəm.

Ə r ə b l ə r--

Məcnunun də allahdan başqa bir əlacı yox,
Ona əlac olsa allahdan olar.

(M u s i q i)

N o f ə l--

Qəm çəkmə ki, mən olunca sənə qəmzar,
Yarın, bil ki, ənqərib olur sana yar.
Ümidvar ol!
Sən cəhd elə ki, yar ola sənə mayıl,
Çün yar olsa mayıl, kar olur asan.

(M u s i q i)

(Bu vaxt L e y l i n i n a t a s ı on nəfər yaraqlı ərəblə gəlir. N o f ə l onlara deyir:)

N o f ə l--

Ey qom büləndpayə,
Biganə olmuş aşınayə.
Leylini verin Məcnunə,
Bu işə siz razı olsanız,
Sizi eylərəm dövlətmənd.
Simüzər verərəm,
Əgər sözlərimi yerə salsanız, eylərəm
Sizi şəmşirin zərbinə qurban.

(M u s i q i)

L e y l i n i n a t a s ı--

Ey hünərvər, bu cünundur,
Bizdə cünunə qız yoxdur.
Lazım deyil bizə zərin,
Əl çəkirik zərindən.
Qorxmuruq şəmşirindən.
Hər nə bilsən et!
Laf ilə qılıncdan gəl urma qıl dəm
Kim, vardır qılınclar bizlərdə də həm.

(M u s i q i)

(Qılınclarını çəkib davaya başlayırlar. M ə c n u n əlinə bir xəncər alıb N o f ə l i n qoşunlarını qırmağa başlayır. N o f ə l onu kənara çəkib deyir:)

N o f ə l--

Nə iş görürsən, divanə!
Düşməyə kömək edirsən.
Biz ölürik sənin üçün,
Sən qırırsan bizi neçün?
Xəncəri tulla,
Mən cəhd edirəm ki, düşməni məğlub eyləyim
Kim, Leylini alıb sənə verdirim.

(M u s i q i)

M ə c n u n (Kabili üstə)--

Ey Nofəl, mən fədayi-yarəm,
Vəslinə onun ümidvarəm,
Yarım tərəfində ola nüsrət,
Bəlkə ki, bulam vüsələ fürsət.
Canım ola dust dilpəziri,
Ya köştəsi ola, ya əsiri.

(Bu vaxt L e y l i n i n a t a s ı ilə İ b n - S ə l a m gəlir; qılınclarını salıb, N o f ə l ə müraciətlə oxuyurlar:)

L e y l i n i n a t a s ı--

Ey hünərvər, səndə zəfər.
Bizə aman ver, nahaq bu xəlqi
Qırma, qırma, qırma, qırma!
Leylini vermişəm özgə ərə,
Leyli verilib İbn-Səlamə.
İndi razı olma iki əri olsun yarın,
Namusa toxunan iş deyilmi bu?!

(M u s i q i)

N o f ə l (əl verir)--

Doğrudur, doğrudur, doğrudur,

(Qoşuna)

Ey ləşkər! Çəkilin davadan,
Dəxi bəsdir cəng;
Əvvəldən bilsəydim tökməzdim bu qədər qan,
Məcnunə allahdan əql istərdim.

(M u s i q i)

(H a m ı bir yerdə əllərini yuxarı qaldırır).

H a m ı--

Bar, ilahi, əfv et
Bu günahı biz bəndədən.
Bu Məcnuni eylə
Aşılıqdən xilas.

(M u s i q i)

PƏRDƏ

DÖRDÜNCÜ PƏRDƏ

Baqe olur İ b n-S ə l a m ı n evində. Evin bir tərəfi küçədir; M ə c n u n Z e y d ilə küçədə durublar. Otaqda toy məclisidir.

Musiqidən sonra pərdə qalxır.

Z e y d (rast üstə)--

Dün əxtəri-bəxtin oldu tirə,
Leyli sitəm etdi sən fəqirə.
O, İbn-Səlamə ruzi oldu,
Ruzi sənə dərdi-süzi oldu.
Yar özgəyə oldu şəmi məhfil,
Qaldı sənə tabi-atəşi-dil.

Q o n a q l a r (otaqda)--

Xoşbəxt ol, İbn-Səlam!
Alasan kamü məram.
Keçirəsən xoş günlər,
Bar verə muradın.
Ola bir övladın.
Mübarək olsun toyun.

(Oyundan sonra durub gedirlər, bu halda M ə c n u n şüştər oxuyur.)

M ə c n u n--

Qeyr ilə, yara, nədir seyri-gülüstan etdiyin?
Bəzm urub, xəlvət qılıb, yüz lütfü ehsan etdiyin?
Əhd bünyadın mürüvvətdirmi viran etdiyin?!
Hanı, ey zalım, bizimlə əhdü peyman etdiyin?!

(L e y l i içəri daxil olur, M ə c n u n u n səsinə eşidir; İ b n-S ə l a m gəlib təəccüblə
L e y l i y ə baxır və oxuyur.)

(M u s i q i)

İ b n-S ə l a m--

Leyli, Leyli, bu odlu səs Məcnunundur,
Mən tanıyıram onu.
Məgər, Leyli, bəs bu cünun əl çəkməyibdirmi səndən indi də?
Leyli, söylə, doğrusun söylə,
Səndəmi ona aşiqsən?
İstərsənmi Məcnunun ola aşiqin?

(M u s i q i)

L e y l i--

İbn-Səlam, qoy doğrusun mən söyləyim, mən Məcnuna aşiqəm.
Uşaqlıqdan bir-birimizi sevməyə söz vermişik əhd ilə.
İndi söylə, sən özün söylə, sındıra billəm əhdimi mən?
Məhəbbətin odunu mən söndürə billəmmi, qəlbimi yandırar.

(M u s i q i)

L e y l i--

Bir neçə vaxt sən səbr elə, qoy soyusun eşqin odu.

İ b n-S ə l a m (kənara)--

Yəqin Leyli məni sınamaq istəyir,
Mən fikrini duymuşam.

L e y l i--

İbn-Səlam, sən səbr elə, qoy bəlkə Məcnun da əl çəkə.

İ b n-S ə l a m--

Leyli, mən səbrə hazıram.
Sənin cəfanı mən çəkməyə hazıram,

(Gedir.)

(M u s i q i)

M ə c n u n--

Cürmümüz noldu ki, bizdən eylədin bizarlıq?
Biz qəmin çəkdik, sən etdin özgəyə qəmxarlıq.
Sizdə adət bumudur? Böylə olurmu yarlıq?
Hanı, ey zalım, bizimlə əhdü peyman etdiyin?!

(Bu halda L e y l i taxt üstə ağlayır. Z e y d və bir neçə nəfər ərəb gəlib M ə c n u n a deyirlər:)

Z e y d və ər ə b l ə r--

Məcnun, Məcnun, dur gedək,
Bu rəqibin evidir.
Sənə tənə eylərlər.
Bədnam etmə özünü.

L e y l i--

Allah, bu nə sitəm, bu nə zülm?!
Bu nə sitəm, bu nə zülm?!
Eşqin oduna yandım,
Hicran sitəmin qandım.

M ə c n u n--

Bəs sənın vəfan bu imiş, Leyli; bu imiş, Leyli?
Bivəfa da yar olarmı?!(2 dəfə)

Z e y d v ə r ə b l ə r--

Məcnun, dur gedək evinə,
Yazığın gəlsin atana.
Rəhm eylə bir dəm anana.
Leylini səndən ayırdı mürüvvətsiz fələk,
Sən də eşqin havasını başından eylə cida.

(M ə c n u n ə r ə b l ə r l ə gedir).

PƏRDƏ

BEŞİNCİ PƏRDƏ

Vaqe olur İ b n-S ə l a m ı n evinin qabağında. İ b n-S ə l a m qapı ağzında oturur.
Musiqi "osmanlı" havasını çalır. Pərdə qalxdıqda L e y l i içəridən çıxıb gəlir və İ b n-S ə l
a m ı n qabağında oturur. L e y l i xəstədir.

İ b n-S ə l a m (osmanlı üstə)--

Pərişan-halın oldum, sormadın hali-pərişanım,
Qəmindən dərdə düşdüm, qılmadın tədbiri-dərmanım.
Nə dersən, ruzigarım böyləmi keçsin, gözəl yarım!
Gözüm, canım, əfəndim, sevdiyim, dövlətli sultanım!

(M u s i q i)

Əsiri-dami-eşqin olalı səndən vəfa görməm,
Səni hər anda görsəm, əhli-dərdə aşına görməm.
Vəfayi-aşinalıq rəsmi sənə rəva görməm,
Gözüm, canım, əfəndim, sevdiyim, dövlətli sultanım!

L e y l i (təsnif üstə)--

Ey mənə qəmxar olan, görmürsənmi əhvalımı?
Dərdə düşmüş cismimi, oda alışıb canımı?
Daim pərişan halımı.

(M u s i q i)

İ b n-S ə l a m--

Ey gözüm, guş etmədin pəndü nəsihətimi sən,
Bir cünunə mehrini saldın, etdin özünü sən,
Xəstəvü naçar olmusan.

L e y l i--

Söylə bir, İbn-Səlam, gər aşiqi həqiqisən,
Eşq odu düşsə əgər, dəfi onun qabildirmi?
Söndürməsi mümkündürmi?

(L e y l i və İ b n-S ə l a m evə daxil olurlar. Z e y d M ə c n u n u zəncirə bağlı L e y l i n i n qapısına gətirir.)

(M u s i q i)

M ə c n u n--

Leyli, ey bivəfa Leyli!
Özgəyə saldın sən meyli!
Elədin məni divanə,
Sözümü saldın hər yanə, ey zalım! (2 dəfə)

(M u s i q i)

Yaxıldı canım eşqindən,
Titrədi dağlar ahimdən.
Niyə sən bəs, ey bivəfa!
Belə üz döndərdin məndən, ey zalım! (2 dəfə)

(M u s i q i)

Nə qədər təndə var canım,
Yanaram atəşi-eşqə,
Çəkəram fəqan-ahim,
Yandıraram dağı, daşı, ey zalım (2 dəfə)

(Bu halda L e y l i evdən çıxıb,oxuya-oxuya yüyürür M ə c n u n u n üstə)

L e y l i--

Gəl, ey Məcnun, Leylinəm, al canımı!
Vəfasız olmuşam, billah, tök qanımı!

(M ə c n u n L e y l i n i görcək zəncirini qırıb, geri çəkilib oxuyur.)

M ə c n u n--

Sən Leyli deyilsən, ey pərizad!
Qaç, qəlbimi xunla etmə bərbad.
Aldatma məni, cünun deyib qaç,
Qaç, eyləmə gül üzünlə Leylini yad.

(Qaçır. Z e y d də onun dalınca gedir, L e y l i tək qalıb oxuyur.)

L e y l i (segah üstə)--

Xoşdur nə qədr eyləsə yarım cəfa mənə,
Ta kim, rəqib söyləməsin bivəfa mənə.
Sənsiz diyari-hicrdə sərgəştə qalmışam,
Vəslin ümidi, billah, olur rəhnüma mənə.
Rəna qəsəd qalıbdı belə xürdi-xabidən
Xuni-dilim olubdur, əzizim, qəza mənə.
Qan bəstərində qoyma məni zar-mübtəla,
Ver şərbəti-vüsaldən, ey meh, şəfa mənə.

(L e y l i yerə yığılıb ölür. Bu halda xor daxil olub oxuyur.)

(M u s i q i)

Xor--

Rəhmət olsun sənə, Leyli! (2 dəfə)
Bu dünyada kam almadın,
O dünyada kam alarsan, ey aşiq! (2 dəfə)

PƏRDƏ

ALTINCI PƏRDƏ

Vaqe olur qəbristanda. Bir tərəfdə Leylinin qəbri görünür.

(Musiqi)

Məcnun (bayatı-kürd üstə)--

Sındırdı çərx zülm ilə balu pərim, haray!
Döndərdi tez xəzanə fələk güllərim, haray!
Ey ruzigar, nə eyləmişəm bilməm sənə,
Ümmanə döndü qan ilə çeşmə tərim, haray!

(Bu halda Zeyd bir ərəblə daxil olur.)

Zeyd--

Ey şifteyi-şikəstətəle!
Əfsus ki, səyin oldu zayə!
Leyli sənə verdi zindəgani,
Sən ol baqi, ol oldu fani!
Sən sədqəsi olduğun pərivəş
Sədqə sənə oldu, ey bəlakəş!
Əzmi-rəhi-cənnət etdi ol hur,
Firdovs məqamın etdi məmur.

Məcnun--

Netdim sənə, qəsdi-canım etdin?!
Qəsdi-dili-natəvanım etdin?!
Eylət məni yar olan diyarə,
Şəm eylə məni məzari-yarə!

(Məcnun Leylinin qəbri üstünə aparırlar. Məcnun qəbri qucaqlayıb oxuyur).

Məcnun (bayatı-qacar üstə)--

Aşiq oldur kim, qılır canın fəda cananına,

Meyli-canan etməsin hər kim ki, qıymaz canına.
Canını canana verməkdir kəməli aşiqin,
Verməyən can etiraf etmək görək nöqsanına.

(Deyir, ölür. Bu halda ə r ə b l ə r yığılıb oxuyurlar.)

(M u s i q i)

X o r v ə ə r ə b l ə r--

Ey bikəs, biçarə qalan aşiq, sadıq Məcnun!(2 dəfə)
Səd heyf ki, ahu qəmin oldu belə zayə!
Axı eşq, eşq, eşq bələdir, bələdir,
Aşiqlik edən dərdə mübtəladır!(2 dəfə)

(M u s i q i)

Olmadın nail Leyliyə sən bəs bu dünyada, Məcnun! (2 dəfə)
Bari o dünyada olasan vəslinə nail.
Axı eşq, eşq, eşq bələdir, bələdir,
Aşiqlik edən dərdə mübtəladır! (2 dəfə)

PƏRDƏ

ŞAH ABBAS VƏ XURŞİD BANU

4 PƏRDƏ 4 ŞƏKİLLİ OPERA

İŞTİRAK EDİRLƏR

Şah Abbas--35 yaşında.
Vəzir--50 yaşında.
Birinci əyan.
İkinci əyan.
Üçüncü əyan.
Dördüncü əyan.
Beşinci əyan.
Nökər.
Odunçu.
Odunçunun birinci oğlu.
Odunçunun ikinci oğlu.
Xurşid--odunçunun qızı, 20 yaşında.
Məstavər--aşbaz.
Dostəli--Şiraz əhli.
Divanə.
Birinci məhbus.
İkinci məhbus.
Üçüncü məhbus.
Dördüncü məhbus.
Beşinci məhbus.
Birinci keçəçi.
İkinci keçəçi.
Üçüncü keçəçi.
10 nəfər şiraz əhli.
Qoşun və başqaları.

BİRİNCİ PƏRDƏ

B i r m e ş ə d ə v a q e o l u r . M ü q ə d d i m ə ç a l ı n d ı q d a n s o n r a p ə r d ə q a l x ı r . O d u n ç u ö z i k i o ğ l u i l ə o d u n y ı ğ ı r l a r .

O d u n ç u (r a s t ü s t ə) --

Məsəl vardır deyərlər ki,
Çəkən zəhmət yeyər balı;
Çəkib zəhmət, nə bal gördüm,
Nə oldum eyşdən hali.

(M u s i q i)

Bu nə gündür, nə dirlikdir
Ki, heç bir istirahət yox;
Pulum yoxdur, malım yoxdur,
Evim bomboş, içi xali.

(M u s i q i)

B i r i n c i o ğ l u --

Nə bədbəxtin biriymişsən,
Bizi həm eylədin bədbəxt;
Nə busət basmış hər yanı,
Məişətmiz keçir çox səxt;

(M u s i q i)

İ k i n c i o ğ l u --

Bizi insan bilən yoxdur,
Deyən yoxdur ki, kimsən sən;
Nə zillətdir, nə möhnətdir,
Buna bais, bəli, sənsən!

(M u s i q i)

İ k i s i b i r y e r d ə --

Neçün oldun odunçu sən?

(M u s i q i)

O d u n ç u--Kim? Mən?

O ğ l a n l a r ı--Bəli, sən!

O d u n ç u--Babam kimmiş?

O ğ l a n l a r ı--Oduñcuymuş!

O d u n ç u--Atam kimmiş?

O ğ l a n l a r ı--Oduñcuymuş!

O d u n ç u--Özüm kiməm?

O ğ l a n l a r ı--Oduñcusan!

O d u n ç u v ə o ğ l a n l a r ı (bir yerdə)--Biz, siz!

O d u n ç u--Siz də odunçu oğlu odunçusunuz!
(M u s i q i: təsnif)

Ü ç ü b i r y e r d ə--

Gündə odun yığmaq oldu bizə sənət,
Özgə çəkir ləzzət, qaldı bizə möhnət.
Gərçi əzab çoxdur, evdə çörək yoxdur;
Evdə çörək yoxdur, əmma əzab çoxdur.

Musiqinin üsuluna (taktına) müvafiq odun yarırlar və balta endikcə "hey!" edirlər--
"hey!" altı kərədir, sonra yenə oxuyurlar.

Gündə odun yığmaq oldu bizə sənət (və ilaxır).
Ay, hay ... odunçuluq oldu bizə sənət!

Baltaları yerə qoyub, hərəsi bir yerə yığılıb yatırırlar. Musiqi çalır. Pərdə dalından X u
r ş i d oxuyur.

X u r ş i d (bayatı üstə)--
Yaz gəldi, gül açıldı,
Çəmən, çölə saçıldı;
Könlümdəki yaram da
Qızıl gül tək açıldı.
M u s i q i. X u r ş i d səhnəyə gəlir.

X u r ş i d
Bülbül oxur nəvasın,
Nəğməsinə nəvasın;
Kimdən sorum, ay allah!
Mən dərdimin dəvasın.

Musiqi çalır. X u r ş i d oynayır. Bəədə o d u n ç u v ə o ğ l a n l a r ı oyanırlar.

O d u n ç u (şur üstə)--

Xurşid, nə xürrəmsən, guya ki, qəmin yoxdur.

B i r i n c i o ğ l u--

Xurşid nə bilsin ki, qəm-qüssə nədir?

İ k i n c i o ğ l u--

Toxdur. Ac olsa bilərdi ki, dərd və qəmimiz çoxdur.

X u r ş i d (səmayi-şams üstə)--

Qəm nədir, qüssə nədir, bil ki, xəbərdarəm mən,
Nəyə lazımdır olaq dərd-qəmin həmmali;
Halbuki xalığı-sübhan yaradıbdırsa qəmi,
Onu rəf etməyə də həqq yaradıb bir hali;
İstiqaməqdir adı ol halın.

O d u n ç u v ə o ğ l a n l a r ı (təsnif üstə)--

Pəh, pəh, pəh!...
Günüz axşama qədər işliyirik heyvan tək, (2 dəfə)
Hər səhər hey, hər səhər hey, hər səhər hey!...
Çüçü-çüçü, tokkuşçu, çüçü-çüçü, tokkuşçu!
Çü, çüçü, çüçü, tokkuşçu!
Belədir dirliyimiz, belədir dirliyimiz!

(M u s i q i)

X u r ş i d (şur üstə)--Eşitməyibsinizmi ki, bir nəfər odunçu Hatəmi-Taiyə nə dedi?

(T ə s n i f)

Hər ke nan əz əməli-xiş xorəd,

(M u s i q i)

Hər ke nan əz əməli-xiş xorəd,
Minnət əz Hatəmi-Tai nəbərəd!

(M u s i q i)

Minnət əz Hatəmi-Tai nə bərəd!

H a m ı s ı b i r y e r d ə--

Hər ke nan əz əməli-xiş xorəd (2 dəfə)
Minnət əz Hatəmi-Tai nə bərəd! (2 dəfə)

(M u s i q i)

Şeypur səsi gəlir; bunlar qorxu ilə qulaq asırlar.

B i r i n c i o ğ l a n (qışqırır)--

Durun qaçaq, yəqin padşah ova çıxıbdır!

X u r ş i d--Qorxmayın, dayanın görək.

(Yenə şeypur.)

O ğ l a n l a r--Vallah, durun qaçaq, bizi öldürərlər!

X u r ş i d--Heç qorxmayın və dayanın!

Marş səsi gəlir, qoşun əhli cərgə ilə girib düzülür. Ş a h A b b a s daxil olur. Bu əsnada qoşun və sair əyan oxuyurlar:

(M a r ş)

H a m ı --

Çox ömr etsin bu şahımız,
Dadına yetsin allahımız.
Qalib gələsən sən düşməmə,
Olmasın asi bir kimsənə.

Ey padşah, sən çox yaşa, (2 dəfə)
Sən çün ədalət padşahısan,
Bizlərə, ey şah, eylə mərhəmət!

(M u s i q i)

Ş a h A b b a s--

Əsgərlərim, çox razıyam, (vəzirə)
Məndən cəmi qoşun əhlinə razılıq et.
Hər bir nəfər bilsin bunu:
Padşahı onlara eylər mərhəmət;
Ta heç kəs heç bir kəsi
İncitməsin, ta zülm olmasın.
Zalimlərə zülm eylərəm,
Qoy cümlə bilsin bu əmrimi.

H a m ı--

Yaşasın padşah! (səkkiz dəfə)

M u s i q i. Qoşun çadır qurmağa məşğul olur.

Ş a h A b b a s (Xurşidə baxır. Rast üstə.)--

O qız kimdir?

V ə z i r--Oduñçudur!

Ş a h--Ağıllıdır, yəqin o qız, özü də çox gözəl qızıdır.
Nə dersən, bax: hərəmxanə eylər bunu qəbul, ya yox?

V ə z i r--Əgər iradəyi-şahanə iqtiza etsə,
Kimin sözü ola bilər.

Ş a h (təsnif üstə)--

Yəqin o şəxs atasıdır,
Çağır onu gəlsin!

M u s i q i. V ə z i r odunçuya tərəf gedir.

V ə z i r (rast)--

Ey şəxs, səni padşah
Çağırır, irəli gəl!

M u s i q i--odunçu gəlir; odunçunun oğlanları qorxularından bərk titrəyirlər.

B i r i n c i o ğ l a n (ağlamsınaraq)--Dedim sizə durun qaçaq!

(M u s i q i)

Ş a h (odunçuya)--Sən kimsən və nəçisən?
O d u n ç u--Padşah sağ olsun, sənin nökrin odunçudur!
Ş a h--O qız sənin nəyindir?
O d u n ç u--Kənizin mənim evladımdır.

Ş a h (təsnif)--

Sənin qızın, razısanmı, mənə hərəm olsun?

(M u s i q i)

Tez söylə!

O d u n ç u (rast)--

Padşah, əgər öldürməliyəmsə öldürt!

Ş a h--Eşit, gör nə deyirəm? Sənin qızını: almaq istəyirəm, nə deyirsən, razısanmı?

O d u n ç u--Buyur boynumu vursunlar, günahım varsa sən yaxşı bilirsen.

Ş a h--Nə axmaq kişidir.

V ə z i r--A kişi, padşahın iradəsi budur ki, sənin qızını alsın, razısanmı? Söylə!

O d u n ç u--Əşhədən-la-ilahi-illəllah və əşhəd....

Ş a h--Burax bu divanəni, oğlanlarını buraya çağır?

M u s i q i. V ə z i r g edir.

V ə z i r--Gəliniz padşahın hüsuruna!

O ğ l a n l a r i k i s i d ə (ağlaşb qışqırırlar)--Axı bizim günahımız nədir; bizi öldürürsünüz?! Padşah, bizi başına çevir, öldürmə! Padşah, qurban olaq, bizi öldürmə!

Ş a h (qeyz ilə)--

Qoy dursun! Çağır gəlsin qızı!

Q ı z ı çağırır. M u s i q i.

Ş a h (qıza)--

İradəm var səni almaq,
Hərəmlər içrə yer tutmaq,
Sənə layiq görülsə gər,
Ona razı olarsanmı?

X u r ş i d (kamali-çürət ilə)--Yox!...
Ş a h (böyük qeyz ilə)--Cəllad!...

C ə l l a d gəlib qılıncı siyirib hazır durur. O d u n ç u v ə o ğ l a n l a r ı bir-birindən tutub, bərk titrəyirlər. H a m ı sakitdir. X u r ş i d kamali-çürət ilə p a d ş a h a baxır, musiqi çalır.

V ə z i r (padşaha xitabən, bayatı-şiraz)--

Sən şücaətdə və qüvvətdə ki, məşhuri-cahansan,
Həm ədalətdə də, söz yox buna, mərufi-zamansan!
Nə ki, vardır həmə larzandı qabağında sənin,
Cürət etməz ola bir kimsə müxalif əmrin.
Lakin, ey şah, azalmaz zərrə qədər şanın gər
Dinləsən sən bu qocalmış vəzirin nitqin əgər!

Ş a h--Söylə görək!

V ə z i r--

Bu qızın cürət ilə yox deməyi heyvətimə oldu səbəb;
Bir soraq ki, səbəbi-yox deməyə nəydi əcəb!

Ş a h --Bil görək!

V ə z i r--

Söylə, doxtər, necə cürət edibən yox dedin!
Padşahın bu sualını belə rədd etdin!
Şübhəsizdir ki, səbəb var sənin cürətinə;
Söylə sən ol səbəbi qıyma, qızım, gəl özünə!

(M u s i q i)

X u r ş i d (təsnif)--

Cürətimin sirrini mən söyləyim, bil, ey vəzir! (2 dəfə)
Ta ki, olsun, ta ki, olsun qoy əyan dil, ey vəzir! (2 dəfə)
Heç bilirmi bir peşə padşahın, ey vəzir! (2 dəfə)
Gər peşəsi olmasa, bil, getməyəm mən heç kəsə. (2 dəfə)

(M u s i q i)

Bil ki, insanın əgər ki, heç bir peşəsi olmasa, (2 dəfə)
Dar dünyada yaşamaq olur müşkül, ey vəzir! (2 dəfə)
Heç bilirmi bir peşə padşahın, ey vəzir! (2 dəfə)
Gər peşəsi olmasa, bil, getməyəm mən heç kəsə. (2 dəfə)

H a m ı (qızdan başqa)--

Padşaha heç yararmı olsun onun peşəsi,
Bunca dövlət tam onundur, həm doludur xəznəsi!

X u r ş i d--

Xah gədadır, xan, bəydir, padşahdır hamısı,
Olmalıdırlar hərəsi bir peşənin sahibi!

M u s i q i. P a d ş a h fikrə gedir.

Ş a h (rast üstə)--Bu söz mənə xoş gəldi. Nə dersən, vəzir, yararmı ki, mən də bir peşə sahibi olam?

V ə z i r--Padşah çağ olsun! Əgər sən bir sənət və peşə bilsən, sənin şanın daha da uca olar!

Ş a h--Ey ağıllı qız, gəl yanıma (gəlir, əlini onun çiyninə qoyur. Odunçu və oğlanları sevindiklərindən ağlayırlar); vəzir, mənimçin hansı peşəni məsləhət görürsən?

V ə z i r--Padşah sağ olsun! Keçəçilik sənəti çox yarar sənətdir.

Ş a h--Əmr olunsun bir keçəçi ustadı gəlib, məni bu sənətə öyrətsin; (qıza) indi sən mənə gələrsənmi?

X u r ş i d--Bəli!

V ə z i r--Padşahım, təzə sənətin mübarək olsun!

H a m ı--Mübarək olsun, mübarək olsun!

(M u s i q i)

Ş a h (təsnif)--

Yəqin mənim bu peşəmdən camaata nəf var!

H a m ı--Yəqin elədir!

Ş a h--

Yəqin mənim bu peşəmdən camaata nəf var!

H a m ı--Yəqin elədir!

Ş a h--Keçəcəlik edərəm mən, keçəçi şah ollam (2 dəfə)

H a m ı--Artar sənin qədrin,
Baqi qalar əsərin!

Ş a h--

Keçəcəlik edərəm mən, keçəçi şah ollam (2 dəfə)

H a m ı--

Yaşa, yaşa, yaşa, şahım, ədalətin vardır. (2 dəfə)
Oduңu qız sözü ilə sən olmusan keçəçi. (2 dəfə)

X u r ş i d--

Ey ... allah eylər, allah eylər,
Biləsən sən, biləsən sən
Səmərin bu peşənin.

H a m ı--

Çox yaşa bizim şahımız!
Qalmasın yerdə ahımız!

Ş a h--

Keçəcəlik edərəm mən, keçəçi şah ollam (2 dəfə)

H a m ı--Keçəcəlik peşəsindən camaata nəf var!
Ş a h v ə q ı z--Var! (Zəngülə)
H a m ı--Var!

PƏRDƏ

İKİNCİ PƏRDƏ

P a d ş a h ı n o t a q l a r ı n d a n birində vəqə olur. Müqəddimə çalındıqdan sonra pərdə qalxır. Ş a h A b b a s və ü ç n ə f ə r k e ç ə ç i keçə qayıрмаqla məşğuldurlar. Keçənin biri hazır olub bir miz üstə sərilib, camaat tərəfindən görünür. O biri də fərş üstə sərilib, ora-burası düzəldilməkdədir.

Ş a h A b b a s (keçədən əl çəkib)

(çahargah təsnifi)--

Vaxt olar bir gün bu sənət
Edər mənə xidmət, edər mənə xidmət!
Ey xudavənda, sən eylə bir gün
Bu peşə mənə bir mədəd versin!

(M u s i q i)

Çəkməyən zəhmət bilməz, ah!
Bu dünyada ləzzət.
Ey xudavənda, sən eylə bir gün
Bu peşə mənə bir mədəd versin!

Ş a h (çahargah)--

Xurşid ilə əhd edib, sərf etdim bir müddəti,
Eylədim kəsf-i-məharət öyrənib bu sənəti;
Mən hələ bir mənfəət görməməsə heç bu peşədən,
Könlümün şad olduğun hiss etləməm mən dəmbədəm.

(M u s i q i)

Vaxt olar bir gün bu sənət göstərər öz xidmətin,
Onda mən də artıraram Xurşidimin izzətin,
Artırıb cahı cəlalın, izzətin mən ol zaman
Xurşidi arvadlar içrə etləməm şah-i-zənan!

M u s i q i. Muxalif guşəsi.

Qoy odunçunun qızı (yada salın ol halını)
Sayəsində ağlının tutsun məqami alini.

(Enir çahargaha)

Ağa ilə şöhrət tapar zillətdə qalmış bir gəda,
Nikbəxtidir ol kişi kim, əqli vermişdir xuda.

Ş a h bu sözləri oxuyarkən keçəçilər əllərindəki keçəni yumurluyub hazır edirlər. Sonra şah bu sözlərini qurtaran tək zeyldəki təsnifi oxuya-oxuya keçə təpirlər, ayaqlarını (takt ilə) vururlar.

H a m ı b i r y e r d ə (təsnif)--

Vaxt olar bir gün bu sənət
Edər şah xidmət, edər şah xidmət!
Ey xudavənda, sən eylə bir gün
Bu peşə şah bir mədəd versin!
Çəkməyən zəhmət bilməz, ah!
Bu dünyada ləzzət, bu dünyada ləzzət!
Ey xudavənda, sən eylə bir gün
Bu peşə şah bir mədəd versin!

M u s i q i. K e ç ə ç i l ər ş a h a baş əyib gedirlər.

Ş a h (rəhab)--

Maldan, mülkdən qəni bir padşah
Keçəçilik sənətin etmiş özünə bir pənəh!
Gör bunu, ey kibr ilə əshab sənətə baxan,
Bilginən kim, sənəti əzl bilən eylər günah.

(M u s i q i)

Peşədir, hər bir kəsin dərdi-qəmin az eylər,
Sevdiyi peşəylə insan hər zaman naz eylər;
Peşə ilə hər nəfər öz işlərin saz eylər,
Peşəsi olmazsa insanın olar ömrü təbah.

M u s i q i. X u r ş i d daxil olur.

Ş a h (təsnif)--

Xurşid, əhdimə yetdim,
Keçəçilik mən etdim!
Bil kim, sənə söz verdim.
Durdum sözümlün üstə. (2 dəfə)

(M u s i q i)

Bir bax, budur keçələr,
Zəhmət çəkib gecələr,
Bu sənəti öyrəndim;
Durdum sözümlün üstə. (2 dəfə)

M u s i q i. X u r ş i d keçələrə tamaşa edir.

X u r ş i d (bayatı-kürd)--

Ey şahi-dövrən,
Sən mənim tək naçizin nitqin əcəb təqdir edib,
Keçəçilik sənətin öyrənməyi tədbir edib,
Xəlv ara timsal olub, sənətə etdin ibtida;
Bunun nəticəsidir ki:
Məmləkətdə şövq edibdir sənətə xan və gəda!

Ş a h--

Dövlətə etmiş olubsan sən böyük hər xidməti,
Cəhd edib dövlətdə təşviq eylərəm bir sənəti.
Şükr allah, mən düçar oldum sənə, ey Xurşidim!
Çünki bu zamanda:
Tapmaq olmaz arvadı həm ağıl ola, həm surəti!

X u r ş i d--

Bir söz idi mən dedim, sən də ona etdin əməl,
Bəlkə biz bir gün görərik gər aman versə əcəl,
Kim bu sənət göstərər bundan böyük bir xidməti,
Həm onunla sənətin artar bütünlük izzəti.

Ş a h--

İndi sən söylə mənə, ey Xurşidim, doğru danış,
Ol zaman kim, meşədə mən sənlə olmuşdum tanış,
Mən səni görcək məhəbbət atəşi qəlbimdə oldu şöləvər,
Ol zamandan get-gedə eşq atəşi tosi edər;
Söylə indi bir mənə, sən də sevir-sənmi məni?
Sevməyirsənsə bu gün azad etdirərəm səni!

M u s i q i. Xurşid başını aşağı salıb dayanır, şah ona baxır, bəədə X u r ş i d birdən:

X u r ş i d (qatar)--

Ey şahi-dövrən, səni mən ol zamandan sevmişəm,
Sevgimin üzrə bu gün dərgahinə mən gəlmişəm.
Ya dirilt, ya ki, məni öldür, özün bil, ey şahım!
Mən ki, öz qəlbimdəki hissi məhəbbət bilmişəm.

Ş a h--

Sevmişəm, billah, səni, bil, ey gözüm!
Sən mənə yar olginən, budur sözüüm!
Şah sözü olmaz yalan, ey Xurşidim!
Xurşidim sən həm məhim, həm yulduzum!

X u r ş i d--

Taleimin ulduzu şölə saçıb hər bir yana,
Yetmişəm axırda can tək sevdiyim mən bir cana.
Ol qədər eşqin həvasi məst edibdir kim, məni,
Ləzzət ilə eylərəm mən canımı qurban ona.

Ş a h--

Yanıma gəl, Xurşidim, eylə hekayət eşqdən,
Burda yoxdur heç kəs, bir sən isən, bir də ki, mən!
Bil qənimət fürsəti, gəl et mənə izhari-eşq;
Yanıma gəl, Xurşidim, gəl, gəl, gəl, ey nazik bədən!

M u s i q i. X u r ş i d və ş a h qolboyun olub otururlar.

İ k i s i b i r y e r d ə--

Və nə xoşdur yar ilə söhbəti saz etmək, (2 dəfə)

Söyləyib eşqin sözün, işvə ilə naz etmək.

M u s i q i. Bir qədər qolboyun qalırlar; bəədə musiqiyə görə ş a h tez durub qapıya tərəf gedir; bu əsnada v ə z i r daxil olur.

V ə z i r (çahargah)--Ey şahı-dövrən, Şiraz şəhərindən bir neçə nəfər növərlərindən sizə şikayətləri vardır. İzn versəniz içəri daxil olarlar.

Ş a h--Buyur daxil olsunlar. (Xurşidə). Xurşid, sən burada qal.

Şiraz ə h l l ə r i daxil olub, təzim edirlər.

Ş a h--

Vəzir, rəiyyətimin şikayəti nədir?

V ə z i r--Padşah sağ olsun! Əhvalatı mənə nəql edibdirlər, izn versəniz, nəql edəmə.

Ş a h--Söylə!

V ə z i r--Əlhəq, bunların söylədikləri qərribə bir əhvalatdır. Şiraz şəhrində, budur, beş ay tamamdır ki, bir əcibə hadisə üz verməkdədir; şəhər əhlindən iki yüzdən artıq nəfəri şəhər evlərindən çıxıb, daha geri qayıtmayıbdır. Məlum deyildir ki, onlara nə olubdur, əlli-ayaqlı itibdirlər.

Ş a h--Hamısı birdən?

V ə z i r--Xeyr, padşah, bu gün biri, sabah beşi, biri gün üçü, qərəz, bu nəhv ilə. Sahirlər, münəccimlər dəxi bu barədə heç bir söz deyə bilməyirlər; odur ki, indi şəhər əhli içinə vahimə düşübdür, bilmək olmuyur ki, bu nə sirrdir.

Ş i r a z l ı l a r (təsnif)--

Ey padşah, səndən əlac,
Səndən əlacı olsa, bu təhlükə
Bəlkə rəf ola, bəlkə dəf ola!
Yoxsa başqa yoxdur heç bir əlacı,
Bu sirri bil, rəhm eylə sən,
Rəhm eylə, ey şah, bu zülmü aç,
Bu zülm əgər rəf olmasa,
Sən bil, yəqin kim, şuriş düşər!
Xəlv ağlaşır, şivən qopur, (2 dəfə)
Arvad-uşaq qatışır bir-birinə. (2 dəfə)

M u s i q i . P a d ş a h fikrə gedir.

Ey padşah, səndən əlac,
Səndən əlacı olsa, bu təhlükə
Bəlkə rəf ola, bəlkə dəf ola!
Yoxsa başqa yoxdur heç bir əlacı!

Ş a h (çahargah)--Siz gediniz, mən əncam çəkərəm! Qoy camaat sakit olsun. (Onlar gedirlər. Vəzir qalır). Vəzir, bu çox qərribə işdir, yəqin burada bir hilə vardır. Mən daha dayana bilmərəm, əmr et mənim dərviş libasımı tez gətirsinlər, mən gedirəm!

V ə z i r--Padşah sağ olsun! Olmazmı ki, sizin əvəzinizə mən gedim, bu işi yerində təhqiqlə edirəm.

Ş a h--Yox, yox! Özüm getməliyəm, sən əmrimi yerinə yetir.

V ə z i r--Borcumdur (deyib çıxır).

M u s i q i . P a d ş a h fikirdə.

X u r ş i d (şüştər)--

Canıma saldı mənim vahiməni böylə səfər,
Qorxuram bundan yetə haşa bu cana bir xətər.

Ey şahim, nolar ki, həm mən də gedim sənə belə,
Ta ki, canın hifzini çün öz canım edim sipər.

Ş a h--

Qorxma, Xurşidim mənim, bunca səfər çox görmüşəm,
Qorxmayıb düşmən qabağında hələ tək durmuşam.
Allah eylər bu işi təhqi q edib tez qaydaram,
İstərəm kim, qalmasın bu zülmədən heç bir əsər!

M u s i q i. V ə z i r v ə q u l a m əlində libas daxil olurlar.

Ş a h (geyinə-geyinə, çahargah-tihur ilə)--

Mən heç vaxt razı olmaram ki.

(M u s i q i)

Mənim məmləkətimdə zülm olsun.

(M u s i q i)

Vay olsun zalimlərin halına
Ki, mənim rəiyyətimi incidirlər;

(M u s i q i)

Kökündən, kökündən qazıyacağam zülmü.

(M u s i q i)

Vəzir, dövlət ümuri yenə sənə qalır; hər bir əmri layiqincə yerinə yetirərsən və bir də
bu Xurşid mənim gəlinimdir, ona hörmət olunsun və mən gəlinə mənim imarətimdə ona
xüsusi yer verilsin. İndi mən gedirəm; hələ kim, xudahafız! (tələsik gedir).

PƏRDƏ

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

BİRİNCİ ŞƏKİL

Şiraz şəhərinin böyük bir bazarında vəqə olur. Səhnənin sol tərəfində aşpaz Məstəvər dükanının qabağına yığılmış olan adamlara xörək satır; o biri tərəfdə cürbəcür dükanlar vardır; bir tərəfdə qaraçılar oynayırlar. Müqəddəmədən sonra pərdə qalxır. Qaraçı qızı oynayır. Böyük qaraçı oxuya-oxuya qaval vurur. Sair qaraçılar da yerində oxuyurlar.

(Musiqi)

Qaraçı (qaval vura-vura)--

Gəl yanıma, gözüm, mən sənə qurban!

O birilər--

Gəl, yarım, mən ölləm, gəl, canım, mən ölləm!

Qaraçı--

Gir qoynuma, özüm mən sənə qurban!

O birilər--

Gəl, yarım!... (və ilaxır).

Qaraçı--

Eşitmişəm sənin özgə yarın var!

O birilər--

Ay balam, mən ölləm, ay yarım, mən ölləm!

Qaraçı--

Sənin həmi gülün, həmi xarın var!

O birilər--

Ay balam, mən ölləm!... (və ilaxır).

Musiqi. Adamlar buraya yığılırlar.

Q a r a ç ı --

Bir ala göz, uzun boylu (2 dəfə)
Dərdimə dərman eyləmz!
Nazlı balam, bircə nolu,
Bizim çəməndə gəlib gəz! (2 dəfə)
Eşqin oduna yanaram, (2 dəfə)
Dərdimə dərman eyləmz!
Gah sönərəm, gah yanaram,
Mən yazığam, rəhm elə bəs. (2 dəfə)

(M u s i q i)

Sinəm olub para-para,
Dərdimə dərman eyləmz!
Mən nə edim, nədür çara?
Nazlı balam, gedib gəlməz! (2 dəfə)

(M u s i q i)

Q a r a ç ı qavalını açıb, pul yığır; bu əsnada Ş a h A b b a s dərviş libasında olaraq buraya daxil olur. Şəhər əhlindən Dostəlinin qaraçılara acığı tutur.

D o s t ə l i (şur üstə)--Bu nə şadlıqdır yas günündə? Şəhərin tamam yarısı matəmə batıb, amma siz burada şadlıq edirsiniz. Hələ bizdən pul da istəyirsiniz; doğrudan da ki, qaraçısınız.

(M u s i q i)

Q a r a ç ı l a r çıxıb gedirlər.

Ş a h A b b a s (Dostəliyə)--Söylə görüm nədir bu yas və matəmə səbəb, nədir? Nə olub, məyər nə bədbəxtlik üz veribdir?

B i r d ə s t ə d a m bunların başına yığılır.

D o s t ə l i--Ağa dərviş, görünür ki, sən buraya təzə varid olubsan. Tamam neçə aydır ki, şəhərimizin adamları itib yox olur. Bilmək olmur ki, onları kim oğurlayır.

D ə s t ə--Doğrudur!

D o s t ə l i--Bir çox külfət sahipsiz, atalar oğulsuz, bacılar qardaşsız qalıb, ah və nəvə edirlər!

D ə s t ə--Doğrudur!

D o s t ə l i--Bu sirdən heç kəs əyan ola bilmir; hərgah sən cadugərsənsə bu sirri faş et.

D ə s t ə--Faş et, ağa dərviş, faş et!

M u s i q i. D i v a n ə gəlir, o da qulaq asır.

Ş a h--Bir də mənə söyləyin görüm, bu kimin dükanıdır və nə dükandır ki, hər kəs ora yüyürür?

D o s t ə l i--Yazıq dərviş, görünür ki, sən Məstavərin ləzziz taamından yeməmişən.

D ə s t ə--Yazıq!

D o s t ə l i--Məstavər bir aşpazdır ki, onun kimi ləzziz taam bişirən heç Şah Abbasın sarayında da yoxdur.

D ə s t ə--Yoxdur!

D o s t ə l i--Bunun məharəti qabağında heç aşpaz davam edə bilməyib, cümləsi dükanlarını bağladılar. Hərgah ləzziz taamdan məhrum olmaq istəmirsənsə sən də tez ol get, ondan xörək al ye. Tez get, yoxsa dükanı bağlar, axşamdır.

D ə s t ə--Tez get, ağa dərviş, tez get!

M u s i q i. H a m ı dükanlarını bağlayıb, buraya yığılır.

D i v a n ə--Ha-ha-ha! Tez get, ağa dərviş, tez get! (Şur). Heç bilirsinizmi ki, Məstavər sizə nə yedirdir, ey mənə divanə deyib özləri məndən divanə olanlar?

D ə s t ə--Bu nə deyir?

D i v a n ə--Mən onu deyirəm ki, Məstavərin sizə yedirdiyi nədir, bilirsinizmi?

D ə s t ə--Ləzzətli taamdır!

D i v a n ə--Ha-ha-ha!... Ləzzətli taam!... Tez get, ağa dərviş, tez get. Ey divanələr, Məstavər sizə insan əti yedirdir, insan!...

D ə s t ə--Xamuş, nə axmaq sözdür!

D o s t ə l i--Doğrudan da ki, divanəsən!

D i v a n ə--Bəli, divanəyəm, amma sizdən ağıllı divanəyəm! Məstavər adamları oğurlayıb başını kəsir və ətini sizə yedirdir.... Tez get, ağa dərviş, tez get!...

D ə s t ə (əl çala-çala)--Ay dəli şəpəli, ay dəli şəpəli, çıx bala-bala get!

M u s i q i. D i v a n ə gedir, bir neçə saniyədən sonra dəstə dəxi dağılıb, səhnədə bir Ş a h A b b a s və bir də M ə s t a v ə r öz dükanında qalır.

Ş a h (şur)--Dəliddən doğru xəbər.... Bu divanənin sözü o ağıllıların sözündən daha əhəmiyyətli. Doğrudan da bu aşpazın ləzzətli xörəkləri məni şübhəyə salır. Gedim bir onun yanına.... Nə cəllad sürətli adamdır!

M u s i q i. M ə s t a v ə r ə yaxınlaşır.

Ş a h--

Şöhrəti tutmuş bu şəhəri namın,
Tərif eylər hər kəs sənin taamın;
Mən binəva dəxi çox arzuməndəm ki, sənin
Ləziz taamından dadmış olam.

(M u s i q i).

M ə s t a v ə r (göz altı ilə şaha baxır)--

Doğrudur, ağa dərviş, doğrudur.
Bəs gərək səni qonaq edim mən; (kənara)
Çəngimə düşmüşən,
Çox əcəb gəlmisən!

(Ona)

Doğrudur, ağa dərviş, doğrudur!
Bəs görək səni qonaq edim mən!
Keç bəri. Gəl bəri, bir az bəri, bir az daha irəli....
Ha-ha-ha!...

Bu halda ş a h durduğu yerdə yerin içinə gedir, ha gücənir ki, yuxarı çıxsın olmur.
Axırda bir quyuya düşən kimi yox olur. Oh!... Ha-ha-ha! (mühib bir qəhqəhə).

PƏRDƏ

İKİNCİ ŞƏKİL

Bir z i r z ə m i d ə vəqə olur. Qaranlıqdır. Zirzəmidə Ş a h A b b a s d a n başqa beş
nəfər m ə h b u s dəxi vardır. Müqəddəmədən sonra pərdə qalxır.

M ə h b u s l a r (şaha; təsnif)--

Bədbəxt dərviş, sən nə günahın sahibisən?
Məstavərin hiləsinə oldun nişanə!
Gəl ağlaşaq bəs, ağa dərviş, əhvalımıza,
Oldu bizə, ax, a yazıq, düşmənin zəmanə!

Ş a h (şüştər)--

Söyləyin bir dəm mənə bu hilədən məqsəd nədir?
Çəkdiyimiz zəhmətə, dərdə, qəmə illət nədir?
Zindəyik, ölməmişik ki, qəbrə salmışlar bizi,
Söyləyin, Məstavərə, aya, görək neylər sizi?

M ə h b u s l a r (təsnif)--

Bir-bir kəsəcək, ağa dərviş, bizi Məstavər.
Dünyada yoxdur, əcəba, bunca sitəmgər.
Qurban əti tək ətimizi doğram edəcək,
Ləzizi taamlar bişirib, xəlpə verəcək!

Ş a h (şüştər) --

Ağlamaqla, ey rəfiqan, olmayır dərdə dava,
Qoymayaq Məstavəri versin bizə bunca cəfa,
Cəm olaq, həmlə edək, həbs eyləyək bu zalimi,
Ta gərək ədli-ədalətlə ona olsun cəza!

M ə h b u s l a r (təsnif)--

Bu fikirdən gəl daşın, ey bixanə dərviş!
Nə qədər biz cəhd eylədik baş tutmadı iş!
On bir nəfərdik, ağa dərviş, etdik həmlə biz,
Olduq axırda, a yazıq, məğlub cümləmiz!

Ş a h (təsnif)--

Nədir əlaci bu işin, bəs söyləyin siz (2 dəfə)
Göz görə-görə olalım qurban xəbisə?!
Ölmək gözəldir yaşamaq əgər bu isə.

M u s i q i . İ ş ı q görünür.

M ə h b u s l a r (qorxu ilə)--

Odur, gəlir!

M u s i q i . D a h a işıq.

Odur, gəlir, odur, gəlir, odur, gəlir!

M u s i q i . Qorxularından b i r - b i r i n ə qısıllırlar.

M ə s t a v ə r (daxil olur, əlində siyirmə xəncər və bilo)--A!... Xoş gördük, xoş gördük, qoyunlar, quzularım. Mən gəldim ki, ikinizi tutub kəsım xörək bişirim. (Musiqi). Xörək bişirim, yüyürün mənə sarı. (Onlar yüyürürlər). Çəkilin dalı-dalı. (Onlar çəkilibirlər). Yüyürün mənə sarı, çəkilin dalı-dalı. Öyrənibsiniz qoçaqlarım, hay, hay.

M u s i q i. Xəncərini itiləyir. Bunlar əllərilə üzlərini örtüb ağlayırlar. Ş a h A b b a s mat və mütəhəyyir tamaşa edir.

M ə s t a v ə r--A!... Mən çobanam, mən çoban, mən çoban, siz qoyun! Mən çoban, siz qoyun; gəlin bəri qoyunlarım. Bir-bir düzülün; ən əvvəl sən, sən, sən. Sonra da sən-sən-sən, ondan da sən-sən-sən! Sonra da sən-sən-sən-sən! Axırda ağa dərviş! Tez olun! Gün keçdi, tez olun, gün keçdi, tez olun, çox gecdir bu gün, tez olun, çox gecdir bu gün!

M ə h b u s l a r (yalvarırlar)--

Rəhm et, rəhm et, bizi öldürmə. (3 dəfə)

M ə s t a v ə r--A!... Düzülün bir-bir, tez olun bir-bir, düzülün bir-bir, tez! Tez-tez-tez-tez! Mən gəldim ki, ikinizi tutub kəsəm, xörək bişirəm. (Musiqi). Yüyürün mənə sarı (onlar yüyürlər). Çəkilin dalı-dalı (onlar çəkirlər). Öyrənibsiniz, öyrənibsiniz, qocaqlar?m, hay-hay!... (Xəncərini itiləyir).

Ş a h (öz başına; bayatı-şiraz)--Taxtın tarac ola, ey şah, bu zülmə bir çarən yox, gözün önündə olan zülmə şahidsən və zülm qurbanısan.

M ə s t a v ə r--Tez düzülün!

Ş a h--Mən ölümdən qorxmuram, qorxum mənim bu zülmdür. İntiqam almaq bu zülmdən gərək, zülmü tamam rəf etmək!

M ə s t a v ə r--Tez düzülün!

Ş a h--Nə edim, nə çarə qılım, nədir dərmanı bu dərdin? Xəyal pəjmürdə, ağı tutqun, başımda huş pərişandır.

M ə s t a v ə r--Tez düzülün!

Ş a h--Bari-ilahi, zehnimə bir fikir sal, eylə mədə!

Qoymayın bu zalimi töksün əbəş qanı yerə!

M ə s t a v ə r--Tez düzül!

M u s i q i . M ə s t a v ə r soxulub adamların içindən birini tutub yerə yıxır və qılıncını hazır edir başını kəsə.

Ş a h (qışqırır)--Tapdım, tapdım, keçəcəlik.... Ey şəxs, (rast üstə) bir ləhzə dayan, sənə bir kəlmə sözüm vardır.

M u s i q i . M ə s t a v ə r qurbanını əlindən buraxıb.

M ə s t a v ə r--Söylə!

Ş a h--Bu şəxsi qırıb, əbəs qan tökməkdə sənin muradın dövlət qazanmaq deyilmi?

(M u s i q i)

M ə s t a v ə r--Əlbəttə, puldur!

Ş a h--Öylə isə, sən bizə bir ay möhlət ver, bir yol ilə sənə xeyli pul qazandıraram.

M ə s t a v ə r--Nə sayaq?

Ş a h--Mən dərviş çox gözəl keçə qayıra bilirəm. Mənim keçələrimin qiyməti çox bahadır, sən bir iş eylə!

M ə s t a v ə r--Nə iş?

Ş a h--Sən bazardan mənə yun al və keçəçi aləti al. Mən bir keçə qayırım, bunlar da mənə kömək etsinlər.

M ə s t a v ə r--Sonra?

Ş a h--Sonra sən o keçəni apar Şah Abbasın imarətinə və ver şahın vəzirinə, o sənə keçə əvəzində o qədər pul verər ki, bizim hamımızın bahası əvəzinə olar.

M ə s t a v ə r--Mən razıyam, əgər vəzir pul verməsə?

Ş a h--O halda bizim qanımız sənə halaldır.

M ə s t a v ə r fikrə gedir.

Ş a h (öz-özünə)--İndi bütün ümidim vəzirin fərasətinədir. Yəqin keçəni görüb, mənim xətdə olduğumu anlar.

M ə s t a v ə r--Razıyam bu işə, amma gər....

M u s i q i: təsnif

Əgər görsəm yalan vardır sənin sözündə, dərviş,
Sən bil kim, əzab ilə kəsib çək eylərəm.

(M u s i q i)

Mənəm Məstavər, ey dərviş, bunu əvvəlcə bil,
Məni aldatmaq olmaz, bil, səni xak eylərəm.

(M u s i q i)

Bütün Şiraz yığılsa gər bunu bilməz ki, mən
Kəsib insanları ondan da xörək eylərəm.
A!... (Kadensiya; tez gedir).

M ə h b u s l a r (təsnif)--

Ağa dərviş, allah səndən razı olsun,
Bu dünyada dərdin, qəmin az olsun!
Həmə vaxtı hər bir karın saz olsun!

Ş a h--Xuda kərimdir, xuda!...

PƏRDƏ

DÖRDÜNCÜ PƏRDƏ

BİRİNCİ ŞƏKİL

Ş a h ı n s a r a y ı n d a v a q e o l u r . V ə z i r v ə b e ş n ə f ə r ə y a n m ə c l i s q u r u b d u r l a r . M ü q ə d d ə m ə d ə n s o n r a p ə r d ə q a l x ı r .

V ə z i r (çahargah)--Tamam altı aydır ki, padşahdan bir xəbər yoxdur.

(M u s i q i)

Ç ü n n i g a r a n a m , ç o x p ə r i ş a n a m , ç o x d a h e y r a n a m !

(M u s i q i)

B i r i n c i ə y a n --Bəli, padşahın bu səfəri çox uzun çəkdi. Bu qədər zaman paytaxtdan ayrıldığı heç yox idi....

(M u s i q i)

İ k i n c i ə y a n --Dilim-ağzım qurusun, bəlkə padşahın başına....

V ə z i r --Sus! Oylə söz demə, yoxsa camaat xəbərdar olsa haman dəm şuriş düşər.

(M u s i q i)

Ü ç ü n c ü ə y a n --Mənim fikrimcə, hər halda vəliəhdi paytaxta çağırmaq lazımdır, yoxsa sonra gec olar.

D ö r d ü n c ü ə y a n --Məncə, heç bir şey lazım deyildir; inşallah, padşah tezlik ilə gələr. Bu qədər iztirab əbəsdir.

İ k i n c i ə y a n --Xeyr, əbəs deyildir!

D ö r d ü n c ü ə y a n --Xeyr, əbəsdir!

Ü ç ü n c ü ə y a n --Heç əbəs deyildir!

B e ş i n c i ə y a n--Əbədir, əbədir!...

B i r i n c i ə y a n--Mən çox nigaranam!

B e ş i n c i ə y a n--Mən heç də nigaran deyiləm!

D ö r d ü n c ü ə y a n--Mən də nigaran deyiləm!

İ k i n c i ə y a n--Sənin üçün təfəvüt yoxdur!

B e ş i n c i ə y a n--Xeyr, sənin üçün təfəvüt yoxdur!

Ü ç ü n c ü ə y a n--Ağzının sözünü danış!

B i r i n c i ə y a n--Əbləh taifə!

B e ş i n c i ə y a n--Əbləh sənsən!

D ö r d ü n c ü ə y a n--Sizsiz əbləh taifə!

İ k i n c i ə y a n--Sizsiz!

B i r i n c i ə y a n--Sizsiz!

B e ş i n c i ə y a n--Sənsən!

D ö r d ü n c ü ə y a n--Sənsən!

Səs-küy düşür.

V ə z i r--Sakit! Əhalidən əvvəl siz şuriş salırsınız. Səbr ediniz, görək bu işin çarəsi nədir. Binəva Xurşid günüz axşama qədər yaş töküb ağlayır. Hər halda biz hələ bir neçə gün səbr edək, görək nə olur.

M u s i q i. N ö k ə r daxil olur.

N ö k ə r--Xurşid banu izn istəyir!

V ə z i r--Buyursun, buyursun!

M u s i q i. X u r ş i d daxil olur.

X u r ş i d (müxalif)--

Gün gedib, aylar dolandı, padşahim gəlmədi,

Atəşi-hicrə tənim yandı da, şahim gəlmədi,

Gözləməkdən yolunu qan ağlayır bu gözlərim,
Düşmən oldumu mənə bu xeyirxahim gəlmədi!

Qəlbimə düşmüşdü əvvəl vahimə kim, bu səfər
Padşahın canına haşa yetirməzmi xətər!
Altı ay keçdi o gündən, gəlmədi heç bir xəbər,
Noldu ki, yarəb, mənim dadü pənahim gəlmədi.

M u s i q i: təsnif başı.

V ə z i r v ə ə y a n l a r (təsnif)--

Xurşid, nəyə lazım bunca cəfa; (2 dəfə)
Səbr et, bala, bala, sən cəza-fəza eyləmə! (2 dəfə)
Şahın bu səfəri millətə edər xidmət; (2 dəfə)
Səbr et, bala, sən cəza-fəza eyləmə! (2 dəfə)

X u r ş i d--

Qorxum bunadır kim, şahim gedər gəlməz, (2 dəfə)
Bəs mən necə edim cəza-fəza eyləməyim? (2 dəfə)

M u s i q i. X u r ş i d əlləri ilə üzünü örtüb ağlayır.

V ə z i r v ə ə y a n l a r--

Xurşid, nəyə lazım bunca cəfa?! (2 dəfə)
Səbr et, bala, bala, sən cəza-fəza eyləmə! (2 dəfə)

(M u s i q i)

X u r ş i d (mənsuriyyə)

Gecələr sabaha tək yatmam yataqda, ağlaram,
Ah edib, nalə qılıb, öz sinəmi mən dağlaram,
Sən gedərkən yalvarırdım, ey şahım, apar məni,
Ta xətər vaxtında qalxan eyliyim mən sinəmi.

V ə z i r (çahargah)--

Ahü nalə fayda verməz, əbəsdir göz yaşı,
Hər işə tədbir lazımdır, gərək bu müşkülü
Həll üçün bir neçə gün səbr eyləyək.

Ə y a n l a r--

Şübhəsizdir ki, gərək səbr eyləyək!

V ə z i r--Xurşid, sən get bir qədər istirahət elə. Qorxma sənın duan şahın üstündədir.
(Xurşid gedir). Siz hər gün burada hazır olarsınız, hər halda ehtiyatı əldən buraxmaq
olmaz, amma bu barədə camaat heç bir söz bilməsin, Əgər beş günə qədər şah gəldi, gəldi
və ilə gəlməsə....

N ö k ə r (daxil olur)--Vəzir sağ olsun, bir nəfər Şirazdan gəlib sizi görmək istəyir.

H a m ı--Aha!...

V ə z i r--Yəqin bu şəxsi padşah göndərmişdir. İlahi, sənə şükür! Siz gediniz o biri
otaqda gözləyiniz.

M u s i q i. Ə y a n l a r çıxırlar, M ə s t a v ə r daxil olur, qoltuğunda bükülü keçə var.

V ə z i r (rast)--Söylə görək mətləbin nədir?

M ə s t a v ə r--Şiraz şəhərində bir dərviş bu keçəni toxuyub, sizin hüsurunuza
göndərmişdir.

V ə z i r (kənara)--Ah, şahın keçəsidir, mən tanıdım! (Ona). Xob, keçə qalsın burada,
sən çıx get. (Kənara). Gedim Xurşidə müjdə verim (gedir).

M ə s t a v ə r (öz-özünə acıqla)--Gedim? Bəs pul, bəs pul?

(T ə s n i f)

Aldatdı məni mühil dərviş,
Göndərdi məni sərayi şahə.
Pul vermədilər, pis oldu bu iş;
Sərf oldu bu qədr vəqt rahə,
Gör mən sənə neylərəm, a dərviş!
Durmam, gəlirəm sənə cəzaçün;
Gəlcək sənə eylə sancaram niş,
Ta xalq tamam vəhşətə gəlsin!

M u s i q i. Gedir.

M u s i q i. V ə z i r və X u r ş i d b a n u bir tərəfdən, əyanlar dəxi o biri tərəfdən
gəlir.

V ə z i r (şikəsteyi-fars)--

Müjdə olsun sənə, Xurşid, yarından xəbərim var.
Sağ səlamət o şahinşah, yanından xəbərim var.

(Rasta enir).

Gör, budur, naməsidir padşahın, bu keçə,
Bunda çəkmiş, gəl-gəl etmiş, nişanından xəbərim var.

X u r ş i d keçəni görcək ağlayır və keçəni öptür.

X u r ş i d--Bu gecə mən bir yuxu görmüşəm, sizə nəql eyləyim!
H a m ı--Söylə, söylə (qulaq asırlar).

(M u s i q i)

X u r ş i d--

Gecə olcaq başlamışdım mən ahi, (musiqi)
Yuxu tutdu, gördüm onda mən şahı, (musiqi)
İtiribdir nə isə şahim rahi, (musiqi)
Məni görcək söylədi: gəl-gəl-gəl-gəl!
Xurşid, gəl, tez-tez gəl, hey!...

(M u s i q i)

Baxıb gördüm şahım düşdü bir çahə, (musiqi)
Belə baxdım, heyran qaldım dəstgahə, (musiqi)
Yüyrüb tez çahə, baxdım mən şahə, (musiqi)
Məni görcək söylədi: gəl-gəl-gəl! Xurşid, gəl, tez-tez gəl, hey!...

(M u s i q i)

Dedi: əl ver, Xurşid, məni azad et, (musiqi),
Köməyə çağır tez xalqı, fəryad et. (musiqi),
Əlimi atdım, mən şahdan yapışdım, (musiqi),
Quyudan çıxcaq söylədi: gəl-gəl-gəl!
Xurşid, gəl, tez-tez gəl, hey!...
Hey!... Tez gəl-gəl!

(M u s i q i)

V ə z i r (çahargah)--Xeyir olsun, çox gözəl yuxudur.

H a m ı--Xeyir olsun, çox xeyir olsun!

X u r ş i d--Fikrimə bir şey gəlir....

V ə z i r--Nə var ki?

X u r ş i d--Bu keçəni göndərməkdə şahın fikri nə imiş?

V ə z i r--Şübhəsizdir ki, özündən xəbər verir.

X u r ş i d--Yox-yox, mənim fikrimə başqa şey gəlir.

H a m ı--Nə var ki?

X u r ş i d--Bəlkə padşah bir təhlükə içindədir və bu keçəni göndərməklə bizə xəbər verir.

V ə z i r--Yox!... (Fikir edir). Amma ola bilər. Keçəni gətirən necə oldu?

N ö k ə r--Çıxdı getdi!

X u r ş i d--Ah, bu saat onu geri qaytarın!

V ə z i r--Doğrudur, onu geri döndərmək lazımdır! Görək şah nəədədir!

N ö k ə r gedir.

B i r i n c i ə y a n--Xurşidin sözü mənim ağlıma batır.

İ k i n c i ə y a n--Doğrudan da, şah təhlükədə ola bilər.

Ü ç ü n c ü ə y a n--Nə eyləməli, əlac nədir?

N ö k ə r (daxil olur)--O adam Şiraza yola düşübdür. İstəsəniz dalınca gedək.

X u r ş i d--Yox-yox, vəzir qoşun götürüb, qarabaqara onun dalınca getməlidir.

V ə z i r--Mən də o fikirdəyəm. Öylə isə vaxtı itirmək lazım deyildir. Gedək. (Bir əyana). Əmr et qoşun hazır olsun. Biz hamımız, Xurşid dəxi bizim ilə bərabər o adamın dalınca yavaş-yavaş, qarabaqara gedək, görək o hara gedir; sözün doğrusu, onun sifəti mənim xoşuma gəlmədi, cəllada bənzər bir adamdır.

H a m ı b i r y e r d ə--təsnif.

Yavaş-yavaş gedək görək bu şəxs kimdir və nəçidir!

Şah Abbasi nerdə görüb, bəlkə bu bir quldur, ya düzddürmü?

(M u s i q i)

Allah göstərməsin, şahımda xətər olar. (2 dəfə)

Şah Abbassız, Şah Abbassız dövlət puç olar. (2 dəfə)

Yavaş-yavaş gedək görək bu şəxs kimdir və nəçidir!

Şah Abbasi nerdə görüb, bəlkə bu bir quldur və ya, düzddür, a!...

Tez gedək. (Gedirlər).

PƏRDƏ

İKİNCİ ŞƏKİL

Yenə haman z i r z ə m i d ə v a q e olur. M ə h b u s l a r v ə Ş a h A b b a s bidamaq oturubdurlar. Müqəddəmədən sonra pərdə qalxır.

Ş a h A b b a s (kürd-şahnaz)--

Düşüb iraq yardan, oldum bəlayi-hicrə düşar!
Görüb o zülmü ki, aşıqlər üzrə yağdırır girdar,
Cəzavü tənbehə layiq olan şəxsə həbs bari-giran,
Günah-cürmdən azad olana gör nədir bu rəftar?!

Sərayi-şahda məskun, bütün cahana amirkən,
Şəhin məkani bu zindan və amiri--xunxar,
Gecə yatıb da yuxumda görüm ol məhi-xurşidi,
Üzündə zülfi-pərişan, ahüzar edib ağlar.

Nədir əlaci bu dərdin, ey xudayi-ləmyəzəli.
Tükətdi ömrümü zindan, yox oldu səbrü qərar.
Olarımı bir o gün allah ki, azad olam, yoxsa
Yazıb qəza mənə böylə bu zindanda qəbrü məzar.

(M u s i q i)

M ə h b u s l a r (təsnif)--

Bizi burdan azad eylə, ey dərviş!
Bizi burdan azad eylə, ey dərviş!
Çağır allah, fəryad eylə, ey dərviş!
Çağır allah, fəryad eylə, ey dərviş!
Səni allah, imdad eylə, ey dərviş!
Səni allah, imdad eylə, ey dərviş!
Çağır allah, fəryad eylə, ey dərviş!
Çağır allah, fəryad eylə, ey dərviş!

B i r i n c i m ə h b u s (şur)--Allahın altında Şah Abbas bizim bu halımızı bilmiş ola idi; yəqin ki, ədalət-pənah bu zülmü kökündən rəf edərdi.

İ k i n c i m ə h b u s--Ah, a yazıq, bu saat Şah Abbas öz sarayında gözəl-göyçək hərəmlərilə eys-ışrətə məşğuldur; bu cür nadidə zülm, yatsa da onun yuxusuna girməz.

Ü ç ü n c ü m ə h b u s--Vallah, deyirlər ki, Şah Abbas çox vaxt dərviş libası geyib, şəhərbəşəhər gəzir ki, bir yerdə rəiyyətə zülm görmüş olsa, haman dəm rəf etsin.

D ö r d ü n c ü m ə h b u s--Doğrudur bu söz, əmma heyf ki, Şah Abbac zülmü yerin üstündə axtarır, altına girmir ki, biz yazıqları görsün.

B e ş i n c i m ə h b u s--Ağa dərviş, bəlkə sən Şah Abbası görmüş olasan, çünki çox vəqt dərviş dərvişə düşər olar.

Ş a h--Mən heç vaxt ona düşər olmamışam!

M u s i q i. M ə h b u s l a r bikef olub, başlarını dizləri arasında gizlədirlər.

Ş a h (səmayi-şəms)--

Bunların bu sözləri yandırdı, yaxdı canımı;
Zərbə vurdu başıma, etdi pərişan halımı.

(Ürəyindən tutur)

Sakit ol, ey qəlb, çırpınma alışmış sinədə,
Ya gərək azad edim mən bunları, ya kim, töküm öz qanımı.

(M u s i q i)

Gər vəzirim yetməsə bu vətədə imdadıma,
Mən özüm çarə qılıb, cəng: eylərəm cəllad ilə;
Çağırıb allahı, nərə çəkib fəryad ilə,
Böylə göstərrəm hünər, layiq olar öz adıma.

(M u s i q i)

Əldə heç bir yaraq, ya ki, silahım yox isə,
Gəlməyir bu zindan içrə heç ümidim bir kəsə;
Lakin ol haqqü ədalət məndədir, bunlar isə
Düşməni məğlub üçün, billah, yetər fəryadıma.

M u s i q i. M ə h b u s l a r qorxu ilə başlarını qalxırırlar.

M ə h b u s l a r (qorxu ilə)--Diyəsən gəlir ... gəlir....

Bir-birlərinə qısırlırlar. M ə s t a v ə r daxil olub, qeyz ilə əllərini qoynuna qoyub, ş a h a baxır.

M ə s t a v ə r (acıqla)--
Məni aldatdın, məni aldatdın,
Məni aldatdın, oh!... (Xəncərini çəkir).

(M u s i q i)

İrəli dur!

(M u s i q i)

İrəli dur!

(M u s i q i)

Aldın möhlət, göndərdin şahın sarayına,
Aldatdın dərviş məni sən!
Öldürəm indi səni mən, öldürəm səni mən!
Məni aldatdın, məni aldatdın, məni aldatdın!
Ox!... (M u s i q i). İrəli dur! (M u s i q i). İrəli dur!

M u s i q i. İstəyir həmlə etsin, Ş a h əlini qabağa uzadır.

Ş a h (bayatı-Şiraz)--
Sən bədəfkar və xəbis cəllad isən,
Qorxmuram səndən, buyur meydanə sən, a-gəl!

M u s i q i.

Ş a h ilə M ə s t a v ə r ötüşürlər. Ş a h onun xəncərini alıb, yerə atır. M ə h b u s l a r qorxularından küncə qısırlırlar. M ə s t a v ə r cəld xəncəri yerdən götürüb, ş a h ı vurmaq istərkən bu halda qapılar tay-tay açılıb, X u r ş i d, v ə z i r, ə y a n l a r və q o ş u n əhli içəri daxil olurlar və əhvalatı böylə gördükdə haman dəm M ə s t a v ə r i tutub, qollarını bərk-bərk bağlayırlar. İş böylə ikən Ş a h A b b a s ilə X u r ş i d qucaqlaşırlar.

V ə z i r (rast; Məstəvərə)--Bədbəxt nakəs, sən kimin üstə əl qalxırısan? Bilmirsənmi ki, bu, padşahi-cahan Şah Abbas cənnətməkdir?!

Bu halda m ə h b u s l a r yerə yığılıb, ş a h ın ayağına sürünürlər.

Q o ş u n (qışqırır)--Yaşasın padşah!

Ş a h (məhbuslara)--Durun və indi bilin ki, Şah Abbas yerin üstündəki zülmü axtarıb tapan kimi, yerin altındakı zülmü də tapa bilir.

M ə h b u s l a r--Padşah!... Padşah!... (deyib, ağlamaq onları boğur, ağlayırlar).

Q o ş u n--Yaşasın padşah!...

Ş a h--Xurşid, doğrudan da, mən çox xoşbəxtəm ki, sənə düçar oldum və yenə xoşbəxtəm ki, sənənin məğruranə sözlərini qəbul edib, sənət öyrəndim; bir sənət ki, mənə və vətən övladını bir nadidə və naşidə zülmdən xilas etdi. Görünür ki, mənim millətə olan məhəbbətim allaha xoş gəlibdir ki, səni mənə kömək göndəribdir. Bu gündən sonra belə sən, odunçunun qızı, mən İran padşahına hərəmsən! Qoy valideynin fəxr etsin. Səni bütün hərəmlər içrə şahizənan etdim. Yaşasın Xurşid!...

H a m ı--Yaşasın padşah və Xurşid banu!...

Ş a h--Bu məluni (Məstəvərə) aparıb, Şiraz əhlinin gözü qabağında dar ağacından asarsınız, qoy xunxar qatil öz cəzasına çatsın!

H a m ı--Yaşasın padşah, yaşasın padşah!...

(M a r ş)

Allah səni yenə şad edə, şahım! (2 dəfə)

Millət səni yenə yad edə, şahım! (2 dəfə)

Ey padşah, sən vətəni et (2 dəfə)

Yad, vətəni, şad vətəni, yad vətəni et! (2 dəfə)

Şah, çox yaşa vətənə sən!

Qənimətsən vətənə sən, qənimətsən!

Millətə sən qənimətsən!

Millətə sən qənimətsən!

PƏRDƏ

ƏSLİ VƏ KƏRƏM

4 PƏRDƏLİ 6 ŞƏKİLLİ OPERA

İŞTİRAK EDİRLƏR

İsfahan padşahı--50 yaşında.
Kərəm (Əhməd Mirzə)--onun oğlu, 25 yaşında.
Keşiş, padşahın xəzinədarı--50 yaşında.
Əslİ (Tara Sultan)--onun qızı, 15 yaşında
Sofİ, Kərəmin yoldaşı--30 yaşında.
5 nəfər əyan.
Hələb paşası--45 yaşında.
2 nəfər zəbtiyyə.
Şeyx Nuranİ--ağsaqqal və ağ geyimli bir şeyx.
Səfi--bir qoca kişi.
Bəylər, küçə adamları, yol ötən.
Bir dəstə qız və sairə.

BİRİNCİ PƏRDƏ

Z ə n g i d ə, padşahın xəzinədarı olan keşiş (Arsen) xanın imarəti həyatında vəqə olur. Həyat gözəl bir bağçadır ki, içində cürbəcür ağaclar və güllər vardır. Sağ tərəfdə keşişin evi görünür, içəri daxil olmaq üçün qapısı vardır. Sol tərəfdə başı qarlı və dumanlı dağlar görünür. K e ş i ş i n q ı z ı (Əsl) bağçada bir sərv ağacının dibində oturubdur. Ətrafda k e ş i ş ilə bərabər q ı z l a r və o ğ l a n l a r oynayıb gülüməkdədirlər. Keşiş qapısının ağzında əyləşib, bağçaya tamaşa edir.

Ə s l i (kürd-şahnaz)--

Qəlbimə bir hiss girmişdir, adı bilməm nədir,
Gah acıdır, gah şirindir, heç dadı bilməm nədir.
Bezmişəm ata-anadan, görməyir heç şey gözüm,
Bu pərişan halımın heç illətin bilməm özüm.
Görmüşəm mən bir yuxu, ol yuxuda bir novcavan,
Qədd-qamət sərv tək, gözlər qara, qaşlar kaman.
Sarılıb incə belimdən, bus edər rüxsarımı,
Söyləyir: sevdim səni, tapdım nəhayət yarımı.

K e ş i ş, q ı z l a r və o ğ l a n l a r Ə s l i y ə tərəf gəlib oxuyurlar.

(M u s i q i: təsnif)

Gülüm, söylə sən görək,
Böylə pərişan neçin?

(M u s i q i)

Gülüm, söylə sən görək,
Böylə pərişan neçin?
Bizi eylə hali sən,
Dərdin nədir, dərdin nədir, dərdin nədir?
Hey ... tez söylə, tez söylə, tez söylə sən!

(M u s i q i)

Bunca dövlətdən məgər
Razı deyilsən, qızım?

(M u s i q i)

Bunca dövlətdən məgər
Razi deyilsən, qızım?
Bizi eylə hali sən.
Dərdin nədir, dərdin nədir, dərdin nədir?
Hey ... tez söylə, tez söylə, tez söylə sən!

Ə s l i (şahnaz)--

Zərrə qədri dövlətin yoxdur gözümdə hörməti,
Anlamam, billah, nədir dövlətlə dünya ləzzəti.
Eşqdır dərdim mənim, aşiq olub bir oğlana,
Hazıram qurban edəm öz canımı mən ol cana.

K e ş i ş--

Sən nəsən, aşiq nədir?
Heç həya etməzmisən?!
Kimdir ol oğlan belə?
Kim dəli etmiş səni?

(nəvazişlə)

Gəl, qızım, söylə görüm:
Kim edib aşiq səni?

Ə s l i (şahnaz)--

Görmüşəm mən bir yuxu, ol yuxuda bir novcavan,
Qədd-qamət sərv tək, gözlər qara, qaşlar kaman.
Sarılıb incə belimdən, bus edər rüxsarımı,
Söyləyir: sevdim səni, tapdım nəhayət yarımı.

(M u s i q i)

H a m ı (təsnif)--

Yuxunun var insana böylə əsəri məgər? (2 dəfə)
Yuxu verir insana zövqü səfa, cövrü cəfa, zövqü səfa,
Hey, sən söylə, sən söylə, sən söylə hey!...

(bir də təkrar)

(M u s i q i)

Hamı Ə s l i ilə durub içəri daxil olurlar. Səhnədə heç kəs qalmır by halda K ə r ə m ilə S o f i o biri tərəfdən çıxıb bağçaya gəlirlər.

S o f i (bayatı-Şiraz)--

Sal nəzər, şahzadə, bir bax keşin bağına,
Həm gülə, həm sünbülə, gendən görünən dağına.

K ə r ə m--Dostum Sofi!

Bu qədər güllər və sünbüllər mənə eşq artırır,
Eşq ilə yanmış çirağa yağ olub da yandırır.

S o f i--

Söylə sən, şahzadə, kimdir aşiqin bir dəm mənə,
Bəlkə mən bu yolda göstərrəm ola xidmət sənə.

K ə r ə m--

Bir yuxu gördüm, əzizim, bir nəfər nazlı sənəm,
Bus edər hərdən məni, söylər mənə yarın mənəm.
Qaş qara, gözlər qara, baldan şirindir ləbləri,
Qədd-qamət sərv tək, xumardır şux gözləri.
Qönçə tək açmış dəhanın, dişləri dür danəsi,
Olmuşam, Sofi, o gündən ol qızın divanəsi.

K e ş i ş çıxıb baş əyir.

K e ş i ş (söz ilə)--Ey şahzadə, sən bizə çox xoş gəlibsən, səfa gətiribsən!
Buyurun bizim xanəməzə!

K ə r ə m--Çox sağ ol, keşiş, çox razıyıq.

H a m ı s ı bərabər içəri girirlər.

(M u s i q i)

Bir qədər sonra Ə s l i pərişan bir halda evdən çıxır.

Ə s l i (söz ilə)--Odur ... özüdür ... yuxumda gördüyüm oğlandır!

Bayatı-kürd

Yandırır yaxmaqdadır eşğ atəşi əndamımı,
Düşmüşəm bir dərdə kim, bilməm özüm əncamımı.
Bar ilahi, tez yetir gəlsin mənim cananıma,
Ya diriltsin bəndəni, ya kim, tez alsın canımı.

Kənarda bir sandaliyə üzərinə yığılıb qalır.

(M u s i q i)

K ə r ə m dəxi içəridən çıxır, bu da pərişan haldır.

K ə r ə m (söz ilə)--

O kim idi? ... o qız kim idi?...
Yoxsa mən yenə yuxu gördüm ... yuxu....

(M u s i q i: şikəsteyi-fars)

Yenə gördüm surətin ol məhvəşin odlanmışam,
Tazadan eşqə düşüb, suzi-cigərlə yanımışam.
Gəl, gəl, ey dilbər, məni bu şübhədən eylə xilas,
Gördüyüm sənsənmi, yoxsa yuxuya aldanmışam?

O tərəfdən Ə s l i ayağa durub getmək istərkən bunlar bir-birini görürlər və bir qədər məəttəl qalıb qucaqlaşırlar, bəədə Ə s l i kənara çəkilir.

Ə s l i (söz ilə)--Ah!... Oğlan, kərəm eylə, bizi görürlər.

K ə r ə m--Əsli nədir, ey dilbər? (Buraxmayır).

Ə s l i (dartınır)--Ah!... Kərəm eylə, keşiş babam gəlir.

K ə r ə m--Əsli nədir, gözəlim!

Ə s l i--Ah!... Kərəm eylə, qorxuram.

K ə r ə m--Əsli nədir, qorxma!

Ə s l i--Yox, oğlan, kərəm eylə, kərəm eylə.

K ə r ə m--Ey nazlı dilbər, qoy sənin adın Əsli olsun, mənim adım Kərəm.

Ə s l i--Qoy olsun, ancaq qorxuram, keşiş babam çıxıb bizi görər.

K ə r ə m--Canım Əsli, bir ləhzə mənim ilə otur, səni tapmışam və səndən ayrılı bilmirəm.

(M u s i q i)

Ə s l i (şikəstə)--

Nə gəzərsən məlul-məlul bu yerdə,
Aman Kərəm, məni rüsvay eyləmə!
Məni sənə qismət eyeləmiş yəzdan,
Aman Kərəm, məni rüsvay eyləmə!

K ə r ə m--

Doymadım dadlı-dadlı dilindən,
Aman Əslim, elə sözlər söyləmə!
Gözümü qan bürüdü, qorxuram ölүmdən,
Aman Əslim, elə sözlər söyləmə!

(M u s i q i)

Ə s l i--

Heç olurmu buralarda elə iş,
Keşiş babam duyar, eyeləyər təftiş,
Duymamışkən tez olgilən qalx, siviş,
Aman Kərəm, məni rüsvay eyləmə!

(M u s i q i)

K ə r ə m--

Sarılarım incə miyan belindən,
Doymamışam dadlı-dadlı dilindən.
Qorxuram ki, ayrılasan sən məndən,
Aman Əslim, elə sözlər söyləmə.

(M u s i q i)

Ə s l i (durur ayağa)--

Ağam Kərəm, paşam Kərəm, xan Kərəm,
Atış Kərəm, tutuş Kərəm, yan Kərəm.

Əsli olsun sənə qurban, can Kərəm,
Aman Kərəm, elə sözlər söyləmə!

K e ş i ş i n səsi gəlir. Ə s l i K ə r ə m ə baxa-baxa həsrətlə getməyə məcbur olur.

K ə r ə m (segah)--

Gərcək oldu bu yuxum, tapdım məgər xan Əslimi,
Verməsə, billah, keşiş ölləm əgər xan Əslimi.
Ağlımı aldı başımdan səndəki sevdayi-eşq,
Kor olmuş gözlərim təkcə görər xan Əslimi.

S o f i (çıxıb Kərəmi axtarır və tapır)--Ey şahzadə, keşiş səndən nigarandır,
harada qaldın gəlmədin.

K ə r ə m (segah)--

Tapmışam cananımı, Sofi, mənə rəhm eylə sən,
Noldun, ey birəhm, sən söylə, ona rəhm eylə sən.
Gördüyüm rüyadakı dilbər keşişin qızıdır,
Söyləməm, bil kim, bu sirri tək sənə rəhm eyləsən.

S o f i (söz ilə)--Yuxuda gördüyün, keşişin qızı imiş?

K ə r ə m--Odur ... özüdür.

S o f i--Daha bundan asan bir iş yoxdur. Şah baban əmr edər, keşiş qızını sənə
verər. Özü də bu işə çox şükürlər edər, çünki şahzadədən artıq kimə qız vermək olar.

K ə r ə m--Yox, Sofi, qardaş, mən keşişdən çox qorxuram. O, qızı mənə vermək
istəməyəcəkdir.

K e ş i ş (çıxır)--Ey şahzadə, səndən nigaran oldum (kənara). Şahzadə çox
pərişanhaldır, burada bir hikmət vardır. (Onlara). Buyurun eys-işrətə məşğul olaq.

S o f i--Çox razıyıq. Lakin şahzadə bir qədər kefsizdir. İsfahana getməyimiz
lazımdır.

Q ı z l a r və o ğ l a n l a r hamısı buraya çıxırlar. Ə s l i isə qapının ağzında
dayanır.

K e ş i ş--Buna heç bir sözüm ola bilməz. Əmr sizindir. (Kənara). Çıxıb getsələr
yaxşıdır....

K ə r ə m v ə S o f i--Xudahafiz, səlamət qalasınız. (*Hamı baş əyir.*)

(M u s i q i)

H a m ı (təsnif)--

Xoş gəldin, xoş gəldin,
Xoş gəldin, şahzadə! (2 dəfə)
Yaşasın şahzadə, ömrü onun çox olsun! (2 dəfə)

K ə r ə m v ə S o f i gedirlər, Ə s l i özünü saxlaya bilməyib, birdən hönkür-
hönkür ağlayır, h a m ı mat qalır.

Ə s l i (segah)--

Sən məni tənha qoyub getdin, mənim canım Kərəm,
Rəhm qıl, qoyma məni hicr oduna yanıma, Kərəm!
Bilmirəm ata nədir, ana nədir, əqvam nədir,
Sən mənə oldun belə candan əziz, xanım Kərəm!

K e ş i ş (acıqla)--Qızım, qızım, bu nə işdir görürsən.

Təsnif, musiqi ilə bir yerdə.

Yoxsa, qızım, şahzadəyə aşiqsən?
Yoxsa qızım, şahzadəyə aşiqsən?
Bəs elə imiş, bəs elə imiş,
Onda gör səni mən necə edərəm.

Ə s l i--Bəli, mən şahzadəyə aşiqəm. (Hamıda hərəkət.)

K e ş i ş--

Get gözümdən tez! (2 dəfə)
Rədd ol burdan, rədd ol!
Mən səni sevməm,
Get gözümdən tez,
Get közümdən tez,
Sən dəlisən, sən dəlisən.
Sən dəlisən, get!...

(M u s i q i)
Get, get, get!...

PƏRDƏ

İKİNCİ PƏRDƏ

BİRİNCİ ŞƏKİL

İsfahan şəhərində p a d ş a h ı n s a r a y ı n d a v a q e o l u r . S a r a y m ü m k ü n m ə r t ə b ə d ə ş ə ş ə l i d ö ş ə n m i ş d i r . P a d ş a h t a x t d a ə y l ə ş i b d i r , ə y a n l a r d ə x i y a n ı n a d ü z ü l ü b d ü r l a r , K ə r ə m d ə x i p a d ş a h ı n h ü z u r u n d a o r t a d a d a y a n ı b d ır .

P a d ş a h (r a s t) --

Söylə görüm, oğlum, bu qədər ahə səbəb nə?
Gündüz, gecələr ahu fəğan, nalə səbəb nə?
Dərlər səni tərsa qızına aşiq olubsan,
Söylə görüm a ... bundakı dəsgahə səbəb nə?

K ə r ə m (s ö z i l ə) -- Şah baba, izn ver ki, mən öz eşq bəlamı sizə dil ilə deyil, tel ilə qandırım. Sofi, ver mənim sazımı. (Sofi saz gətirir).

P a d ş a h -- Söylə qulaq asaq!

K ə r ə m (s a z ı ə l i n ə a l ı b ç a l ır) --

(M u s i q i)

K ə r ə m --

Keşiş bağçasında bir gözəl gördüm.
Əqlimi başımdan aldı, nə çarə?
Daramış zülfünü, tökmüş üzünə,
Sərimi sevdəyə saldı, nə çarə?

(M u s i q i)

Mən də bildim bir keşişin qızıdır,
Səhərdən çıxmış dan ulduzudur,
Yuxuda gördüyüm ol özüdür,
O, halımı bilməz isə nə çarə?

(M u s i q i)

Dərdli Kərəm deyir firqətim qəti,
Kəskindir qılıncı, yürükdür atı.
Ol İləvi, mən Məhəmməd hümməti,
Həqq dininə dönməz isə nə çarə?

(M u s i q i)

P a d ş a h (rast)--Sən xəzinədarım keşişin qızına aşiqsən; burada heç bir ahü-
nəvə etməli iş yoxdur. Sən səbr elə, mən onun qızını alıb sənə verərəm.
Ə y a n l a r (təsnif)--

Əlbəttə, şah buyursa, əgər buyursa, əgər əmr etsə,

(M u s i q i)

Əlbəttə, şah buyursa, əgər buyursa, əgər əmr etsə,
Keşişin sözü olmaz. (2 dəfə)

N ö k ə r (daxil olur)--Padşah sağ olsun, xəzinədar keşiş hüsurunuza izn istəyir.
Ş a h--Söylə gəlsin.

K ə r ə m keşişin adını eşitcək müztərib hal olur və ağlayır.

Ş a h--Oğlum, nə oldu sənə, nə üçün ağlayırsan?

(M u s i q i)

K ə r ə m--

Aşardı qarlı dağın ardına,
Xan Əslim ağlıma düşdü, ağlaram.
Hey ağalar, dayanamam dərdinə,
Xan Əslim ağlıma düşdü, ağlaram,

(M u s i q i)

Eşidib keşişin adını,
Xan Əslim ağılıma düşdü, ağlaram.
Duymuşam məhəbbətin dadını,
Sevdiyim xətrimə düşdü, ağlaram.

(M u s i q i)

Ş a h--Oğlum, sənin bəxtindən keşiş özü hüzuruma gəlibdir. Mən bu gün ondan nişan alaram.

K e ş i ş daxil olur, baş əyir, əlində bir dəstə açarlar.

Şah--Söylə görüm, xəzinədar, mətləbin nədir?

K e ş i ş--Padşah sağ olsun, tamam otuz ildir ki, sənin çörəyini yeyib, sənə xidmət etmişəm, indi çörəyini mənə halal elə və məni qulluğumdan azad elə.

Ş a h--Keşiş, nə olubdur? Yoxsa məndən və ya mənim adamlarımdan incimisən?

K e ş i ş--Əstəğfurulla!... Ancaq mən çox qocalmışam, qorxuram ki, xidmətimdə qüsür göstərəm.

Ə y a n l a r bir-birlərinə işarə edirlər.

Ş a h--İndi ki, azadlıq sənin öz xahişindir, mənim də sözüüm yoxdur. Lakin onu bil ki, bu otuz illik xidmətindən mən çox razıyam, məhşərəcən hümmətim üstündə baqi qalacaqdır. Ancaq, keşiş, sən də gərək mənim əmrimi yerinə yetirəsən.

K e ş i ş--Buyur, padşah, can və baş ilə yetirərəm. (Kənara). Ax, qorxuram ki, qızımlı istəyə.

Ş a h--Keşiş, mənim oğlum Əhməd Mirzə sənin qızına aşiq olubdur (keşişdə hərəkət), sən gərək qızını mənim oğluma verəsən.

K e ş i ş (pərişan-hal)--Padşah sağ olsun, necə ola bilər, dinimiz ayrı, adətimiz ayrı....

Ş a h--Mən sənin qızını müsəlman edəərəm.

K e ş i ş (daha da bədhal olub)--Padşah sağ olsun, hər nə ağır təklifin varsa mənə əmr et, lakin bu təklifdən vaz keç (əyanlarda işarələr).

Ş a h--Yox, keşiş, heç vaxt keçməərəm, gərək qızını mənim oğluma verəsən.

K e ş i ş (yalvarır)--Padşah sağ olsun, buyur boynumu vursunlar, amma qızımı əlimdən alma.

Ş a h--Keşiş, gözümün ağı-qarası bir nəfər oğlum var, mən onun əza və cəfasına razı ola bilmərəm, əmr edirəm ki, qızını ona verəsən.

K e s i s--Padsah!...

Ş a h (qəzəblə)--Xamus!... Artıq söz lazım deyildir.

K e ş i ş--Padşah sağ olsun, indi ki, sənin əmrindir, razıyam. Ancaq mənə beş ay möhlət ver ki, toy tədarükü görüm.

Ş a h--Razıyam möhlətə (Kərəmə); oğlum, daha sənin ahü-nəvan əbəsdir, get, arxayın ol! (Kərəm ağlayır).

Ş a h (təəccüblə)--Oğlum, daha niyə ağlayırsan?

(M u s i q i)

K ə r ə m--

İnanmıram qara keşiş sözünə,
Yox etibarım onun özünə;
Salacaqdır məni çölün düzünə,
Xan Əslim ağlıma düşdü, ağlaram.

(M u s i q i)

Uca dağ başında ötüşür quşlar,
Tərланım uçdu kimlər görmüşlər,
Dərdimi anlamaz bunda keşişlər;
Xan Əslim ağlıma düşdü, ağlaram.

(M u s i q i)

Dərdli Kərəm deyir: bu dərdim bitməz,
Yarımin sevdası sərimdən getməz,
Yüz min öyüd ver, biri kar etməz,
Xan Əslim ağlıma düşdü, ağlaram.

(M u s i q i)

Ş a h (*ayağa durur, getmək üçün oğlunun qolundan tutur*)--Oğlum! Keşiş mənə söz verəndən sonra sözündən çıxma bilməz. Beş ay dözərsən,

inşaallah, sonra yarın sənə yetişər. İndi gəl gedək səni şikara aparım. (Hamısı gedirlər, keşiş onları bir qədər ötürüb sonra qayıdır).

(M u s i q i)

K e ş i ş--

Qaçmaq, qaçmaq, (2 dəfə)
Qaçmaqdan başqa əlacı yoxdur. (2 dəfə)
Getmək, getmək,
Getməsəm əgər əngəlim çoxdur.
(Fikir ilə) Olsam razı.... Yox!...
Qaçmaq, qaçmaq, (2 dəfə)
Qaçmaqdan başqa əlacı yoxdur. (2 dəfə)
Qaçmaq, qaçmaq, qaçmaq,
Qaçmaq!... (Qaçır gedir).

PƏRDƏ

İKİNCİ ŞƏKİL

Zəngidə k e ş i ş i n b a ğ ç a s ı n d a v a q e o l u r . A n c a q b u s ə f ə r b a ğ ç a d a k ı g ü l l ər s ı n ı b , s o l u b , a ğ a c l a r ı n b ə z ı l ər i q ır ı l ı b d ır . S a n d a l y a l a r a l t - ü s t o l u b d u r . Y e n ə s o l t ər ə f d ə d a ğ l ı q v ə o r t a d a s ər v a ğ a c ı . Z ə n g i ə h l i n d ən S ə f i a d l ı q o c a m ə y u s v ə k a s ı b b i r b u c a q d a y u m r u l u b y a t ı b d ır . M u s i q i ç a l ı n ı r k ə n s ə h n ə a ç ı q d u r u r . S o n r a ə y a n l a r , q o ş u n , K ə r ə m i l ə p a d ş a h k a m a l - d ə b d ə b ə i l ə d a x i l o l u r l a r .

Ş a h (söz ilə)--Bu necə işdir, keşiş bizim qabağıma çıxmadı? Səsləyin keşişi!

Ə y a n l a r d a n b i r i --Hey, hey!... Kesis, hey, hey!... (Gedir içəri baxır və çıxır); şah sağ olsun, heç kəs yoxdur.

Ş a h--Bu necə olan işdir?! Yoxsa keşiş məni aldatdı, bu saat onun başını bədənindən cida etdirərəm.

Ə y a n l a r d a n b i r i (axtararkən Səfini görür)--Şah sağ olsun, burada bir şəxs yatıbdir.

Ş a h--Durğuzun ondan soruşaq.

Ə y a n (Səfini oyadır)--Hey, hey, dur ayağa! (Səfi güc ilə qalxır, gözlərini ovur). Dur, padşah gəlibdir. (Səfi üzü üstə yığılır və səcdə edir.)

Ş a h--Ey adam, söylə, keşiş haradadır?

S ə f i--Atam-anam sənə qurban olsun, padşah! Keşiş budur üç aydır evli-eşikli
bu vilayətdən qaçıbdır.

Ş a h--Ax, məlun!... (fıkrə gedir).

(M u s i q i)

K ə r ə m (birdən başlayır, üzünü dağlara tutub oxuyur)--

Xan Əslim Zəngidən fərar etmiş,
Yol verməyin, başı dumanlı dağlar!
Belə getmiş atasılə anası,
Yol verməyin, başı dumanlı dağlar!

(M u s i q i)

İsfahan bəyləri qalxdılar toya,
Zənginin xalqı qaçdılar Xoya,
Aşiq gəldi məşuqundan doya,
Yol verməyin, başı dumanlı dağlar!

(M u s i q i)

Dərdli Kərəm bu eşq ilə bişmişdir,
Sövdə üçün bu sərindən keçmişdir.
Əsli, keşiş qaçıb burdan getmişdir,
Yol verməyin, başı dumanlı dağlar!

(M u s i q i)

H a m ı (təsnif)--

Qara keşiş, qara keşiş
Fərar etmiş Zəngidən, Zəngidən.
Ax, üç ay edər keşiş burdan sən gedən. (2 dəfə)

K ə r ə m--

Haqdan mənə, haqdan mənə
Təqdirdir: aşiqəm, aşiqəm.
Gərəkdir olsun məndə ahü dərdü qəm. (2 dəfə)

H a m ı--

Yolun sənin, yolun sənin
Yumrulsun a, ay keşiş, ay keşiş!
Sən necə qıydın şaha, gördün belə iş. (2 dəfə)

K ə r ə m (sərv ağacına tərəf gedib oxuyur; segah)--

Dur, sərv ağacı, xəbər ver, sorayım,
Sərv ağacı, sənin maralın hanı?
Eşit gəl, eşit ver mənim cavabım,
Sərv ağacı, sənin maralın hanı?

Doğru söyləməzsən qəddin əyilsin,
Dilərim mövladan belin bükülsün,
Çürüsün yarpağın, şaxın qurusun,
Sərv ağacı, sənin maralın hanı?

Dərdli Kərəm deyir: yanib tutərəm,
Yarımin yanına bu gün yetərəm;
Viran bağda bülbül olub ötərəm,
Sərv ağacı, sənin maralın hanı?

(M u s i q i)

Ş a h (şur)--Bəsdir, oğlum, bu qədər ah-nəva bəsdir. Mən bu saat hər yerə adam göndərib keşisi tapdıraram.

K ə r ə m (hicaz)--

Yeni bir sevdadır gəldi başıma,
Gəlin halallaşaq, mən gedər oldum.
Gəlib, ya gəlməyib sizi tapmaram,
Gəlin halallaşaq, mən gedər oldum.

(M u s i q i)

Ürəyimdə yanar bunca atəşlər,
Yar əlindən yenə yaralar işlər.
Gülüb oynadığım qızlar, qardaşlar,
Gəlin halallaşaq, mən gedər oldum.

(M u s i q i)

Duz-çörək yediyim qohum-qardaşlar,
Nədir bu fələyin etdiyi işlər,
Gözümdən axıtdı qan ilə yaşlar;
Gəlin halallaşaq, mən gedər oldum.

Ş a h (şur)--

Oğlum, bu nə sözdür danışırısan, danışırısan?
Eşq oduna bunca alışırsan, alışırsan?
Tərsa qızına aşıq olub bunca uyursan,
Mən tək qocanı didəsi giryan qoyursan.
Ölsəm, oğlum, bu hökumət kimə qalsın?
Kim şahlıq edib dövlətin əhvalına yansın?

K ə r ə m (şur)--

Məndən, ata, padşahlıq uyma, uyma,
Mən aşıqı gəl gözü yaşlı qoyma.
Haqq aşıqı olmuşam, yəqin bil,
Qoy yarımı axtarım tapım, bil.

(M u s i q i)

H a m ı (təsnif)--

İzn verin getsin, şahım, bu Kərəm (2 dəfə)
Getsin yarın tapsın, alsın o məram. (2 dəfə)
Sənin oğlun, şahım,
Həqdən aşıqdır, aşıqdır, aşıqdır.
Eşqə düşmək, şahım, ona layıqdır, Layıqdır, layıqdır.

(M u s i q i)

P a d ş a h üzünü dəsmal ilə tutub ağlayır.

(M u s i q i)

K ə r ə m--

Qəm-qəsavət bu gün başa düzüldü,
Ağla, atam, ayrılığın günüdür.
Bizə qismət qürbət eldə verildi,
Ağla, atam, ayrılığın günüdür.

(M u s i q i)

Məni kül eylədi elin dilləri,
Bundan belə gözləməyin yolları.
Varayım, gəzəyim qürbət elləri,
Ağla, atam, ayrılığın günüdür.

(M u s i q i)

Məni, ata, halal elə gedirəm,
Bir tənbehdür öz-özümə edirəm.
Əslidən başqa özgəni nədirəm?
Ağla, atam, ayrılığın günüdür, hey!... (Gedir).

PƏRDƏ

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

Bir ç ö l d ə vaqe olur, çöldə ora-bura yollar vardır. Sol tərəfdə meşədir, sağ tərəf dağlıqdır. Səhnədə K ə r ə m ilə S o f i dayanıbdir. Musiqi çalır.

K ə r ə m (üzünü yollara tutub deyir)--

Əyri-üyrü gedən yollar,
Yollar, xan Əslimi gördünmü?
Düşmüşəm yarın izinə,
İzlər, xan Əslimi gördünmü?

Əyninə geyibdir saya,
Yanında var cüftə taya,
Sənə deyirəm, sarı qaya!
Qaya, xan Əslimi gördünmü?

Bir dəstə yol ötən gəlib keçirkən bunları görüb dayanır.

K ə r ə m--

Düşmüşəm yarın izinə,
Qurban olum onun qara gözüne;
Çıxmışam mən çöllərin düzünə,
Düzlər, xan Əslimi gördünmü?

Y o l ö t ə n l ə r (təsnif--tar)--

Nə gəzirsən burada,
Nədir, nədir, nədirsiz? (2 dəfə)
Nərayədir səfəriz,
Gedir, gedir, gedirsiz?
Gedir, gedir, gedirsiz?
Səbəb nədir bu ahə, (2 dəfə)
Edir, edir, edirsiz?
Nərayədir səfəriz,
Gedir, gedir, gedirsiz?
Gedir, gedir, gedirsiz?

S o f i--Ay qardaşlar, bu oğlan haqq əşiqi Kərəmdir. Neçə zamandır keşiş qızı Əsli xana əşiqdir, amma keşiş öz qızını götürüb qaçıbdır, indi bu da yarın axtara-axtara neçə-neçə vilayətlər

keçib gəlib bu yerə çatıbdır. Hərgah siz də keşişin qaçmağını bilirsinizsə, bizə xəbər veriniz gedək.

Y o l ö t ə n l ə r d ə n b i r i--Ey əşiq! Sənin yarının haraya qaçdığını bilirik. Hərgah bizim üçün bir türkü oxusan xəbər verərik.

K ə r ə m sazını əlinə alır və yol ötənlər oturub qulaq asırlar.

(M u s i q i)

K ə r ə m--

Hey ... ağalar, yarımı qaçırdım,
Bəylər, xan Əslimi gördünmü?
Bülbülü şaxdan uçurdum,
Bəylər, xan Əslimi gördünmü?

(M u s i q i)

Əslî huridir bilənə,
Qoynu cənnətdir girənə.
Ceyrana bənzər ceyrana.
Bəylər, xan Əslimi gördünmü?

(M u s i q i)

Obaları oymaq-oymaq,
Olmaz imiş yardan doymaq.
Ağzı sud, dodağı qaymaq,
Bəylər, xan Əslimi gördünmü?

(M u s i q i)

Mən Kərəməm, düşüb çölə gəzərəm,
Yarımı tapsam, üst-başını bəzərəm,
Min cür cəfa etsə, mininə dözərəm,
Bəylər, xan Əslimi gordunmu, hey?!...

O n l a r--Doğrudan da ki, sən haqq aşiqi imişsən. Ey aşiq, sənin yarın atası ilə
bərabər buradan keçib, Hələb şəhərinə qaçıbdır. Onu orada taparsan, amma, ey aşiq,
sən gəl burax Əslini,

qal bizim ellərdə.

O b i r i--Ol bizim əhlimizdən.

D i g ə r i--Bizdə Əslidən gözəl qızlar vardır.

B i r a y r ı s ı--O qızlardan birini al.

H a m ı s ı--Gəl, gəl aşiq, bizdə qal.

K ə r ə m (baş bulayır)--Ay qardaşlar! Mən İsfahan padşahının oğluyam, hərgah
bir yerdə qalıb rahat ola bilsə idim, padşah sarayında qalıb, şahlıq edərdim. Mən
haqq aşiqiyəm, yarımından əl çəkə bilmərəm.

Bu halda bir dəstə q ı z gəlir, qızlardan biri oynayıb qalanları oxuyurlar.

(M u s i q i)

Q ı z l a r--

Güli-sünbüllər açılıb bağda,
Açılıb bağda güli-sünbüllər.

Hamı bülüllər oxuyur tarda,
Oxuyur tağda hamı bülüllər. (2 dəfə)

(O y u n, m u s i q i).

Düzülün, qızlar, əl-ələ verin,
Əl-ələ verin, düzülün, qızlar!
Görəsiz, qızlar, neçə bayramlar,
Neçə bayramlar görəsiz, qızlar! (2 dəfə)

O ğ l a n l a r v ə q ı z l a r--

Yığışın, qızlar, həmi oğlanlar,
Gülüşüb danışaq,
Görüşək danışaq.
Gülə bənzərsiz hərəniz, qızlar,
Sizə aşiqdir hamı oğlanlar! (2 dəfə)

(O y u n, m u s i q i)

K ə r ə m--

Xuraman-xuraman gəlin-qızlar,
Xan Əslimi sizdən görən oldumu?
Küsmüşəm atadan, anadan, eldən,
Məni salıb Əsli xanım dildən;
Bir dayanın, sorayım sizdən,
Xan Əslimi sizdən görən oldumu?

(M u s i q i)

Mənim yurdum dağlar ilə daş olub,
Məhəbbət sirri hər kəsə fəş olub,
Ağlamaqdan yerim-yurdum yaş olub,
Xan Əslimi sizdən görən oldumu?

(M u s i q i)

Ah edəyim, könül, sənin əlindən,
Qaldıq bir əcayib zarın içində.

Nəyə ağlayım, nəyə güləyim?
Qönçə gülüm qaldı xarın içində.

(M u s i q i)

Dərdli Kərəm deyir: vətənim yox mənim,
Heç kimsə yoxdur sora əhvalım.
Yardan ayrılalı büküldü belim,
Qaldıq namus ilə arın içində.

(M u s i q i)

H a m ı (təsnif)--

Dərdli Kərəm, sən itirdin Əslini; (2 dəfə)
Get, tap, get, tap yarın, itirdin Əslini. (2 dəfə)
Haqdan aşıqsən, çək eşqin əzabın; (2 dəfə)
Get, tap, get, tap yarın, itirdin Əslini. (2 dəfə).

Q ı z l a r v ə o ğ l a n l a r gedirlər.

K ə r ə m (yollara sarı)--

Ərzurumdan çıxdımı, üç oldu yolum,
Mən bu yolun hangısına gedəyim?
Çagırdım gecə-gündüz mövlamı,
Mən bu yolun hankısına gedəyim?

(M u s i q i)

Sofi qardaş, necə olur halımız?
İsfahan şəhridir bizim elimiz.
Bülbül getdi, məhzun qaldı gülümüz,
Mən bu yolun hankısına gedəyim?

(M u s i q i)

Kərəm deyir yetmədim muradıma,
Əslim getdi, qonamadım yurduna.

Hey ağalar, bir dilbərin dərdinə,
Mən bu yolun hankısına gedəyim?

(M u s i q i)

Bu halda Ş e y x-N u r a n i vəqə olur və üzünü K ə r ə m g i l ə tutub oxuyur.

Ş e y x-N u r a n i (humayun)--

Eşqə giriftar olan
Zarü pərişan gördüm.

(M u s i q i)

(təkrar o sözlər)

Cənk edib can alanı
Qanını qəltan gördüm.

(M u s i q i)

(təkrar o sözlər)
Atəşi-eşqə düşəni
Çaki-giriban gördüm.

(M u s i q i)

(təkrar o sözlər)

Hicr oduna yananın
Qəlbini büryan gördüm.

(M u s i q i)

(təkrar)

Ş e y x (söz ilə)--Ey qərib, sizlər haraya getmək istəyirsiniz?
S o f i--Ey şeyx, biz Hələb şəhərinə getmək istəyirik.
Ş e y x--Siz bilirsinizmi ki, buradan Hələbə altı aylıq yol var?
S o f i--Xeyr, bilmirik.

Ş e y x--Yumun gözlərinizi.

K ə r ə m və S o f i gözlərini yumurlar, haman dəm hər yer qaranlıq olur, bu halda səhnənin dal pərdəsi qalxıb, Hələb şəhəri görünür.

Ş e y x--Açın gözlərinizi.

Bunlar gözlərini açırlar, hər yer işıqlanır. K ə r ə m və S o f i Hələbin mənzərəsini görüb şad olurlar.

Ş e y x--Bax, siz Hələb şəhrinə yetişdiniz (deyib tez çıxıb gedir).

(M u s i q i)

K ə r ə m--

Şükr eylə, Sofi, xudaya, (2 dəfə)
Hələb şəhri, Hələb şəhri!
Hələb şəhrinə gəldik.

(M u s i q i)

Qalxız əlini duaya, (2 dəfə)
Hələb, Hələb şəhri!
Hələb şəhrinə gəldik.

(M u s i q i)

K ə r ə m və S o f i--

Yetirdi mövlam bizi tez, (2 dəfə)
Hələb şəhri, Hələb şəhri!
Hələb şəhrinə gəldik (2 dəfə)
Hey....

(M u s i q i)

PƏRDƏ

DÖRDÜNCÜ PƏRDƏ

BİRİNCİ ŞƏKİL

H ə l ə b şəhərinin bazarında vaqe olur. Axşam çağıdır, sağ tərəfdə sair evlər var. Sol tərəfdə K e ş i ş və Ə s l i olan ikimərtəbə və balkonlu ev vardır. Ortada çeşmə qurulub, altı nəfər qız su doldurmaqla məşğuldurlar, evlərin içindən işıq gəlir. Qızlar su doldururlar və oxuyurlar.

(M u s i q i)

Qızlar--

Axşam oldu hey ... şamlar yandı, (2 dəfə)
Tez ol, tez ol, qızlar, qaranlıq damdı. (2 dəfə)
Hər kim istər kim, dərdi az olsun, (2 dəfə)
Getməsin ərə, evdə qız qalsın. (2 dəfə)

(M u s i q i)

Axşam oldu hey ... obalar yatdı, (2 dəfə)
Qaranlıq çökdü, ay da həm batdı; (2 dəfə)
Arvad olanın dərdi çoxdur, (2 dəfə)
Amma qızların heç dərdi yoxdur. (2 dəfə)
Amma qızların heç dərdi yoxdur. (2 dəfə)

Bu halda K ə r ə m ilə S o f i sağ tərəfdən nümayan olurlar, qızlar onları görüb qorxan kimi olurlar.

(M u s i q i)

K ə r ə m--

Ey Hələbin gözəlləri,
Altı qızlar, altı qızlar!
Bulaqdan su süzənləri,
Altı qızlar, altı qızlar!

(M u s i q i)

Keşiş bunda gəlib durar,
Xan Əslimi deyər, vurar,
Dərdli Kərəm sizdən sorar,
Altı qızlar, altı qızlar!

Q ı z l a r d a n b i r i--Siz kimsiniz və bizlərdən nə istəyirsiniz?

S o f i--Ey gözəl qızlar, sizin bu şəhərə bir keşiş gəlib, öz qızı ilə olur, söyləyin
bizə, allah eşqinə, o keşiş harada olur?

Q ı z l a r d a n b i r i--Bildim hansı keşişdir, bax, o keşiş bu evdə olur, bu evdə.
(Qızlar gedirlər).

(M u s i q i)

K ə r ə m (sevinib)--

Gəzib-gəzib şəhərləri, kəndləri,
Axır gəlib sənə yetişdim, Əsli!
Unutmuşam cəfaları, dərdləri,
Axır gəlib sənə yetişdim, Əsli!

(M u s i q i)

Haqq aşiqi söylədilər adıma,
Yetişmədi bir kəs mənim dadıma.
Keçən günlər düşdü mənim yadıma,
Axır gəlib sənə yetişdim, Əsli!

(M u s i q i)

Şah oğluyam, dönmüşəm mən gədayə,
Çıx gəl bəri, verək səda-sədayə,
Dərdli Kərəm desin şükür xudayə,
Axır gəlib sənə yetişdim, Əsli!

Bu halda balkona açılan qapılar taybatay açılıb, Ə s l i hövlnak bir surətdə
balkona çıxır və aşağı baxıb deyir:

Ə s l i--Kərəm!!!

K ə r ə m--Can Əsli!

Ə s l i bihuş kimi olur.

(M u s i q i)

K ə r ə m--

Gəzib-gəzib səhərləri, kəndləri,
Axır gəlib sənə yetişdim, Əsli!
Unutmuşam cəfaları, dərdləri,
Axır gəlib sənə yetişdim, Əsli!

(M u s i q i)

Ə s l i--

Dustaq kimi gəlib qalıb bu evdə,
Söylər idim: Kərəm, Kərəm, Kərəm, gəl!
Bilməz idim çarə nədir bu dərdə,
Söylər idim: Kərəm, Kərəm, Kərəm, gəl!

(M u s i q i)

K ə r ə m--

Ağlar qoyub ata ilə ananı,
İncitmişəm hər bir canı yananı.
Ötürmüşəm Məcnunu və Sənanı,
Axır gəlib sənə yetişdim, Əsli!

(M u s i q i)

Ə s l i--

Keşiş babam məni döyüb söyəndə,
Qaçar ikən o kənddən bu kəndə,
Ahu kimi düşüb qalıb kəmənddə,
Söylər idim: Kərəm, Kərəm, Kərəm, gəl!

(M u s i q i)

K ə r ə m--

Şah oğluyam, dönmüşəm mən gədayə,
Çıx gəl bəri, verək səda-sədayə,
Dərdli Kərəm desin şükür xudayə,
Axır gəlib sənə yetişdim, Əsli!

(M u s i q i)

Ə s l i--

Keşiş babam bağlayıbdır hər yanı,
Yanmaz imiş onun mənə heç canı.
Gözüm görmür bu işıqlı dünyanı,
Çıx gəl bəri, Kərəm, Kərəm, Kərəm, gəl!

--deyib, ipək nərdivanı aşağı atır, K ə r ə m nərdivana çıxıb, Ə s l i dəxi balkondan bədənini aşağı sallayıb, ikisi bir-biri ilə görüşməkdə ikən k e ş i ş bazardan qayıdır və əhvalatı bu halda görüb qışqırır.

K e s i s--Ay haray!... Evimə oğru gəlibdir, ay haray!... Yığılın buraya?...

Bu qışqırığa iki nəfər z ə b t i y y ə gəlib, K ə r ə m i və S o f i n i tuturlar, camaat dəxi evlərindən bayıra çıxıb, əllərində fənos olaraq bu əhvalatı görürlər.

B ə z i l ə r i--Nə olub? Nə olub?

O b i r i l ə r i--Keşişin evinə oğru-quldur gəlibdir.

X a l q kamal-təəccüb ilə K ə r ə m ilə S o f i n i n ora burasına tamaşa edir.

K e ş i ş (kənara çəkilib)--Ax-ax-ax.... Tanıdım, odur, padşahın oğlu Əhməd Mirzədir.... Yenə gəlib məni tapd?, ax!...

Bu halda Hələb p a ş a s ı daxil olur, yanında iki nəfər z ə b t i y y ə.

P a ş a--Bu nə yığıncaqdır burada? Nə olubdur? Geri çəkilin!

C a m a t çəkilir.

K e ş i ş--Paşam! Bu iki şəxs mənim evimi yarmaq istərkən gəlib üstə çıxmışam.

P a ş a (acıqla)--Nakəslər! Bu şəhəri sahibsizmi zənn etdiniz? Nə cürət edib quldurluğa gəlirsiniz? Aparın bunları həbs edin!

K ə r ə m (əcz ilə)--Paşam, izn ver, bir neçə kəlmə sözüm var.

P a ş a--Nə sözdür, de görək.

(M u s i q i)

K ə r ə m--

Yazıq ömrüm qərrib eldə keçirdim,
Heç əhvalım bildirən yox, bilən yox!
Getdi fürsət, əldə ikən qaçırdım,
Qərrib qaldım, güldürən yox, gülən yox!

(M u s i q i)

Əlimdən aldırıdım nazlı sonamı,
Tərk eylədim atamı, həm anamı,
Deyə-deyə göm-göy etdim sinəmi,
Xəncər alıb dəldirən yox, dələn yox!

(M u s i q i)

Mən Kərəməm, ah çəkərəm, ağlaram,
Dərd bilənin ürəyini dağlaram.
Kimi deyib, kimə ümid bağlaram.
Göz yaşımı sildirən yox, silən yox!

İndi buyur məni aparsınlar həbs etsinlər.

PƏRDƏ

İKİNCİ ŞƏKİL

Hələb paşasının i m a r ə t i n d ə vəqə olur. P a ş a bir taxt üzərində əyləşib, meypuş qəlyan çəkir. Onun qabağında bir neçə q ı z oynayır. Bir qədərdən sonra n ö k ə r daxil olur, qızlar oyunu kəsib, bir kənarda dayanırlar.

N ö k ə r--Paşam, bir dəstə camaat hüsurunuza izn istəyir.
P a ş a--Burax gəlsinlər.

C a m a a t və Ş e y x-N u r a n i daxil olurlar.

(M u s i q i)

C a m a a t (təsnif)--

Ey paşam, ey paşam,
Kərəmi et azad.
Ey paşam, ey paşam, Kərəmi et azad, azad et.
Aşiq olub keşiş qızına,
Aşiq olub keşiş qızına.(2dəfə)
Ol aşiqdir!

P a ş a (şur ilə)--Əmr olunsun, gedib dünənki məhbusu buraya gətirsinlər.
Ş e y x-N u r a n i (Osmanlı üstə)

Aşiqə etmə əziyyət, ey paşam,
Aşiqin üftadədir, üftadədir, üftadədir.
İstəsə aşiq əgər öz canını,
Yar üçün qurban edə amadədir.

C a m a a t--

Aşiq olub keşiş qızına,
Aşiq olub keşiş qızına. (2dəfə)
Ol aşiqdir.

Ş e y x (yenə təkrar haman sözlər başqa tərkib musiqi ilə)--

Kuhkəm nəqşin çəkib, Şirinə vermiş bir fərib,
Gör nə cahildir, yonar daşdan özünə bir rəqib.

C a m a a t--

Aşiq olub keşiş qızına,
Aşiq olub keşiş qızına. (2dəfə)
Ol aşiqdir.

Oxuyub gedir. K ə r ə m i gətirirlər, əllərində zəncir vardır.

P a ş a (söz ilə)--Ey şəxs, sən kimsən və nəçisən, söylə!

(M u s i q i)

K ə r ə m--

Mən Kərəməm, İsfahandır elimiz,
Ördək uçdu, viran qaldı gölümüz.
Qoy olsun, necə olur halımız,
Qurban olsun yar yolunda canımız.

(M u s i q i)

Ayrı düşdüm vətənimdən, elimdən,
Gör kim, nələr çəkdim eşqin əlindən.
Hər şəhərdə xəbər aldım gələndən,
Hələbdədir Əsli,--mənə dedilər,

(M u s i q i)

Dərdimi duyanlar cümlə ağladı,
Bəylər tutdu qollarımı bağladı,
Ürəyimi eşq oduna dağladı,
Burda mənə quldur adı verdilər.

(M u s i q i)

Yandı ciyərciyim döndü büryana,
Axdı çeşmim yaşı döndü ümməna.
Gətirdilər məni ulu divana,
Bağladılar ayağımı, əlimi.

(M u s i q i)

Dərdli Kərəm qoydu başın qəzaya,
Yar ilə getmədi xəlvət odaya.
Çox şükürlər olsun bari-xudaya,
Kəsmədilər ağzımdakı dilimi.

P a ş a--Ey oğlan, sən keşişin qızına aşıqsən və adın Aşiq Kərəmdir. Özün də İsfahan padşahının oğlusan, öylədimi?

K ə r ə m--Öylədir, paşam.

P a ş a--Əmr olunsun, keşiş və qızı buraya gəlsinlər. (Nökər gedir). Açın Kərəmin əlin. (Açırlar). Aşiq Kərəm, sən gəl keşiş qızından əl çək, mən sənə bu şəhərdə hansı gözəli desən alaram.

K ə r ə m--Paşam, bizim öz vilayətimizdə gözəllər çox idi, lakin mən ürək sevəni istirəm, başqa məramım yoxdur.

P a ş a--Ya istərsən gəl səni vətənə göndərim get.

K ə r ə m--Vətən mənə Əslidən əziz olsaydı, onu buraxıb bunun dalınca düşməzdim.

Bu halda k e ş i ş və Ə s l i daxil olurlar. Ə s l i və K ə r ə m bir-birini görcək bihuş olurlar.

P a ş a--Keşiş, bu oğlan quldur deyilmiş, bu sənin qızına aşıqdır. Sən gəl qızı ver ona, rəhm elə! Mən sənə nə qədər desən dövlət verərəm.

K e ş i ş--Paşam, əgər mən dövlət sevən olsaydım İsfahan padşahının sözünü rədd etməz idim. Mən öz qızımı, qızımın milliyyətini hər şeydən əziz tuturam.

P a ş a--Sən bilirsən ki, bu oğlan sənin qızının aşıqidir.

K e ş i ş--Bilirəm.

P a ş a--Və bilirsən ki, qızın buna aşıqdır.

K e ş i ş--Bilirəm.

P a ş a--Və bilirsən ki, iki aşığı mərama çatdırmaq savabdır.

K e ş i ş--Bilirəm.

P a ş a--Bəs nə üçün mane olursan?

K e ş i ş--O mənim atalıq haqqımdır.

P a ş a--Keşiş, sən gəl bu işə razı ol, yoxsa....

K e ş i ş--Paşam, İran vilayətində mənim hörmətim padşah hörmətinə bərabər idi, amma mən yenə də oradan qaçıb, sənin şəhərinə gəldim və sənin kölgənə qısıldım, hərgah sən də məni incitmək istəsən, özgə bir şəhər hakiminə pənah apararam.

P a ş a (Kərəmə)--Ey oğlan, sən müsəlmansan, bu erməni qızı, sən gəl bundan əl çək, get özünə özgə bir qismət axtar.

(M u s i q i)

K ə r ə m--

Hey ağalar, necə edəyim,
Mən dönərəm, könül dönməz.
Bir gözələ düşdü könlüm,
Mən dönərəm, könül dönməz.

(M u s i q i)

Kəklik kimi səkişindən,
Köküs əlvan naxışından,
Bir hərami baxışından,
Mən dönərəm, könül dönməz.

(M u s i q i)

İstəmirəm başqa özündən,
Mənə söylə Əsli sözündən.
Əsli kimi keşiş qızından,
Kərəm sevdi Əsli xanı.
Mən dönərəm, könül dönməz.

(M u s i q i)

Yoluna qoymuşam canı,
Gözümdən axıtdı qanı,
Mən dönərəm, könül dönməz.

(M u s i q i)

P a ş a--Ax!... Qoy indi bir qızdan soruşum, hərgah qız sənin yanında oğlana getmək istəsə o halda, keşiş, gərək heç bir sözün olmasın. Olsa da sənə cəza elətdirərəm. Ey qız, söylə görüm, sən Kərəmə aşiqsənmi və Kərəmə getmək istəyirsənmi?

(M u s i q i)

Ə s l i--

Kərəm mənə, mən Kərəmə aşiqik,
Ver Kərəmə məni, paşam, rəhm elə.
Hər ikimiz aşıqlıya layiqik,
Ver Kərəmə məni, paşam, rəhm elə.

(M u s i q i)

İllər ilə həsrətini çəkirdim,
Gizli-gizli qan-yaşımı tökürdüm,
İki əlli bir başıma döyürdüm,
Ver Kərəmə məni, paşam, rəhm elə.

(M u s i q i)

Qorxum yoxdur keşiş babamdan mənim,
Dözə bilməm, təngə gəlibdir canım.
Mənim yarım ancaq Kərəmdir, Kərəm,
Ver Kərəmə məni, paşam, rəhm elə.

(M u s i q i)

H a m ı (musiqi: təsnif)--
Keşiş, razı ol bu işə!
K e ş i ş--Olmam, olmam.
C a m a a t--Keşiş, razı ol bu işə.
P a ş a--Razı ol, razı ol (deyib, qılıncı sivirmək istəyir).
C a m a a t--Əslini ver Kərəmə.
K e ş i ş--Verməm, verməm.
C a m a a t--Əslini ver Kərəmə.
P a ş a--Razı ol, razı ol (deyib, qılıncı sivirir və keşişin üstünə qalxır.)

K e ş i ş--Olmam, olmam, olmam!... (Söz ilə birdən). Ver, ver, ver Əslini
Kərəmə! Əmma hərgah bunlar həqiqi aşiqdirlərsə, görək bu dünyada kam almasınlar!
Almasınlar! Almasınlar! (Deyib, çıxıb gedir).

P a ş a (Kərəmə)--Al oğlan, öz yarını apar!

Ə s l i ağlayır, K ə r ə m hövlnak bir haldadır ki, guya canı odlanır. Əsliyə tərəf
əllərini uzadıb oxuyur.

(M u s i q i)

K ə r ə m--

Gəl, gəl, Əslim, yetər, ağlama,
Yanaram, Əslim, yanaram!
Ciyərim artıq dağlama,
Yanaram, Əslim, yanaram, hey!...

Rəhm elə bir gəl halıma,
Atəş düşübdür canıma,
Öləndə gəl məzarıma,
Yanaram, Əslim, yanaram, hey!...

Mən Kərəməmə, haqq aşiqiyəm,
Aşiqliyə mən layiqəm.
Rəhm eylə tez, mən yazığam,
Yanaram, Əslim, yanaram!

Kərəm söyləməz adım,
Ərşə dayandı fəryadım.
Əldən getdi muradım,
Yanaram, Əslim, yanaram!
Yanaram, yanaram, Əslim, yanaram, yanaram, hey!...

(M u s i q i)

--deyirkən hər tərəfdən alov çıxıb, odlanıb yanır. Əsli də əlindəki xəncərini
çıxarıb sinəsinə çaxır və yıxılıb ölür. Bütün məclis əhli mat və məəttəl qalıb,
kamali-heyərdə ikən pərdə yavaş-yavaş enir.

P Ə R D Ə

HARUN VƏ LEYLA

5 PƏRDƏLİ OPERA

İŞTİRAK EDİRLƏR:

Ə m i r--ərəb mərasından birisi, 50 yaşında.

L e y l a--Əmirin qızı, 17 yaşında gözəl bir qızıdır.

V ə z i r--Əmirin vəziridir ki, özü də alim və mürəbbidir, 60 yaşında.

H a r u n--Sər əsgər, 25 yaşında, gözəl bir cavandır.

Z e y d--Sər əsgər, 20 yaşında, çirkin bir şəxsdir.

B ə k i r, R ə h m a n v ə d i g ə r i k i s i--qoşun dəstəsi böyükləridir (zabit kimidir.)

B i r d ə s t ə q ı z, L e y l a n ı n r ə f i q ə l ə r i v ə k ə n i z l ə r.

B i r d ə s t ə o ğ l a n, q u l a m l a r v ə s a i r ə.

Q o ş u n ə h l i.

D ə r v i ş--qoca bir dərvişdir.

BİRİNCİ PƏRDƏ

Əmirin b a ğ ç a s ı: sağ tərəfdə Əmirin imarəti görünür, bağçaya yolu vardır. Sol tərəf ilə dal tərəf ağaclıqdır. İşlərindən xiyabanlar çəkilibdir, hər tərəfi gülzardır. Ortada bir hovuz vardır ki, su fəvvarə vurur. Qabaq tərəfdə bir ağacın dibində açıq yerdə fərş salınıb, v ə z i r əlində kitablar əyləşib, qabağında düzülmüş olan q ı z l a r a dərs verir və nəsihətlər edir. Əmirin qızı L e y l a dəxi bunların içindədir; lakin bütün qızlar kamali-huş və guş ilə dərsə və pənd və nəsihətə qulaq asdıqları yerdə, Leyla bir növ pərişan-hal görünüb, fikri özgə yerlərdə olduğunu izhar edir. Bilaxirə üzünü əli ilə tutub ağlayan kimi görünür.

V ə z i r--

Guş edin pəndi nəsihətim mənim, zar olmayın,
Guş edin bu sözləri kim, aqibət xar olmayın.
Dinimiz, ayinimiz göstərdiyi yolla gedin;
Səy edin, allah yanında həm günahkar olmayın.

L e y l a ağlayır

Yaxşı ilə həm yamanın fərqi seçmək görək,
Hər gözə görünən mətaə tez xiridar olmayın.
Yarü yoldaş seçkisində ehtiyata var ehtiyac,
Axtarın mərdi tapın, namərd ilə yar olmayın.

Q ı z l a r v ə V ə z i r (Leylaya)--

Gəl söylə, Leyla, halını,
Etdiyin qəm, qüssə, naləni.

(M u s i q i)

Gəl söylə, Leyla, halını,
Etdiyin qəm, qüssə, naləni;
Gizlətmə bizdən sirrini,
Söylə, söylə əhvalını. (2 dəfə)
Dərd nədir, qəm nədir,
Ahü nəva hərdəm nədir? (2 dəfə)

L e y l a--

Düşmüşəm bir dərddə kim, yoxdur əlac dərman ilə,
Vəslə yetməkdir dəvası dərdimin canan ilə.
Bir qədəm qoysun ki, görsün naleyi-əfğan ilə,
İntizarın çəkmədəyəm didəyi-giryan ilə.

(M u s i q i)

Bir nəzər salmaqla etdi qəlbimi bəndi-kəmənd,
Çəkdi, qıldı qəlbimi öz qəlbinə zənciri-bənd.
Bu səbəbdəndir olub avazeyi-eşqim bülənd,
İntizarın çəkmədəyəm didəyi-giryan ilə.

Q ı z l a r v ə V ə z i r--

Bəs söylə, bildir aşiqin
Kimdir, kim ola layiqin.

(M u s i q i)

Bəs söylə görək, aşiqin
Kimdir, kim ola layiqin.
Sən tək gözəllikdə, Leyla,
Yox, ola bir kəs faiqin. (2 dəfə)
Dərd nədir, qəm nədir,
Ahü nəvə hərdəm nədir?

L e y l a--

Aşiqim dava çölündə çün olur şiri-jəyan,
Zərbi-dəstindən onun düşmən deyir ah, ələman,
Eylədi aşiq məni, saldı bəlayə ol cavan,
İntizarın çəkmədəyəm didəyi-giryan ilə.

(M u s i q i)

Od tutub yaram yanır, suz ciyərdəndir tənim,
Neyləyim, çarə nədir, siz öyrədin, mən öyrənəm.

Söyləyim agah olun: Harunadır eşqim mənim!
İntizarın çəkmədiyəm didəyi-giryan ilə.

Q ı z l a r v ə V ə z i r--

Ax, Leyla! Harun olsa gər
Aşiqin, layiqdirmi məyər?

(M u s i q i)

Ax, Leyla! Harun olsa gər,
Aşiqin, layiqdirmi məyər?
Sən Əmirin fərzəndisən,
Bu, Əmirin şəninə dəyər. (2 dəfə)
Dərd nədir, qəm nədir?
Ahü nəvə hərdəm nədir? (2 dəfə)

V ə z i r (təəccüb ilə)--Leyla bu nə halətdir? Sən hara, Harun hara?! Sən Əmirin qızı, Harun sər əsgər.... Doğrudur, Harun şücaət və cəsarətdə ad qazanmış bir pəhlivandır, lakin yenə də sənə layiq olacaq dərəcəyə çatmamışdır. Sən bu daşı ətəyindən tök və bu yoldan qayıt! Əmirimiz Harunu nə qədər sevirsə də, yenə gümanım yoxdur ki, bu əmrə razı ola; çünki Harundan başqa bir sər əsgər dəxi vardır--Zeyd! Əmirimizin Haruna bu qədər iltifatı Zeydi sərnigun və xar edər. Və bir də Leyla! Səni xəbərdar edirəm: Harun səni və sən Harunu sevirsinizsə də Zeyd dəxi, mənə məlumdur ki, sənin aşiqindir. Lakin hərçənd mən onu bu xəm xəyaldan mən etdim, amma yenə də sən onun qəlbində nəqş bağlayıbsan, odur ki, Zeyd sənin Haruna məhəbbətindən xəbərdar olsa, bil ki, dəli-divanə olar və xuda-aləmdir ki, nə tövr səni əməllərə iqlam edər!... Sən gəl bu fikri başından və bu eşqi qəlbindən çıxart, vəssəlam!

(M u s i q i)

L e y l a--

Getdi əldən taqətim, səbrü qərarım, ey vəzir!
Zərrə qədri qalmayıbdır ixtiyarım, ey vəzir!
Ruzü şəb ahü nəvadır, bil ki, karım, ey vəzir!
Günbəgündən tir olmuş ruzigarım, ey vəzir! (ağlayır).

V ə z i r--

Səbr et, Leyla, ağlama! (2 dəfə)

Q ı z l a r--

Ürəyimi dağlama!

V ə z i r--

Əl çək ahü zardan,

Q ı z l a r--

Yara ümid bağlama!

(M u s i q i)

V ə z i r--

Etmə özünə cəfa! (2 dəfə)

Q ı z l a r--

Çək bir beş gün səfa!

V ə z i r--

At qəlbindən eşq odun! (2 dəfə)

Q ı z l a r--

Etmə dünyaya vəfa!

(M u s i q i)

H a m ı b i r y e r d ə (öz-özlərinə)--

Hər birimiz bu dərdə

Gəl çalışaq bir yerdə,

Axtarıban hər yerdə dərmanını (2 dəfə)

V ə z i r (tək, kənara)--

Mən görürəm kim, Leyla sövdədadır,

Bir bu qədər sözlərimiz bifəydadır.

H a m ı--

Axtarıban hər yerdə dərmanını,
Qurtararıq Leylanın canını! (2 dəfə)

V ə z i r--

Səbr et, Leyla, ağlama!

Q ı z l a r--
Ürəyimi dağlama!

V ə z i r--
Əl çək ahü zardan,

Q ı z l a r--
Yara ümid bağlama!

(M u s i q i)

L e y l a--

Eşqdən mən etməyin pəndü nəsihətlə məni,
Rəhm edin, incitməyin beylə əziyyətlə məni,
Heç rəvadırmı ölüm dərdi-məhəbbətlə məni,
Bir əsər etməzmi, aya, ahü zarım, ey vəzir!

V ə z i r--
Səbr et, Leyla, ağlama! (2 dəfə)

Q ı z l a r--
Ürəyimi dağlama!

V ə z i r--
Əl çək ahü zardan,

Q ı z l a r--
Yara ümid bağlama!

(M u s i q i)

V ə z i r--

Etmə özünə cəfa, (2 dəfə)

Q ı z l a r--

Çək bir beş gün səfa!

V ə z i r--

At qəlbindən eşq odun! (2 dəfə)

Q ı z l a r--

Etmə dünyaya vəfa!

(M u s i q i)

H a m ı b i r y e r d ə (öz-özlərinə)--

Hər birimiz bu dərdə

Gəl çalışaq bir yerdə,

Axtarıban hər yerdə

Dərmanını. (2 dəfə)

V ə z i r (tək, kənara)--

Mən görürəm kim, Leyla sövdədadır,

Bir bu qədər sözlərimiz bifəydadır.

H a m ı--

Axtarıban hər yerdə dərmanını,

Qurtararıq Leylanın canını. (2 dəfə)

V ə z i r--

Səbr et, Leyla, ağlama!

Q ı z l a r--

Ürəyimi dağlama!

V ə z i r--

Əl çək ahü zardan,

Q ı z l a r--

Yara ümid bağlama!

V ə z i r v ə onun dalınca q ı z l a r yavaş-yavaş dağılıb gedirlər. L e y l a tək qalır. Bir qəddərdən sonra H a r u n görünür. Leyla intizarında olduğu aşiqini görcək sürür-qəlb ilə bərabər hicrandan şikayətini bu növ ilə izhar edir.

L e y l a--

Gəl, ey Harun, xilas eylə məni bu dərdü möhnətdən,
Yanır canım, yetiş dadə, qutar bu nari-fırqətdən,
Bütün gün intizarında, gözüm həsrətdə qalmışdım,
Əzabi-fırqəti rəf et, mənə söylə məhəbbətdən.

(M u s i q i)

H a r u n--Dözməyə eşq oduna yox məndə taqət, gəlmişəm,

(M u s i q i)

Üz veribdir çün mənə bir başqa halət, gəlmişəm,

(M u s i q i)

Düşmənin zori qabağında könül xof eyləməz,
Eşqə qarşı qəlbə yoxdur mətanət, gəlmişəm!

(M u s i q i)

L e y l a--

Səndən özgə heç kəsə yox könlümü şad eyləsin,
Ya ki, viran qəlbimi bir ləhzə abad eyləsin.

(M u s i q i)

H a r u n--

Varmı bir aşiq ki, ney tək böylə fəryad eyləsin,
Çəkmişəm eşqin yolunda çox məlamət, gəlmişəm!

(M u s i q i)

Ol zamandan kim, sənənin mehrin edib valeh məni,

(M u s i q i)

Heç kəsi görmür gözüm, Leyla, görür ancaq səni!

(M u s i q i)

İstəməm sənsiz keçə bu ömrümün tək bir günü,
Sən mənimsən, mən sənini, ta bər qiyamət, gəlməmiş!

(M u s i q i)

L e y l a--Yardan, yoldaşdan əl çəkmişəm bilmərrə mən,

(M u s i q i)

Görmədim heç işlərində dərdimə dərman edən.

(M u s i q i)

Bir kəsim varsa mənim, Harun, yenə sənsən və sən,
Tut əlim, öyrət məni, eylə dəlalət, gəlmişəm!

(M u s i q i)

H a r u n--

Şükr edirəm, ey xuda, nemətin əslin görüb,
Yar ilə həmdəm olub neməti-vəslin görüb;

L e y l a--

Şükr edirəm, ey xuda, yara yetirdin məni,
Mənzilü vəslə gedən rahə gətirdin məni

(M u s i q i)

H a r u n--

Lütf elə, ver əl-ələ, gəl bəri Leyla gedək!
Eşq havası ilə bir daği, baği seyr edək!

L e y l a--

Bağda tamaşa edər, dağa salıb gəlğələ,
Bülbül ilə gül bizi, biz gül ilə bülbülə!

(M u s i q i)

H a r u n v ə L e y l a--

Bağda bülbül olmasa,
Şaxda cəh-cəh vurmasa,
Güldə, sünbüldə də bəs
Söylə, olurmu həvəs? (2 dəfə)

(M u s i q i)

(Bağa tərəf gedə-gedə)

Bağda bülbül olmasa,
Şaxda cəh-cəh vurmasa,
Güldə, sünbüldə də bəs
Söylə, olurmu həvəs? (2 dəfə)

(M u s i q i)

İki aşıq bağın əğyar nəzərindən kənar bir guşəsinə çəkilirlər; bu halda Z e y d ki,
o da L e y l a y a aşıqdır, xəyal və fikrə qərq olmuş bir surətdə zahir olub deyir:

Z e y d--

Günüz-axşam fikrim, zikrim Leyladır, (2 dəfə)

(M u s i q i)

Gecə sübhədək halım vaveyladır, (2 dəfə)

(M u s i q i)

Belə məlum, eşq aləmi peydadır, (2 dəfə)

(M u s i q i)

Mənim bu dərdimə bais sövdadır (2 dəfə)

(M u s i q i)

Nədür bəs çara, nədür bəs çara?

Nə edim, nə edim yetişim yara?

Gəl, Leyla, yar ol,

Gəl, vəfadar ol!

Gəl gör ah-zarımdan,

Gəl xəbərdar ol! (2 dəfə)

(M u s i q i)

(Təkrar)

Günüz-axşam fikrim, zikrim Leyladır,

(ilaxır ... axıra kimi)

Bu halda bağın guşəsindən H a r u n ilə L e y l a n ı n səsi gəlir.

H a r u n v ə L e y l a--

Bağda bülbül olmasa,

Şaxda cəh-cəh vurmasa,

Güldə, sünbüldə də bəs,

Söylə, olurmu həvəs? (2 dəfə)

Z e y d bu səsləri eşitcək son dərəcə təgyiri-hal olub, paxıllıq və həsədlə bərabər qeyz və qəzəb izhar edir və deyir:

Z e y d--

Leyla, Leyla! (akkord)

(qəzəblə) Ah, Leyla, Leyla! Harun ilə bir yerdə!...

(M u s i q i)

Harun! Leyla!

Ah, Leyla, Leyla! Harun ilə bir yerdə!.

(M u s i q i)

Harun! Leyla!

(M u s i q i)

Bu əsnada H a r u n tək gəlir. Z e y d bir növ acığını sıxıb, Haruna müraciətən deyir:

Z e y d--

Harun, bu nə haldır? Söylə, nə əhvaldır?
Leyla sənin ilə bir yerdə
Məşğul, xoşhaldır! (2 dəfə)
Harun, guş et bir dəm,
Leylayə mən bəndəm;
Fikrim, zikrim hər dəm,
Hər dəm eşqi-Leyladır!

Bu halda qoşun əhlindən o n n ə f ə r i dəxi buraya gəlir.

Məcnun sifət olmuşam,
Hər dərdə mən dolmuşam.
Rəhm et, rəhm et, Harun, bir ləhzə,
Yarpaq kimi solmuşam! (2 dəfə)

H a r u n (Zeydə)--

Çox əcəb təklifdir, Zeydə, edirsən sən mənə,
Bilmirəm hətta cavabında nə ayətəm mən sənə;
Bil ki, biz Leyla ilə bir təndə bir can olmuşuq,
Eşqimiz cuş eyləyib artmaqdadır gündən-günə.

Q o ş u n ə h l i (xor)--

Nə etmək bu müşkül işə,
Həlli bizə gər düşə?
(Zeyd bikef üzünü tutubdur)
Əhvalı vəzirə ərz edək,
İmdada tez yetişə! (2 dəfə)

Z e y d--

Harun, əl çək yarımndan,
Gəl qorx ahü zarımndan;
Bil ki, bu yolda keçərəm
Canımdan, həm varımdan.
Dövlət istə--verərəm,
Sərvət istə--verərəm,
Xidmət istə--verərəm,
Əl çək, Harun, Leyladan!
Məcnun sifət olmuşam,
Hər bir dərdə dolmuşam.
Rəhm et, rəhm et, Harun, bir ləhzə.
Yarpaq kimi solmuşam!

H a r u n--

Sən deyirsən əl çəkim Leyla kimi canandan?!
Hazıram mən əl çəkim bu baş ilə candan.
Sən məni təhqir edirsən simüzər təklif edib,
Bir tükün həm yarımın verməm bütün dünyaya mən!

Q o ş u n ə h l i (xor)--

Nə etmək bu müşkül işə,
Həlli bizə gər düşə?
Əhvalı vəzirə ərz edək,
İmdada tez yetişə! (2 dəfə)

Z e y d--

Ax, Harun! Məni sən öldürdün!...

(M u s i q i)

PƏRDƏ

İKİNCİ PƏRDƏ

Əmirin s a r a y ı d ı r. Otaq ərəb əmirlərinə məxsus gözəl bir surətdə döşənilib, bir tərəfdə dəxi Əmirin öz təxti vardır. Otaqda tək bir L e y l a oturub, öz-özünə eşqdən danışır.

L e y l a--

Çünki bildin təmini eşqin şərabı-nabinək,
İstərəm bir cam daha, ver saqiya, sərməst olam.

(M u s i q i)

Bu həqiqi aləmin qeydün qəmindən büsbütün,
İstərəm kim, aləmi-məstdə mən sərməst olam.

(M u s i q i)

Yarımlın bir gün fəraqı bir ilin dərdin verir,
İstərəm kim, yar ilə mən daima həmdəst olam.

(M u s i q i)

Yarü əğyar tənəsi təqib edər hərdəm məni,
Varmı bir kani-müqəddəs, istərəm mən bəst olam.

(M u s i q i)

Bu halda Z e y d daxil olur, L e y l a n ı görür və ona müraciətən deyir;

Z e y d--

Leyla, sənə sözüm var,
Etmə yenə məni xar.
Rəhm etsən nə olar?
Rüsxət ver! (2 dəfə)
Sevdim, billah!
Səni, Leyla!
Oldum mən sənə aşiq! (2 dəfə)

Leyla, Leyla!
Sevdim, billah!
Ah! Sevdim!
Sevdim səni, Leyla!

L e y l a--

Cürətin, Zeyda, təəccübdür sənin!
İstəyirsən kim, əmirin düxtərin
Yar qılasan özünə? Öyləsə bəs,
Xam xəyaldır kim, edirsən sən əbəs!

Z e y d--

Gəl sən mənə kərəm et,
İnsaf yolu ilə get,
Bir dəm rəhm eylə,
Yandırma böylə. (2 dəfə)
Sevdim, billah!
Səni, Leyla!
Oldum mən sənə aşiq! (2 dəfə)
Leyla, Leyla!
Sevdim, billah!
Ah, sevdim!
Sevdim səni, Leyla!

L e y l a--

Ahü nalən etməyir heç bir əsər,
Sözlərin, bil kim, sənə verməz səmər.
Qismətin axtar sən özgə yardan,
Lütfü ehsan gözləmə mən sarıdan.

Z e y d--

Rədd etmə, Leyla!
İncitmə, Leyla!
Bir nəzər lütf et,
Bir əsər lütf et! (2 dəfə)
Sevdim, billah!

(M u s i q i)

Sevdim, billah!
Səni, Leyla!
Oldum mən sənə aşiq! (2 dəfə)
Leyla, Leyla!
Sevdim, billah!
Ah, sevdim!
Sevdim səni, Leyla!

L e y l a--
Bunca zəhmət bəs edər, Zeyda, mənə
Artığın, insaf qıl, görmə rəva!
Zərrə qədri meyl etməm mən sənə!
Get, mənə vermə daha bir də cəfa!

Z e y d (qəzəblə)--
Bildim, sən Haruna aşiqsən!

L e y l a--
Bəli! Mən Haruna aşiqəm!

Z e y d--
Leyla! Yandırma məni!

L e y l a--
Sevdiyim yalnız bir Harundur!

Z e y d--
Leyla, Leyla! Zal?m olma!... Bildim, sən Haruna aşiqsən!

L e y l a--
Bəli! Mən Haruna aşiqəm!

Z e y d--
Leyla! Yandırma məni!

L e y l a--
Sevdiyim yalnız bir Harundur!

Z e y d--

Leyla, Leyla! Zalım olma!

(M u s i q i)

Z e y d bihələt bir surətdə miz üzərinə yığılıb, üzünü əli ilə tutur; L e y l a isə məğruranə bir surətdə ona baxıb qalır.

Z e y d (yalvara-yalvara)--

Olma zalım, rəhm qıl, sən mən fəqirə, Leyla!
Xoş nəzərlə bir kərə bax mən fəqirə, Leyla!
Gör, əlində dönmüşəm mən əsirə, Leyla!
Bir də etmə sən nişanə seyfi-tirə, Leyla!

(ƏLAVƏ)

Allaha bax, rəhm elə!
Zalım olma bir belə! (2 dəfə)
İstəmə sən Zeyd axır
Eşq dərdindən öl?!...

(M u s i q i)

Olma zalım, rəhm qıl, sən mən fəqirə, Leyla!
Xoş nəzərlə bir kərə bax mən fəqirə, Leyla!
Gör, əlində dönmüşəm bir əsirə, Leyla!
Bir də etmə sən nişanə seyfi-tirə, Leyla!

L e y l a--

Əbəsdir naleyi-zarın,
Xəyalın, xam əfkarın.
Yəqin et qətiyyəni, Zeyda!
Deyil Leyla sənin yarın!

Z e y d--

Rəhm eylə, Leyla!
Leyla, rəhm eylə!

Allaha bax, rəhm eylə! (2 dəfə)
(Yaxınlaşır) Zalım olma bir belə!...
L e y l a (acıqla)--Əl çək məndən! (Tez çıxıb gedir.)

(M u s i q i)

Bu məqamda H a r u n daxil olub, Z e y d ə tərəf yaxınlaşır. Zeyd onu görüb, bu səfər dəxi ona yalvarır.

Z e y d--

Harun, sənə sözüüm var!
Etmə yenə məni xar,
Rəhm etsən nə olar? (2dəfə)
Rüsxət ver!
Sevdim, bil sən,
Leylanı mən;
Oldum Leylaya aşiq! (2dəfə)
Harun, Harun,
Leyla yarım!
Ah! Sevdim, sevdim Leylanı mən!

H a r u n--

Cürətin, Zeyda, təəccübdür sənin.
İstəyirsən özgə şəxsin dilbərin
Yar qılasan özünə! Öylə isə bəs,
Xam xəyaldır kim, edirsən sən əbəs!

Z e y d--

Gəl sən mənə kərəm et,
İnsaf yolu ilə get;
Bir dəm rəhm eylə,
Yandırma böylə! (2 dəfə)
Sevdim, bil sən,
Leylanı mən,
Oldum Leylaya aşiq! (2 dəfə)

Harun, Harun,
Leyla yarım.
Ah! Sevdim, sevdim Leylanı mən!

H a r u n--

Ahu nalən etməyir heç bir əsər,
Sözlərin, bil kim, mənə verməz səmər.
Qismətin axtar sən özgə yardan,
Heç dərd, qəm çəkmə Leyla sarıdan.

Z e y d--

Rədd etmə, Harun!
İncitmə, Harun!
Bir nəzər lütf et!
Bir əsər lütf et! (2 dəfə)
Sevdim, bil sən,

(M u s i q i)

Sevdim, bil sən,
Sevdim, bil sən,
Leylanı mən,
Leylanı mən,
Oldum Leylaya aşiq! (2 dəfə)
Harun, Harun!
Leyla yarım!
Ah! Sevdim, sevdim Leylanı mən!

H a r u n--

Bunca zəhmət bəs edər, Zeyda, mənə!
Artığın, insaf qıl, görmə rəva!
Candan artıq sevdiyim cananımlı,
Sən alınca, alginən bu canımı!

Z e y d (qəzəbnak)--

Harun! Qorx məndən!

H a r u n--

Boş və bihudə danışma!

Z e y d--

Harun, əl çək Leyladan!

H a r u n--

Candan, başdan əl çəkərəm!

Z e y d--

Harun, Harun! olma bais!... Harun! Qorx məndən!

H a r u n--

Boş və bihudə danışma!

Z e y d--

Harun! Əl çək Leyladan!

H a r u n--

Candan, başdan əl çəkərəm!

Z e y d--

Harun, Harun! Olma bais!

Deyib qılıncını çəkir; H a r u n dəxi qılınc çəkir və hər ikisi qalxan götürüb dava edirlər; bu halda v ə z i r daxil olub, bunları görür.

V ə z i r--Allahu əkbər! (Aralarına girir). Siz nə işdəsiniz?! Bu saat Əmir buraya gəlir. Qasid gəlibdir ki, üstümüzdə düşmən qoşun çəkib gəlməkdədir; siz nə ilə məşğulsunuz?!

Z e y d və H a r u n davadan əl çəkib, qılıncılarını qımına qoyurlar. Bu halda Əmirin ə y a n l a r ı, o ğ l a n l a r və q ı z l a r cərgə-cərgə gəlib düzülürlər və bədə Ə m i r daxil olduqda oxuyurlar:

H a m ı--

Şanü şövkət, ey Əmir, səndən artıq kimdə yox.

Həm ədalət, həm səxavət, həm şücaət səndə çox! (2 dəfə)

Şanü şövkət, ey Əmir, səndən artıq kimdə yox.
Həm ədalət, həm səxavət, həm şücaət səndə çox! (2 dəfə)
Canü başdan keçməyə hazırıq biz, bil,
Ömr versin allahım, çox yaşasın il. (2 dəfə)
Həm ədalət, həm səxavət, həm şücaət səndə çox!

V ə z i r məktub pişnəhad edir, Ə m i r mütalib edir. Musiqi çalır, bədə yenə h a
m ı oxuyur:

H a m ı--
Şanü şövkət, ey Əmir, səndən artıq kimdə yox!
Həm ədalət, həm səxavət, həm şücaət səndə çox! (2 dəfə)
Ə m i r--

Allahın mərhəməti cümləmizin üzərinə olsun.

H a m ı--

Amin!

Ə m i r--Üzərimizə düşmən gəlir. Bizi qırmaq və müqəddəs məkanlarımızı
əlimizdən almaq istəyir. Nə etmək lazımdır?

H a r u n v ə Z e y d (irəli durub)--Düşməne müqabil durub, onu məğlub və
pərişan etmək!

Ə m i r--Əmr edirəm: qoşun bu gün hazır olsun! Harun və Zeyd, Zeyd və Harun!
Qoşun çəkib gedirsiniz, düşmən ilə dava edirsiniz, eşidin! Hansı biriniz davadan
müzəffər gəlsə, əmir sözü verirəm ki, məndən hər nə istəsə,--təxtü tacımdan başqa,--
onu əmələ gətirərəm. Amma məğlub olsa, daha bir də gözümə görünməsin!
Eşitdinizmi?

H a r u n v ə Z e y d--Əlbəttə, Əmir sağ olsun!

Ə m i r--Mürəxxəssiniz, gedin qoşun tədarük edin. Allahın mərhəməti
cümləmizin üzərinə olsun!

H a m ı--Amin!

H a r u n v ə Z e y d gedirlər, dallarınca B ə k i r, R ə h m a n v ə sairə.

V ə z i r--Əmir sağ olsun! Səxavətiniz ələmə əyandır? Lakin, xudanəkərdə, sui-
istifadə edən olmasın!

Ə m i r--Vəzir, bilirsənmi ki, bir söz ki, Əmirin ağzından çıxdı, o hökmü-
qanundur!

V ə z i r--Şübhəsizdir, Əmir sağ olsun? (Deyib çəkilir).

Bədə Ə m i r işarə edir, s a z ə n d ə v ə b a z ə n d ə l ə r gəlib, çalıb oynayrlar,
ondan sonra Ə m i r durub gedir, dalınca q ı z l a r v ə o ğ l a n l a r.

(M u s i q i)

H a m ı--

Şanü şövkət, ey Əmir, səndən artıq kimdə jox,
Həm ədalət, həm səxavət, həm şücaət səndə çox! (2 dəfə)

(M u s i q i)

H a m ı gedir, L e y l a qayıdır.

L e y l a--

Neyləmişdim, ey fələk, hicran qəmin verdin mənə,
Bir bu qədri ahü naləm heç əsər etmir sənə.
Gər muradın canımı almaqsa, billah, alginən,
Bir kərə öldür məni, qurtar əzabi-hicrdən! (ağlayır).

H a r u n (daxil olur)--

Ayrılıq, Leyla, pərişan eylədi əhvalımı,
Yandırır yaqmaqdadır suzi-ciyarla canımı.
Heç ümidim yox bu firqət dərdinə tab eyləyim,
Fikrimə gəlməz ki, bir gün görməyim mən yarımı.

(M u s i q i)

Beylədir əmri qəzanın kim, gərəkdir ayrılıq,
Məhv qıl, pərvərdigara, zülm ilə həm zalımı.

L e y l a--

Sən gedirsən, söylə, Harun, mən nasıl tənha qalım,
Kim səda versin sədamə, kim eşitsin zarımı.

(M u s i q i)

L e y l a ağlayır, H a r u n durub gedə-gedə oxuyur.

H a r u n--

Əlvida, Leyla, yetişdi çün zamanım, əlvida!
Bax, unutma cəngdə fəvt olsa canım, əlvida! (Gedir).

L e y l a--

Ax, Harun getmə, getmə! (Ağlaya-ağlaya dalınca çıxır).

(M u s i q i)

Z e y d (daxil olur)--

Dedi: hər kəs müzəffər gəlsə,
Hər nə istəsə verərəm.
Bunca möhnət, bunca zillət
Səndədir, Leyla! Ax, Leyla, Leyla, gedirəm!
Bunca zillət səndən, Leyla! Getdim! (Tez çıxır).

PƏRDƏ

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

M e ş ə içində boş yerdə vəqə olur. İki çadır qurulubdur, hər çadır ağzında bir nəfər ə s g ə r durubdur. B ə k i r tək ora-bura gəzinir. Pərdə qalxır.

B ə k i r (söz ilə)--Harun, bəli, düşməni məğlub etdi! Zeyd məyus qaldı.... Nə edim? Zeydin təklifini qəbul edim, etməyim? Təklif ağırdır. Lakin əvəzində verdiyi simuzərin çəkisi də ağırdır! (Fikrə gedir). Olsun! Mənə simuzər lazımdır! (Bu halda pərdə dalından qoşunun səsi gəlir). Aha, gəlirlər!

Q o ş u n ə h l i (pərdə dalından)--
Davaya getdik,
Meydana yetdik;
Biz məğlub etdik
Ol düşməni! (2 dəfə)
Etməzdi düşmən böylə güman,
Yalvardı, istədi ələman!
Davaya getdik,
Meydana yetdik;
Biz məğlub etdik
Ol düşməni!

(M u s i q i)

H a r u n, Z e y d v ə q o ş u n səhnəyə gəlir; bir də haman marşı oxuyurlar.

H a r u n--

Çalınsın təbli-zəng, qoşun rəqs etsin!

M u s i q i. Qoşun rəqs edir; rəqsin bir yerində qılınclarını siyirib oxuyurlar.

Q o ş u n--

Hər davada üst olduq,
Düşmən gördü süst oldu, (2dəfə)
Əl çəkdi ol davadan,
Düşmən döndü dost oldu. (2dəfə)

H a r u n--Allahın köməyi ilə düşməni məğlub etdik. Bir arzumuz varsa, o da bu şadlıq xəbərini tezliklə Əmirə yetirməkdir. Yaşasın Əmirimiz!

Q o ş u n--Yaşasın Əmirimiz!

H a r u n--İndi istirahət zamanıdır.

Deyib çadıra girir; q o ş u n əhli istirahətə əyləşir. Axşam düşür, Z e y d B a k i r i kənara çəkib danışır.

Z e y d--Hər şey dediyim kimi hazırdımı?

B ə k i r--Bəli, hazırdır!

Z e y d--İndi get, işə şüru eylə.

B a k i r--Baş üstə.

H a r u n u n çadırına tərəf gedir. H a r u n çadırdan çıxır.

B ə k i r (Haruna)--Sər əsgər sağ olsun! İzn ver, qoşun dayanmasın, biz qoşunu götürüb gedək, siz isə gecə istirahət edib sonra gələrsiniz. Yoxsa qoşun ağır gedir, bizi ləngə salar!

H a r u n (Zeydə)--Zeyd, sən nə məsləhət görürsən?

Z e y d--Əlbəttə, qoşunu saxlamaq lazım deyildir.

H a r u n--Qoşun getsin! Bəkir, sən qoşunu çək, Rəhman isə yoldaşı ilə bizimlə qalsın.

B ə k i r--Baş üstə (Qoşuna). Səfər təbli çalınsın. Dayanmaq bəsdir.

Təbil çalınır, q o ş u n durur, yenə haman marşı oxuyub sonra gedirlər. R ə h m a n ilə digəri və i k i q a r a u l ç u qalırlar. Axşam olur. Z e y d çadıra girir.

R ə h m a n (Haruna)--

Lap nahaqdır leşkəri göndərdiniz böylə uzaq,
Qorxuram kim, nəgahan düşmənin hücumunda qalaq.

H a r u n--

Qorxma, Rəhman! Düşməni bərk əzmişik, imkanı yox!

R ə h m a n--Doğrudur, amma ki, düşmənin gər bir olsa, baki |ox. (Zeydə tərəf işarə edir).

H a r u n (Barmağını ağzına tutur)--Anladım.... Mən anladım! Həqdir sözün, Rəhman, səninki, amma gecdir....

R ə h m a n--Bəli, gecdir.

H a r u n--Fikri vardır düşmənin.... (Qeyz ilə) Qorxmuram mən ol dənindən, bildiyin qoy eyləsin.

R ə h m a n--Doğrudur. Biz hazırıq. Hər nə edirsə eyləsin!

Ç a d ı r a girirlər. Qaranlıq düşür.

(M u s i q i)

H a r u n (çadırdan çıxıb oturur)--

Bir aman ver, ey qənim,
Qoy bir görüm cananıma;
Çün gözü yolda qalıb,
Qıyma tökülsün qanıma.

(M u s i q i)

Çəngdə hər anidə çıxmaz yadımdan Leyla,
Ah, olurmu bir o gün bir də görəydin yarımı.

Ç a d ı r a girir. M u s i q i. Lap qaranlıq olur.

Z e y d (qısıla-qısıla və çadırından çıxıb meşəyə tərəf gedir).

Vaxtdır çəngə, vaxtdır çəngə, ah!
Düşməyin ləngə, düşməyin ləngə, ah!

Bu əsnada meşədən on-on beş nəfər m ü s ə l l ə h adam çıxıb, Z e y d ilə bir yerdə H a r u n və y o l d a ş l a r ı üzərinə hücum edirlər. Bunlar yuxudan ayılır, dava başlanır. Lakin bunlar az, onlar çox; odur ki, hamını qırıb, qaçıb gedirlər. Gedərkən Z e y d yerə yığılıb qalmış H a r u n u n ölmüş olduğuna inanıb, çıxıb gedir. Amma H a r u n ölməyib, bərk yaralıdır.

H a r u n (güc ilə başını qaldırır)--

İncidir yaralarım, yoxdur ümidim özümə,
Bu nə haldır.... (ora-bura baxır). Görünür cürbəcür insan gözümə!

(M u s i q i)

Ax, Leyla! Sənə qurban edirəm canımı mən,
Tərk qıl, yoxdur ümidim, gözləmə gəl rahimi sən!

Musiqi çalır, H a r u n u uzanır. Yavaş-yavaş, səhər açılır, işıqlanır. Bu halda bir nəfər d ə r v i ş gəlib buradan keçərkən yerə yığılmış meyitləri görüb, təəccüblə dayanır.

D ə r v i ş--

Allah, allah, bu nədir böylə? Əcəl meydanıdır?
Bu tökülmüş nəşlər insanın qurbanıdır!
Gör bəni-adəm necə zülmü sitəmlə bir-birin,
Öldürüb qırmaqdadır ... aya, kimin fərmanıdır
Bu əməl bunca sitəm, böylə fəna rəftarlar?!...

D ə r v i ş gedib meyitlərə bir-bir baxır.

D ə r v i ş--Heç birində can yoxdur. (Haruna gedib baxır).
D ə r v i ş--Bu hələ ölməyibdir. Bəlkə nicatı mümkündür?

Cibindən cürbəcür otlar və dərmanlar çıxarıb, onlardan birini H a r u n u n burnuna tutur.

H a r u n (ayılır)--Ax, Leyla ... bir içim su ... ölürəm!

D ə r v i ş--Qorxma, mən səni sağaldaram. Mən yaraların dərmanını bilirəm, qorxma!

H a r u n--Sən kimsən?

D ə r v i ş--Mən sənə müalicə edənəm. Qorxma, sağalarsan!

(M u s i q i)

H a r u n--

Bir bu qədri yaralar qoymaz məni sağa çıxam

Kim, görəm Leylanı mən, gül tək cəmalına baxam.

(Birdən qəhr və qəzəblə). Zeyd! Alçaq Zeyd!

Ölməyəydim, intiqam alaydım, intiqam! (Deyib yıxılarkən dərviş tutur).

PƏRDƏ

DÖRDÜNCÜ PƏRDƏ

Yenə Əmirin s a r a y ı n d a vəqə olur. Ə m i r, yanında v ə z i r və ə y a n l a r taxt üstündə əyləşibdir. Qabağında q ı z l a r rəqs edirlər. Bədə rəqs tamam olur.

Ə m i r (qızlara)--

Bir nəğmə çalın, həm oxuyun, qəlbimi şad eyləyəsiz,
Həm şəbabətdə keçən günləri yad eyləyəsiz!

(M u s i q i)

Q ı z l a r--

Yadındadır keçmişlər,

Keçirdiyin xoş günlər;

Gözəl idi o dəmlər,

Keçdi getdi, o günlər hamı?

Keçdi getdi o dəmlər! (2 dəfə)

(M u s i q i)

Cəh-cəh vurur bülbüllər,
Hər yan açıbdır güllər.
Pəh, nə nazikdir bellər,
Keçdi getdi, o günlər hanı?
Keçdi getdi o dəmlər. (2 dəfə)

O ğ l a n l a r--

Olsun o günlər,
Gəlsin o dəmlər,
Güllər, bülbüllər! (2 dəfə)

Q ı z l a r--

Saqi, tez ver badəni,
Çağır Pərizadəni,
Salsın yada ol günü.
Keçdi getdi, o günlər hanı?
Keçdi getdi o dəmlər. (2 dəfə)

(M u s i q i)

Tut əlimdən seyr edək,
Zövqü şövqə meyl edək,
Eşqin yolu ilə gedək. Keçdi getdi, o günlər hanı?
Keçdi getdi o dəmlər. (2 dəfə)

O ğ l a n l a r--

Olsun o günlər,
Gəlsin o dəmlər,
Güllər, bülbüllər! (2 dəfə)

Q ı z l a r v ə o ğ l a n l a r--

Yadındadır keçmişlər,
Keçirdiyin xoş günlər,
Gözəl idi o dəmlər.
Keçdi getdi, o günlər hanı?
Keçdi getdi o dəmlər. (2 dəfə)

(M u s i q i)

Q a s i d (söz ilə)--Əmir sağ olsun, qoşunumuz davadan qayıtdı, budur, gəlməkdədirlər. (Leylada başaşət əsəri).

Ə m i r--Allahın mərhəməti cümləmizin üzərinə olsun, xeyirxəbər olsunlar!
H a m ı--Amin!

Q o ş u n pərdə dalından əvvəlki marşı oxuyur. Sonra Z e y d B ə k i r ilə daxil olur; L e y l a bunların içində H a r u n u görməyib, müztərib hal olur və intizardadır ki, görsün Harundan nə xəbər vardır.

Ə m i r (Zeydə)--Qalibsiniz, ya məğlub?
Z e y d--Əmir sağ olsun, allahın köməyi ilə qalibik.
Ə m i r--Allahın mərhəməti cümləmizin, üzərində olsun!
H a m ı--Amin!

Ə m i r--Söylə təfəsilatı, qulaq asaq!
Z e y d--Düşməni məğlub və pərişan etdik. Söz verdi on il bizimlə dava etməsin. Budur əhdnaməsi! (Təqdim edir).

Ə m i r (mütaliə edir, vəzirə verir)--Bəs Harun?
Z e y d (başını aşağı salıb, boğuş səc ilə)--Şəhid oldu!

Hər kəsdən bir təəssüf və təhəssür nidası qalxır. L e y l a isə bərk qışqırır özündən getməkdə ikən vəzirin işarəsi ilə qızlar Leylanı götürüb, o biri otağa çıxarırlar.

Ə m i r--Şəhid oldu? Allahu əkbər! Allah rəhmət eylesin.... Zalım düşmən! Harun kimi sər-əsgərimi əlimdən aldı.... (Fikir). Ax, Harun, Harun! (Fikir, bədə Zeydə). Zeyd, sən ki, davadan müzəffər və qalib gəldin əvəzində məndən bir ənam istə!

Z e y d--Əmir sağ olsun, siz bizi göndərəndə buyurdunuz ki, hər kəs qalib gəlsə hər nə istəsə verərəm.

Ə m i r--Doğrudur, necə?

Z e y d--Sizin o sözünüz mənə mürət verir və mən sizdən qızınız Leylanı istəyirəm.

Bu sözdən h a m ı pərişanhal olur və təəccüb edir.

Ə m i r (qeyz ilə)--Nə cürət etdin? (Yada salır). Ax, söz vermişəm.... Nə ağır təklifdir! Zeyd, sən məndən özgə şey istə, qızıl istə!

Z e y d--Əmir sağ olsun, Leyladan başqa özgə istəyim yoxdur, Sizin vədiniz mənə cürət verib istəyirəm.

Ə m i r--Bir övladım var, o da Leyladır.... Zeyd, Leylanı əlimdən alma!

Z e y d--Əmir sağ olsun, cürətim böyükdür, buyur boynumu vursunlar; amma sən söz verdin, mən də cürət etdim.Ə m i r (vəzirə)--Sənin sözün doğru imiş.... (Zeydə). Hansı şəhərimi istəsən sənə verərəm, amma Leylanı alma!

(M u s i q i)

Z e y d--

Sən söz verdin,
Mən eşitdim.
Düşmənlə
Cəngə getdim. (2 dəfə)
Qoşun çəkdim,
Mən cəng etdim;
Düşmənlə
Mən təng etdim! (2 dəfə)

Nə tövr komanda etdiyini əli ilə işarə edir.

Hay ... hay ... hay.... Leylanı mən

(M u s i q i)

Sevdim, ey Əmir!
Leylanı mən.
Sevdim ey Əmir! (2 dəfə).
Bəs nə edim,
Nədir tədbir?
Qoşun çəkdim,
Mən cəng etdim.
Düşmənlə
Mən təng etdim! (2 dəfə)

Hay ... hay....
Hay ... cəngə gəl!

Ə m i r--Zeyd, bir ləhzə gözlə, mən sənə cavab verərəm!

Z e y d çıxır.

Ə m i r (Vəzirə)--Vəzir, nə etməli? Bu mənhus dava Harun kimi sər-əsgərimi əlimdən aldı.... Bu nakəs də qızımı almaq istəyir, tək düşmən bizə qalib gələydi, bu iş olmayaydı.

V ə z i r--Əmir sağ olsun, əlbəttə, sən istəsən bu saat əmr edərsən, Zeydin boynunu vurulsun. Lakin sən söz verdin.... Əmir sözü ... nə etmək!

Ə m i r--

Bu qulu bir əmr ilə rədd eyləmək məqdur ikən,
Gör əlində mən onun acizü naçar olmuşam;
Çünki mən söz vermişəm, sözdən dönüm, ya dönməyim.
Bunca müşkül məsələ həllinə vadar olmuşam!

H a m ı--

Çox çətin məsələ!
Həlli onun müşkül,
Həlli onun müşküldür.
Zeydi rədd eyləmək
Hər bir şeydən yüngül,
Hər bir şeydən yüngüldür.
Amma ki, söz verdin,
Əmrini bildirdin,
Əmrini bildirdin!
Çünki sən söz verdin!

Ə m i r (söz ilə)--Vəzir, nə etməli? Bir çarə tap!

V ə z i r--Əmir sağ olsun, sən Zeyddən qırx gün möhlət istə, bəlkə bu qırx günün ərzində bir əlac tapaq.

Ə m i r (şad olur)--Doğru deyirsən, vəzir. Çağırın Zeydi?!... Bəlkə bu qırx gündə bir əlac tapılsın. (Zeyd daxil olur).

Ə m i r--Zeyd, mənim sözüm əmir sözüdür, onda xilaf ola bilməz; Leylanı sənə verərəm. Lakin sən mənə qırx gün möhlət ver, sonra Leylanı apar.

Z e y d--Mərhəmət və iltifatın, Əmir, artıq olsun! Baş üstə, mən qırx gün gözlərəm.

Ə m i r--İndi mürəxxassən (Zeyd baş əyib gedir).

(M u s i q i)

Ə m i r--

Nökərimdən, nöqərimdən möhlət aldım, çünki mən söz vermişəm.
Verdiyim sözlərdə mən daim vəfadar olmuşam.

H a m ı--

Çox çətin məsələ,
Həlli onun müşkül,
Həlli onun müşküldür.
Zeydi rədd etmək
Hər bir şeydən yüngül,
Hər bir şeydən yüngüldür,
Amma ki, söz verdin,
Əmrini bildirdin,
Əmrini bildirdin!
Çünki sən söz verdin!

Ə m i r və h a m ı durub gedirlər.

(M u s i q i)

L e y l a gözünü yaşlı daxil olur.

L e y l a--

Bu qədər zülmü, fəlak, sən ki, rəva gördün mənə,
Təqsirim nəydi mənim, aya, nə etmişdim sənə?
Zülm ilə aldın əlimdən yarımı, qıydın ona,
Təqsirim nəydi mənim, aya, nə etmişdim sənə?

Qaldı yolda gözlərim, canım, ənisim gəlmədi,
Çünki Leyladır adım, səhrada Qeysim gəlmədi;
Eylədin zayıl ümidim, verdirdin həsrət mənə,
Təqsirim nəydi mənim, aya, nə etmişdim sənə?

(ağlayır).

PƏRDƏ

BEŞİNCİ PƏRDƏ

Əmirin hamankı s a r a y ı n d a v a q e o l u r , S ə h n ə d ə v ə z i r i l ə B ə k i r d i r .
Pərdə qalxır.

V ə z i r --Qırx gün keçdi.... Bu gün vədə tamamdır. Zeyd gələcəkdir, amma biz
bir əlac tapa bilmədik ... hiyləgər Zeyd Əmirin sözündən asıldı özünə yol tapdı.
Harun isə ... ax, Harun, Harun! Kim bilir, davadamı öldürdülər, ya Zeydin namərd əli
ilə qətl oldun. (Fikrə gedib, sonra Bəkirə tərəf yönəlir). Bəkir! Doğrusunu söylə,
yoxsa həm bu dünyada və həm o dünyada şədiddi cəzalara düçar olarsan! Harunu
davada öldürdülər, yoxsa?...

B ə k i r (başını aşağı salır)--Vəzir sağ olsun, davada öldürdülər.

V ə z i r --Davada! Hansı davada? Bəs Rəhmanı?

B ə k i r --Onu da öldürdülər!

V ə z i r --Amma, bil, Bəkir! Nahaq tökülmüş qan yerdə qalmaz! (Tez dönüb
çıxır).

B ə k i r (tək)--Vəzirin gözüne düz baxa bilmirəm. Vəcdanım özümü incidir,
deyim, deməyim? Kim bu sirri açə bilər? Harun ölübdür, Rəhman ölübdür.... (Qəti
surətdə). Yox! Demərəm. (Dönüb bu da tez çıxır).

Bu halda L e y l a qara geyimli, gözü yaşlı, zəif, pərişanhal, iftan və xizan daxil
olub oturur, bədəllərini yuxarı qalxızılıb minacat diləyir.

(M u s i q i)

L e y l a --

Ya ilahi, ya ilahi!

Bir ölüm ver, canımı qurtar əzabi-hicrdən,

Bir dəqiqə rahatım yox dərddən, min fikrdən.

Heç rəvadırmı ki, Harundan sonra mən sağ qalam,
Ol şəhidi ticikən, mən həm əsiri-dam olam.

Ağlayır; bədə birdən fikrinə düşür ki, qırx gün keçibdir və Z e y d gələcəkdir.

L e y l a (söz ilə hövlnək)--Ax, qırx gün keçdi.... Bu gün vaxt tamamdır, Zeyd gələcəkdir! (Daha hövlnək). Yox, yox! Mən özümü xilas edəməm.

Belindən xəncərini çəkir və oxuyur.

Çünki yox başqa əlacım, var ümidim bir sənə,
Mərhəmət eylə, a xəncər! Tez əcəl göndər mənə!
(Yanığ ilə), Gəl, gəl, Zeyd! (Lakin yenə sustalıb, Harunu yad edir).
Bir bu qədri dərd içində könümü məsrur edən,
Bir odur ki, tez ölüm, ta kim, görüm Harunu mən.
Çatmadıq çün biz murada bu cahani-fanidə,
Axirətdir aqibət hər yarı yara vəsl edən.

Bu yerdə Ə m i r və h a m ı daxil olub, L e y l a n ı nalan görürlər.

H a m ı--

Bəsdir, Leyla, bunca möhnət,
Gəl vermə böylə özünə zəhmət. (2 dəfə)
Qismətdir bu, keçdi müddət,
Gəl vermə böylə özünə zəhmət. (2 dəfə)

T ə k q ı z l a r--

Ax, necə etmək, ax, necə etmək?
Bax, yola getmək, başqa da çarə yox! (2 dəfə)

H a m ı--

Allahdandır çün bu işlər,
Gəl vermə böylə özünə zəhmət. (2 dəfə)
Səbr et, səbr et söyləmişlər;
Gəl vermə böylə özünə zəhmət. (2 dəfə)

T ə k q ı z l a r--

Ax, necə etmək, ax, necə etmək?

Bax, yola getmək, başqa da çarə yox! (2 dəfə)

H a m ı--

Bəsdir, Leyla, bunca möhnət,

Gəl vermə böylə özünə zəhmət. (2 dəfə)

Qismətdir bu, keçdi müddət,

Gəl vermə böylə özünə zəhmət. (2 dəfə)

Ə m i r--

Qismətin buymuş, qızım, yox çarəmiz təğyir edək,

Biz gərək daim bizə qismət olan yolla gedək.

L e y l a--

Ax, ata, bil sirrimi: Haruna aşiqdir qızın!

Aşiqi etmiş bu yarın halətin, fikr et özün!

Ə m i r--

Gər desəydin sən qabaq: Haruna ver, ata, mənə,

Bil, yaqın Haruna, Leyla kim, verərdim mən səni.

L e y l a--

Oldu Harunum şəhid, söz vermişən həm Zeydə sən,

Qoy olum qurban, sözün ver, ver ... gedim ol Zeydə mən,

(Ağlayır).

H a m ı--

Bəsdir, Leyla, bunca möhnət!

(Necə ki, qabaqda var, axıra kimi).

(M u s i q i)

Ə m i r əyləşir. Hər kəs öz məqamında durur. Bu əsnadə Z e y d daxil olur.

Z e y d--

Qırx gün keçdi,
Qırx gün keçdi.
Leylanı aparmağa gəldim,
Leyla, Leyla!
Sevdim, billah, ah!
Sevdim, sevdim səni, Leyla!

Ə m i r--Zeyd! Əmirin sözü sözdür.... Apar, apar Leylanı. (Zeyd baş əyir).

L e y l a (rişxənd ilə)--Gəl, gəl, Zeyd! Mən hazıram! (Zeyd Leylaya tərəf hərəkət edərkən). Apar Leylanın nəşini!

Xancərinə çəkir və qalxızır ki, sinəsinə çaxsın, bu halda qapılar açılır, H a r u n daxil olur və tez L e y l a n ı n qolundan tutur. Bu əhvalat hamını mat və məəttəl qoyur; elə ki, bir neçə saniyə heç kəsdə söz deməyə ixtiyar olmur. Leyla heyran, təəccüb, sürur və xof ilə yavaş-yavaş dönərək Haruna baxır və bunun Harun olduğunu yəqin edib qışqırır.

L e y l a--Harun!

Ürəyi gedir. İndiyə qədər gözləri bərəlmiş və Haruna təəccüb ilə baxan Z e y d, axır özüənə gəlib qaçmaq istərkən H a r u n cəld onun qolundan yapışır və deyir:

H a r u n--Dayan, namərd qatil! Qaçma bilməzsən!
Ə m i r (təəccüblə)--Harun, sən qəbirdən dirilib gəldinmi?

L e y l a şadlığından ağlayır.

H a r u n--Əmir sağ olsun! Qəbirdən dirilən kimi olmuşam, lakin allahın mərhəməti üstümdə çox imiş!

Ə m i r--Bəs söylə bu nə əhvalatdır!

H a r u n--Mən düşməni məğlub edib qayıdarkən, bu məlun hiylə ilə qoşunu
ötürüb, öz gizli qatilləri ilə üzərimə hücum etdi. Adamlarımı və Rəhmanı öldürüb,
məni də ağır yaralar ilə yıxdılar!

Ə m i r--Səbəb?

H a r u n--Səbəbini qızın Leyladan soruş!

Ə m i r--Harun, Leyla mənə söylədi ki, sənə aşiqdir. Sən də ona aşiqsənmi?

(M u s i q i)

H a r u n--

Ax, Əmir! Leylanı mən canımdan artıq sevmişəm,
Sevmişəm, bu yolda həm min cür cəfalar görmüşəm.
(Leyla ilə bir yerdə).

Sevmişik bir-birimizi, olmuşuq bir təndə can,
Olma razı, ey Əmir, kim, ayrılıq, ah, əlaman!...

(M u s i q i)

Ə m i r (dəbdəbə ilə)--

Olun agah, qızım Leylanı mən verdim bu Haruna,
Gərək qırx gün-gecə şadlıq edək hər növü hər gunə.

H a m ı--

Şanü şövkət, ey Əmir, səndən artıq kimdə yox,
Həm ədalət, həm səxavət, həm şücaət səndə çox! (2 dəfə)
Şanü şövkət, ey Əmir, səndən artıq kimdə yox,
Həm ədalət, həm səxavət, həm şücaət səndə çox!
Canü başdan keçməyə hazırıq biz, bil,
Ömr versin allahım, çox yaşasın il,
Həm ədalət, həm səxavət, həm şücaət səndə çox! (2 dəfə)
Canü başdan keçməyə hazırıq biz, bil,
Ömr versin allahım, çox yaşasın il;
Həm ədalət həm səxavət, həm şücaət səndə çox! (2 dəfə)

Z e y d--

Öldürün, öldürün,
Qoy yetim mən öz cəzama! (2 dəfə)

Öldürün, öldürün,
Böylə lazımdır mənə!

H a m ı--

Şanü şövkət, ey Əmir, səndən artıq kimdə yox,
Həm ədalət, həm səxavat, həm şücaət səndə çox! (2 dəfə)

PƏRDƏ

RÜSTƏM VƏ SÖHRAB

(Firdovsidən)

Dörd məclisli opera sayağında yazılmış bir dramdır

ƏFRADİ ƏHLİ-MƏCLİS

R ü s t ə m - məşhur İran pəhləvanı, 40 yaşında

S ö h r a b - onun oğlu, 15 yaşında

T ə h m i n ə - Rüstəmin övrəti, Səməngan padşahının qızı, 20 yaşında

S ə m ə n g a n padşahı-45 yaşında

K e y k a v u s- İran padşahı, 45 yaşında.

H ü c e y r-əsir, 35 yaşında

Vəxirlər, qoşun, xor və qeyriləri

ƏVVƏLİNCİ MƏCLİS

Vaqe olur Səməngan padşahının evində. Padşah oturub, vəzirlər də yanında. Bu əsnada bir qoşun nəfsri daxil olub rast oxuyur.

Bir nəfər

Sağ olsun padşahımız çox
Xəbər gəldi qarovuldan
Budur bir pəhləvan tənha
Gəlir dağda bizə sarı (sükut)
Əlində tıgü burrandır
Oolunda qanlı qalxandır.
Devirlər k1, bu surətlə
Ki Rustəm pəhləvandır o.

(Hamısı bir yerdə oxuyurlar. M u s i q i)

Xor

Əyər Rustəmsə o,
Əyər Rustəmsə o.,
Bizə yoxdur aman
Nədir qəsdi onun
Ki tək-tənha gəlir.
(Padşah rast oxuyur.)

Padşah

Yığılısın hər nə var əsgər
Düzülsün həm qoşun səf-səf
Gərək Rüstəm cəlal ilə
Qəbul olsun imarətdə.

(Padşahı və hamısı gedirlər. Sonra Təhminə daxil olub "Bayatı-Şiraz" oxuyur.)

T ə h m i n ə

Arslan simalı yar eşqilə xumar olmuşam,
Rüstəm adlı arslana aşiqi zar olmuşam,

Etməyə nəzərə bülbul tək güli ruxsarına
Ah həsrətlə dəmadəm didə xumbar olmuşam.
Ey təbib-i-haziqim gəl bir dəvə qıl dərdimə
Yox əlac sənin eşqində bimar olmuşam.
Ey səbah, cənanının ver bir surağı zülfünü
Lütf qıl billah əsiri-eşqi dildar olmuşam.

(Təhmına gedir. Marş çalınır. Rüstəm və qeyriləri daxil olur.)

Xor

Xoş gəldin bizə Rüstəm, xoş gəldin sən (2)
Bizləri eylədin sən sərəfraz (2)
Bir belə sən bizə etdin lütfi təvazöh
Xoş gəldin bizə Rüstəm, xoş gəldin sən. (2)
(Rüstəm rast oxuyur.)

Rüstəm

Mənəm Rüstəm ki qeyzimdən bütün məxluq
lərzandır
Atam seyf, anam qalxan, məkanım qanlı
meydandır
Şərabım ruzi dəvada olur düşmənlərin qanı
Kəməndimdən xilas olmaz əgər kim şirigərrandır
Küdurətlə dolub qəlbim itibdir
Rəxş rəxşanım
Mənə hər kəs xəbər versə ona bezmim
firavandır.

(Təsnif)

Rəxşim, Rəxşim şiri-jəyanım
Sənsiz olmaz rahat canım Rəxşim,
Rəxşim ahu maralım
Sənsiz gəlməz səbrü qərarım.

Xor

Hər yerdə dəvadəsən
Düşmənlərə qalibsən

Heç kəsə olmaz kim cürət, Rəxşim, Rəxşim (2)
Canın edə bəxş, canın edə bəxş.

P a d ş a h

Gəl ey aləmdə fərzane
Ki sənsiz gəlmişik canə
Bizim bu bezmi-şahanə
Səfa goldin, səfa Rüstəm
Nədən tərək etdin
İranı Diyarı qürbətə gəldin
Şücaət qeyrətin kanın
Dilirü əjdaha Rüstəm
Əgər sən olmasan İran
Yəqin eylə olur viran
Bizə gəl olginən mehman Sərvi vəfa Rüstəm.

(M u s i q i)

Xor

Sənə yoxdur heç kəs
Ola bürün həmtə
Girə bilsin cəngə
Meydana tək-tənha.

(M u s i q i)

Budur işdə meydan.

(M u s i q i)

Düzəlibdir min can
Hər biri bir arslan.

(M u s i q i)

Edə bilməz heç kəs cürət
Qədəmin qoysun. (2 dəfə)

Rüstəm

İtibdir Rəxşi Rəxşanım
Ki qəmdən inciyib canım
Gərək Rəxş olsun
Ki etsin canımı rahat.

Padşah

Bütün dünyanı axtarım
Sənin Rəxşini tapdırıram
Günahkarın başın vurram
Nədir qəm çəkməyə hacət.
Gedək biz Rəxş dalınca
Sən ol rahat bu İranda
Tapıb Rəxşi gətirdirrəm
Əyər olmuşsa hər yanda.
(M u s i q i)

Xor

Sənə yoxdur heç kəs
Ola bilsin həmta
Girə bilsin cəngə
Meydanə tək-tənha.

Rüstəm

Budur işlə meydan. (2)

Xor

Budur İşlə meydan.

Rüstəm

Düzülübdür min can.

Xor

Düzülübdür min can
Hər biri bir arslan.

Rüstəm

Edə bilməz heç kəs cürət
Qədəm qoysun.

Xor

Edə bilməz heç kəs cürət
Qədəmin qoysun.

(Hamısı gedirlər, Rüstəmi yuxu tutur, Təhminə yavaş-yavaş daxil olub kürd-şahnaz oxuyur.)

Təhminə

Bəski dərdi, qəmi eşqində pərişan oldum
Pəhləvanım, belə axır ürəyi qan oldum.
Hər gələn söylədi avareyi nami nəsəbin
Mən də nadidə sənə aşiq nalan oldum
Həsərin canda çəkirdim, neçə vaxt yarım
Şimdi görcək səni pek valehi heyran oldum
Dedilər adını Rüstəm mənə təsir etdi
Bənd olub adına kim həsrəti didar oldum.

Təsnif

Aldı məni eşqi dərdi saldı bir müşkül işə
Olmadı bir çarə səndən yandı qəlbim atəşə (2)
Görməmişdim aşıqindim gönmüşəm kim qurbanın
Getdi əldən tabü taqət yandı canım atəşə (2)
Dur əlac et mən fəqirə qoyma zari giryanam
Dut əlimdən qoyma zinhar yandı canım atəşə.
(Rüstəm oyanıb təəccüblə baxıb şur ilə oxuyur.)

Rüstəm

Kimsən ey meh, belə xurşid kimi rəxşansan
Mənə bu şihrində bir canalıcı canansan
Gər desəm huri sənə huri yer üzrə olmaz

Ya pərisən sən haşa demərəm insansan
Vəh nə zibə nə gözəl ahu baxışlı dilbər
Bu vacahətlə yəqin padşahi xubansan
De adın bircə mənə getdi qəranın əldən
Mən sənə valehi şeyda nə sən heyransan

(Təhminə simayi-şəms oxuyur.)

T ə h m i n ə

Sənə cy şiri jəyan sevgili bir dildaram
Aşiqi namin olub eşqinlə xumbarım
Şükr lillah səni gördüm ürəyim şad oldu.
Möhnəti hicri çəkib vəslinə minnətdaram.

Rüstəm

Mənə sən aşiq olubsan, bunu bildim söylə
Kimsən a, mənzilimə sən necə gəldin söylə.

Təhminə

Mənəm ol şah qızı ismim kim
Söyləyir bər bilən amma yüzmi kimsə
Görməyibdir görə bilməz sən ancaq Rüstəm
Eylədim faş bu sirri bunu əfv eylə mənə.

(Təhminə - təsnif oxuyur, yıxılıb diz üslə)

Elə gəl Rüstəm sən məni qəbul (2 dəfə)
Rədd etmə Təhminəni sən.
Layiq bilməsəm gər özümü mən (2)
Qoymaram olam mən məqbul.

Rüstəm

Dur ayağa ey nazlı dilbərim
Eyləmə məni xəcalət.

(qucaqlaşırılar)

Qoy mən sənə öz canımı verim (2)
Söz söyləməyə nə hacət. (Bazubəndi verir.)

Rüstəm (şur ilə)

Budur Təhminə məndən bu bazubəndi
al saxla
Əyər oğlan əta olsa onu bazusuna bağla

Əyər davada mən görsəm bu bazubəndi bir
kəsdə
Odur oğlum deyib bağrıma basmaqdır
xəyalımda.

(İkisi bir yerdə təsnif oxuyurlar.)

Allah eyləsin o günlər olsun (2 dəfə)
Qəlbimiz şadlıq ilə dolsun. (2 dəfə)

(Qucaqlaşır qalırlar.)

PƏRDƏ

İKİNCİ MƏCLİS

(Yenə vaxt olur həməən otaqda. Söhrab bidamağ anasının qabağında durub.
şüştər oxuyur.)

Söhrab

Sinnim əyər azdır, ey anacan
Amma özüm əjdahayi-dövrən
Davaya əgərçi qılsam ahəng
Kimdir ki, mənimlə eyləsin cəng
Söhrabi qəzənfəri-dıdırəm.
Dava günü bir acıqlı şirəm

Amma ki sən ey xəstəcə madər
Lütf et mənə doğrusun xəbər ver
Məndən sorur hər görən atamı
Kəşf eylə mənə nədir nişanı nami.
Könlümdə görə ah iştiağın
Ver nami nişan tapım surağın.

(Təhminə təsnif oxuyur. M u s i q i)

Təhminə

Söhrabım, bu sirri mən sənə
Kəşf edim yeməyəsən heç qəm
Sən deyirsən kim atan kimdir
Səndən soruşur hərdəm
Bilginən oğlum atan sənin
Hər yerdə məşhurdur Rüstəm.

(Söhrab bayatı-kürd oxuyur.)

Söhrab

Ana, ana, nə deyirsən məgər o Rüstəm-Zal
Ki şöhrəti tutmuş cahanı mala-mal
Mənim atam əgər o şiri qərrandırsa
Yaramı kim ola pünhan mənə bu əhval
Mənəmsə mən gedirəm atam məni gözlər
Mənim məkanım o meydandır ana salamat qal.

Təhminə

Kaş oğlum deməyəydim bu sözü mən sənə kaş
Etməyəydim bu qədər saxladığım sirri faş
Sən gedirsən məni bəs neyləyirsən, ey oğlum
Sən gedirsənsə gözümdən axacaqdır qan, yaş.

Söhrab

Nə edim bəs anacan, qalmış atam tək-tənha
Gözlüyür kim gələcəkdir onun oğlu Söhrab.

Təhminə

Qorxuram gər səni cəngə buraxsam oğlum
Qalmıya məndə dözümlə zərrə qədər taqət-tab.

(Söhrab qatar oxuyur.)

Söhrab

Çəkərim xəncərimi hər tərəfi qan edərəm
Görsəm gər atamı cismimi qurban edərəm
Çəkmə qəm ey anacan, mən gedirəm davaya
Ad alıb, san qazanıb, aləmi heyran elərəm.

(Rasta enir.)

Yorulubdursa atam cəngü cidalıdan hərgah
Mən ona imdad edib düşməni giryan edərəm.

(Padşah, vəzirlər, xor daxil olurlar, Şah "Mahuri-hindi" oxuyur.)

Padşah

Bu güftuguyə səbəb söylə bir nədir, Söhrab
Neçin Təhminənin halı olubdur xərab
Yararmı incidəsən qəlbini ta kim ola da əzab.

Söhrab

Əfv qıl şah babacan, mədərimi incitməm
Mən ki, adabə muğayir hərəkət heç etməm
Qəsdim ancaq ki, budur öz atamın yanına mən

Gedibən canımı qurban eləyim canına mən
Bilmişəm Rüstəmi-Zal nə olmuş getmə
İzn ver sən də, anam da mənə, ey şah babacan
Ta gedim bir görüm o şiri-jəyan Rüstəmi mən.

Şah

Get bala, get sənə mən getməyə rüsxət verdim
Görgünən Rüstəm-Zalı pədərindir o sənin.

(Təhminəyə)

İzn ver, Təhminə, sən də nəyə lazım gıryə
Qoy oğul görsün atasın ki, ərindir o sənin.

(Vəzirlərə)

Söyləsinlər qoşuna hazır olun meydana
Hər nə var tiğü kaman, nizəyi-xəncərlə belə
Eyliyir əzmi səfər Rüstəm-Zal oğlu bu gün
Görəcəkdir atasın cəng edəcək mərdanə.

(Qoşun daxil olur, marş ilə oxuyur.)

X o r

Cəng əhliyiz biz - cəng əhliyiz biz
Cəng əhliyiz biz-cəng əhliyiz biz.

(Söhrab davaya hazır olub, anası ilə əlvida eləyir.)

Söhrab

Səlamət qal anacan həlal et oğlunu bəlkə
Gedər-gəlməz olur rahim deyil ovdət mənə
qismət
Könlümdə bir arzum vardır, görüşməkdir
atam ilə

Qəm etmə, ağlama billah nə lazım bır belə
möhnət
Xudahafiz, xudahafiz məni gözlər qoşun
əhli
Gedək meydana yüz tutduq görək neylər qəza
qüdrət.

(Təhminə təsnif oxuyur. M u s i q i)

Təhminə

Oğul rəhm et - qoyma məni
Necə qalım - mən sənsiz
Sən gəlinə - mən dözmərəm
Necə qalım - mən sənsiz.

(Ağlayır.) Söhrab

Ana, ana - sən qəm çəkmə Rahət yaşa - sən mənsiz.
(Marş çalınır, "Cəng əhliyiz biz" oxunur, pərdə düşür.)

PƏRDƏ

ÜÇÜNCÜ MƏCLİS

Vaqe olur Keykavusun bargahında; təxtə əyləşmiş, vəzirlər yanında, musiqi çalınıb
bezəndələr oynayırlar. Bir qədərdən sonra xor daxil olub təzim edir.)

Keykavus

Nə vardır kim pərişansız
Nədir bais ki heyransız

Edin agah mənə
Edim yox düşməni
Deyin nölub
Sizə etmiş əsər.

(Musiqi)

Xor

Rüstəmin oğlu Söhrab
Kimsə etməz ona tab
Cəngə əzm eyləmişdir
Xeyli qoşun çəkmişdir
Qəsd etmiş İrana
Qoysun onu virana
İntiqam alsın ondan
Qanına etsin qəltan
Əmr verçək qoşun
Dəf eylə düşməni
Sən çağır tez gələr
Pəhləvan Rüstəmi
Cəngə, qoy Rüstəm getsin
Oğlunun dəfin etsin
Əvvəl ol davada
Qətl etsin Söhrabı.

Keykavus (*fikirli*)

Göndərin-göndərin
Rüstəmi çağırınsınlar
Qoşuna əmr olsun cəngə
Qoşuna əmr olsun cəngə.

(Qıza)

Yanıma gəl, dilbər, yanıma gəl
Yanıma gəl et məni şad. 2 dəfə

(Musiqi çalınır, qız oynayır, sonra Rüstəm daxil olur.)

Keykavus

Nə cürət etdin, ey Rüstəm
Hüzuri şahə gec gəldin
Əcəb bu cür rəftarı
Mənimçün sən rəva gördün
Mənəm Keykavus ol şah kim
Bütün İran edər səcdə (2 dəfə)
Xilaf əmrin olmaqda
Nə cürət var bir kəsdə
Nə lazım sən kim əlindən bir şey gəlməz
Sənin tək pəhləvanlarım mənim çoxdur bunu bil
Sən hüsurumdan çəkil. (2 dəfə)

(M u s i q i)

Xor

Ey padşah - rəhm eylə bizə
Qoyma düşməne - ta olaq fəda.

(Rüstəmə)

Ey pəhləvan - rəhm elə bizə
Qoyma düşməne - ta olaq fəda.

Rüstəm

Bəsdir, ey şah, bu qədər qeyzidə tüğyan etdin
Gəlməyimdən məni bu şəhrə peşiman etdin.
Hamı işlər sənə dünyada bu gün təng olmuş
Əjdaha tək dəminə çun səni Söhrab almış
Bedtər olmuş belə gün gündən işlər dünyada
Olmasam mən gedəcək taxtilə tacın badə
Mənəm ol Rüstəm dəstan ki, ismi-pakim
Külli dünyanı tutub, sən kimdən yox bakim.

(İstəyir getsin, padşah saxlayıbdeyir)

(M u s ı q ı)

Keykavus

Rüstəm, gəl barışaq (2 dəfə)

Lazımdır ittifaq. (2 dəfə)

Xor

Rüstəm, gəl barışaq (2 dəfə)

Lazımdır ittifaq (2 dəfə)

Cəngə qoyduq qədəm (2 dəfə)

Düşmənlə olsun ədəm. (2 dəfə)

PƏRDƏ

DÖRDÜNCÜ MƏCLİS

(Vaqə olur dava meydanında. Söhrab Hüseyni çəkib gətirir.)

Söhrab

O kimdir ki, gəl mono söylə

Cəlal cəhri var boylə

Di gəl adm bəyan eylə

Mənə olsun əyan kimdir.

Hüseyn

Onun adı Keykavus

O taxtı zərnigar üstə

Kim ətrafı qoşun dəstə

O şalı-gül İrandır.

Söhrab

Bəs ol kimdir elə izhar
Yanında pəhləvanlar var
Başı üstündə bir bayraq
Ucaldıblar uca kimdir.

Hüceyr

Odur məhbub Keykavus
Adıdır pəhlivani-Tus
Özü də norəz evladı
Şücai ruzi meydandır,

Söhrab

Bəs ol al rəngli bir xeymə
Kimindir qübbəsi almas
Müsəllh pəhləvan bir çox
Varıdır pasiban kimdir.

Hüceyr (*kənara*)

Əgər mən Rüstəmi versəm
Nişan öz oğlu Sohraba
Ata ilə oğlu birləşsə
Edər dünyanı viranə.

Hüceyr (Söhraba)

Onun heç bilmirəm adın
Gəlib bu ən qərrib vaxtə
Özü biganədir bizdən
Bizə amma ki mehmandır.

Söhrab

Nədir adın kəşf eylə
Nişanı namını söylə.
Hüceyr

Adın mən bilmirəm hərgiz
Gəlibdir özgə yerlərdən
Budur axır sözüm istər
Birgə bendi zindandır.

(Gedirlər.)

Rüstəm

Nədəndir kim bu davaya könül zinhar meyl
etməz
Nə qədri kim qədəm qoysam, qədəm şovq ilə
getməz
Əcəb bir möhnəti üzmə könül gözlər bu
davadan
Gərək mən qan tökəm ya kim tökülsün öz qanım
axsın
Həmi dosti, həmi düşməni ona bu növ ilə
baxsın
Desinlər kimdir Rüstəm düşübdür ruhun
cismi
Budur kani şücaətdən qalıbdır təkcə bir
ismi.

(Söhrab gəlir.)

Söhrab

Mənə doğru söylə gəl mərdanə
Rüstəm-Zalsan aya ya nə
Sənə miyali könlüm çox-çox
Söylə zənnim gecdir ya yox.

Rüstəm

Gec gedib zənnin sənini etmə əcəb boylə xəyal
Rüsləm-Zal sənə görmək olur xeyli mahal
Zərbidəstim bildirir kim mən kiməm ey nocavan
Et süpər qalxanını yoxsa ki qalmaz heç macal.

(Dava edirlər, Söhrab Rüstəmi yıxır yerə)

Rüstəm

Ey cavan, gəl mənə rəhm et başımı kəsmə
mənim
Məni rüsvey eləmə mərd ilə namərd baxar
Heyfdir bu qoca vaxtında yerə qanım axar.

Söhrab

Dur ayağa, ey pəhləvan, öz qəlbini şad etginən
Get yaşa dünya üzündə bir cavanı yad etginən,

(Rüstəm durub məlul, mükəddər gedir.)

Hüceyr

Çox böyük səhv etdin, ey Söhrab, düşməni
öldürmədin
Əldə fürsət var ükəri öz özlüyən bildirmədin.

Söhrab

Kimdə var cürət qoysun bu meydana qədəm
Zərbi dəstindən bilər dünyada kim nə imiş ədəm.

Rüstəm (çıxır)

Ey cavan, məğrur olma bunca zərbi
dəstəsinə
Söyləmə əfsanə sözlər qüvvətindən urma qəm.

Söhrab

Gəl gedək meydana - gəl gedək meydana

(İkisi də) Tiği-tiğə bağlayaq
Qəhri ilə keçti tutaq əflak qəlbini dağlayaq.

(Dava olur. Söhrab yığılır. Rüstəm xəncərini onun ürəyinə sancır. Söhrab ölürkən oxuyur.)

Söhrab

Ey sitəmkar qanımlı tökdün mənə rəhm etmədin
Mərdi namərd tək vurub əhvahına rəhm etmədin
Mən sənə verdim aman ta tökmədim al qanımlı
Sən də ey zalım çəkərkən xəncəri rəhm etmədin.
Bil bunu, ey bivəfa, Söhrabıdır adım mənim
Rüstəm-Zal oğluyam zalım mənə rəhm etmədin.

(Rüstəm hövlnək Söhrabın qolunu açıb bazubəndi çıxardıb "Qatar" üstə oxuyur.)

Rüstəm

Bütün qəhri qeyzlə oğul vurdum sənə yara
Mənəm Rüstəm oğul Söhrab ki etdim bəxtimi
qarə.

Söhrab

Nə xoşbəxtəm, ata, canı-tənimdə var ikən
canım
Səni gördüm məni əfv et sənə qurban bu al
qanımlı.

Rüstəm

Yeritdin ey fələk əmrin saldın acəb dərdə
Ki oidum qatili Söhrab atası olduğum yerdə
Əlimlə öz ciyərpərəm olubdur qanına qəltan
Eşit Təhminə, Söhrabın olubdur boylə gör qurban.

(Rüstəm Söhrabı qucaqlayıb ağlayır.)

Mu s i q i

Xor

Etdin min zülm ilə (2 dəfə)

Söhrabı qətl sən (2 dəfə)

Bunca cövrü cəfa

Eylədin bəzl sən (2 dəfə)

Sən də bu vətən yoiunda (2 dəfə)

Etdin oğlunu qurban. (2 dəfə)

P Ə R D Ə

KOROĞLU

5 PƏRDƏLİ OPERA

BİRİNCİ PƏRDƏ

Xor

Bu gözəl təbiət, bu şən mənzərə
Bir daha səadət verməz bizlərə;
Səadət verməz, səadət verməz, səadət verməz,
bizlərə, bizlərə, bizlərə.

Matəmə бүрүнмүш gözəl kəndimiz,
Görünür bu dünyada yox bəxtimiz.
Görmədik azadlıq üzü bir zaman,
Bizləri əzdi bəylər,
Əzdi xan, əzdi xan, əzdi xan. (2 dəfə)

V ə l i--

Dönmüşdür zəmanəmiz cəhənnəmə,
Mənim də varlığım бүрүнмүш qəmə.

N a d i r--

Həsən xan dünyanı dağıdır, didir,
Kəndləri talayır, xəlqi məhv edir.

Xor--

Doğrudur, xanlarda yoxdur mərhəmət;
Talanmış məmləkət, yamış məmləkət.
Xan bilməz insaf, insanə cəbr edər,
Nadir, söylə görək daha nə xəbər?

N a d i r--

Həsən xan göndərmiş öz adamların.

V ə l i--

Öz adamların?

N a d i r--

Allahyar kəndçinin yarmış anbarın.

V ə l i--

Yarmış anbarın?

N a d i r--

Tamam aparmışlar arpa, buğdasın,
Qoyun, quzu, xoruz, toyuq, çolpasın;
Bir şeyi yox idi bunlardan səva.

X o r--

Nə qədri zülmüdür, nə qədri cəfa.

V ə l i--

Nə bəla gələcək görəsən yarın,
Belə getsə işi bizim xanların.

N a d i r--

Hər həftə başında bir xan, ya paşa.

V ə l i--

Bir xan, ya paşa,

N a d i r--

Qonaq gəlmiş olsa bu dağılmışa.

V ə l i --

Bu dağılmışa,

N a d i r--

Gedər var-yoxumuz qonaqlar üçün,
Oğul-uşağımız qalar ac o gün,
Bir ləzzət olmuyur əzabdan səva.

X o r--

Nə qədri zülmüdür, nə qədri cəfa.

V ə l i --

Nə bəla gələcək görəsən yarın,
Belə getsə işi bizim xanların.

V ə l i v ə N a d i r (ikisi birlikdə)--

Bizim xanları, bizim xanların, bizim xanların.

X o r--

Bu gözəl təbiət, bu şən mənzərə
Bir daha səadət verməz bizlərə,
Səadət verməz, səadət verməz, səadət verməz, bizlərə, bizlərə,
Matəmə bürünmüş gözəl kəndimiz,
Görünür bu dünyada yox bəxtimiz.
Görmədik azadlıq üzü bir zaman,
Bizləri əzdi bəylər,
Əzdi xan, əzdi xan, əzdi xan. (2 dəfə)

N a d i r v ə V ə l i--

Həsən xan, Həsən xan,
Həsən xanın adamları,
Həsən xan, Həsən xan,
Həsən xanın adamları,
Həsən xan, Həsən xan, Həsən!...

İ b r a h i m x a n--

Oğrular, quldurlar,
Kimdə var ixtiyar,
Xan keçən yolları tozlaya, oğrular!
Vurun, qovun, vurun, qovun!...

H ə s ə n x a n--

Qamçıdır saxlayan bu rəiyyəti,
Qamçısız yaşamaz xanın dövləti.
Zülmə öyrənənlər sevməz mərhəmət,
Zülməz yaşamaz bizim məmləkət.
Döyməsən, söyməsən, malın almasan,
Dara çəkdirməsən dama salmasan,
Rəiyyət bir daha xanı dinləməz.

H ə m z ə b ə y--

Xanı dinləməz.

H ə s ə n x a n--

Malımın, canımın sahibi deməz.

H ə m z ə b ə y--

Sahibi deməz.

H ə s ə n x a n--

İstəsən xanlığı öz rəiyyəti,--
Söyləyib atalar bu vəsiyyəti, ah!
Qamçıdır saxlayan bu rəiyyəti,
Qamçısız yaşamaz xanın dövləti.
Zülmə öyrənənlər sevməz mərhəmət,
Zülsüz yaşamaz bizim məmləkət.

H ə m z ə b ə y--

Döyməsən, söyməsən, malın almasan,
Dara çəkdirməsən, dama salmasan.
Rəiyyət bir daha xanı dinləməz.

H ə s ə n x a n --

Xanı dinləməz.

H ə m z ə b ə y--

Malımın, canımın, xanısən deməz.

H ə s ə n x a n --

Sahibi deməz.

H ə m z ə b ə y--

İstəsən xanlığı öz rəiyyəti,--
Söyləyib atalar bu vəsiyyəti, bu vəsiyyəti.

H ə s ə n x a n--

İbrahim xan, yügür bu səətdə
İlxını hazır etdir əlbəttə.
İlxıdan bir at gərək seçəsən,

Söyləsin aləm afərin, əhsən!
Görməmiş olsun oylə at insan.

İ b r a h i m x a n--

Bu saət edərəm sərəncam.

H ə s ə n x a n--

Xanların xanıyam, böyük bir xan,
Yeddi min kəndə eylərəm fərman.
Şöhrətim, dövlətim, nəhayətsiz,
Səltənət qurmuşam, varım hədsiz,
Səltənət qurmuşam, varım hədsiz!

X o r--

İlxı qaçdı otlağa!

İ b r a h i m x a n--

İlxıdan qalmadı burda bir nişan,
Qalmış yerində beş-on cüt qulan,
İlxıçı ilxını sürdü otlağa.
Böyük cəza lazım o cür alçağa.

H ə s ə n x a n--

Qəsdən bunu etmiş ol haramzada.

H ə m z ə b ə y--

Qəsdən bunu etmiş ol haramzada. (2 dəfə)

İ b r a h i m x a n--

Qəsdən etmiş bunu ol haramzada.

H ə s ə n x a n--

Gətirin hüzurə!

İ b r a h i m x a n--

Bu saət, qurban!

H ə s ə n x a n--

Məlunun qətlinə verərəm fərman.
İlxıdan ayrılmış beş-on cüt qulan,
Etina etmərəm bunlara, inan.
Oylə at istərəm bilinsin zətı,
Ya Dağıstan atı, ya ərəb atı.

Qoca A l ı n ı gətirirlər.

H ə s ə n x a n--

Söylə, qoca məlun, bu nə, bu nə, bu nə hilədir?
İlxını sürməkdə məqsədin nədir?

A l ı --

Ortada yox idi heç bir məqsədim,
Mən xana bir xidmət etmək istədim.
Nə qədər cins at var seçdim, saxladım,
Vallahi, yoxumdur heç bir məqsədim,
Billahi, yoxumdur heç bir məqsədim.

H ə s ə n x a n--

Heç mənası yoxdur yalan, yalan, yalan sözlərin,
Aparın, çıxarın bunun gözlərin!
Tez olun aparın, qoymayın qala!...

H ə m z ə b ə y v ə H ə s ə n x a n--

Döyməsən, söyməsən, malın almasan,
Dara çəkdirməsən, dama salmasan,
Rəiyyət bir daha xanı dinləməz,
Malımın, canımın sahibi deməz.
Sakitlik istəsən əz rəiyyəti,--
Söyləyib atalar bu vəsiyyəti, bu vəsiyyəti....

N i g a r--

Şərir Həsən xan, zalım Həsən xan
Cəllada verdi fərman:
Fağır, günahsız, dilsiz, ağılsız Alını etsin qurban.
Kor etdilər yazıq Alını,
Dağıtdılar bütün malını.
Qəlbim yanır, odlanır
Mənim bu ahü nalədən,
Gələr bir gün, gələr bir gün
Bu məzlum xalq verər cəza
Bu məlun, zülmkar xanlara,
Bu eşq odundan yaralıyam mən,
Gözümdə Rövşən, sözümdə Rövşən,
Rövşən, Rövşən, Rövşən.
Rövşəndir dünyada məni yaşadan,
Rövşən məni sevir, mən də Rövşəni!...
Rövşən məni sevir, mən də Rövşəni.
Sevmirəm, sevmirəm varı, dövləti.
Ölsəm də saxlaram məhəbbəti.
Rövşəni minlərcə cana vermərəm,
Min bəyə, paşaya, xana vermərəm.
Sevirəm, sevirəm, sevirəm,
Sevirəm, sevirəm səni, əzizim Rövşən,
Sevirəm səni mən, səni mən,
Səni mən candan artıq sevirəm, Rövşən, Rövşən!
Bu eşq odundan yaralıyam mən, Rövşən!

Sevdim səni, Rövşən!
Rövşən gəlib çıxmadı,
Gözləməkdən yoruldum.
Ah, gəlirlər, gəlirlər,
Gəlir igid Rövşənim.
Hanı bəs Rövşən?

R ö v ş ə n (pərdə dalından)--

Səni gordum, hey!...

X o r--

Rövşəndir, Rövşən, Rövşən!

R ö v ş ə n--

Səni gördüm, aşiq oldum,
Dərdə saldın canımı.
Ala gözlər, dadlı sözlər,
Qara qaşlar, işvə nazlar....
Can alan yar tökdü nahaq qanımı.
Gözəlim gəl, halımı sor, rəhm elə.
Nazlı yarım, gülüzarım, işvəgarım, hey....
Nədir əmrin, tacidarım, sərvərim?...
Ah, Nigarım! Sevgili, nazlı dilbərim, sevgilim,
Sevgilim, ayrı düşdüm səndən, gəl görüm.

N i g a r--

Şərir Həsən xan, zalım Həsən xan
Cəllada verdi fərman,
Dilsiz, ağızsız, fəğir, günahsız
Alını etsin qurban.
Kor etdilər yazıq Alını.

X o r--

Yazıq Alı!

N i g a r--

Dağıtdılar bütün malını.

X o r--

Yazıq Alı!

N i g a r--

Nə vaxtadək zalımın zülmü görməz intiqam?!

R ö v ş ə n--

Ax, intiqam, ax, intiqam!...

N i g a r v ə x o r--

Gərək bu gün edək qiyam,
Alaq o xandan intiqam!

N i g a r v ə R ö v ş ə n--

Ax, intiqam, ax, intiqam!...

X o r--

Gərək bu gün edək qiyam,
Alaq o xandan intiqam!

R ö v ş ə n--

Ax, intiqam, ax, intiqam!...

A l ı--

Rövşən, Rövşən!...

H a m ı--

Ala q o xandan intiqam!...

N i g a r v ə R ö v ş ə n--

Yazıq atam!...

R ö v ş ə n--

Sənin qanın yerdə qalmaz!

X o r--

Yazıq Alı kor, bədbəxt oldu,
Bədbəxt oldu, bədbəxt!

R ö v ş ə n--

Görünür taxsırın varimiş əlbət.

A l ı--

Ortada yox idi heç bir məqsədim,
Mən xana bir xidmət etmək istədim.
Nə qədər cins at var seçdim, saxladım,
Vallahi, yoxumdu heç bir məqsədim.
Ha, ha, ha..... (ağlayır).

X o r--

Nə qədər qulluq eyləsən,
Yolunda canından keçsən,
Yenə də axırda səndən
Razı qalmaz əsla nə bəy, nə xan,
Nə paşa, nə tacir, nə əyan.

A l ı--

Oldun sən kor oğlu, (2 dəfə)
Kor oğlu, kor oğlu, kor oğlu, kor oğlu!...

R ö v ş ə n--

Təngə gəldik, yox tavan,
Əzdi bizi vəhşi xan.
Görmədik bir yaxşı gün
Hərgiz, məhv edildik büsbütün,
Bəy, xan, paşa, mülkədar,
Yansın, batsın hər nə var.
Qalxsın üsyan şöləsi,
Rədd olsun vəhşi bəy, xan!
Mən daima düşmənam
Xanlara, düşmən, düşmən.
Hər tərəfdən qanlar axsın
Sel kimi, sel kimi, sel kimi, sel!...
Üsyan etmək, üsyan etmək, məhv etmək,
Xanı məhv etmək, onu məhv etmək!
Yoxsul xalqa nicat verəcək
Bir əlac var isə--usyan, usyan!...

X o r--

Hər bir yerdən--dağdan, daşdan,
Ormanlardan, insandan
Qalxsın üsyan, qalxsın üsyan!
Hər ölkədən, hər yandan!
Qoy rədd olsun, qoy məhv olsun
Bəylər, xanlar, zalımlar.
Qoy məhv olsun, qoy məhv olsun
Qəddar, xain qatillər!

R ö v ş ə n--

Dağlar, daşlar, dağdaşlar arasına
Səngərlər çəkmək,
Ordan saldırmaq, qırmaq, yıxmaq,
Qırmaq, yıxmaq, xanları məhv etmək!

X o r--

Məhv olsun, məhv olsun xanlar!

R ö v ş ə n v ə N i g a r--

Üsyan, üsyan!...

Üsyandan başqa yox çarə,

Üsyandan, başqa yox çarə, çarə!...

H a m ı--

Üsyan, üsyan!...

R ö v ş ə n v ə N i g a r--

Üsyandır son çarə!

R ö v ş ə n--

Mənimlə gedən gəlsin, gedək dağlara.

Qalarsan burda, Nigarım,

Olarsan mənə burda lazım.

Xanın əməllərindən

Məni xəbərdar edərsən,

Səni tezliklə xilas edəməm mən.

Sevgilimsən.

Mənimlə gedən gəlsin, gedək.

X o r--

Qoy rədd olsun, qoy məhv olsun,

Xanlar, bəylər, zalımlar!

Qoy məhv olsun, qoy tərk olsun

Qəddar, xain qatillər!

Qatillər, zalım xainlər!...

Rövşən, gedək!

PƏRDƏ

İKİNCİ PƏRDƏ

H ə s ə n x a n--

Bu inqilab törədəni
Asardım mən öz əlim ilən.
Ehsan paşa ilə barışmaq gərək,
İttifaqa girib, çalışmaq gərək.

P o l a d--

Ehsan paşa gəlir, yarı yoldadır.

H ə s ə n x a n--

Tədarük görün, tez qabağa çıxın.
Mina ibriqlərə şərab doldurun,
Mina ibriqlərə şərab doldurun,
Şərab, şərab, şərab, şərab, şərab, şərab!...
Payəndaz döşəyin o gələn yola,
Bəzənsin qadınlar, salsın qol-qola,
Geysin rəqqasələr təzə paltarın,
Paşaya göstərin ölkənin varın.
Bütün adamları çağır, ver xəbər,
Onu aldadalım bəlkə bir təhər.
Doğrudur, düşmənlik, neyləyim fəqət,
İndi sülhə girmək eyni məsləhət, eyni məsləhət, eyni məsləhət. (2 dəfə)
Gərək axır qoyam bu üsyanlara,
Hər gün bir müsibət doğur xanlara.
Mina ibriqlərə şərab doldurun,
Mina ibriqlərə şərab doldurun, şərab doldurun,
Şərab doldurun, şərab, şərab, şərab,
Şərab, şərab, şərab!...
Payəndaz döşəyin o gələn yola,
Bəzənsin qadınlar, salsın qol-qola,

Geysin rəqqasələr təzə paltarın,
Paşaya göstərin ölkənin varın.

P o l a d--

Ehsan paşa gəlir, əmriniz nədir?

H ə s ə n x a n--

Böyük ehtiramla qonağı gətir.

X o r--

Bizə xoş gəldin, paşa!
Dünya durduqca yaşa!
Uzun illər sür dövrən,
Belə sür dövrən. Səfa gəldin sən bizim ölkəyə,
Sür belə bir dövrən.

H ə s ə n x a n--

Çox səfa gəlmisən, Ehsan paşa həzrəti,
Mən təqdir edəram böylə hörməti.

E h s a n p a ş a--

Məhrəbalar sənə, məhəbbətli xan,
Məhəbbət sənə bəslərəm hər zaman.

H ə s ə n x a n--

Bizim dostluğumuz olduqca saf.

E h s a n p a ş a--

Olduqca saf.

H ə s ə n x a n--

Yoxdur aramızda heç bir ixtilaf.

E h s a n p a ş a--

Heç bir ixtilaf.

Olmasın yerindən bir-iki kəndim.

H ə s ə n x a n--

Rəiyyət dinc olsun.

E h s a n p a ş a--

Bu sözü bəyəndim.

H ə s ə n x a n--

Bu sözü bəyəndim.

H ə s ə n x a n v ə E h s a n p a ş a--

Bu sözü bəyəndim.

Onu aldadalım bəlkə bir təhər.

Doğrudur, düşmənlik, neyləyim fəqət,

İndi sülhə girmək eyni məsləhət,

Eyni məsləhət, eyni məsləhət.

H ə s ə n x a n--

İçək badəni bu şərəflərə.

X o r--

İçək badəni bu şərəflərə.

H ə s ə n x a n--

Gəlsin rəqqasələr,
Gəlsin rəqqasələr, çalsın, oynasın.

R ə q s

H ə s ə n x a n--

Əmr edin, təlxək gəlsin,
Bizi guldursun, ha, ha, ha, ha!...

Q o ş u n l a r içəri daxil olurlar.

X o r (qoşunlar)--

Xan cənabları, xan cənabları!
Koroğlu, Koroğlu, Koroğlu.
Vergi yığdıq kəndlilərdən,
Getdi aldı Koroğlu,
Vurdu, döydü, yıxdı, əzdi,
Zərbə çaldı Koroğlu.
Dörd beşillik vergiləri
Güclə, zorla döydük, aldıq,
Cəza verdik, dama saldıq,
Başlar yardıq, nə var aldıq:
Çox qızıllar, çox gümüşlər,
Çox cəvahir talan oldu,
Viran oldu, bada getdi,
Bada getdi, bada getdi,
Hər nə vardı, xandan ötrü
Hədyə, sovqat bada getdi,
Həmlə etdi, zərbə çaldı,
Qoşunlara Koroğlu,
Əzdi, tökdü, yaman günə
Saldı bizi Koroğlu.
Qırdı bizi, lüt eylədi,
Yamanca şil-küt eylədi,

Bir əlac edin bu dərdə,
Qalmışq belə, əlac edin,
Əlac edin, əlac edin,
Əlac edin, əlac edin!

H ə s ə n x a n--

Daha bəsdir!

T ə l x ə k--

Kimdir məni çağıran?

H ə s ə n x a n--

Kor oğlu!
Kor oğlunun çıxışları qəti tədbir istər,

E h s a n p a ş a--

Kor oğlunun çıxışları qəti tədbir istər.

H ə s ə n x a n v ə E h s a n p a ş a--

Əlac, əlac!...
H ə s ə n x a n--

Çıxın gedin, çıxın gedin,
Qalsın bəylər, ayanlar.
Məsələ olduqca çətin məsələ,
Ölkəni quldur, qaçaq almış ələ,
Koroğludur başçıları onların,
Qorxusu yox xandan o məlunların.
Yığmışdır başına quldurdan, oğrudan;
Qorxunc bir təhlükə olmuşdur doğrudan.
Tezliklə biz gərək, bir çarə eyləyək.
Koroğlunu öldürmək, məhv etdirmək!...

E h s a n p a ş a--

Göndərək Koroğlunu tutmaq üçün min nəfər.
O məlunu tutub gətirsin, müxtəsər.

B i r i n c i ə y a n--

Lazım olmaz min nəfər,
Beş yüz kifayət edər.
Məncə beş yüz olsa da,
Bəs min nəfərə, bəs.

İ k i n c i ə y a n--

Burda müşkül bir iş yox,
Gərək Koroğlunu məhv edək.

T ə l x ə k (gülür)--

Ha, ha, ha!...

H ə s ə n x a n--

Təlxək!

E h s a n p a ş a--

Ehtiyatla iş görmək gərək,
Güclü qoşun göndərək.
Koroğlunu məhv etmək, öldürmək.

İ b r a h i m x a n--

Sərkərdələr getsin,
Onu məhv eləsinlər.
Bu xalqa dərs olsun.
Düşməyə bir zərbə çalsın,
Bir əsər qalmasın.

B i r i n c i ə y a n--

Sürətlə getmək, tutmaq onu,
Tutub məhv etmək.

H a m ı--

Sürətlə onu öldürmək,
Məhv etmək, məhv etmək, öldürmək.

(Təlxək gülür.)

H ə s ə n x a n--

Təlxək, bu nə gülməkdir,
Bu nə istehza?!

H a m ı--

De görək sən bir!

T ə l x ə k--

Axı necə mən gülməyim
Bu cür axmaq sözlərə;
Dəli edib Koroğlu,
Salıb sizi düzlərə.
Koroğlunun üstünə
Göndərsiz min əsgər,
Amma onu tutmağa
Kifayətdir bir nəfər.

H a m ı--

Bir nəfər?

T ə l x ə k--

Bir nəfər!

I. Koroğlunun bir atı var, (2 dəfə)
Qırat deyərlər adına. (2 dəfə)
Qırat yaman gündə yetər (2 dəfə)
Koroğlunun imdadına. (2 dəfə)
Koroğlunun imdad?na, hey!...
Koroğlunun imdadına. (2 dəfə)

II. Bir nəfər igid gərək, (2 dəfə)
Atın oğurlasın onun. (2 dəfə)
Bu kələk yaxşı kələk. (2 dəfə)
Afərin ustadına! (2 dəfə)
Afərin ustad?na, hey!...
Afərin ustadına! (2 dəfə)

III. Bura gələcək tutun onu, (2 dəfə)
Bağlayın əl-ayağın. (2 dəfə)
Bu kələk yaxşı kələk.
Afərin ustadına! (2 dəfə)
Afərin ustad?na, hey!...
Afərin ustadına! (2 dəfə)

E h s a n p a ş a--

Təlxəkdə ki, yox həya üzündə,
Lakin çox ağıllıdır sözündə;
Tək bircə nəfər gedərsə, bəsdir,
Qırat gətirilsə, cəng əbəsdir.

B i r i n c i ə y a n--

Çox doğru danışdı burda təlxək,
At gəlsə, gələr Koroğlu bişək.

İ k i n c i ə y a n--

Atsız yaşamaz Koroğlu bir an,
Dönməz o yəqin ki, Qıratından.

H ə s ə n x a n--

Hər kimsə Koroğlu səngərindən
Qıratı tutub gətirsə,
Məndən ənam alacaq, böyük bir ənam.
Kimdir, kimdir bu işə verən sərəncam?

H ə m z ə b ə y--

Bir şərt ilə mən gedib gətirəm.

H ə s ə n x a n-

Qəlbin nəyi istəyirsə verrəm.

H ə m z ə b ə y--

Hər əmrin olursa hazıram mən,
Qorxmam, gedərəm, Nigarı versən.
Müddətdir mən aşiqəm Nigarə,
Mən tapmamışam bu dərdə çarə,
Hər əmrin olursa hazıram mən,
Qırat gələcək, Nigarı versən.

H ə s ə n x a n--

Verdim, sözüm üstə durmuşam mən,
Toy başlanacaq Qırat gəlirkən.
Çağırın Nigarı! Möhtərəm paşa,
İndi siz bir baxın o göz, o qaşa.

E h s a n p a ş a--

Bəh, bəh, üzündə var bahar, bu qızın;
Yolunda can qoymaq yarar bu qızın. Bəh, bəh!...

H ə s ə n x a n--

Həmzə bəy özü bir böyük qəhrəman,
Qıratın dalınca gedir sabahdan.

O səni istəyir, mən də razıyam,
Qıratı gətirsə, iş olsun tamam.
Mərhəmətli paşa, buyurun gedək,
Dostluğumuz üçün kəsək duz-çörək.

N i g a r--

Polad, Eyvazı tap, gətir, amandır!
Tez ol!

P o l a d--

Bu saat.

N i g a r--

Tez ol! Əhvalım yamandır.
Mən iztirab içindəyəm. (2 dəfə)
Nədir bu dərd, nədir bu qəm?
Gərək kəsək o əlləri....
Bu həyasız, bu həyasız xanlardan bir gün
Azad ola insan, insan, insan!

N i g a r ı n a r i y a s ı--

Hanı o günlərim,
Səfalı dəmlərim?
Yazıq Nigar, yazıq Nigar,
Bütün bahar əsir ikən bu evdə sən,
Nə sevgi var, nə yar.
Yox ahuzarımı eşitdirən yara,
Keçirdiyim həyat keçəm kimi qara;
Dedim gələr bahar,
Olar yanımda yar,
O yarımдан məni ayırdı ruzigar.

Qəfəsdədir Nigar,
Qəfəsdədir Nigar,
Nə bir nəfər kömək verən,
Nə dindirən, nə rəhm edən,
Mənə. Bu eşq, bu məhəbbət,
Əsiri-dami-zülmət;
Bu dərdü qəm, bu möhnət,
Bu ayrılıq, bu firqət,
Bütün düşüncə, həsrət,
Yazıq Nigara qismət!
Eyvaz çıxır.

N i g a r--

Eyvaz, amandır,
Eyvaz durma, get Rövşənin yanına,
Dayanmadan gedib, xəbər ver ona,
Keçəl Həməzə gəlir Qır atı çalsın,
Əvəzində xandan Nigarı alsın.

E y v a z--

Həmin saat yola düşüm,
Qanad açıb uçum, gedim.

N i g a r, P o l a d, E y v a z--

Zəfər bizim, zəfər bizim olsun, olsun!...

PƏRDƏ

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

X o r--

Çənlibel ölkəm, hər yeri möhkəm, möhkəm.
Quş keçə bilməz bu səngərlərin üstündən,
Qəsd edə bilməz bu yerlərə heç bir düşmən.
Qəhrəmanlar yurdu Çənlibel,
Basılmaz bir ordu Çənlibel.
Məskən saldıq Çənlibeldə, hey....
Əlbir olduq Çənlibeldə,
Çənli-çənli, Çənlibeldə, Çənlibeldə hey....
Koroğlu vurdu, yıxdı, qırdı,
Tökdü xan-paşaları;
Azad etdi yoxsulları,
Qurtardı dərddən, qurtardı qəmdən,
Dərddən, qəmdən, zalım xanların zülmündən,
Zalım xanların zülmündən, hey!...
Çənlibel ölkəm, hər yeri möhkəm, möhkəm,
Quş ötə bilməz bu səngərlərin üstündən,
Qəsd edə bilməz bu yerlərə heç bir düşmən.
Qəhrəmanlar yurdu Çənlibel,
Basılmaz bir ordu Çənlibel,
Çənli bel, Çənli bel....
Məskən saldıq Çənlibeldə, hey....
Düşmən vurduq Çənlibeldə, hey....
Əlbir olduq Çənlibeldə, Çənlibeldə, Çənlibeldə hey....
Koroğlu vurdu, yıxdı, qırdı,
Tökdü xan-paşaları, Azad etdi yoxsulları,
Qurtardı dərddən, qurtardı qəmdən,
Dərddən, qəmdən, zalım xanların zülmündən,
Zalım xanların zülmündən, hey!...

K o r o ğ l u--

Darmadağın eyləmişəm xanın qoşunlarını,
Ölkəsini dağıtmışam, almışam canlarını,

Talan edib qoymamışam daş üstündə daşını,
Həsən xanlar ala bilməz Kor oğlunun başını.
Mərd igidlər nəyə çəksin davada....

X o r--

Hey!... Hey!...

K o r o ğ l u--

Şikar etsin tərlən kimi havada,
Dövrən etsin misri qılınc davada,
Bağırsaq cəmdəyə dolanmaq gərək.

X o r--

Hey.... Hey!... (2 dəfə)

K o r o ğ l u--

Dövrən etsin misri qılınc davada,
Bağırsaq cəmdəyə dolanmaq gərək.
Koroğludur içən düşmən qanını,
Nərəsindən davalarda tanını.
Qırın vəzirlərin, tutun xanını,
Leş-leş üstə bir-bir qalanmaq gərək.
Qırın vəzirlərin, tutun xanını,
Leş-leş üstə bir-bir qalanmaq gərək.

X o r--

Koroğlusan, mərd oğlusan, (2 dəfə)
Sənsən məzlum xalqın dostu,
Xanların qatil düşmanı,
Cox sag ol!...

K o r o ğ l u--

Xanlarından zülm görmüş ermənilər, gürcülər,
Başlayıb üsyana; bizlərdən gəlib yardım dilər.

Ermənilər, gürcülər, kürdlər--bu miskin kəndlilər.
Mən gətirdim bu camaat yoldaş olsun sizlərə,
Xan cəfasından qaçanlar qoy qoşulsun bizlərə.
Əlbir olsunlar bu yoxsullar bizimlə bir kərə,
Müttəfiq qüvvətlə zərbə endirmək düşmənlərə,
Qan içən düşmənlərə,
Məhv edən düşmənlərə,
Zülm edən düşmənlərə.

X o r--

Hər kəs olsa yoxsuldan,
Qaçmış olsa bəy-xandan,
Gəlsin, hər nə məzlum var,
Gəlsin, Çənlibəldə yeri var.
Gəlsin, hər nə məzlum var,
Gəlsin, Çənlibəldə yeri var, hey!...

K o r o ğ l u--

Çənlibəldə zülm olmaz,
Burda xan-bəy yaşamaz.
Azad olmaq istəyən gəlsin,
Rahat olmaq istəyən gəlsin.
Azad olmaq istəyən gəlsin,
Rahat olmaq istəyən gəlsin.

H a m ı--

Burda hər kəs qardaşdır,
Bir-birilə yoldaşdır.
Böylə bir söz verdik,
Əhdi-peyman etdik;
Mülkədara qarşı, zülmkara qarşı,
Hiyləgərə qarşı saldırmaq, məhv etdirmək.

K o r o ğ l u--

Hey ... saldırmaq, məhv etdirmək.

X o r--

Cümlə mülkədarı, cümlə zülmkarı,
Cümlə hiyləkarı məhv etdirmək.

H ə m z ə b ə y--

Yandım, allah (2 dəfə)
Ver bir içim su....

X o r--

Kimdir bu, kimdir bu?

H ə m z ə b ə y--

Mən yazığam, siz mənə rəhm edin,
Mən fağıram, siz mənə rəhm edin.
Bir kəsım yox, siz mənə rəhm edin.
Mənə gəlin rəhm edin, rəhm edin....

X o r--

Rədd ol get!

H ə m z ə b ə y--

Yazığam.

X o r--

Rədd ol get!

H ə m z ə b ə y--

Yazığam.

X o r--

Hiyləgər, rəzil adam, rədd ol get!

H ə m z ə b ə y--

Yazığam.

X o r--

Rədd ol get!

H ə m z ə b ə y--

Yazığam.

X o r--

Bədsifət, səfil adam.

H ə m z ə b ə y--

Mən yazığam, rəhm edin siz mənə,
Gəlin mənə rəhm edin bir kərə.
Mən fağırəm rəhm....

K o r o ğ l u--

Dayan! Kimsən, nəçisən, sənətin nədir?
Bura belə gəlməkdə məqsədin nədir?

H ə m z ə b ə y--

Sənətim atlara baxmaqdır,
Bu yolda çox mahirəm.
Xanların zülmündən qaçmışam,
Sənə, sənə mailəm.

K o r o ğ l u--

Aparın bunu tövləyə,
İş görsün orada fəraqət;
Hər gün, hər gecə Qıratı
Bəslətsin, eyləsin rahat.

X o r--

Rövşən, sən əbəs yerə eylədin bunu qəbul,
Səndən çıxmayan bir iş, ehtiyatsız bir üsul....
Bəlkə xan tərəfindən gəlmiş olsun bu füzul.

K o r o ğ l u--

Cəsus olsaydı əgər, verərdi xəbər Nigar,
Bunda olsaydı xətər, Nigar eylərdi xəbər,
Gözləyir o yar məni, gözləyir Nigar məni,
Düşdü yadıma Nigar, getdi əldən ixtiyar.
Sən çək orda min cəfa,
Biz görək burda səfa, ax....
Gəl, Nigar!...
Sevdim səni mən, ey Nigarım,
Rəna gözəlim, şən baharım.
Sevdim səni, canan!
Lakin zülmükar xan,
Xalqın qatil düşməni
Əsir etmişdir səni.
Ondan müşküldür ayrı düşmək,
Lakin çətindir bu görüşmək.
Oldum bu yolda mən
Öz-özümə düşmən,
Ayrı düşdüm səndən,
Mən ayrı düşdüm səndən, hey....
Səndən mən, hey.... Səndən mən, hey ... səndən mən!...
Dönmərəm bu yoldan,
Xof etmərəm xandan,
Məqsəddən keçmərəm, ölərəm,
Keçərəm canımdan.
Ölsün düşmən, bu üsyandan
Qurtarmasın yaxasın.
Dağılsın, kor olsun kainat,
Onda nə zövq var, nə həyat.
Bu aləm sevgilər, məhəbbət
Yaratsın, yaratsın, hey!...

Sevdim səni mən, ey Nigarım,
Rəna gözəlim, şən baharım.
Sevdim səni, yarım,
Sənsən mənim canım.
Olmaz özgə sevgilim səndən,
Ayrı səndən, ayrı səndən,
Ayrı dusdum, Nigar!...
X o r (baslar)--

Gəlsin düdükçülər,
Çıxsın oyunçular,
Şadlıq edək bu gün,
Həm çənlibelçilər.

R ə q s

X o r--

Əhdimiz üstə durduq,
Burda biz qardaş olduq.
Xanlara qarşı üsyan
Tədbirini biz qurduq, qurduq, qurduq.

H ə m z ə b ə y--

Qırat mənimdir,
Yansın Koroğlu, həm Nigar
Mənimdir, yansın Kor oğlu, ha, ha, ha....

X o r--

Qırat oğurlandı, Qırat oğurlandı.
Alçaq, xain insan.
Qırat oğurlanmış, yırtıcı bir heyvan,
Yırtıcı, qanmaz heyvan, heç çıxmaz yaddan,
Apardı səni insafsız düşman, hey ... amansız düşman!
Qırat, Qırat, Qırat!...

PƏRDƏ

DÖRDÜNCÜ PƏRDƏ

X a n ə n d ə q ı z--

Saqi, benure-bade bərəfruz came-ma (2 dəfə)
Mütrüb, be gu ke, kare-cahan şod bekame-ma. (2 dəfə)
Bekame-ma ... aman ey ... aman ey ...

Q ı z l a r x o r u--

Yarım hey ... yarım ey

X a n ə n d ə q ı z--

Aman ey ... aman, aman, bekame-ma, bekame-ma.

Q ı z l a r x o r u--

Əhsən qara saçlara, qara qaşlara,
Qara gözlərə, qara xallara.
Məcnun kimi yar məni saldı çöllərə,
Saldı dillərə, yaman hallara, yaman hallara. (2 dəfə)

X a n ə n d ə q ı z--

Ma dər piyale əkse-ruxi-yar dideim,
Ey bixəbər ze ləzzəte-şurbe-modame-ma.
Aman ey, aman ey, aman ey....
Yarım ey, yarım ey, aman ey, aman....
Modame-ma, modame-ma.

Q ı z l a r x o r u--

Əhsən qara saçlara, qara qaşlara,
Qara gözlərə, qara xallara.
Məcnun kimi yar məni saldı çöllərə,
Saldı dillərə, yaman hallara, yaman hallara.

R ə q s.

Q ı z l a r x o r u--

Gözəl xanım, sən mənim canım, naz eyləmə.
Bizimlə sən bir şirin söhbət-saz elə,
Kərəm qıl gəl, lütfünü bizdən az eləmə,
Sən bir gülsən, gəl xəzanımı yaz elə,
Naz elə, bala, saz elə, bala, yaz elə, bala, hey!...

R ə q s.

K o r o ğ l u n u n ç ı x ı ş ı.

H ə s ə n x a n--

Bu kimdir, nəçidir?

E h s a n p a ş a--

Aşığa bənzəyir.

H ə s ə n x a n--

İzinsiz girdin sən tez içəri,
Səlam vermədin nədən ötəri?

K o r o ğ l u--

Səlam verdim, səlamım almadılar,
Səlam kəssin bəyi də, ya xanı da.

H ə s ə n x a n--

Aşıqsansa əgər, hünərini göstər.

K o r o ğ l u--

Göstərim, izin verin.
Çünki öldün dəyirmançı,
Çağır gəlsin dən, Koroglu. Balam hey!...

Səni gördüm, aşiq oldum,
Dərdə saldın canımı.
Ala gözlər, dadlı sözlər,
Qara qaşlar, işvə-nazlar....
Can alan yar tökdü nahaq qanımı,
Nədir əmrin, tacidarım, sərvərim?...
Nazlı yarım, gülüzarım, işvəkarım, hey....
Nədir əmrin, qəddi rəna dilbərim!
Gecə-gündüz ayrılıqdan
Yandım hicran dərdinə.
Səni görsəm, nazlı yarım,
Gedər əldən ixtiyarım.
Səni görsəm, gülüzarım,
İftixarım, nazlı dilbərim, hey....
Gərək aşiq yar yolunda
Qalmasın can dərdinə.
Ala gözlər, dadlı sözlər,
Qara qaşlar, işvə nazlar....
Can alan yar tökdü nahaq qanımı.
Nədir əmrin, tacidarım, sərvərim?
Nazlı yarım, gülüzarım, işvəkarım, hey....
Nədir əmrin, qəddi rəna dilbərim?...
Gecə-gündüz hey!...
Gecə-gündüz ayrılıqdan yandım hicran oduna.
Gecə-gündüz ayrılıqdan yandım hicran oduna.
Səni görsəm, nazlı yarım,
Gedər əldən ixtiyarım.
Səni görsəm, gülüzarım,
İftixarım, nazlı dilbərim, hey....
Gərək aşiq yar yolunda
Qalmasın can dərdinə.
Ala gözlər, dadlı sözlər,
Qara qaşlar, işvə nazlar....
Can alan yar tökdü nahaq qanımı,
Nədir əmrin, tacidarım, sərvərim?
Nazlı yarım, gülüzarım, işvəkarım, hey....
Nədir əmrin, qəddi rəna dilbərim?...

H a m ı--

Afərin!

H ə s ə n x a n--

Aşiq olmağına aşıqdır.

E h s a n p a ş a--

Aşiq olmağına aşıqdır.

X o r--

Qəzəlləmə söylə!

K o r o ğ l u--

Koroğlunun Qıratını gözəllərəm mən çox
(kənara)

Görüm Qırat burdadır, ya yox!

H ə s ə n x a n--

Koroğlunu tanıyırsan?

K o r o ğ l u--

Tanıyiram!

H ə s ə n x a n--

Qıratını tanıyırsan?

K o r o ğ l u--

Tanıyiram!

H ə s ə n x a n--

Sən indi ki, tanıyırsan,
Bir gözəlləmə söylə, söylə!

K o r o ğ l u--

Eşitsin xanlar, paşalar,
Eşitsin bəylər, ağalar,
Eşitsin xanlar, paşalar,
Eşitsin bəylər, ağalar,
Eşitsin arif atalar,
Eşitsin şənin Qıratın (2 dəfə)
Eşitsin şənin (2 dəfə)
Eşitsin şənin Qıratın.
Qanadlı quşdur, at deyil,
Bir ildırımdır elə bil.
Yeri, yatağı, oynadı
Çənlibeldir Qıratın.
Çənlibeldir, (2 dəfə)
Çənlibeldir Qıratın.

H ə s ə n x a n--

Aşiq, tərifini etdiyin Qırat,
Koroğludan bizə edilib sovqat.
Nəçə gündür ki, at tolamda yatır,
Yeyir, içir və şllaq atır, ha, ha, ha....

K o r o ğ l u--

Ola bilməz bu iş, sən aldanmısan,
Ayrı düşməz Qırat çün Koroğludan.

H ə s ə n x a n--

Polad, Qıratı get çıxar toladan,
Onda görək, kimdir adam aldadan?

Aldatmış olsa məni Həmzə,
Bəlkə, doğrtdıraram onu tikə-tikə.

E h s a n p a ş a--

Aşiq, bir şikəstə!

K o r o ğ l u--

Oxuram, baş üstə, baş üstə!

Ç a l ı r.

Nazlı yarım, vəslə çatdım.
Keçdi hicran günləri.
Aşiqəm mən, kuyi-dilbər,
Vəsli-canan istərəm.
Vəsli-canan, dərdi-hicran, (2 dəfə)
Zülfü reyhan, qəlbi viran,
Dil pərişan günləri.

II

Bir qanadsız bülbüləm mən,
Dərdə düşmüş sünbüləm.
Aşiqəm mən, kuyi-dilbər,
Vəsli-canan istərəm,
Vəsli-canan, vəslə-canan,
Dərdi-hicran, vəslə canan,
Zülfü reyhan, qəlbi viran,
Dil pərişan günləri.

X o r--

Yaxşı, yaxşı, bağla qolların.
Möhkəm örtün qaçmaq yolların.
Hər nə var silahını alın,

Xəncərinin gordasın salın.
Alın onun bütün malın.
Yanında beş nəfər qalın.

H ə s ə n x a n--

Axtarırdım səni göydə, yerdə düşdün əlimə.
Əmr edərəm doğrasınlar səni dilim-dilimə.
Səfil rəyyət, rəzil kəndli,
Yox eylərəm sizi, qırram,
Bu kimi xain əgər min olsa,
Minin də boynunu vurram.
Koroğlu, Koroğlu, Koroğlu,
Ha, ha, ha, ha.... (2 dəfə)
Onu sən bil ki, mən məmləkətin xanıyam,
Mənə kəc baxsa gər, kəndlinin düşmanıyam.
Verə bilməz mənim keyfimə heç bir məlal,
Nə Koroğlu, nə Koroğlu, nə şil oğlu, nə lal.
Axtarırdım səni göydə, yerdə düşdün əlimə,
Əmr edərəm doğrasınlar səni dilim-dilimə.

Ə y a n l a r--

Afərin, Həmzə bəy!
Sözlərin doğru çıxdı, afərin!
Rədd olar, məhv olar, bir kərə
Başımızdan bu bəla.

H ə s ə n x a n--

Nigarı verdim sənə mən,
Həmzə, Nigar sənindir, al,
Halal malındır.
Nigar gözəldir, ədası qəmzə,
Nigar sənindir,
Al, o yar sənindir.

H a m ı--

Nigar gözəldir, ədası qəmzə,
Nigar sənindir, al,
Nigar sənindir, al.
Sevgili, nazlı dilbərim,
Gəlsin Nigar, tez gəlsin Nigar,
Tez gəlsin Nigar.

N i g a r--

Ax ... bu nə müsibət!

K o r o ğ l u--

Elədin xəyanət!

H ə s ə n x a n--

Nigar, Həmzə bəyin göstərdiyi şanlı rəşadət,
Bizi şad eylədi, verdi sənə fəxri səadət.

T ə l x ə k (daxil olur)--

Nay, nay, nay!...
Mən demədim bəsdir ona bir nəfər?!
Getsə kifayətdir Ömər ya Səfər;
Mən deyən oldu yenə də müxtəsər,
Bəxtəvərəm, bəxtəvərəm, bəxtəvər.
İstədilər göndərələr üstünə on min pələng,
Mənsə dedim bəsdir ona getsə keçəl Həmzə bəy.

F ə r r a ş--

Xan sağ olsun!
Mahaldan gətirdilər bir nəfər,
Bizlərdən Koroğluya aparırmış xəbərlər.

H ə s ə n x a n--

Kim göndərirmiş onu?

F ə r r a ş--

Əsla deməz, gizlədir,
Nə qədri versən əzab,
Ölsə də dinmir, demir.

N i g a r--

Ah!...

H ə s ə n x a n--

Səni kim göndərib, de görüm, alçaq?!

E y v a z--

Vurun, öldürün, demərəm ancaq.

H ə s ə n x a n--

Cəlladı çağırın.

N i g a r--

Qoyun mən deyim,
Kimin göndərdiyin sizə söyləyim.

H ə s ə n x a n--

Kim imiş göndərən?

N i g a r--

Göndərən mənəm.
Bunu anlayın, mən sizə düşmənəm!

H a m ı--

Belə bəs, belə bəs, belə, belə!...

N i g a r--

Bir görün, mən sizə nə deyəcəyəm hələ.
Bir yığın zülmkar, bir yığın cəllad,
Təsir etməz sizə bu qədər fəryad, (2 dəfə)
Sərxoş etmiş sizi zülmün nəşəsi.
Narahat eyləməz məzlum naləsi. (2 dəfə)
Bir gün gələcəkdir intiqam günü,
Kəsəcək zalimin başının üstünü.
Bu gün əzilənlər əzər sizləri,
Xan zülmündən qurtararlar bizləri,
Qurtararlar bizləri!

Ə y a n l a r--

Rədd edilsin, məhv edilsin, öldürülsün xainə,
Qoy cəza görsün, xəyanət eyləmişdir xainə!

H ə m z ə--

Ax! Qəlbimdəki məhəbbət
Döndü, oldu bir nifrət ol xainə!

Ə y a n l a r--

Ay tutun, qoymayın! (5 dəfə)

H ə s ə n x a n--

Ay tutun, qoymayın, tez Koroğlunu,
Tez tutun, qoymayın, öldürün onu!

X o r--

Ay tutun, qoymayın! (5 dəfə)
Ay tutun, qoymayın, tez Koroğlunu,
Tez tutun, qoymayın, öldürün onu!

İ b r a h i m x a n--

Xan sağ olsun!
Polad verdi Qıratı,
Mindirib Koroğlunu, tez qaçırtdı.

H ə s ə n x a n--

Bu üç xainin də kəsilsin başı!

H a m ı--

Cəzaya verilsin qohumu, qardaşı!

N i g a r, P o l a d, E y v a z--Koroglu sag olsun!...

PƏRDƏ

BEŞİNCİ PƏRDƏ

B i r i n c i c a r ç ı--

Ya əyuhənnas! Ya əyuhənnas!
Bu gün meydanda kəsilir üç baş!

İ k i n c i c a r ç ı--

Ya əyuhənnas! Ya əyuhənnas!
Bu gün meydanda kəsilir üç baş!

Ü ç ü n c ü c a r ç ı--

Ya əyuhənnas! Ya əyuhənnas!
Bu gün meydanda kəsilir üç baş!

X o r--

Gündə-gündə baş kəsilməz,
Xanlar qandan doymaq bilməz!
Rədd olsun, batsın zalım xan!
Rədd olsun bəy, rədd olsun xan!
Rədd olsun bəy, rədd olsun xan!

Ə y a n l a r--

Olsa xain xana hər kəs--
Ya ölüm var, ya da məhbəs.
Məhv edilsinlər.

X o r--

Gündə bir baş, gündə bir qan,
Qatil insan, zalım insanlar.
Rəiyyət təngə gəldi,
Məhv edildi, talan edildi.

Ə y a n l a r--

Olsa xain xana hər kəs--
Ya ölüm var, ya da məhbəs.
Bir də sizdən çıxmasın səs,
Oğru bidinlər!

X o r--

Gündə bir baş, gündə bir qan,
Qatil insan, vəhşi insan.
Bu rəiyyət təngə gəldi,
Məhv edildi, talan edildi.

Ə y a n l a r--

Gətirin o məlunları,
Vurulsun boyunları!
Qəzəbdir tutan onları, cəzalansınlar!

X o r--

Gəl rəhm et, ey xan, bu cavanlara,
Rəhm et bunlara, öldürmə!
Gəl rəhm et, ey xan, sən rəhm eylə,
Gəl rəhm et bunlara, öldürmə! (2 dəfə)

Ə y a n l a r--

Etsə hər kəs xana üsyan,
Məhv edilsin, vəssalam!

X o r--

Bir gün olsun kütlə çöşsun,
Sizdən alsın intiqam.

E h s a n p a ş a--

Bu gündən bircə insan
Xana qarşı etsə üsyan,
Ya ölüm var, ya da zindan!
Əfv edilməz xain insan!
Verməriz biz bir də fürsət
Çıxsın üsyanlar, Xəyanətpərvər insanlar,
Bu yolsuz, oğru nadanlar,
Bu cahil, bu qudurğanlar,
Kəsilsin, məhv olunsunlar!
Xəyanət çıxsə bir kəsdən,
Əlindən, ya dilindən,
Məhv edilsin, məhv edilsin, məhv edilsinlər!

Ə y a n l a r--

Etsə hər kəs xana üsyan,
Məhv edilsin, vəssalam!

X o r--

Bir gün olsun, kütlə coşsun,
Sizdən alsın intiqam.

İ b r a h i m x a n--

Bu gündən bircə insan
Xana qarşı etsə üsyan,
Ya ölüm var, ya da zindan!
Əfv edilməz xain insan!
Verməriz biz bir də fürsət
Çıxsın üsyanlar,
Xəyanətpərvər insanlar,
Bu yolsuz, oğru nadanlar,
Bu cahil, bu qudurğanlar,
Kəsilsin, məhv olunsunlar!
Xəyanət çıxsa bir kəsdən,
Əlindən, ya dilindən,
Məhv edilsin, məhv edilsin, məhv edilsinlər!

Ə y a n l a r--

Olsa xain xana hər kəs--
Ya ölüm var, ya da məhbəs, məhv edilsinlər!

X o r--

Gündə bir baş, gündə bir qan!

H ə s ə n x a n--

Etməsinlər bir də üsyan!

X o r--

Bu rəiyyət təngə gəldi,
Məhv edildi, talan oldu.

Zalım, zalım, qatil xanlar,
Vəhşi xanlar, qanlı xanlar!

H ə s ə n x a n--

Sənə mən ömr edirəm, İbrahim xan,
Bu saatda gərək boşalsın meydan!
Gedib camaatı qovun hər nə var,
Düzəltsin qoşunlar poladdan hasar!
Divani-ədalət qurulsun bu gün!
Boynu vurulsun xainlərin bu gün!
Əvvəlcə Nigarın başı kəsilsin,
Xanın ədalətin aləm bilsin!

X o r--

Zalım, zalım, zalım, qatil xanlar,
Vəhşi xanlar, qanlı xanlar!

İ b r a h i m x a n--

Cəllad başı, tez ol, hökmü et icra,
Ən əvvəl bu işi Nigardan başla!

Q ı z l a r x o r u--

Ax ... yazıq, bədbəxt Nigar!
Nigar, Nigar, Nigar!
Onu apardılar başını kəsməyə!
Afərin! Afərin!
Öldür, öldür, öldür, öldür,
Qoy düşmən ölsün, qoy düşmən ölsün!
Ölsün, ölsün, ölsün, ölsün, ölsün!

X o r--

Zəfər bizimdir, Nigarı etdin xilas!

K o r o ğ l u--

Sevimlim, sevgilim, ayrı düşdün məndən,
Ax, Nigarım, gülüzarım,
Qanlı düşmən eylədi qəsd,
İntiqamın alsın səndən,
Uçmuşam quş kimi, özümü yetirdim.

N i g a r--

Bu xalqı sən eylədin azad, azad,
Xalqa sən olmusan ən əziz qəhrəman, qəhrəman!

K o r o ğ l u--

Məni yaşatdı, məni böyütdü
Bu qəhrəman xalqım mənim! Yaşa!...

R ə q s.

X o r--

Nə şənli, şənli bayram,
Nə şənli əyyam, yaşa, yaşa!...
Koroğlu qəhrəman, qəhrəman!...

SON

ƏR VƏ ARVAD

3 PƏRDƏLİ OPERETTA

İŞTİRAK EDİRLƏR

Kərbəlayı Qubad--40 yaşında.

Kərbəlayı Qubadın kənddəki qoca arvadı.

Mərcan bəy--cavan.

Minnət xanım--onun arvadı.

Gülpəri--qulluqçu.

Səfi--nökər.

Qeyri nökərlər, tarzən, xanəndə, xor və qeyriləri.

BİRİNCİ PƏRDƏ

Vaqe olur M ə r c a n b ə y i n otağında; otaq Avropa qaydasında düzəlmişdir.
Musiqi çalınır. M ə r c a n b ə y tək; pərdə qalxır.

M ə r c a n b ə y--

Mən bir kişiyəm, düşmüşəm arvadın əlinə, (2 dəfə)

Əldən qoya gər dolayacaq məni dilinə, (2 dəfə)

Bəs mən nə edim kim, qurtarım böylə bəladan;

Təxlisi-giriban eləyim cövri-cəfadən. (2 dəfə)

(M u s i q i)

Allah səni vursun, belə arvad, belə arvad! (2 dəfə)

Kim etdi səni mən fəqirə tuş, a bədzad? (2 dəfə)

Saldı çatını dar boğazıma, məni boğdu,

Eylədi mənim zəhmətimi on dəfə min qat. (2 dəfə)

(M u s i q i)

Nəzr eyləmişəm, iş düşə arvadı boşayam, (2 dəfə)

Çünki başqa əlacı yoxdur, boşamasam çatlaram.

Həç bilmirəm, amma, nə kələk mən gəlirəm ona, (2 dəfə)

Tərs kimi, kəbin pulu da beş min manat yazılıb.

Bəs mən nə edim kim, həmi arvadı boşayım,

Həm də kəbin pulu cibimdə qalsın,

Həm də yenə bir arvad alım, sözümə baxsın. (2 dəfə)

M i n n ə t x a n ı m (tələsik daxil olur)--Bu saat mənə de gorum, udmusan,
yoxsa uduzmusan?... Tez ol!

M ə r c a n b ə y (özünü itirib)--Udmuşam! Yox.... Belə uduzmuşam! Yox, mən
qumar oynamamışam ki, udam, ya uduzam, əvvəla. İkiminciyə qalan yerdə, çox da
udmuşam, ya çox da uduzmuşam, sənə nə?

M i n n ə t x a n ı m (qeyzlə)--Mənə nə? Mənə nə?...

M ə r c a n b ə y (lap özünü itirir)--Məsələn deyirəm!

M i n n ə t x a n ı m--Çıxart bu saat cibindəki pulları mənə ver!

M ə r c a n b ə y--Əcəb ekspropriatorsan, "ruki verx"!

M i n n ə t x a n ı m--Tez ol, işim var!

M ə r c a n b ə y--İşin var, get işinə! Ancaq məndən əl götür. Cibimdə beş-altı
şahı var, o da özümə lazımdır. Bu gün müsəlman qəzetəsi alıb oxuyacağam. Daha
bundan sonra mən millətpərəst olmuşam.

M i n n ə t x a n ı m--Bura ver pulu! Mən özüm aldıraram, oxuyarsan.

M ə r c a n b ə y--Minnət! Sənin bu cürə hərəkətin çox pis hərəkətlərin birisidir. Heç bilirsən bu cürə hərəkətlərin adına rusca nə deyirlər? Bu hərəkətlərə deyirlər: vmeşatelstvo vo vnutrennie dela, yəni mənim öz məxsusi işimə sən qarışırsan. Qoymursan ki, mən öz işimi özüm görüm. Canım, mən səni aldım ki, mənə arvad olasan, nöinki üstümdə qəyyum! Mənə qəyyum lazım deyil. Allaha şükür, həddi-bülüğa çatmışam, ağılim başımdadır. Özüm də camaat arasında sayılan bir kişiyəm; belə olan surətdə sənin nə haqqın var ki, mənim cibimə girəsən?

M i n n ə t x a n ı m--İndi beləmi, Mərcan?! Beləmi? Çox əcəb! Zərər yoxdur. Bir də sən məndən pul istəsən, onda özün bil! Xudahafiz!

(Tez gedir.)

M ə r c a n b ə y--De görüm, ay camaat! Tutubdur ki, gərək ciblərini soyam. Bu nə kələk idi mən ozumu sald'm, ay camaat!... Bu nə kələk idi? Pulun ola, malın ola, amma arvad sənə göz verə, işiq verməyə?

(M u s i q i)

Nəzr eyləmişəm, iş düşə arvadı boşayam, (2 dəfə)
Çünki başqa əlacı yoxdur, boşamasam, çatlaram.
Heç bilmirəm, amma, nə kələk mən gəlím ona, (2 dəfə)
Tərs kimi, kəbin pulu da beş min manat yazılıb.
Bəs mən nə edim kim, həmi arvadı boşayım,
Həm də kəbin pulu cibimdə qalsın.
Həm də yenə bir arvad alım, sözümə baxsın. (2 dəfə)

M u s i q i: tarda şur çalınır, K ə r b ə l a y ı Q u b a d daxil olur.

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Səlamünəleyküm.

M ə r c a n b ə y--Ay əleyküməssalam.

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Ağanın kefi-əhvalı necədir?

M ə r c a n b ə y--Sağ olasan, Kərbəlayı, çox yaxşıdır. (Kənara). Başıma bir yaxşı fikir gəlir, görüm mənim arvadımı bu kişi ala bilərmi?

(M u s i q i)

M ə r c a n b ə y--Kəblə Qubad, gəl bəri!
K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Baş üstə, baş üstə.
M ə r c a n b ə y--Bir qulaq ver sən mənə!
K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Baş üstə, baş üstə.

M ə r c a n b ə y--Mən sənə söz söyləyim.

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Sən buyur, sən buyur.

M ə r c a n b ə y diqqətlə K ə r b ə l a y ı Q u b a d ı n üzünə baxır.

M ə r c a n b ə y--Mənə bir söylə görüm, Kərbəlayı Qubad, Qubad, neçə dənə arvadın var, ay neçə dənə arvadın var? Tez söylə görüm!

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Bir danə!

M ə r a d a n b ə y--Tək bircə danə?

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Bir danə.

M ə r c a n b ə y--

Bəs necəsən, Kablayı, sən?

Bəs necəsən, Kablayı, sən!

İstəyirsənmi sənə bir danə arvad alım, ay!

Özü dövlətli ola!

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Özü dövlətli ola?...

M ə r c a n b ə y--Yaxşı pulu var, dövləti var!

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--

Yaxşı pulu var, dövləti var?

Al, sənə mən qurban olum. (2 dəfə)

M ə r c a n b ə y--Kərbəlayı Qubad! Sən özün bilirən ki, bir arvad ilə kişinin ömrü keçməyir; ona görə kişiylə heç olmasa iki danə arvad lazımdır. Belədir, belə deyil?...

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Doğrudan da, mənim də ağılım kəsir ki, iki arvad salahdır. Əlbəttə, kişinin hər bir ləvazimatı iki olsa dəxi yaxşı olar. Buna kimin bir sözü ola bilər.

M ə r c a n b ə y--Yox, məndən sənə əmanət! Arvadını həmişə iki saxla, kişi olan şəxsın arvadı gərək qoşa ola və "Molla Nəsrəddin" jurnalı əbəs yerə bu barədə danışmır.

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Belə görürəm ki, bəy, fərmayışatın hamısı doğrudur. Məsələn, mənim, üzüm ayağının altına, eyb olmasın, bir danə arvadım var; özü də kənddə; deməli, mən şəhərdə lap tək qalmışam. Əlbəttə, əgər bir arvadım da şəhərdə olsa idi, heç halıma təfavüt eyləməzdə. Halbuki indi halıma bərk təfavüt eyləyir. Bəy, təvəqqə eyləyirəm ki, bu biədəb sözlərimi bağışlayasınız.

M ə r c a n b ə y--Zərər yoxdur, doğru sözdür ki, danışsən. İndi mən özüm də niyyət eyləmişəm ki, iki danə arvad alam, indi mən istəyirəm ki, əvvəlcə öz arvadımı boşayam; çünki mən bu arvadı heç istəmirəm.

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--İstəmirsən, boş! Daha nəyə məəttəlsən?

M ə r c a n b ə y--Boşaram. Ancaq iş burasındadır ki, qabaqda axmaqlıq edib, kəbin pulunu beş min manat yazdırmışam.

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Əcəb sözdür, kəbin pulu nədir, zad nədir? Bir-iki dəfə üzünə baxma, inciyib onda özü deyər ki, kəbinim halal, canım azad.

M ə r c a n b ə y--Vallah, onun özü məni o qədər incidib ki, az qalmışam özüm deyəm ki, kəbinim halal, canım azad, məndən əl çək.... (Bu əsnada qapıdan səs gəlir). Dur gedək o biri otağa, burada bizi pusarlar.

Gedirlər; M i n n ə t x a n ı m daxil olur.

M i n n ə t x a n ı m--
Mənim adım Minnətdir;
Yerim burda cənnətdir.
Təzə ayı gördükdə
Mənə baxmaq sünnətdir. (2 dəfə)
Gəl məni gör, dərdimdən öl!
Mənim adım Minnətdir;
Gəl məni gör, dərdimdən öl!
Yerim burda cənnətdir.

(M u s i q i)

Sizə doğrusun deyim,
Ərimin başı yoxdur.
Ağlı yoxdur axmağın,
Qədrimi bilmir, bilmir. (2 dəfə)
Gəl məni gör, dərdimdən öl!
Mənim adım Minnətdir;
Gəl məni gör, dərdimdən öl!
Yerim burda cənnətdir.

(M u s i q i)

Belə fikri vardır kim,
Məni boşasın, özgəsin alsın.
Onu bilmir ki, axmaq,
Belə fikri müşküldür. (2 dəfə)
Gəl məni gör, dərdimdən öl!
Mənim adım Minnətdir;
Gəl məni gör, dərdimdən öl!
Yerim burda cənnətdir.

(Musiqi)

Mərcan bəy tez daxil olur

Mərcan bəy--

Bu nə səs küydür burda?
Qonağım vardır orda.
Səsin düşüb hər yana,
Çığırırsan, ay ... arvad!
Minnət xanım (gedir o tərəfə)--
Əcəb eyləyirəm mən,
İstəmirsən, çıx get sən.
Qulağına pambıq tut,
Boynuna sal ağ kəfən. (2 dəfə)
Gəl məni gör, dərdimdən öl!
Mənim adım Minnətdir;
Gəl məni gör, dərdimdən öl!
Yerim burda cənnətdir.

Mərcan bəy acıqlı-acıqlı çırtıq vurur.

Minnət xanım--İndi buyura bilərsən. Buyura bilərsən! (Gədə-gədə). Buyur, buyur, buyur!

Mərcan bəy--Tfu!...

Minnət xanım--Tfu!...

Mərcan bəy--Tfu!... (Gedir).

Minnət xanım--Tfu!... (Gedir.)

Səfi (daxil olur)--Tfu!... Süpürək!

Mərcan bəy (Kərbəlayı Qubad ilə daxil olurlar)--Tfu!... Balam, gedək o biri otağa. (Gedirlər).

Səfi--Bu canım ölsün ki, bularda bir kələk var; gedim görüm nə danışirlar.

Gedir dallarınca. Minnət daxil olur və tez yüyürüb pərdənin dalında gizlənir.

Mərcan bəy (daxil olur, dalınca Kərbəlayı Qubad əvvəlki qərar ilə)--Balam, orada olmadı, gəl yenə burada danışaq. İndi, Kərbəlayı, mən istəyirəm ki, arvadımı boşayam, ona görə də....

Səfi (daxil olur)--Bəy, çay gətirim?

Mərcan bəy--Allahu Əkbər! (Çığırır). Gədə, rədd ol! Bir də bu otağa girmə, xəlvət sözlüm var. (Nökər gedir). Mənim arvadımın kəbin pulu beş min manat eləyir, əgər bu beş min manatı....

S ə f i (daxil olur)--Ağa, istəyirsiniz qapıları daldan bağlayım?

M ə r c a n b ə y--Pa atannan, yeri, gədə yiyəsi! A gədə, qoçaq, mən səni çağırmaıncə sən bu otağa girmə!

S ə f i--Baş üstə, ağa. (Gedir).

M ə r c a n b ə y (qapılara qulaq asıb, sonra deyir)--İndi mən bilməyirəm ki, arvadımı nə tövr boşayım.

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Nə qayırım, arvad mənım olaydı, görəydin ki, nə tövr boşayırdım.

M ə r c a n b ə y--Bu cürə arvadı sən də boşaya bilməzdin.

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Xeyr, boşayardım.

M ə r c a n b ə y--Yaxşı, nə tövr edərsən?

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Onu mən bilirəm, sənə deməyəm və bir də mən arvad almağın da yolunu bilirəm, boşamağın da, amma siz oxumuşlar o cürə şeyləri düürst bilmərsiniz. Sizin bu cürə səriştəniz olmaz.

M ə r c a n b ə y--Yaxşı, sən heç uxajivat eləmişən ki, belə danışırсан?

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Eləmişəm, amma bilmirəm ki, uxajivat nədir, çünki urusca savadım yoxdur.

M ə r c a n b ə y--Kərbəlayı Qubad, indi ki, sən, belə mahir kişisən, gəl bir iş eyləyək.

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Nə is?...

M ə r c a n b ə y--Bax, əgər mən arvadımı boşasam, onda gərək beş min manat kəbin pulu verəm. Amma əgər sən bir iş görə bilsən ki, arvadım mənə deyə kəbinim halal, canım azad və məndən çıxıb gedə, onda sənə iki min manat nəqd pul verərəm. Anladınmı nə deyirəm?

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Nə üçün, heyvan ki, deyiləm, yaxşı anlayıram.

M ə r c a n b ə y--Bacararsanmı?

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Bacararam. Ancaq bunu bil ki, iki min manat çox azdır.

M ə r c a n b ə y--Paho, nə danışırсан? İki min manat iyirmi danə yüzlük eləyir.

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Bəy, qorxuram zərər eyləyim, çünki kənddəki arvadım çox bədzat şeydir, sən gəl beş yüz manat da artır.

M ə r c a n b ə y--Zərər yoxdur, iki min beş yüz manat olsun!

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Allah sənə ömr versin, indi, bəy, olmazmı ki, bu işi notarius əli ilə eyləyək?

M ə r c a n b ə y--Yaxşı, o da mümkündür. Gedək notariusun yanına; ancaq də görüm nə tövr edəcəksən?

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Sən bir iş eylə ki, mən bu otaqda arvad ilə bir dəfə görüşüm, vəssəlam. Ondan sonra sənin işin yoxdur.

M ə r c a n b ə y--Elə bu?...

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Elə bu, vəssəlam.

M ə r c a n b ə y--Di onda gedək. (Gedirlər).

M i n n ə t x a n ı m (pərdənin dalından çıxır)--Bəs belə, Mərcan, bəs belə; məni iki min beş yüz manata satmaq istəyirsən? Ha ... ha ... ha.... Bəs belə, Mərcan! Məni iki min beş yüz manata satmaq istəyirsən? İndi görək kim bədzatdır; sən, yoxsa mən? (Çağırır). Səfi! Səfi!

S ə f i (daxil olur)--Nə buyurursan, xanım?

M i n n ə t x a n ı m--Gülpərinə tez buraya çağır.

N ö k ə r gedir. Musiqi.

G ü l p ə r i (daxil olur)--

Nədir dərdin sən, xanım? (2 dəfə)

Sənə nə olub, sənə nə olub,

Sənə nə olub, kefsizsən? (2 dəfə)

(M u s i q i)

M i n n ə t x a n ı m--

Mənim dərdim var, Gülpəri!

Sənə söyləyim dərdimi;

Ona sən bir əlac eylə (2 dəfə)

Mənim dərdimin dərmanı

Ərimi aldatmaqlıqdır.

Mənə nə olub, mənə nə olub,

Mənə nə olub, bildinmi? (2 dəfə)

Gülpəri, mənim ərim istəyir ki, məni iki min beş yüz manata satsın.

G ü l p ə r i--Buy, allah o cürə ərin başına bir daş salsın!

M i n n ə t x a n ı m--Qargış eləmə. Təqsir ərimdə deyil.

G ü l p ə r i--Bəs kimdədir?

M i n n ə t x a n ı m--Təqsir ərimin başındadır ki, içində beyin yoxdur.

G ü l p ə r i--Bəs mən də deyirəm ki, başına daş salsın, özünə ki, demirəm.

M i n n ə t x a n ı m--Bax, Gülpəri, sabah bura bir kişi gələcəkdir. Onda sən üzünü bərk-bərk tutub və burada otur; o kişi başlayacaq səni tovlamağa və deyəcəkdir ki, gəl səni alım, onda sən də deginən yaxşı.

Ancaq gərək ərimdən boşanam sonra.... O kişi sənə hər nə desə razı ol, bacararsanmı?

G ü l p ə r i--Elə bacararam! Hanı o bəxtəvər kişi, gəlsin görək.

M i n n ə t x a n ı m--Sabah gələcəkdir. Sən bu saat mənə bir qədər kağız ilə mürəkkəb və qələm gətir.

G ü l p ə r i--Bu saat. (Gətirir).

M i n n ə t x a n ı m--İndi mən ərimin axmaq başına bir oyun açım ki, özü də məəttəl qalsın.

G ü l p ə r i--Buyur. (Kağız, qələm verir).

M i n n ə t x a n ı m--Mən kağız yazıram. (Yazır). İndi, Gülpəri, sən get nökrələrin, qulluqçuların hamısını buraya çağır, gəlsinlər.

G ü l p ə r i--Bu saat. (Gedir).

M i n n ə t x a n ı m--İndi qoy bu kağızı Mərcan bəy oxusun, onsuz da dəli başı lap dəli olsun.

Bu əsnada n ö k ə r l ə r, q u l l u q ç u l a r bir-birini basa-basa daxil olurlar. Yoğun a ş p a z əlində kəfkir, qolları çirməkli; m e h t ə r əlində xəlbir, üzü samanlı; birinin əlində süpürgə, suçiləyən və G ü l p ə r i də gəlirlər.

M i n n ə t x a n ı m--Ay uşaqlar, bilirsiniz nə var?

H a m ı--Xeyr, xanım, bilmirik.

M i n n ə t x a n ı m--Mənim ərim məni satmaq istəyir.

H a m ı--Yox, belə iş ola bilməz; bu nə hərəkətdir, bu nə bədnamçılıqdır.

M i n n ə t x a n ı m--Amma ... (hamı sakit), mən bir elə iş görəcəyəm ki, məni sata bilməyəcəkdir.

H a m ı (sevinclə)--Ha, bu yaxşıdır.

M i n n ə t x a n ı m--Amma ... (hamı sakit). Siz gərək mən deyən sözlərə, mən elədiyim işlərə dürüst diqqət edəsiniz. (Onlar dim-dik dururlar). Və ərimə heç bir söz deməyəsiniz. (Onlar düz dururlar). Əyər biriniz demiş olsa, vay onun halına! (Hamı tez aşağı oturub qalır). Əyər mən deyənə qulaq assanız hərənizə on manat pul bağışlayacağam. (Hamı sevincək ayağa qalxır).

H a m ı--Sağ ol, xanım, sağ ol!

M i n n ə t x a n ı m--Gülpəri, bayaqkı sözlər yadımdan çıxmasın. Səfi! Buraya gəl, bu kağızı al, Mərcan bəy gələndə ona verib deyərsən ki, bir nəfər qulluqçu arvad gətirdi və başqa heç bir söz demə!

S ə f i--Heç bir söz!

(M u s i q i)

M i n n ət x a n ım--

İnsaf eyləyin, bir baxın mənə!
Mərcan eyləyir çox zəbun məni! (2 dəfə)

X o r--

Ay xanım, xanım, siz qəm etməyin,
Peşiman olacaq Mərcanın sənin. (2 dəfə)
Ağzı bir çuval, boynu şam piyi,
Başı gərmək, burnu yelpənək;
Əbləhin biri Kərbəlayı Qubad
İstəyir gələ xanıma kələk.
Ay xanım, xanım, siz qəm etməyin,
Peşiman olacaq Mərcanın sənin. (2 dəfə)

(M u s i q i)

PƏRDƏ

İKİNCİ PƏRDƏ

Vaqe olur həmin o t a q d a. Pərdədən qabaq musiqi çalınır; sonra pərdə qalxır.
S ə f i tək.

(M u s i q i)

S ə f i--

Bədnam oldun, Mərcan, bala-bala!
Camaatın içində. (2 dəfə)
Ha, ha! Ha, ha! Ha, ha!...
Bədnam oldun, Mərcan, bala-bala
Camaatın içində. (2 dəfə)

X o r--

Ha, ha! Ha, ha! Ha, ha, ha!...
Bədnam oldun, Mərcan, bala-bala.

Camaatın içində. (2dəfə)

S ə f i--

Qıldı nəfsin tuğyan, bala-bala,
Arvad ilə savaşdım.
Bir tövr qıllı şeytan, bala-bala,
Başdan dibə dolaşdın.
Ha, ha, ha!... Ha, ha, ha!...
Bədnam oldun, Mərcan, bala-bala
Camaatın içində.

Qapı döyülür. H a m ı qaçır, tək bir S ə f i qalıb, qapını açır, əlində supürgə. M ə
r c a n b ə y daxil olur, dalınca K ə r b ə l a y ı Q u b a d.

M ə r c a n b ə y--Kərbəlayı, sən hələ qapıda gözlə; sonra mən səni çağıranda
gələrsən.

S ə f i--Ağa, sənə bir kağız var, buyurun!
M ə r c a n b ə y--Nə kağızdır, kim verdi?
S ə f i--Dünən bir qulluqçu qız bunu gətirdi.
M ə r c a n b ə y--Kimin qulluqçusu idi?
S ə f i--Bilmirəm. (Gedir).

M ə r c a n b ə y kağızı oxuyur--"Ey mənim ruhi-rəvanım Mərcan bəy. Bir dəfə
səni gördüm, aşiq oldum. İkinci dəfə gördüm, dəli oldum. Üçüncü dəfə gördüm, tab
gətirə bilmədim və bu kağızı sənə yazdım. Əyər sək mənə iltifat edib məni almasan
və məni özünə arvad etməsən dəli-divanə olub, çöllərə düşəcəyəm. Ah-naləm səni
tutacaq.... Mən iyirmi üç yaşında bir nazəninəm ki, dərdimdən ölənlər çoxdur; amma
mən də sənin dərdindən ölürəm. Əgər məni alsan, iki yüz min manatlıq malımı da
sənə qurban edərim. Məni görmək istəsən, sabah saat altıda gəlib, qapını təqqulbab
edərim.... Sənə aşiq bir nazənin". (Məbhut). Görəsən bu yuxudur, yoxsa gerçəkdir?
Yox-yox, bu, yuxudur.... Mən yuxu görürəm.... Səfi! Səfi! (Çağırır).

S ə f i (daxil olur)--Nə buyurursan, ağa?
M ə r c a n bəy--Səfi! Mən yatmışam, yoxsa oyağam?
S ə f i--Allaha şükür, oyaqsan.
M ə r c a n b ə y--Bərəkallah, Səfi! Bu kağızı sənə kim verdi?
S ə f i--Bir qulluqçu.
M ə r c a n b ə y--Kimin qulluqçusu idi?
S ə f i--Bilmirəm.

Mərcan bəy--Nə dedi?

Səfi--Dedi bu kağızı Mərcan bəyə ver.

Mərcan bəy--Yaxşı, get. (Səfi gedir. Mərcan kağızı öpüb, qoyur gözlərinin üstünə). Oxxay! A bu kağızı yazan əllər, a bu kağızı yazan əllərin sahibi! Sən ki, mənim dərdimdən dəlisən, mən də sənin dərdindən dəli olacağam. (Ağlamsınır). Ox, aşiq oldum, dəli oldum. Yox-yox, bu eşq məni öldürər. Mənim eşq bəlasına bir o qədər tabım yoxdur. Doğrudan da ki: məhəbbət bir bəla şeydir, giriftar olmayan bilməz. Ey iyirmi üç yaşında nazənin! Sən iki yüz min manatını mənə qurban edirsənsə, mən də əlli min manatı-sənə qurban edirəm və bir canımı da üstündə verirəm. (Bərkdən). Yox-yox, rədd olsun Minnət! Mən gərək onu bu gün boşayam, mən aşiqəm, aşiq!

Qəzayi-eşqi ta kördüm, səlahi-əqlədən durəm.

Məni rüsva görüb, eyb etmə, ey naseh ki, məzurəm.

Kərbəlayı Qubad! Kərbəlayı Qubad! (Kərbəlayı Qubad daxil olur). Başına dönüm, axı mən aşiq olmuşam. Sən allah, bu işi bu gün qurtar. Məni Minnətin üzündən xilas eylə, allah atana rəhmət eyləsin. Zərər yoxdur, sənə iki min beş yüz əvəzinə, üç, min manat verərəm. Mən aşiq olmuşam.... Mənə aşiq.... Mənə aşiq olublar.... Mən də aşiqəm.... Eşq vurub başıma. Oy, ürəyim xarab olur.... Nə şirin şeydir bu eşq.... Oy, bitab oldum. (Yıxılır səndəlin üstə, ürəyi bitab olan tək olur).

Kərbəlayı Qubad--Ağa, ağa Mərcan bəy! Ağa Mərcan bəy, ay ağa!

Mərcan bəy (gözünü açır)--Hə!...

Kərbəlayı Qubad--Ağa! Olmazmı o beş yüz manatı bu saat mənə verəsən! Çünki o, notariusda yazılmayıbdır. Əgər arvadı bu gün tovladım, tovladım; tovlamadım, onda beş yüz manatı gətirib verərəm özünə.

Mərcan bəy--Yaxşı, bir hovur verərəm. Ürəyim xarab oldu, aşiq olmuşam. Ey iyirmi üç yaşında nazənin! (Bitab olur. Sonra birdən ayağa durub kağızı cibindən çıxardır). Ay kişi, kağızda da yazıbdır ki, sabah saat altıda gələcəyəm.... Kağız dünən yazılıbdır, deməli, bu gün gələcəkdir. Hurra!... Bu gün gələcəkdir. İndi saat neçədir? (Saata baxır). Saat ikidir, hələ dörd saat var. De bircə, Kərbəlayı, sən tez ol, işini gör.

Kərbəlayı Qubad--Mən hazıram, ancaq arvad gəlsə başlarıq.

Mərcan bəy--Aha, çox yaxşı, sən get qapıda dur, sonra çağırıram. (Qubad gedir). Səfi! Səfi! (Səfi daxil olur). Get, Minnət xanımı buraya çağır.

(Səfi gedir). Yox, bu kağız mənə cürət verdi. Mən ona açıq-açıqına deyəcəyəm ki, səni boşayıram, daha səninlə bir yerdə ola bilmərəm.

M i n n ə t x a n ı m (daxil olur)--Buyurun! Nə deyirsən! (Gülümsünür)....

M ə r c a n b ə y--Minnət.... (Kənara). Cürətim gəlməyir, gözümü bərk qorxuzub. (Ona). Minnət.... Ey! (Kənara). Lap arvada dönmüşəm. (Ona). Ağız, Minnət!... Çörək yeyibsən?

M i n n ə t x a n ı m--Yemişəm! Nə eyləyirsən?

M ə r c a n b ə y--Sözün doğrusu, daha bundan sonra mən səninlə bir yerdə ... çörək yeyəcəyəm. (Kənara). Tfu mənim üzümə; görün mən nə deyirəm, ay camaat!...

M i n n ə t x a n ı m--Daha niyə acıqlanırsan?

M ə r c a n b ə y--Çünkü (kağıza baxır). Acığımı sən tutdurursan, sən! Bütün təqsir səndədir. Ona görə bir də mən səninlə dolana bilmərəm, gərək səni boşayam. (Kənara). Allah, sənə şükür, dedim.

M i n n ə t x a n ı m--Aha! Deməli, çörək bəhanə imiş! Sən məni boşamaq istəyirsən! Çox əcəb! Mən də namərd qızıyam, əgər bir dəqiqə sənin evində qalsam. Boşa məni!

M ə r c a n b ə y (kənara)--Nə yaxşı razı oldu! (Ona), Əlbəttə boşayacağam, təvəqqə edirəm ki, bu gün mənim evimdən çıxasan.

M ə r c a n b ə y gedir. M i n n ə t x a n ı m tez gedib G ü l p ə r i n i çağırır evdə oturdu, özü də pərdənin dalına girir.

M i n n ə t x a n ı m--Gülpəri, dünən dediyim sözləri unutma, mən deyən kimi əməl eylə! (Gizlənir).

G ü l p ə r i--Arxayın ol! (Üzün bərk tutub oturur).

K ə r b ə l a y ı Q u b a d (daxil olur)--Oho!... Oho!... (Öskürür, sükut). Bu gün hava çox istidir. (Sükut). Görəsən bu evlərin hamısı Mərcan bəyindir? (Bir qədər çırtıq vurur).

(M u s i q i)

Ay xanım, xanım, dərdin alım,
Bəs məni neylərsən, vəsməni neylərsən?...

(M u s i q i)

Qaşın qara, gözün qara,
Bəs məni neylərsən, vəsməni neylərsən?

G ü l p ə r i--Buy, a kişi, dəli deyilsən ki, allah, aman, kişi elə bil ki, qızıbdır.

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Xanım, bir de görüm, səni görən adam da qızmazmı? Vallah, bu saat sənin dərdindən qızmış dəvəyə dönmüşəm, inanmırsan: lok, lok, lok, lok, (Arvadın yanından keçəndə xoruz kimi qanad sallayır).

G ü l p ə r i--Ay kişi, xoruz deyilsən ki, mənə qanad sallayırsan!

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Vallah, sənin dərdindən bu saat xoruz olmuşam, inanmırsan: quququlu qu....

G ü l p ə r i--Mənim ərim var, vallah, bilsə səni öldürər.

K ə r b ə l a y ı Q u b a d (kənara)--Yazıq, daha bunu bilmir ki, əri mənə əli ilə üç min manat pul verir.

G ü l p ə r i--Nə deyirsən?...

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Sənə Kərbəlayı qurban! Deyirəm ki, ərindən boşan, gəl mən səni alım, gül kimi saxlayım, bülbül kimi saxlayım.

G ü l p ə r i--Bəlkə ərim razı olmadı?!

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Neçün razı olmur? De ki, kəbinim halal, canım azad. Onda hansı ər olsa razı olar.

G ü l p ə r i--Doğrusu, mən özüm də ərimdən incimişəm.

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Axı sənin ərin nə adamdır ki, sənin qədrini bilsin. Sənin qədrini bu qara lələşin bilər! Vallah, səni mən tükə incitmərəm! Razısanmı? Nənəm sənə qurban! (Sükut). Razısanmı? Canım sənə qurban! (Sükut). Aha! Fars deyər ki: "Sükut əlaməti-rizast". Görünür ki, razısan. Elə deyilmi? Gözümün ağı gözünün qarasına qurban!

G ü l p ə r i--Razıyam.

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Vəssəlam. Bax, sən bu güncə talağını ərindən al; sonra bir üç ay on gün gözlə iddən çıxsın; ondan sonra gedək evimizə.

G ü l p ə r i--Yaxşı, sən get, mən bu gün kağızlarımı alaram. Səlamət qal. (Gülpəri gedir).

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Səlamət qal, canım sənə qurban! Səlamət qal. (Papağını çıxarır). Paho! Lap tərlədim. Amma, vallah, bərəkallah mənə. Sözün doğrusu, indi mən arvad alış-verişində yaxşıca dəllal ola bilərəm. Mən heç özümü belə bilmirdim.

M ə r c a n b ə y (daxil olur)--Nə tövr oldu?

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Coxdan!...

M ə r c a n b ə y--Nə çoxdan?

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Coxdan!...

Mərcan bəy--Ay kişi, tez de görüm nə oldu?

Kərbəlayı Qubad--Nə olacaq? Razi oldu, qurtardı getdi.

Mərcan bəy--Ə kişi, nə deyirsən? Razi oldu?

Kərbəlayı Qubad--Əlbəttə oldu, oynaya-oynaya oldu.

Mərcan bəy--Ə kişi, qəribə sən hünərlisən!

Kərbəlayı Qubad--Rəhmətlik oğlu, dəvə kimi nərildəmişəm, xoruz kimi banlamışam, qoç kimi mələmişəm, zarafat deyildir!

Mərcan bəy--Yəni dedi ərimdən boşanıb gələrəm?

Kərbəlayı Qubad--Bəli, bu gün səndən talağ alacaqdır.

Mərcan bəy--Ay bivəfa arvad!... Hər halda, balam, allah səndən razı olsun, mən ki, səndən razıyam.

Kərbəlayı Qubad--Bəs pulu nə vaxt verəcəksən?

Mərcan bəy--Elə ki, arvad sənin evinə gəldi, haman dəm yüyür gəl pulunu al!

Kərbəlayı Qubad--Çox gözəl.

Mərcan bəy--Yəni lap razı oldu?

Kərbəlayı Qubad--Səni aldatmıram ki, indi bir hovur arvad səndən talaqını istəyəndə görərsən. İndi mən gedirəm, sabah işi lap təmizləyirik. İndi tələsiyirəm.

Mərcan bəy--Niyə tələsiyirsən?

Kərbəlayı Qubad--Gedirəm Sijimqulu bəyin yanına. Deyəsən, o da arvadından narazıdır, boşamaq istəyir.

Mərcan bəy--Çox acəb! (Kərbəlayı Qubadı yola salır).

Minnət xanım (pərdənin dalından çıxır)--Qoçaq Gülpəri oyun oynadı, indi qaldım mən özüm. (Mərcan daxil olur. Acıqlı o yan-bu yana gəzir). Bu saat mənim talağımı ver!

Mərcan bəy (kənara)--Kişi doğru deyirmiş. (Ona). Hə!... Özgə ərə getmək istəyirsən?...

Minnət xanım--O sənin borcun deyil, bu saat mənim talağımı ver!

Mərcan bəy--Baş üstə, hazır olum gedək talağa. (Gedir).

Gülpəri daxil olur.

Minnət xanım--Ay Gülpəri, bərəkallah, çox yaxşı iş gördün. İndi mənim işim qalıbdır. Mən bu saat gedəcəyəm atam evinə, ancaq

bir hovur buraya gəlib, sonra yenə gedəcəyəm. Sən sabah mənim çarşabımı geyərsən və qapının ağzında gözlərsən, mən ərimdən talağ kağızımı alıb sənə verəcəyəm. Onu da yanında saxlarsan, sonra hər nə lazımdır mən sənə deyərəm.

G ü l p ər i--Baş üstə, xanım.

M i n n ət x a n ı m--İndi get, ərim səni burada görməsin.

G ü l p ər i gedir.

M ər c a n b ə y (daxil olur)--Gedək talağa.

M i n n ət x a n ı m--Bu saat. (Gedir).

M ər c a n b ə y (fikirli)--Ay bivəfa arvad! Gör, sən allah, məni qoyub Kərbəlayı Qubada gedir. Məni, məni ki, iyirmi üç yaşında bir nazənin dərdimdən ölür. (Tələsik). Aha, saat neçədir, o vaxta bir saat qalıbdır, zərər yoxdur, qurtardım Minnətin üzündən, qurtardım! Bir saatdan sonra bir nazənin sənəm gələcəkdir. O mənə aşiq, mən ona aşiq. Əlbəttə, insan gərək arvada əvvəlcə aşiq ola, sonra ala, yoxsa görməz-bilməz alırıq, sonra da peşiman olub qovuruq. (Çağırır). Səfi! Səfi! (Səfi gəlir). Xanım hazırdır mı?

S ə f i--Bəli, hazırdır!

M ər c a n b ə y--Çox yaxşı. İndi sən bu otağı təmizcə süpür, bir saata qədər qurtar və sonra qapı döyülən kimi, gəl mənə xəbər ver. Mən də bu saat gəlirəm. (Gedir).

S ə f i--Baş üstə!

(M u s i q i)

Elə ki, ər axmaqdır,

Onun payı toxmaqdır.

Dəyirman öz işində,

Baş ağrıdan çax-çaxdır. (2 dəfə)

Ay Mərcan, vay Mərcan, gəl görüm nə gündəsən?!

(M u s i q i)

Millətpərəst olmaqlıq,

Xalqın evin yıxmaqlıq--

İkisi də bir işdir,

O da, bu da--axmaqlıq! (2 dəfə)

Ay Mərcan, vay Mərcan, gəl görüm nə gündəsən?!

M ə r c a n b ə y g ə l i b k e ç i r ö z o t a ğ ı n a . Q a p ı d ö y ü l ü r , S ə f i q a p ı n ı a ç ı r ,

M i n n ə t x a n ı m y a x ş ı l i b a s d a d a x i l o l u r .

S ə f i --B u y x a n ı m , h e ç s i z i t a n ı m a d ı m !

M i n n ə t x a n ı m --S u s ! ... (Ü z ü n ü a ç ı r) . S ə f i ! G e t M ə r c a n b ə y ə s ö y l ə k i , b i r n ə f ə r a r v a d g ə l i b o n u g ö r m ə k i s t ə y i r . A n c a q m ə n o l d u ğ u m u d e m ə h a ! A n l a y ı r s a n n ə d e y i r ə m ?

S ə f i --A r x a y ı n o l , x a n ı m , y a x ş ı a n l a y ı r a m . (G e d i r) .

M i n n ə t x a n ı m --B u l i b a s d a o m ə n i t a n ı m a z , g ə r ə k b i r q ə d ə r e h t i y a t l ı o l a m .

S ə s g ə l i r , M i n n ə t x a n ı m b ə r k - b ə r k g i z l ə n i r .

M ə r c a n b ə y (t i t r ə y ə - t i t r ə y ə d a x i l o l u r) --A ... a N a z ə n i n s ə n ə m ! M ə n ə k a ğ ı z y a z a n s ə n s ə n m i ?

M i n n ə t x a n ı m --B ə l i , m ə n ə m !

M ə r c a n b ə y (a ğ l a m s ı n ı r) --M ə n s ə n ə a ş ı q o l m u ş a m , d ə r d i n d ə n ö l ü r ə m , y a m ə n i ö l d ü r , y a d i r i l t !

M i n n ə t x a n ı m --X e y r , ə v v ə l m ə n s ə n ə a ş ı q o l m u ş a m . M ə n s ə n i ə v v ə l i b t i d a d ə g ö r d ü k d ə q ə l b i m i n i ç i n ə b i r z ə r r ə y i - e ş q d a x i l o l u b , b ə ə d ə o z ə r r ə m ü r u r - z a m a n i l ə t ö v s i e d i b , b i r a t ə ş i s u z n a k o l d u v ə f i k r i m i e t r a f - b i n n a r e t d i .

M ə r c a n b ə y (k ə n a r a) --P a h o ! G ö r ü n ü r , b u d a q ə z e t o x u y a n l a r d a n d ı r .

M i n n ə t x a n ı m --İ n d i g ə l m i ş ə m k i , g ö r ü m s ə n d ə m ə n i s e v i r s ə n m i ? Ç ü n k i s ə n m ə n i g ö r ü b s ə n .

M ə r c a n b ə y --E y n a z ə n i n s ə n ə m ! M ə n s ə n i g ö r m ə m i ş d ə n s ə n ə a ş ı q ə m , a n c a q u r u s d e m i ş k ə n : i n t e r e s n o z n a t : m ə n s ə n i n ə r ə d ə g ö r m ü ş ə m ?

M i n n ə t x a n ı m --B i r g ü n s ə n a t i l ə g ə l i r d i n , m ə n d ə b a l k o n d a o t u r m u ş d u m , g i l a s y e y i r d i m ; s ə n ö t ə n z a m a n m ə n s ə n i n b a ş ı n a b i r d a n ə g i l a s a t d ı m , s ə n b a ş ı n ı y u x a r ı q a l d ı r ı b m ə n i g ö r d ü n .

M ə r c a n b ə y (ş a d l ı ğ ı n d a n b i l m i r n ə q a y ı r s ı n) --V a y , d ə d ə m v a y ! S ə n o n a z ə n i n s ə n ? Y ə n i m ə n b u q ə d ə r x o ş b ə x t o l m u s a m ! Y o x , y o x ! ... M ə n b u q ə d ə r x o ş b ə x t l i y ə d a v a m g ə t i r ə b i l m ə r ə m ! Y o x , y o x ! ... M ə n d ə l i o l a r a m , ö z ü m ü i t i r m i ş ə m ! H a n ı m ə n i m b a ş ı m ? M ə n h a r a d a y a m ? B u r a h a r a d ı r ? (O r a - b u r a y ü y ü r ü b , d i v a r d a n b i r ş e y t u t u r) . E l ə b i l d i m

taxtabitidir. Bax, eşq vurub məni dəli edibdir! Ey nazənin sənəm! Bir ləhzə üzünü açıb mənə göstər.

M i n n ə t x a n ı m--Yox, bu səfər əlimə bax! Hələ üzümü görməzsən, ancaq o vaxt ki, mənim kəbinimi kəsdirərsən. Mən buraya gəldikdə bütün qonaqların içində üzümü açıb sənə göstərərəm ki, xalq sənə taleyinə həsəd aparsın!

M ə r c a n b ə y (kənara)--Vaxsey, anam qurban! (Ona) Ey nazənin sənəm! Bəs nə vaxt kəbinimizi kəsdirək?

M i n n ə t x a n ı m--Üç aydan sonra.

M ə r c a n b ə y--Vay, dədəm vay!... Üç aydan sonra! Yox, bu xoşbəxtlik məni dəli edəcəkdir!

M i n n ə t x a n ı m--Üç aydan sonra mənim kəbinimi kəsdir, mənim tərəfimdən hər kəsi istəsən vəkil elə, mənim adım Bədigülcəməldir. Üç aydan sonra qonaqların hazır olsun, mən öz adamlarım ilə gələcəyəm. Hələ ki, xudahafiz!... (Tez çıxıb gedir).

M ə r c a n b ə y--Yox, getmə, sən getsən mənim canım gedər. Uc aydan sonra ... uc ay, uc ay!... Ey fələk!... Mən sənə nə etdim ki, sən məni bu qədər xoşbəxt elədin? Yoxsa mənə satarsınsan? Yox, yox! Satasma!... Bəli, getdi, getdi.... (Oxuyur)

Getsən o qədər ağlaram, aləm olu dərya,
Axırda olursan qərq o dəryaya, yavaş get!

(Çağırır) Səfi! Səfi!

S ə f i (daxil olur)--Bəy, nə buyurursan?

M ə r c a n b ə y--Get, hamını buraya çağır. (Səfi gedir). Bəxtim qudurubdur, amma qorxuram içindən bir xəta çıxa.... Xeyr, nə xətası vardır?! Bir göyçək arvaddır rastıma çıxıbdir, alıram. (Nökərlər daxil olurlar). Ay uşaqlar, heç dünyada xoşbəxt adam görübsünüz?

H a m ı--Xeyr, ağa!

M ə r c a n b ə y--Di görün! O xoşbəxt adam mənəm!

H a m ı s ı--Allah səni həmişə xoşbəxt eyləsin!

M ə r c a n b ə y--Bu yavuşda mənim toyumdur. Taza arvad alıram, ona görə sizin hərənizə bir abbası pul bağışlayacağam.

H a m ı--İltifatın artıq olsun! (Onlardan biri gülməyini saxlaya bilməyib pıqqıldayır).

M ə r c a n b ə y--Ha? Nə oldu? Nə üçün gülürsən? Mənə satarsınsan?

N ö k ə r--Xeyr, ağa, səni xoşbəxt görüb şadlığımızdan gülürəm.

M ə r c a n b ə y--Qoçaq, sənə iki abbası verəcəyəm. (Hamı gülür). Siz nə ucun guldunuz?...

H a m ı--Ağası xoşbəxt olan adamlar əlbəttə gülürlər.

M ə r c a n b ə y--Qoçaqlar, sizin də hərənizə iki abbası verəcəyəm. İndi hərəniz hər nə bilirsinizsə oxuyun, mən də qulaq asım. (Nökərlər səs verib hərə bir şey oxuyur). Yox! Bu olmadı! Heyvan deyilsiz ki, uluyursunuz? Tək-tək oxuyun.

B i r n ö k ə r--Ağa, istəyirsən mən sənə bir türk havası oxuyum.

M ə r c a n b ə y--Oxu!

(M u s i q i)

N ö k ə r--Mən bir türkəm, dinim, cinsim uludur. (Oxuyub qurtarır).

Q e y r i n ö k ə r--Ağa, istəyirsən mən sənə bir fars havası oxuyum.

M ə r c a n b ə y--Oxu!

(M u s i q i)

N ö k ə r--Eşqin, eşqət pənceyi darəd ahəni. (Oxuyub qurtarır).

A y r ı n ö k ə r--Ağa, istəyirsən mən sənə bir erməni havası oxuyum.

M ə r c a n b ə y--Oxu!

(M u s i q i)

N ö k ə r (oxuyur)....

S ə f i--Ara, istəyirsən mən sənə bir urus havası oxuyum.

M ə r c a n b ə y--Oxu görək!

(M u s i q i)

S ə f i (oxuyur)--Poy, lastoçka, poy! (Oxuyub qurtarır).

B i r n ö k ə r d ə--Ağa, istəyirsən mən sənə bir gürcü havası oxuyum.

M ə r c a n b ə y--Oxu! oxu!

(M u s i q i)

N ö k ə r (oxuyur)—

Qurban olum səni doğan anaya,

Səni doğdu, mənə saldı bəlaya....

M ə r c a n b ə y--Bunlar hamısı çox gözəl, indi bizim öz Qafqaz havamızdan bir şey oxuyun!(M u s i q i)

X o r--

Eşitmişik xanımı yola salmısan, (2 dəfə)

Xanım getcək, kim, sən tənha qalmısan.

Ay Mərcan bəy, ay Mərcan bəy, ay Mərcan bəy!

(M u s i q i)

Biz sənin üçün çalib, gülüb, oxuruq, (2 dəfə)
Heç fikr etmə kim, sən tənha qalmısan.
Ay Mərcan bəy, ay Mərcan bəy, ay Mərcan bəy!

PƏRDƏ

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

Həmin o t a q d a. Bu dəfə otaq bəzənib. Çox qonaqlar vardır. Bir tərəfdə tarzən və xanəndə oturub, musiqi çalınır. Pərdə qalxdıqda M ə r c a n b ə y fəxir libas geyinmiş daxil olur. Onu görcək oxuyurlar.

(M u s i q i)

Q o n a q l a r--
Söylə bir görək, Mərcan,
Bu nə toy, bu nə xərədir? (2dəfə)
Bəs sənin əvvəldəncə
Arvadın yoxdurmu? (3 dəfə)
Ey.... Minnət xanımı sən neylədin bəs? (2 dəfə)
İndi tazadan arvad
Alırsan Mərcan?! (2dəfə)

(M u s i q i)

M ə r c a n b ə y--
Allahın bəndələri,
Minnəti boşadım mən. (2dəfə)
Kəbinin verdim onun,
Özgəyə ərə getdi. (3 dəfə)
Ey.... Kərbəlayı Qubad aldı Minnəti, (2 dəfə)
Mən də alıram indi bir özgə arvad. (2 dəfə)
B i r q o n a q--Nə var, pullu adamsan, sən gündə üç arvad alıb, üçün də boşaya bilərsən.

M ə r c a n b ə y--A kişi, bu siz öləsiniz, iş pulda deyildir, iş ürəkdədir.

Q o n a q l a r--Doğrudur, doğrudur.

M ə r c a n b ə y--İndi, əziz dostlarım, axır o gün olubdur ki, (ağlamsınır) mən öz ürəyimi istəyəni tapmışam, mən öz muradıma

çatmışam. Allah sizi də öz muradınıza çatdırsın. (Gözlərini silir). Mənim təza arvadım hələ üzün mənə göstərməyibdir və söz veribdir ki, qonaqların içində üzünü mənə göstərsin. Təvəqqə edirəm ki, gəlin gələnə qədər buradan bir yana tərpənməyin. Oturun burada, yeyin, için, kef çəkin; bu gün şadlıq günüdür, gərək şad olasınız.

Q o n a q l a r--Yaşasın Mərcan bəy!...

(M u s i q i. Oxuyurlar)

Şadlıqdan başqa ola bilməz işimiz, (2 dəfə)

Şükür allaha kim, daha yoxdur qəmimiz. (2 dəfə)

Arvad almaqda müzəffər olmuş Mərcan, (2 dəfə)

Olmamış düşmən ona heç qalib hərgiz, (2 dəfə)

Şadlıqdan başqa ola bilməz işimiz, (2 dəfə)

Şükür allaha kim, daha yoxdur qəmimiz. (2 dəfə)

M ə r c a n b ə y--Sağ olun, qardaşlar, sağ olun! Mən gedirəm özümü bir qədər düzəldim, siz öz işinizə məşğul olun.

Q o n a q l a r--Buyur! Buyur! (Mərcan gedir).

B i r q o n a q--Hanı xanəndə? Hanı sazəndə? A gədə, bizim üçün bir bayatı-kürd çal, xanəndə oxusun.

T a r z ə n bayatı-gürd çalır, xanəndə oxuyur, meyxana deyirlər, qumar oynayırlar.

(M u s i q i)

X o r--

Aqıl qardaşım, ayıl, bəsdir xəbidən, (2 dəfə)

Yatma, dur gör nədir səni hamıdan baz edən, (2 dəfə)

Aman, aman allah, aman, aman allah, allah amandır,

İbrət eylə qeyrət eylə, gör nə zamandır. (2 dəfə)

(M u s i q i)

Bəsirət gözün açıb, bax bir cahanə! (2 dəfə)

Əhli-elmə bax, gör necə dolub zəmanə! (2 dəfə)

Aman, aman allah, aman, aman allah, allah amandır, (2 dəfə)

İbrət eylə, qeyrət, eylə, gör nə zamandır. (2 dəfə)

Musiqi rəngi çalınır. R ə q q a s rəqs edir. Rəqs qurtardıqda qapıdan məşəllərin işığı görünür və zurna səsi eşidilir.

Q o n a q l a r--Gəlin gəldi. (Gedirlər qapıya).

M ə r c a n b ə y (tələsik daxil olur, yaxşı geyinmişdir)--Oy! (Üzünü yelləyir). Yox, deyəsən mən bu gecə tab gətirə bilməyəcəyəm. Vallah, arvadın vəhmi mənə basıbdır. Puf! Nə istidir!

Qapılar açılır, səs-küy ilə gəlini gətirirlər. M i n n ə t x a n ı m üzü rübəndli gəlib ortada durur. M ə r c a n b ə y onun o tərəf bu tərəfinə keçir.

M i n n ə t x a n ı m--Mən əhd eləmişdim ki, qonaqların içində üzümü sənə göstərim, indi əhdimə vəfa edirəm.

Q o n a q l a r xanımın ətrafına yığılırlar və diqqətlə tamaşa edirlər. Hamı M i n n ə t ə sakit baxır. Minnət xanım əvvəlcə çarşabını açır. Sonra başındakı yaylığını. Hər dəfə M ə r c a n b ə y tələsdiyini bildirir. Ayaqlarının birini götürüb o birini qoyur. Axırda Minnət xanım rübəndini açıb Mərcanın üzünə baxır.

M ə r c a n b ə y--Minnət!

M i n n ə t x a n ı m--Bəli!

M ə r c a n b ə y--Sənsən?

M i n n ə t x a n ı m--Bəli, mənəm, ... Mərcan!

M ə r c a n b ə y--Bəli!

M i n n ə t x a n ı m--Sənsən?

M ə r c a n b ə y--Bəli, mənəm! Vay, dədəm vay!... Bu mənim öz əvvəlki arvadımdır. Ay camaat, bu Minnətdir! Yox, yox, belə şey olmaz! Mənə sataşrlar. (Hamı mat, məbhut durur). Yox, mənə sataşmaq olmaz! Mənim kimi adamı aldatmaq olmaz! Kimdir, bu saat desin, bu oyunu mənim başıma gətirən, kimdir?

Camaatı yara-yara K ə r b ə l a y ı Q u b a d daxil olur.

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Mərcan bəy, dur üç min manatı bu saat ver, arvadı aparım evə. Bircə tez ol, başına dönüm, istəyirəm bu gun bir dükən yeri alım.

M ə r c a n b ə y (bərkdən)--Ay zalım balası zalım! Məni sən aldatdın. Mənim evimi yıxdın, hələ bir gəlib məndən pul da istəyirsən?! Ay camaat, məni tutmayın, bu kişini öldürəcəyəm. Buraxın, məni tutmayın, bu saat mən bu kişini qanına bulaşdırım, bu mənim namusuma toxunan işdir. Tutmayın məni, hanı mənim aferskim? Hanı, hanı?...

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Bu nə danışır, ədə, dəli olubsan nədir? Mənə kələk istəyir kəlsin.... Bu saat pulu ver, yoxsa kedib bu saat notariusu gətirərəm, evini yazdıraram. Zəhmət çəkib arvadını almışam!

M ə r c a n b ə y--Ay evin yıxılsın kişi, arvad buradadır, budur arvad, burda!

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Vay, dədəm vay!... Bəs mən aldığım arvad kimdir?

M ə r c a n b ə y--Mən nə bilirəm kimdir!

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Qoy gedim bir arvadı gətirim bura.

Gedir, c a m a t qarnını tutub gülüşür.

M ə r c a n b ə y--Niyə gülürsünüz? Mənə gülürsünüz? Mənə sataşırsınız? Namərdlər, siz hamınız bədzatsınız! (Gülüşmə). Juliksiniz, moşenniksiniz! Yox, yox, bu dərd məni öldürər. (Yıxılır stolun üstə.)

K ə r b ə l a y ı Q u b a d (daxil olur, yanında Gülpəri)--Bəs bu kimdir, sənin arvadın deyildirmi?

M ə r c a n b ə y--Bu Gülpəridir, ay evini allah yıxsın! Sən arvadı dəyişik salmışan.

K ə r b ə l a y ı Q u b a d--Vay, evim yıxıldı!... Allah sənin evini yıxsın, Mərcan bəy! Bu nə kələk idi mənim başıma açdın! Ay camaat, mən öz arvadımı kənddə qoyub, şəhərə qaçdım. Burada da bir arvad boğazıma keçdi. İki yüz manat da kəbin pulu yazdırmışam. Bəs mən dükan yeri alacaqdım.

M ə r c a n b ə y--Vay, sənin evin yıxılsın Kərbəlayı Qubad!... A kişi, bəs sən mənim arvadımı alırdın?

Bir a r v a d əlində ağac, pərdə dalında qışqırıq sala-sala daxil olub, ucadan
çığırır.

A r v a d--Hanı o başı batmış Kərbəlayı Qubad? A kişi, mənim üstümə arvad alırsan? A sənin saqqalın tökülsün! (Ağac ilə vurur Kərbəlayı Qubadı və bir-iki ağac da Mərcan bəyə dəyir. Arvad gedə-gedə deyir). Görək, Kərbəlayı Qubad, hərgah sənin saqqalında bir tük qoysam sağ, onda bu ləçək mənə haram olsun. (Qonaqlar tutub, qoymayırlar vursun və arvadı yola salırlar). Mən gedirəm, sonra görüşərik, allah qoysa.

A r v a d gedir. K ə r b ə l a y ı Q u b a d və M ə r c a n b ə y hərəsi bir tərəfdə oturub ağlayırlar.

M i n n ə t x a n ı m--Mərcan! Kefin necədir? Canın-başın sağdırmı? Məni satmaq istəyirdin, ay namərd! Məni! Di get, al payını. (Qubada). Sən saqqalından utanmadın, xalqın arvadını satın almaq istədin? Daha bir ayrı alış-veriş tapmırdın?! De al payını!...

(M u s i q i)

Q o n a q l a r--

Mübarək olsun toyun

Sənin, Mərcan, ay Mərcan! (2 dəfə)

A kişi, bəs utanmadın?
Belə bədnam oldun sən! (2 dəfə)
M ə r c a n b ə y--
Nə bilim mən çarşabın....
K ə r b ə l a y ı Q u b a d--
Nə bilim mən çarşabın....
M ə r c a n b ə y--
İçinə kim girmişdir.
K ə r b ə l a y ı Q u b a d--
İçinə kim girmişdir.
X o r--
Nə bilim mən çarşabın İçinə kim girmişdir.
Mərcan, Mərcan, Kəblə Qubad, hey!...

(M u s i q i)

X o r--
Mübarək olsun toyun
Sənin, Mərcan, ay Mərcan! (2 dəfə)
A kişi, bəs utanmadın?
Belə bədnam oldun sən! (2 dəfə)
M ə r c a n b ə y--

Nə bilim mən çadranın....
K ə r b ə l a y ı Q u b a d--
Nə bilim mən çarşabın....
M ə r c a n b ə y--
İçinə kim girmişdir.
K ə r b ə l a y ı Q u b a d--
İçinə kim girmişdir.
X o r--
Nə bilim mən çarşabın
İçinə kim girmişdir.
Mərcan, Mərcan,
Kəblə Qubad, hey....

PƏRDƏ

O OLMASIN, BU OLSUN

4 MƏCLİSLİ OPERETTA

Əfradi-əhli-məclis

İŞTİRAK EDİRLƏR

R ü s t ə m b ə y--45 yaşında, bərcəli düşmüş bir bəy.
G ü l n a z--15 yaşında, Rüstəm bəyin qızı ki, Sərvərə aşiqdir.
S ə r v ə r--25 yaşında bir studentdir ki, Gülnaz aşiqdir.
S ə n ə m--qulluqçu, dul arvad, 30 yaşında.
M ə ş ə d i İ b a d--50 yaşında, dövlətli bir tacirdir ki, Gülnaz almaq istəyir.
H ə s ə n q u l u b ə y--40 yaşında, millətpərəst,
R z a b ə y--40 yaşında, qəzetçi,
H ə s ə n b ə y--40 yaşında, intelligent. Rüstəm bəyin aşnalrı.
Ə s g ə r--30 yaşında, qoçu.
H a m b a l.
M ə ş ə d i Q ə z ə n f ə r--hamamçı.
U s t a M ə h ə r r ə m--dəllək.
K ə r b ə l a y ı N ə s i r--bazar əhli.
H a m a m x i d m ə t ç i l ə r i.
Q o ç u l a r.
B a z a r a d a m l a r ı v ə s.

BİRİNCİ MƏCLİS

R ü s t ə m b ə y i n evində vaqe olur. Yaxşı döşənmiş bir otaqdır. İçində stol, kürsü və kreslolar dəxi vardır. Pərdə qalxdıqda bütün iştirak edənlər çərgə ilə durub oxuyurlar.

M u s i q i

H a m ı.

Nə sözdür kim, deyir məxluq (2 dəfə)

Ki, Leyli oldu geyrə jap. (2 dəfə)

M u s i q i

Əbəs sözdür bu əfsanə, (2 dəfə)

Düşübdür xəlqin ağzına. (2 dəfə)

Gərək Məcnun, gərək Leyli

Veribdirlər canın canə. (2 dəfə)

M u s i q i

Həqiqi aşiqin yoxdur (2 dəfə)

Rəqibi, düşməni, xari. (2 dəfə)

M u s i q i

Əbəs sözdür bu əfsanə, (2 dəfə)

Düşübdür xəlqin ağzına. (2 dəfə)

Gərək Məcnun, gərək Leyli

Veribdirlər canın canə. (2 dəfə)

Pərdə enir. Hamı dağılır. S ə r v ə r ilə G ü l n a z qalırlar. Tarda segah çalınır, pərdə qalxır.

S ə r v ə r (oxuyur).

Şəfayi-vəsl qədrin hicr ilə bimar olandan sor,

Zülali-zövq şövqün təşneyi-didar olandan sor.

G ü l n a z.

Ləbin sirrin gəlib göftarə məndən özgədən sorma,

Bu pünhan nüktəni bir vaqifi-əsrar olandan sor.

S ə r v ə r.

Gözü yaşlıların halın nə bilsin mərdümi-qafil,

Kəvakib seyrini şəb ta səhər bidar olandan sor.

G ü l n a z.

Qəmindən şəm tək yandım, səbadən sorma əhvalım,

Bu əhvalı şəbi-hicran mənimlə yar olandan sor.

S ə r v ə r.

Məhəbbət ləzzətindən bixəbərdir zahidi-qafil,

Füzuli, eşq zövqün zövqi-eşqi var olandan sor.

G ü l n a z (danışır). Sərvər, bu gün səni çox kefsiz görürəm, nə olub məgər?

S ə r v ə r. Doğru deyirsən, mən dünəndən bəridir ki, fikirdəyəm.

G ü l n a z. Nə olub, söylə görək?

S ə r v ə r. O olubdur ki, atan səni bir özgəsinə ərə vermək istəyir....

G ü l n a z (qorxu ilə). Kim deyir onu?

S ə r v ə r. Mən deyirəm, doğru yerdən bilmişəm.

G ü l n a z. Bəs atam mənə heç zad deməyibdir.

S ə r v ə r. Ola bilsin ki, bu gün deyər və bir də sənə nə deyəcəkdir, sənin borcun onun sözünə qulaq asmaqdır.

G ü l n a z (acıqlı). Yox-yox, mən səndən başqa özgəsinə ərə getməyəcəyəm; qoy mənə öldürsün, mən səni sevmişəm, sənə də gedəcəyəm.

S ə r v ə r. Axı o ər məndən dövlətlidir.

G ü l n a z. Cəhənnəmə olsun.

S ə r v ə r. Məndən gözəldir.

G ü l n a z. Çox mənə lazımdır!

S ə r v ə r. Məndən cavandır.

G ü l n a z. İstər lap uşaq olsun, lazım deyildir.

S ə r v ə r (gülür). Yalan deyirəm, gözəlim Gülnaz! O kişi, doğrudur, məndən min kərə dövlətlidir, amma özü qocadır, azından bir əlli yaşı vardır. Görsən qorxarsan.

G ü l n a z. Bax, mən daha səbr edə bilmirəm: günü bu gün atama deyəcəyəm ki, mən səni sevrirəm və səndən başqasına ərə getməyəcəyəm.

S ə r v ə r. Yox, Gülnaz, heç elə eləmə! Sən mən deyənə qulaq as, yoxsa iş düz gətirməz. Mən bilirəm ki, sənin atan borclu düşübdür və pula da çox ehtiyacı vardır. O istəyir ki, bu qohumluqla o kişidən ki, adı Məşədi İbaddır, bir qədər pul yesin. Zərər yoxdur, qoy yesin. Sən atana heç bir söz demə və söz açsa deyinən ki, özün bilərsən. Sonra sənın işin yoxdur, mən bu işə təhər çəkmişəm.

G ü l n a z (bikef). Mən nə tövr razı olum ki, mənə götürüb özgəsinə ərə versin.

S ə r v ə r. Sən o barədə arxayın ol, məndən başqa sənə özgəsi ala bilməz, amma sən mən deyənə qulaq as!

Bu halda S ə n ə m daxil olur.

S ə n ə m. Bircə o gün ola idi ki, sizin toyunuzda süzə-süzə oynaya idim.

S ə r v ə r. İnşaallah, bu yaxında oynarsan.

S ə n ə m (sevinir). Necə? Yaxında toy oynayırısanmı?

S ə r v ə r. Yox, mən oynamıram, Rüstəm bəy Gülnazı özgəsinə əvə verir.

S ə n ə m (bikef). Buy.... Başına xeyir! Bu nə sözdür? O ər kimdir?

S ə r v ə r. Bir qoca kişidir.

S ə n ə m. Buy!... Ağrım onun ürəyinə! Heç bunun kimi gözəl qız qoca kişiyə gedərmimi?

S ə r v ə r. Zərər yoxdur, mən işi özgə cürə düzəldəyəm. Gülnaz, sən bikef olma. Arxayın ol, kimin ixtiyarı var ki, yarı yarından ayıra bilsin.

M u s i q i

Ü ç ü b i r y e r d ə.

Əcəb sözdür bu əfsanə, (2 dəfə)

Düşübdür xəlfın ağzına. (2 dəfə)

Gərək Məcnun, gərək Leyli

Veribdirlər canın canə. (2 dəfə)

Q a p ı d ö y ü l ü r.

S ə n ə m. Ax, deyəsən ağa gəlir. (Yüyürüb qapıdan baxır). Ay aman, ağa gəlir; dur qaç!

S ə r v ə r (tələsik). Gülnaz, hələ ki, xudahafiz. Sən mən deyəndən çıxma, atana başqa, söz demə.

G ü l n a z. Xudahafiz.

S ə r v ə r gedir.

M u s i q i

R ü s t ə m b ə y (daxil olur).

Qızım, sənə yaylıq alım!

G ü l n a z.

Al, dədə, qurbanın olum!

R ü s t ə m b ə y.

Qızım, sənə başmaq alım!

G ü l n a z.

Al, dədə, qurbanın olum!

R ü s t ə m b ə y.

Qızım, sənə corab alım!

G ü l n a z.

Al, dədə, qurbanın olum!

R ü s t ə m b ə y.

Qızım, sənə tuman alım!

G ü l n a z.

Al, dədə, qurbanın olum!

R ü s t ə m b ə y.

Qızım, səni.... Qızım, səni....

Qızım, səni ərə verim!

G ü l n a z.

Yox, dədə, qurbanın olum!

Yox, dədə qurbanın olum!

M u s i q i

R ü s t ə m b ə y (danışiq). Qızım, yox deyirsən? Sənin üçün bir ər tapmışam ki, bir ər tapmışam ki, dövlət nə dövlət, pul, saman kimidir! Özüdəcə abırlı bir kişidir. Hərçənd bir az yaşı çoxdur, amma bir yaxşı adamdır ki, beləsini çıraq ilə axtarsan tapa bilməzsən!

S ə n ə m. Ah! Qoca olandan sonra heç nə! Ağrım onun özünə də, dövlətinə də!

R ü s t ə m b ə y. Ay qız, sən qıfilla, sən danışma, sən bu cür işləri anlamazsan, çünki sən bir heyvan layələmsən!

S ə n ə m. Nə qədər heyvan olsam da, mən cavan qızımı qoca kişiylə ərə vermərəm! Heyf deyilmi? Vallah, bu saat onun dərdindən ölən cavanlar çoxdur ki, hər biri bir Yusif!

R ü s t ə m b ə y. Nə vaxt mən səni qoca kişiylə ərə versəm, getmə! Qız mənimdir, mən bilirəm: istərəm qocaya verərəm, istərəm cavana! (Qıza) Razısanmı, qızım?

G ü l n a z. Nə deyirəm, mənim borcum ata sözüünə baxmaqdır, özün bilərsən!

R ü s t ə m b ə y. Ağillı qızım, gözəl qızım! Mən əvvəldən bilirdim ki, sən mənim sözümdən çıxmayacaqsan. Odur ki, kişiylə söz vermişəm,

indi o kişi bu gün buraya gələcəkdir və səni də görmək istəyəcəkdir. Mən sənə izn verirəm ki, sən gedib onun ilə görüşəsən. Get görüş və özün də danış, qorxma!

S ə n ə m. Yəni batmış bu qədər çirkindir ki, adam qorxa da bilər?

R ü s t ə m b ə y. Ay qız, gəl sən danışma!

S ə n ə m. Axı deyirsən ki, qorxma, mən də soruşuram ki....

R ü s t ə m b ə y. Ay qız, yum ağzını!

S ə n ə m. Ağzımı yummamış, nə deyirəm ki?!

R ü s t ə m b ə y. Ay heyvan, danışma deyirəm!

S ə n ə m. İndi mən nə deyirəm ki, acığın tutur.

R ü s t ə m b ə y. A mürtəd balası, danışma, qulluqçusan, otur qulluqçu yerində!

S ə n ə m. İndi mən nə deyirəm ki, pis söz demirəm ki?!

R ü s t ə m b ə y. Ay qız, kəs səsin!

S ə n ə m. Səsimi kəsməmiş mən nə deyirəm ki....

R ü s t ə m b ə y (lap bərkdən). Ay qız, de qoy işimizi görək!

S ə n ə m. Mən nə qayırıram ki....

R ü s t ə m b ə y (daha bərk). A qız!...

Bu əsnada q a p ı bərk döyülür.

R ü s t ə m b ə y. Durun gəlin bəri, yaqin kişi gəldi.

H a m ı s ı durub gedir.

M u s i q i

M ə ş ə d i İ b a d (daxil olur).

Mən nə qədər, nə qədər qoca olsam da,

Dəyərəm min cavana.

Çörəyi yemərəm mən yavana.

Yaxşı demərəm mən yamana,

Qurban edərəm mən canana

Malımı, pulumu, canımı mən.

Gəl, xanım, gəl yanıma,

Gəl, canım, gəl yanıma,

Gəl, yarım, gəl yanıma.

Gəl, mən ölüm, mən ölüm, mən ölüm gəl!... (2 dəfə)

A quzum, gəl yanıma,

Canımı verərəm mən yarıma.

Qurban edərəm mən canana
Malımı, pulumu, canımı mən.

M u s i q i

Yenə təkrar "Gəl, xanım, gəl yanıma".

M u s i q i

R ü s t ə m b ə y (daxil olur).

Məşdi İbad, sən bizə xoş gəlib, bizi şad elədin!
Bir də görüm nə oldu ki, nə oldu bizi yad elədin?

M ə ş ə d i İ b a d.

A kişi, sən öl, mən səni hamıdan artıq yad elərəm,
Sən qızı mənə vergilən, gör necə səni şad elərəm.

Musiqi çalınır, i k i s i də oynayır.

R ü s t ə m b ə y.

Söylə görüm bir mənə,
Cib doludurmu pul ilən?
Gəl sənə mən qız verim,
Nə işin vardır dul ilən.

M ə ş ə d i İ b a d

A kişi, sən öl, mən sənə
Nə qədər desən pul verərəm,
Sən qızı mənə vergilən,
Gör necə səni şad elərəm.

Musiqi çalınır, ikisi də oynayır.

M ə ş ə d i İ b a d. Pul verimmi?
R ü s t ə m b ə y. Vergilən!
M ə ş ə d i İ b a d. Qız verərsənmi?
R ü s t ə m b ə y. Verərəm!
M ə ş ə d i İ b a d. Tez verimmi?
R ü s t ə m b ə y. Vergilən!

M ə ş ə d i İ b a d.

Tez verərsənmi?

R ü s t ə m b ə y.

Verərəm!

M ə ş ə d i İ b a d.

Degilən sən öl!

R ü s t ə m b ə y.

Bu sən öl!

M ə ş ə d i İ b a d.

Bəs elə isə?

R ü s t ə m b ə y.

Ver əlini!

M ə ş ə d i İ b a d.

Bəs elə isə?

R ü s t ə m b ə y. Ver əlini!

M ə ş ə d i İ b a d. Degilən sən öl!

R ü s t ə m b ə y. Bu sən öl!

M ə ş ə d i İ b a d.

Bəs elə isə?

R ü s t ə m b ə y.

Ver əlini!

Musiqi çalınır, ikisi də oynayır.

M ə ş ə d i İ b a d (danışıq). İndi axır sözünü de görüm, qızı mənə verirsənmi? Yoxsa vermirsen, gedib ayrı qız alaram, deyərəm ki, o olmasın, bu olsun!

R ü s t ə m b ə y. Mən öz sözümün üstündə duran adamam. Ancaq sən də gərək qabaqca bir balaca tədarük görəsən. (Əli ilə pula işarə edir).

M ə ş ə d i İ b a d.

Min manat sənə bəsdirmi?

R ü s t ə m b ə y.

Min də üstə artır.

M ə ş ə d i İ b a d. A kişi, axı bunun bir anbar da toy xərci var.

R ü s t ə m b ə y. Doğrudur, ancaq nə eləmək? Hərgah bir qədər cavan olsa idin, bu iş sənin üçün ucuz tamam olardı, amma heyf ki, qocasan, taxsır özündədir.

M ə ş ə d i İ b a d. A kişi, vallah, mən nə qədər qoca olsam da, min buğu burma cavana dəyəram. Sən nə fikir edirsən?! Ala, min beş yüz manat, qalanını da sonra verərəm (pul çıxarıb verir).

R ü s t ə m b ə y. Olar (pulu alır). Zərər yoxdur.

M ə ş ə d i İ b a d. İndi mən istəyirəm ki, bir qızı görüm, danışdırım, nə deyirsən?

R ü s t ə m b ə y. Heç sözümlə yoxdur, əyləş, bu saat qızı göndərərəm (gədir).

M ə ş ə d i İ b a d. Zarafat deyildir, bir əmək pul verirəm, bir baxım görüm, mal nə cür maldır, verdiyim pula dəyərimi? Mənim istədiyim odur ki, özümə layiq adam olsun. Yoxsa məndən ötrü təfəvüt yoxdur, o olmasın, bu olsun!... (Sükut). A kişi, bircə mən bilmədim ki, camaat mənim harama qoca deyir! Vallah, görünür ki, xalqın gözü pis görür. Budur ayna, bu da mən. (Aynaya baxır). Allaha şükür, dişlərim hamısı cabəca, saqqalım da qapqara şəvə kimi. (Diqqət ilə baxır). Deyəsən burda bir dənə ağ tük vardır. Gərək dartam çıxsın. (Dartır). A zəhrimar!... Görünür ki, heyvan balası dəllək hənan? pis yax?bd?r. (C?xard?r). Puf!... Rədd ol, sarlatan!... Qoca odur ki, dişləri olmaya, gözü görməyə, qulaqları eşitməyə, özü də yerindən tərpənə bilməyə, mən ki, əlhəmdülillah, quş kimiyəm. Maşallah deyim ki, göz dəyməsin. Özüm də əlli yaşım ya ola, ya olmaya. (Güzgüyə baxıb ora-burasını düzəldir). İndi mən papağımı nə cür qoyum ki, qızın xoşuna gəlsin: Hərgah belə qoysam (gəc qoyur), onda qız qorxar, elə bilər ki, Bakı qoçusuyam. Əyər belə qoysam (gözünün üstə qoyur), onda da qız ürkər, elə bilər ki, Qarabağın pambıq bəylərindənəm. Hərgah bu cürə qoysam (lap dalı qoyur), onda qızın məndən zəhləsi gedər. Elə bilər ki, Gəncə qumarbazıyam, əgər belənçik qoysam (təpəsinə qoyur), onda da Şamaxı lotusuna oxşaram. Bəs nə tövr qoyum? Hamısından yaxşısı budur ki, başıaçıq oturram, onda qızın xoşuna gələr, elə bilər ki, abrazavannıyam. Doğrudan da, mən bir qədər abrazavannıyam, çünki uruslar mən ilə çox alış-veriş eləyiblər və mən onlardan urus dilini də yaxşı öyrənmişəm. Məsələn: işto katu, bajaluska, funt vosim qəpik, menşi nelza, nelza (Səs gəlir). Aha, deyəsən qız gəlir; indi gərək mən seryozniski olam. (Bir kreslo üstündə bardaş qurub oturur.)

G ü l n a z ilə S ə n ə m daxil olur.

G ü l n a z. Uy, mən bu kişidən qorxuram!

S ə n ə m. Nə kifir kişidir, ay allah!

M ə ş ə d i İ b a d (kənara). Deyəsən, məndən qorxurlar. Zərər yoxdur; arvad kişidən qorxsaya yaxşıdır. (Onlara). Bir deyin görüm, xanım hansınızdır, qulluqçu hansınız?

S ə n ə m. Mən qulluqçuyam, bu xanımdır. (Otururlar).

M ə ş ə d i İ b a d. Çox gözəl, çox əcəb! (Kənara). Heç qulluqçunun özü də yaman deyildir, amma xanıma söz yoxdur. Dəyər verdiyim pullara. (Sükut. Heç kəs dinməyir. Məşədi İbad birdən-birə gözlərini Gülnazın başına tərəf dikib, diqqət ilə baxır). Xanım, sən ki, saçın bu qədər qaradır, yəqin sən də mənim kimi həna qoyursan.

G ü l n a z. Xeyr, həna qoymuram!

M ə ş ə d i İ b a d. Hə!... Çünki mən saqqalıma həna qoyuram, elə bildim ki, sən də saçına həna qoyursan. (Kənara). Amma lap nahaq yerə hənadan söhbət saldım, heç yeri deyildi.

G ü l n a z. Mənim başım hələ ağarmayıbdır ki, hənaya ehtiyacı ola.

S ə n ə m. Allaha şükür, xanım qocalmayıb ha!

M ə ş ə d i İ b a d (tələsik). Xeyr, xanım, mənim də saqqalım ağarmayıbdır. Mən saqqalıma həna qoydum, qoymadım həmişə qapqara şəvə kimidir. Amma mən bir növ adət-kardə olmuşam və fars da deyir ki, "tərki-adət bə movcibi mərazəst". (İrəli gəlir.) Allah ölən-lərinizə rəhmət eyləsin, mənim rəhmətlik anam deyərdi ki, başımın hənasının vaxtı keçəndə başım ağrıyır. Çünki adət-kardə olmuşdur.

G ü l n a z. Yəqin sizin də saqqalınızın hənasının vaxtı keçəndə ağrıyır.

M ə ş ə d i İ b a d. Bəli, ağrıyır. Saqqalım bərk ağrıyır; bir də, mən sənə deyim, insanın başının, ya saqqalının ağılığı onun qocalığına dəlalət eyləməz. Bax, mən iki yaşında urus balası görmüşəm ki, başı ağappaq qar kimi; halbuki iki yaşında uşağa qoca demək olmaz. Və bir də siz mənim başıma diqqət edin, heç görün bir dənə ağ tük varmı? (Başını göstərir).

G ü l n a z. Heç qarası da yoxdur.

M ə ş ə d i İ b a d. Bəs bundan məlum olur ki, insan cürbəcür olar. Sizin ikinizin də canı üçün, indi dünya elə dönübdür ki, indiki ahıllar indiki cahıllardan min pay yaxşıdırlar. Məsələn, mən tarix-nadir kitabını yarisına qədər oxumuşam, ona görə hikmət elmindən yaxşı biliyim vardır. İnsanın zahiri nə qədər çirkin olsa, batili bir o qədər gözəl olar. Məsəl var ki, deyirlər: o olmasın, bu olsun. Əlbəttə, nə zərəri vardır, cavanlıq olmasın, pul olsun. Pul elə şeydir ki, qocanı cavan eylər və pulsuzluq da cavanı qoca eylər.

S ə n ə m. Görünür ki, sənin çox pulun vardır.

M ə ş ə d i İ b a d. Sənin dövlətindən kefin çox kökdür. (Əlini cibinə salıb, bir abbası çıxardır). Buyur, bu abbasını saxla, lazım olar saqqıza verib çeynərsən.

S ə n ə m. Xeyr, çox sağ ol, pul lazım olsa, ağam verər.

M ə ş ə d i İ b a d. Aha, o başqa məsələ. (Pulu qoyur cibinə). Heç pis arvad deyildir. (Ona). Bir mənə də görüm sənın ərin var?

S ə n ə m. Xeyr, yoxdur.

M ə ş ə d i İ b a d. Çox gözəl. (Kənara). Qabaqdan bilsəydim əvvəlcə bunu alardım, sonra xanımı! (Ona). Kefin necədir, yaxşı dolanırsanmı?

S ə n ə m. Nə üçün, şükür allaha, yaxşıyam.

M ə ş ə d i İ b a d. Çox gözəl. (Gülnaza). Xanım, heç sən danışmırsan?

G ü l n a z. Mən qulaq asıram.

M ə ş ə d i İ b a d. Çox gözəl. Qulaq asmaq da yaxşı şeydir. (Kənara). Qərribə yerdəyəm, vallah, bir gözəl o yanımda, bir gözəl bu yanımda. Şair çox gözəl deyibdir ki (oxuyur):

Hüsən bağında gəzəsən,
Gülü sümbül dərəsən.
Sən kimi bir gözəli
Bağın içində görəsən.

G ü l n a z. Baxasan gül yanağına, olasan məstü xumar.
B i r y e r d ə. Deyəsən heç bir işrət olmaz, sən öləsən!

M u s i q i

S ə n ə m.

Qoca kaftar, sənə on beş yaş olan qız nə gərək?
Qorxmayırsanmı ki, axırda gələ başa kələk.

G ü l n a z.

Sənə yüz yaşlı dul arvad yaraşar, ey dəyəmək!

B i r y e r d ə. Üzünü it də görərsə yalamaz, sən öləsən!

M u s i q i

M ə ş ə d i İ b a d.

Görürəm kim, mənə sən çox yetirirsən gözünü.
Qorxuram kim, ki axırda itirəsən özünü.

G ü l n a z.

İstəyirsənmi, sözün mən deyərəm lap düzünü,

B i r y e r d ə. Sən kimi bir qocaya qız yaramaz, sən öləsən!

G ü l n a z (Dururlar). Hələ ki, xudahafız, biz gedək.

M ə ş ə d i İ b a d. Ay çox sağ olun, allah pənahında olasınız! (Gedirlər). Bir dəli şeytan deyir ki, ikisini də birdən al!

R ü s t ə m b ə y (daxil olur). Necədir, qızı bəyəndin?

M ə ş ə d i İ b a d. Qızı da bəyəndim, hələ desən qulluqçunu da!

R ü s t ə m b ə y. Bir beş-altı yüzdən keç, onu da sənə peşkəş eləyim.

M ə ş ə d i İ b a d. Yox, o hələ sonranın işidir. Yaxşı, indi hələ ki, mən getdim!

R ü s t ə m b ə y. Yox, Məşədi, bir az dayan!

M ə ş ə d i İ b a d. Nə var ki?

R ü s t ə m b ə y (yalançı sədaqət ilə). Məşdi İbad, sənin üzünə demirəm, amma, sən bunu bil ki, mən sənin qohumluğunu özüm üçün böyük bir fəxr bilirəm. Ona görə bir balaca şadyanalıq edək. Bir neçə nəfər dost-aşna çağırmışam, indi bu saat gələrlər, oturub söhbət edərək.

M ə ş ə d i İ b a d. Rüstəm bəy! Çox adamlar mənimlə qohum olmaq istədilər, hətta qubernatın dilmancı Cəfər bəyin xalası oğlu Daşdəmir bəyki, mənə iki min manat pul verəcəkdir və səkkiz yüz otuz altı manat on dörd şahı məmilsə edir, keçən gün mənə deyirdi ki, bir qızım olubdur, qoy böyüsün, sənə verəcəyəm. Amma mən hər adamla qohum olmaq istəmirəm. Qərz.... Qonaqların kimdir?

R ü s t ə m b ə y. Birisi millətpərəst Həsənqulu bəydir ki, sən onu tanıyırsan.

M ə ş ə d i İ b a d. Yaxşı tanıyıram, mənə iki yüz manat da verəcəkdir.

R ü s t ə m b ə y. Birisi qəzetçi Rzadır ki, tanıyırsan, birisi qoçu Əsgərdir ki, onu da tanıyırsan. Biri də intelligent Həsəndir ki, onu tanımazsan. Çünki o bir qədər mərdimgirizdir, çox oxuyub deyən bir qədər başı xarab olubdur. (Qapı döyülür). Aha, gəldilər. Buyurun-buyurun!

Qapı açılır, H ə s ə n q u l u b ə y, R z a, Ə s g ə r, H ə s ə n və xor daxil olurlar. Sonra səhnənin ortasında üç-üç, durub, guya söhbət edir kimi oxuyurlar

M u s i q i

H ə s ə n q u l u b ə y.

Deyərlər ki, toy olacaq.

R z a b ə y.

Məşdi İbad qız alacaq.

Ə s g ə r.

Söylə görüm toy haçandır?

H ə s ə n b ə y.

Doğrudurmu toy olacaq?

H a m ı.

Bəs nə vədə, nə vədə toy olacaq. (2 dəfə)

R ü s t ə m b ə y.

Allah qoysa, tez toy olar.

R z a b ə y.

Söylə görüm toy haçandır?

M ə ş ə d i İ b a d.

İnşallah, tez toy olar.

H ə s ə n b ə y.

Doğrudurmu toy olacaq?

H a m ı.

Bəs nə vədə, bəs nə vədə toy olacaq. (2 dəfə)

H ə s ə n q u l u b ə y.

Yəqindir ki, bu toyda....

Ə s g ə r.

Bu toyda....

H ə s ə n b ə y.

Bu toy, bu toy, bu toyda....

H a m ı.

Cib dolacaq, dolacaq pullar ilən. (2 dəfə)

Bəs nə vədə, nə vədə toy olacaq. (2 dəfə)

M u s i q i

R ü s t ə m b ə y. Həzərat! Əhvalat özünüdə məlumdur. Mən gözümlün ağır-qarası olan bir qızımı, bax, bu kişiylə ərə verirəm.

R z a b ə y (kənara). Kişiyə yox, kişinin puluna.

R ü s t ə m b ə y. Və özüm də bu qohumluğu özüm üçün....

R z a b ə y. Pul dağarcığı hesab edirəm.

R ü s t ə m b ə y. Böyük bir şərəf hesab edirəm.

H a m ı. Əlbəttə, əlbəttə. Allah mübarək eləsin!

Bu əsnada nöqərlər daxil olub, stol qururlar və üzərinə butulka, stakan və "zakuska" düzürlər.

R ü s t ə m b ə y. Həzərat! Təvəqqə edirəm stola əyləşin; bir qədər boğazımızı yaş edək.

Hamı oturur, M ə ş ə d i İ b a d d a n başqa.

R z a b ə y. Bəs Məşdi İbad?

M ə ş ə d i İ b a d, Xeyr məni bağışlayın, mən pəhrizəm. Siz öz işinizlə məşğul olun, mən buradaca əyləşərəm. (Bir tərəfdə bir kreslodə əyləşir).

H ə s ə n q u l u b ə y. Həzərat! Təvəqqə edirəm stakanlarınızı doldurasınız və mənə də izn verəsiniz ki, bir neçə kəlmə söz deyim.

H a m ı. Buyur, buyur.

H ə s ə n q u l u b ə y. Həzərat! Özünüzmə məlumdur ki, dünya getdikcə xarablaşır, yəni mən onu demək istəyirəm ki, bu dünya getdikcə xarab olur; öylə ki, hamının qəlbi pozulub, min cür hiylə ilə dolur, yəni mən onu demək istəyirəm ki, bu dünyada təmiz və saf qəlbli adam tapmaq çətindir.

M ə ş ə d i İ b a d (kənara). Ələlxüsus mənim kimi axmağı ki, sənə iki yüz manat verib, iki ildir ki, ala bilmirəm.

H ə s ə n q u l u b ə y. Yəni mən onu demək istəyirəm ki, bu qədər çirkin ürəkli və qara qəlbli adamlar içində bir nəfər də saf dərun və qəlbi pak adam görmək necə böyük xoşbəxtlikdir. İndi mən onu demək istəyirəm ki, həmin o kənarda oturan Məşədi İbad həmin saf dil adamların ən böyüyüdür, ona görə qalxızaq bu bədəni onun sağlığına. Yaşasın Məşədi İbad!

H a m ı. Yaşasın, yaşasın, Məşədi İbad!

Ə s g ə r (Ayağa durur, çox bərk danışır). Günlərin bir günü, axşam saat doqquzda bazardan gəlirdim. Ada, bir də gördüm ki, birisi dalımca gəlir. Bir az getdim gördüm ki, yenə gəlir. Dedim, yaqın ki, mənimlə düşməndir, o saat piştovu belimdən çıxartdım (göstərir), çəkdim yuxarı ayağa, dedim: ədə, dayan! Bir də gördüm dalımca gələn götürüldü; ədə, dayan, ədə dayan!... Dayanmadı, part, bir güllə!... Bir də gordum: sarap!... Yıxıldı yerə. Dedim, baxım görüm kimdir? Bir də gordum kim?... Həmin bu Məşdi İbad! Dedim, yaqın kişini öldürmüşəm. Amma, allahdan olan kimi, güllə dəyməmişdi. (Gəlir yanına). Sağ ol Məşdi İbad! Sağlığına içirəm.

M ə ş ə d i İ b a d. Çox sağ ol! (Kənara). Heç görün dəxli var?!

R z a b ə y (durur). Əfəndilər, müsaidənizlə bir qac kəlmə söz ifadəsinə əşəddi ehtiyacım vardır. (Heç kəs dinməyir). Əfəndilərim, sükut eyliyirsiniz, əcəba, müsaidə verməyirsinizmi! (Yenə heç kəs dinmir). Əfəndilər, bir də cavab verməyəcək olsanız, bu

mübhəm sükutinizi kəndim üçün böyük bir həqarət ədd edəcəyəm. Bəkləyirəm, əfəndilərim! (Yenə heç kəs dinməyir). Rüstəm bəy, bəndənizi təhqir etmək fikriniz var idisə, nə üçün bunu xanənimdə icra edirsiniz, bunu başqa bir yerdə əda etmək qəbil dəyildimi?

R ü s t ə m b ə y. Çox sağ ol, çox razıyam!

R z a b ə y (acıqlı). Canım, siz anlamıyorsunuz ki, mən nə deyirəm; ya həqarətimi? Oylə isə, mən burada oturmam? (Tələsik papağını geyir).

R ü s t ə m b ə y. Rza bəy, hara buyurursan?

R z a b ə y. Canım, mən həqarət qəbul edən adam deyiləm, on dəqiqədir ki, sizdən söz deməyə izn istəyirəm, amma cavabında dinməyirsiniz; bu böyük həqarətdir, sabah bunu qəzetəmdə yazaram.

H ə s ə n q u l u b ə y. Deməli, sən bizdən izn istəyirmişsən? Əşi, vallah, mən elə bildim ki, sən nitq söyləyirsən, başa düşə bilmədim.

O b i r i l ə r i. Vallah, biz də başa düşmədik.

M ə ş ə d i İ b a d. Axı, o qədər qəliz danışırısan ki, bilmək olmur ki, nə deyirsən. Mənim özüm tarix-nadir kitabını yarisına qədər oxumuşam, amma sənin dilini anlamıram. Bu bisavadlar neyləsin? (Rüstəm bəy durub Rzanı oturdur).

R ü s t ə m b ə y. Sən allah, bizi məyus etmə, bağışla, anlamadıq. Bisavad adamıq.

H ə s ə n b ə y (ayağa durur). Gəspoda, mənə pəzvolt əyləyin, bir-iki kəlmə Rüstəm bəy haqqında söz söyləyim!

H a m ı. Buyur-buyur!

M ə ş ə d i İ b a d. Görək, bu nə deyir?

H ə s ə n b ə y. Gəspoda! Platon demişdir ki, çelovek civotnoye obşestvennoye, yəni insan bir sürü heyvandır.

M ə ş ə d i İ b a d. Heyvan özünsən!

H ə s ə n b ə y. Məşhur uqoniy Darvin də bütün hamıya dokazat əylədi ki, insan meymundan əmələ gəlir. Darvinin bu sözü ilə saqlasitsya olmaq üçün gedib Afrikadakı "buşmen"lərə və "kontintot"lara baxmaq lazım deyil. Ancaq dovolno çto, bizim bu məclisimizdə oturan Məşədi İbadə baxmaq lazımdır. (Hamı başını aşağı salır). Bu sözlər ilə mən Məşədi İbadı askarbit əyləmək istəmirəm, mən özüm də meymuna bənzəriyəm. Amma bir o qədər yox. No Məşədi İbad isə lap arangutan meymunudur ki, durubdur. Mən yenə povtarit əyləyirəm ki, mənim qəsdim Məşədi İbadı askarbit əyləmək deyildir. Ancaq

mən onu yetirmək istəyirəm ki, pozvolte, Məşədi İbadın nəyi və harası Rüstəm bəyə xoş gəlibdir ki, gözəl qızı olan madmazel Gülnəzi ona verir? Gözəlliyi? Xeyr! Məşədi İbad, ərz etlədim ki, çirkindir.

M ə ş ə d i İ b a d. Mürtəd oğlu mürtədı yıxıb ağzına-ağzına vurasan.

H ə s ə n b ə y. Cavanlığı? Xeyr, Məşədi İbad qocadır. Bəs nəyi? Neujeli Məşədi İbadın pulu, malı, dövləti? Xeyr, xeyr; Rüstəm bəy pulagır adam deyildir. Nakones, bəs nəyi? Bu saat ərz etləyim. Bax, biz burada şərab içirik, amma Məşədi İbad içmir. Deməli, Məşədi İbad nədir? Məşədi İbad istinni müsəlmanındır; i tak, Rüstəm bəy öz qızını, mənim mneniyama görə, Məşədi İbadın istinni müsəlmanın olmağına görə veribdir, ona görə yaşasın Rüstəm bəy!

H a m ı (yavasdan). Yasasın, yasasın!...

R z a b ə y. Maşallah bu kəlama!

H ə s ə n q u l u b ə y. Daha nitq demək lazım deyildir. Duraq ayağa!

H a m ı. Duraq! (Dururlar).

Ə s g ə r. Yavaş-yavaş getmək vaxtı dəyildirmi?

H a m ı. Bəli, vaxtdır.

H ə s ə n q u l u b ə y. Rüstəm bəy, xudahafiz (əl verir). Məşədi İbad, xudahafiz (əl verir).

Ə s g ə r. Rüstəm bəy, xudahafiz, Məşədi İbad, xudahafiz.

H ə s ə n b ə y. Rüstəm bəy, xudahafiz, Məşədi İbad, xudahafiz (əl verir).

M ə ş ə d i İ b a d (acıqlı). Cəhənnəm ol o yana, mürtəd! Mənə meymun deyib, sonra da əl verirsən?

R ü s t ə m b ə y. Nə oldu, nə oldu?

H ə s ə n b ə y. Pozvolte, pozvolte, ya yemu zadam merzavsu!

Hamı yığılır. "Nə oldu, nə oldu?" deyib, aralaşdırırlar, şuluqluq düşür.

M u s i q i

H ə s ə n b ə y.

Mən sənə tay-tuş deyiləm, vurram başın, (2 dəfə)

Darbadağın lap dağılar, rədd ol burdan. (2 dəfə)

H ə s ə n q u l u b ə y.

A gedə, Həsən, bəs deyilmi, eyb olsun ki,

İntiligent ola-ola savaşırsan. (2 dəfə)

M ə ş ə d i İ b a d.

Qoy məni bir ağzın əzim bu mürtədin, (2 dəfə).

Meymun özü ola-ola mənə deyir.

H a m ı.

A gedə, ayıbdır sizə bu rəftar, rəftar, (2 dəfə)
Xalqın evində dava etmək pis şeydir.
Xalqın evində dava etmək pis şeydir.
Adama yaraşmaz, adama yaraşmaz,
Adama yaraşmaz, maz, maz, maz, maz, maz....

P ə r d ə

İKİNCİ MƏCLİS

Rüstəm bəyin həyəti ilə küçədə vaqe olur. Rüstəm bəyin həyəti hasar ilə məhsurdur.
Pərdə qalxdıqda həyətdə S ə r v ə r ilə G ü l n a z görünür. Pərdədən qabaq musiqi çalınır.
Sonra tarda "şahnaz" çalınır. Pərdə qalxır.

S ə r v ə r.

Cahanda var görəsən dərdi-eşqə bir çara,
Bu eşq o eşqdir ki, Məcnunu qoydu avara.

G ü l n a z.

Bu eşq o eşqdir ki, Fərhada dağı çapdırdı,
Dübarə tişəni çaldırdı başa o biçərə.

M u s i q i

İ k i s i b i r y e r d ə.

Çün bahar oldu açıldı....
Gül açıldı hər yanda.

M u s i q i

Çün bahar oldu açıldı....
Gül açıldı hər yanda.
Bülbül etdi ahü zarü
Nalə çəkdi oxudu (2 dəfə)

M u s i q i

Çünki gördü xari bülbül,
Söylədi ki, ey birəhm!

M u s i q i

Çünki gördü xari bülbül
Söylədi ki, ey birəhm!
Səndə yoxdur eşq odu,
Gəl həzər et naləmdən. (2 dəfə)

M u s i q i

Aşiq oldur ki, veribdir canini ol canana.

M u s i q i

Aşiq oldur ki, veribdir canini ol canana.
Verməyibsə canini ol aşiq olmaz canana. (2 dəfə)

Bu əsnada M ə ş ə d i İ b a d, əlində bir yaylıq alma və armud küçədən gəlib, hasarın yanında dayanır.

M ə ş ə d i İ b a d. Mən istəyirdim ki, adaxlıbazlığa gecə gələm, halbuki, gündüz də bu hasardan aşmaq çətindir. Ya allah!... (İstəyir hasardan aşsın, amma bacarmayır). Yox görünür ki, mümkün olmayacaq. Qoy bir hambal çağırıram, ayağımın altında yatsın. (Çağırır). Ada, hambal!

H a m b a l (yüyürür). Nə deyirsən, Məşədi? Yükün nədir? (Kəndirini çıxardır).

M ə ş ə d i İ b a d (cibindən bir abbası çıxardır). Al abbasını, ayağımın altında yat.

H a m b a l. Məşədi, olmaya oğurluğa gedirsən?

M ə ş ə d i İ b a d. Kəs səsini, axmaq! Adaxlıbazlığa gedirəm!

H a m b a l. Məşədi, allah qüvvət versin, amma belimi şikəst edərsən. (Yıxılır. Məşədi İbad onun belinə çıxır və hasardan baxır).

M ə ş ə d i İ b a d. Ada, hambal, o yaylığı mənə ver!

H a m b a l. Məşədi, tərpənsəm yıxılırsan ki....

M ə ş ə d i İ b a d. Dayan görün! (Düşüb yaylığı götürür, bir də çıxanda yaylıq açılır, alma, armud yerə dağılır).

M ə ş ə d i İ b a d (hasardan baxır). Qız oradadır, yanında da bir oğlan var. Görəsən o kimdir?

G ü l n a z (onu görüb). Vay, dədəm vay!... O kimdir? Mən qaçıram! (Qaçır).

M ə ş ə d i İ b a d (Sərvərə). Oğlan, sən kimsən?

S ə r v ə r. Bəs sən kimsən?

M ə ş ə d i İ b a d. Mən Məşədi İbadam!

S ə r v ə r. Mən Sərvərəm!

M ə ş ə d i İ b a d. Bəs sən orda nə qayıırısan?

S ə r v ə r. Bəs sən orda nə qayıırısan?

M ə ş ə d i İ b a d. Mən adaxlıbazlığa gəlmişəm!

S ə r v ə r. Mən də adaxlıbazlığa gəlmişəm!

H a m b a l. A Məşədi, belim şikəst oldu!

M ə ş ə d i İ b a d. Ada, dayan görüm bu nə deyir! Qoçaq, sən kimin adaxlısısan?

S ə r v ə r. Qoçaq, bəs sən kimin adaxlısısan?

M ə ş ə d i İ b a d. Mən Rüstəm bəyin qızı Gülnaz xanımın!

S ə r v ə r. Mən də Rüstəm bəyin qızı Gülnaz xanımın!

M ə ş ə d i İ b a d (acıqlı). Kəs səsini, axmaq! Sənin nə ixtiyarın var ki, mənim adaxlının adını çəkirsən?

S ə r v ə r. Axmaq sənsən ki, hasara dırmaşmısan!

H a m b a l. A Məşədi, belim qırıldı, düş aşağı!

M ə ş ə d i İ b a d. Qurban olasan bu altımdakı hambala, yoxsa əhədini kəsərdim! (Düşür).

S ə r v ə r. Heç bu iş pis olmadı, görək axırı nə olacaq?

H a m b a l. Məşədi, belim sınıbdır, bir abbası da verəcəksən.

M ə ş ə d i İ b a d (hambala). Heç başa düşmürəm ki, bu nə işdir?

H a m b a l. Məşədi deyəsən qızın iki namizədi vardır?

M ə ş ə d i İ b a d. Əşi, mən qızın halalca adaxlısı ola-ola hasarın bu tayında qalım, bir dələduzun birisi də o tayda olsun? Ay bivəfa arvad! (Fikrə gedir).

M u s i q i

M ə ş ə d i İ b a d (rast oxuyur).

Mən nə danəstəm əz əvvəl ke, to bi mehro vəfai,
Əhdi nabəstən əz on beh ke, bə bəndi ya nə pai.

Burada mənim yadıma Leyli və Məcnun əhvalatı düşür.

Məcnun o tayda ahü zar edir,
Leyli bu tayda əğyar ilə eyş edir.

M u s i q i

İndi mən bu tayda hambal ilə qalmışam,
Yarım da o tayda əğyar ilə söhbət edir.

M u s i q i

Yox, mən o məcnunlardan deyiləm, bu saat gedib qoçuları buraya yığacağam!
(Gedir).G ü l n a z ilə S ə r v ə r çıxıb oxuyurlar.

S ə r v ə r (şikəstəyi-fars oxuyur).
Ey mələksima ki, səndən özgə heyrandır sana,
Həqq bilir, insan deməz, hər kim ki, insandır sana.
Verməyən canın sənə bulmaz həyati-cavidan,
Zindeyi-cavid ona derlər ki, qurbandır sana.

G ü l n a z və S ə r v ə r (təsnif oxuyurlar).

Gözəlīm sənsən mənīm,

M u s i q i
Mehribanım, həmdəməim.
M u s i q i
Dəxi yoxdur heç qəməim,
Çox şükür sənə, ey xuda!
Olmadıq biz əğyarə fəda. (2 dəfə)
M u s i q i
Sən mənimsən, mən sənin.
M u s i q i
Ola bilməz özgənin.
M u s i q i
Həmi bir can, bir tənin,
Çox şükür sənə, ey xuda!
Olmadıq biz əğyarə fəda (2dəfə).
M u s i q i
Dərdimə tapdım dava,
Qalmadı heç bir cəfa. (2 dəfə)
Axır ki, gördük səfa,
Çox şükür sənə, ey xuda!
Olmadıq biz əğyara fəda.
Əğyara fəda, əğyara fəda.... (2dəfə)

Bu əsnada Q o ç u Ə s g ə r və başqa adamlar gəlib, M ə ş ə d i İ b a d l a birlikdə hasarın dalında dayanıb baxırlar.

M ə ş ə d i İ b a d. Eşidirsiniz? Bayatı oxuyur.

Bunlar hasarın dəşiklərindən baxırlar.

G ü l n a z.

Aləmi pərvanəyi-şəmi-camalın qıldı eşq,
Cani-aləmsən, fəda hər ləhzə min candır sana.

Ə s g ə r. Oxa! Qız da oxuyur ki!
M ə ş ə d i İ b a d. İndi gördünmü iş nə haldadır?
Ə s g ə r. Məşədi İbad, bir bəri zəhmət çək (qabağa gətirib, nə isə deyir).
S ə r v ə r.

Çıxma, yarım, gecələr, əğyar tənindən sakın,
Sən məhi-övcü-mələhətsən, bu nöqsandır sana.

Ə s g ə r. İki min manat pul verərsən: bir min mənim, bir min də yoldaşlarımın.
M ə ş ə d i İ b a d. Mən yazıq bir o qədər pulu sənə haradan verim?
Ə s g ə r. Özün bil, istərsən çıxmaq gedək. Sən də camaat içində biabır ol. Heç kəs də
sən ilə alver etməz. Sənin kimi binamus adamı biz heç içimizə qoymarıq. Adə, gedək!
M ə ş ə d i İ b a d. Bir bura bax. Yaxşı, verərəm. Sabah gəl pulları apar, amma indi
bircə əvvəl bu oğlanı öldür, yoxsa onun səsinə eşitdikcə bağrım çatlayır.

M u s i q i

Q o ç u l a r.

Ey kimsən orda, aç qapını!
Aç qapını, gələk səni öldürək!

M u s i q i

Piştə doludur, hazır etmişik,
Aç qapını, gələk səni öldürək!
Ey, kimsən orda, aç qapını!
Aç qapını, gələk görək kimdir o,
Ey kimsən, ey, aç qapını!
Aç qapını, gələk səni öldürək!

G ü l n a z.

Ax, Sərvər, qorxuram, səni öldürər bunlar.
Gəl tez buradan qaçaq, tez-tez, gedək özgə şəhərə.

Ah, Sərvər, qorxuram,
Açma gəl qapını sən.
Yoxsa səni öldürər
Qoçunun gülləsi.
Gəl bəri, Sərvər, gəl!
Q o ç u l a r.
Aç qapını!
S ə r v ə r.
Söyləyin görüm bir siz,
Nə istəyirsiniz məndən?
Nə lazım sizə bu evdən,
Ta xəlqin qapısından.
Qorxmuram mən sizdən,
Hər nə bilsəniz edin!
Yaxşısı budur, siz gedin,
Öz iş-gücünüzə.
Q o ç u l a r.
Sənsən Məşədi İbadın
Gəlinin əlindən alan.
Sənsən xəlqin evin yıxan.
Səndə vardır çox günah,
Gəldik səni öldürək.
Ta kim, Məşədi xoş olsun.
Biz də ondan pul alağ,
Eyşü işrətə məşqul olaq
Ondan biz!

Ə s g ə r (qoçlara). Çıxardın piştoları, hazır olun! Mən bir, iki, üç dedikdə siz atın!
Hazır olun! Bir ... iki....

S ə r v ə r fit çalır, qaradovoy çağırır. Q o ç u l a r həməən saat qoyub qaçırlar. H a m
b a l ilə M ə ş ə d i İ b a d dəxi qaçırlar. S ə r v ə r gülür.

G ü l n a z. Ax, qorxudan ürəyim üstümdə durmur.
S ə r v ə r. Heç qorxma, bəri gəl, gedək otağa (Gedirlər).

Bu əsnada R ü s t ə m bəy küçədə vaqe olub, həyətə girmək istəyir.

R ü s t ə m b ə y. Hərçənd Məşədi İbadın bir-ikimin manat qulağını kəsdim, amma
Gülnaza yazığım gəlir. Binəva bədbəxt olacaqdır. Mənim qızım Məşədi İbadın tayı
deyildir, amma nə eyləmək, pulsuzluğun üzü qara olsun.

İstəyir ki, içəri girsin, bu əsnada S ə r v ə r dəxi həyətdən çıxır. Bunlar bir-birini görüb, bir qədər təəccüb ilə baxışırlar.

R ü s t ə m b ə y. Sən kimsən və mənim evimdə nə qayıırısan?
S ə r v ə r. Mən bir student babayam və sənin evində heç nə eyləmirəm.

G ü l n a z ilə S ə n ə m çıxırlar.

R ü s t ə m b ə y (acıqlı). Bu saat de görüm, nə cürət edib mənim evimə gəlibsən?
G ü l n a z. Öldürəcəkdir, hamımızı qıracaqdır.

S ə n ə m. Allah, sən saxla, yazıq!...

S ə r v ə r. Mən sənin evinə heç vaxt gəlməzdim, hərgah sənin qızına aşiq olmasaydım və sənin qızın da mənə aşiq olmasa idi.

R ü s t ə m b ə y (hirs ilə). Bu nə sözdür danışsan? Nə cürət edirsən? Bu saat başına bir patron çıxaram ki, beynin dağılar.

S ə r v ə r. Patronu mən özüm çıxacağam.

R ü s t ə m b ə y. Kimə?

S ə r v ə r. Özümə!

R ü s t ə m b ə y. Bu nə sözdür!

S ə r v ə r. Çünki mən Gülnazı öldürəndən sonra daha özüm yaşamayacağam.

R ü s t ə m b ə y (acıqlı). Sən mənim qızımı öldürə bilməzsən!

S ə r v ə r. Sənin xəbərin olmayacaqdır.

R ü s t ə m b ə y. Neçün?

S ə r v ə r. Çünki əvvəlcə səni öldürəcəyəm.

R ü s t ə m b ə y. Bu nə danışır, ədə, dəlidir nədir?

S ə r v ə r. Bax, sən bu qızı bədbəxt eyləmək istəyirsən. Amma mən, Sərvər, sən Rüstəm bəyə deyirəm ki, hərgah bunu mənə verməsən, onda bir güllə sənə, bir güllə qıza və bir güllə də özümə vuracağam! (Gedir).

R ü s t ə m b ə y. Bacı oğlu, bir bura bax! Axı, mən özgəsinə söz vermişəm, iş işdən keçibdir.

S ə r v ə r. Hərgah sən mən deyənə razı olsan, işi düzəldərəm.

R ü s t ə m b ə y. Nə tövr düzəldərsən?

S ə r v ə r. Əvvəl de görüm, acığın soyudumu?

R ü s t ə m b ə y. Soyudu.

S ə r v ə r əyilib onun qulağına nə isə deyir.

R ü s t ə m b ə y. Əşi, qoy görək! Eylə də iş olarmı?
S ə r v ə r. Sənin canın üçün, mən düz deyirəm, razısanmı?
R ü s t ə m b ə y. Yaxşı, razıyam, amma bəlkə baş tutmadı?
S ə r v ə r. Onda qızı hər kəsə istəyirsən ver!
R ü s t ə m b ə y. Çox gözəl!
S ə r v ə r. Amma sən Məşədi İbada heç bir söz demə və onu tələsdir ki, tez toyu eləsin.
R ü s t ə m b ə y. Çox gözəl, deyəsən ağıla batan şeydir, görək?
S ə r v ə r. Bax, əyər iş tutdu-tutdu və illah tutmadı....

M u s i q i

H a m ı.
Babalı Sərvərin boynuna. (2 dəfə)
S ə r v ə r.
Əyər işi düz eləməsəm....
R ü s t ə m b ə y.
Düz eləməsən....
S ə r v ə r.
Gər bacarmasam....

R ü s t ə m b ə y.
Gər bacarmasan....
H a m ı.
Babalı Sərvərin boynuna. (2 dəfə)

Musiqi çalınır, oynayırılar və sonra gedirlər. M ə ş ə d i İ b a d pərişan və pəcmürdə bir hal ilə küçədə vaxt olur, hambal da dalınca.

M u s i q i

M ə ş ə d i İ b a d (bayatı oxuyur).
Ayrı düşdüm yarımından,
Əl çəkmişəm canımdan,
O qədər başımı itirmişəm ki,
Adım çıxıb yadımdan.
H a m b a l.
Mən aşiq o kəndə də,
Belə o kəndə də, bu kəndə də.
Belə əcəb oğlan qoyub getmisən
A bu kişini əkən dədə!

Küçə a d a m l a r ı hamısı buraya yığılırlar.

M ə ş ə d i İ b a d.

İşlərim hamısı zülm getdi.

At axtardım çulum getdi.

Cavan qıza bel bağladım,

Beş min manat pulum getdi.

M u s i q i

A d a m l a r.

Övvəldən aşına idin, yad oldun nədən? (2 dəfə)

Səni qoydu qaçdı o nazik bədən!

Ay belə iş olmaz, bala,

Heç belə iş olmaz!

Aman, aman, aman, aman,

Ay belə iş olmaz, bala,

Heç belə iş olmaz!

M ə ş ə d i İ b a d.

Övvəldən bilsəydim verməzdim pulu, (2 dəfə)

Xəlqin eyləməzdim cibini dolu.

Ay maralım, Gülnaz, bala, ay maralım, Gülnaz!

Aman, aman, aman, aman!...

Ay maralım, Gülnaz, bala, ay maralım, Gülnaz!

A d a m l a r.

Dedin qocalıqda bir qız alasan, (2 dəfə)

Cavan qızı alıb evə salasan.

Ay belə is olmaz!...

H a m b a l. A Məşədi, belim sınıbdır, sən gəl bir abbası da verginən.

M ə ş ə d i İ b a d (lap azarlı kimi). A gedə, rədd ol başımdan! Mən nəyin dərdindəyəm, sən nəyin dərdindəsən. Təki mənim də dərdim sənə kimi bir abbası olaydı.

Millətpərəst H ə s ə n q u l u b ə y gəlir.

H ə s ə n q u l u b ə y. Məşədi İbad, salamünəleyküm. A kişi, bu nə işdir? Eşitdim ki, qızın iki adaxlısı vardır?

M ə ş ə d i İ b a d. A Həsənqulu bəy, sən allah, indi insaf eləyin. Sənin yanında Rüstəm bəy demədi ki, qızı sənə verirəm?

H ə s ə n q u l u b ə y. Dedi!

M ə ş ə d i İ b a d. Sonra məni evinə çağırmadı?

H ə s ə n q u l u b ə y. Çağırdı!

Məşədi İbad. Siz də qonaq gəlmədiniz?

Həsənqulu bəy. Gəldik!

Məşədi İbad. Qonaqlıqda məni mübarəkbad eləmədiniz?

Həsənqulu bəy. Elədik!

Məşədi İbad. Birisi də mənə orada meymun demədi?

Həsənqulu bəy. Dedi.

Məşədi İbad. Mən də onunla dalaşmadım?

Həsənqulu bəy. Dalaşdın!

Məşədi İbad. Siz də bizi aralaşdırmadınız?

Həsənqulu bəy. Aralaşdırdıq!

Məşədi İbad (bərkdən). Bəs bu nə kələkdir ki, Rüstəm bəy mənim başıma gətirir, özü də hələ mənim beş min manat pulumu yeyibdir.

Həsənqulu bəy. Sən heç qəm eyləmə. İş düzəltmək asandır. İstərsən mən düzəldərəm!

Məşədi İbad. A kişi, atana allah rəhmət eyləsin, düzəlt, düzəlt yoxsa əhvalım çox pərişandır.

Həsənqulu bəy. Çox gözəl! Onda tez ol, bir beş yüz manat ver, çünki bu işdə bir balaca pul lazımdır.

Məşədi İbad (təəccüb ilə). Nə? Beş yüz manat pul verim?!

Həsənqulu bəy. Əlbəttə, pulsuz olmaz ki!...

Məşədi İbad. Ə kişi, vallah, mən dağıldım, mən söküldüm, mən bu qədər pulu haradan alım verim!

Həsənqulu bəy. Özün bilərsən, amma mən belə güman edirəm ki, beş min manat verən adam, beş yüz də verə bilər, artıq pul deyildir.

Məşədi İbad (əlini qoynuna salıb pul çıxardır). Çünki oldun dəyirmançı, çağır gəlsin dən, Koroğlu! Bu bir yüz, bu iki yüz, bu üç yüz. Özün də mənə iki yüz boşlusan, elədi beş yüz.

Həsənqulu bəy. Hə!... İndi işi düzəldərəm, ancaq sən bir qəzetçi Rzanı da gör, çünki Rüstəm bəy qəzetədən çox qorxan adamdır. (Baxır). Aha, budur, özü də gəlir.

Rza vaqə olub Həsənqulu bəyə baş əyir və Məşədi İbadın yanına gedir.

Rza bəy. Salamünəleyküm, Məşədi! A kişi, bu nə əhvalatdır, deyirlər ki, qızın iki adaxlısı var imiş!

Məşədi İbad. Ay Rza bəy, səndən bir təvəqqüm var, sən gəl qələmi al əlinə və bu əhvalatı qəzetdə yaz, Rüstəm bəyi biabır eylə, çox təvəqqə edirəm!

R z a b ə y. Bağışlayın, Məşədi, mən onu eyləyə bilmərəm!

M ə ş ə d i İ b a d. Neyçün?

R z a b ə y. Çünki o cür şey mənim məsləkimə müğayirdir, bu iş sənin öz xüsusi işindir, camaata nə dəxli var qəzetdə yazam?!

M ə ş ə d i İ b a d. A kişi, vallah, elə bunun özü qəzet əhvalatıdır.

R z a b ə y Yox, Məşədi. Mən bacarmaram və heç vaxt müğyir-məslək iş görə bilmərəm!

M ə ş ə d i İ b a d (əlini cibinə salıb, bir yüzlük çıxardır və guya kağız əvəzinə göstərir.). A kişi; axır bu bir parça kağızı yazmaq çətin şeydirmi?

R z a b ə y (pulu görür). Hə!... Bu başqa məsələdir, indi başa düşdüm ki, sən nə deyirsən; yazaram, çox yaxşı yazaram!

M ə ş ə d i İ b a d. Bax, elə yaz ki, xalq oxuyub Rüstəm bəyə zad eyləsin..... Adı nədir?!... Siz ona nə deyirsiniz?

R z a b ə y. İzhari-nifrət!

M ə ş ə d i İ b a d. Hə, hə!... İzhari-nifrət, izhari-nifrət!

Bu halda intelligent H ə s ə n gəlir.

H ə s ə n b ə y. Sən keçən səfər məni askarbit eləmişsən, zato mən səni suda çəkmişəm.

M ə ş ə d i İ b a d. A kişi, sən allah, əl çək məndən. Mənə meymun dedin bəs deyil, sonra da suda çəkirsən?!

H ə s ə n b ə y. Xeyr, əl çəkmərəm, görək sudda cavab verəsən.

M ə ş ə d i İ b a d. Ay camaat, mən burda öz həşrimə qalmışam, bu da gəlibdir ki, səni suda çəkirəm!

H ə s ə n q u l u b ə y. (Məşədini bəri çəkir). Məşədi, ağzına bir şey ver, rədd olsun!

M ə ş ə d i İ b a d. Yəni buna da pul verim?

H ə s ə n q u l u b ə y. Bir əlli manat ver, əl çəkər.

M ə ş ə d i İ b a d (çıxardır). Ala, ala, rədd ol bas?mdan!...

H ə s ə n b ə y. Eto druqoye delo. Ərizəmi geri alaram.

M ə ş ə d i İ b a d. Diriqoy, ya qeyri diriqoy....

H a m b a l. A Məşədi, bu qədər xəlpə pul paylıyırsan, mənə də bir abbası ver, belimi sındırıbsan!

M ə ş ə d i İ b a d. Əşi, rəddə o ol yana, bir sən qalmışdın ki, mənə soyasan. (Yüyürür hambalın üstə, hambal qaçır, amma sonra yenə gəlir).

H ə s ə n q u l u b ə y. Həzərat! Gəlin bu məsələni müzakirəyə qoyaq. Axı belə iş olmaz ki, Rüstəm bəy eyləyir, bu kişi də axı yazıqdır. Pulu gedir, özü də biabır olur. Gəlin bu saat Rüstəm bəyi bura çağırmaq və onunla seryozni danışmaq!

H a m ı. Əlbəttə, əlbəttə.

Qapını döyürlər. R ü s t ə m b ə y gəlir.

M u s i q i

Böylə olmaz ki, sən aldadasan bizi,
Sən verirsən qızı
Özgə adama ərə getsin. (2 dəfə)
Bəs bu kişi yazıq necə etsin? (2 dəfə)

M ə ş ə d i İ b a d.

Alaha and olsun, budur deyirəm:
Qızı mənə, qızı mənə gərək verəsən.
Verməsən hərgah, eylərəm bədnam,
Çünki mən bir adamam, baxmaram bəyə.

H a m ı. Böylə olmaz ki, sən.... (i.a....).

R ü s t ə m b ə y. Sözüün doğrusu, mən qanmıram ki, siz nə deyirsiniz!

M ə ş ə d i İ b a d. Necə qanmırsan? Mənim pulumu yeyib, yalandan deyirsən ki, qızı sənə verəcəyəm, amma özgəsinə verirsən.

R ü s t ə m b ə y. Kim deyir onu?

M ə ş ə d i İ b a d. Öz gözümlə gördüm ki, sən qızının yanında bir cavan oğlan durubdur, soruşdum ki, ədə, sən kimsən, dedi: mən qızın adaxlısıyam!

R ü s t ə m b ə y. Ha, ha, ha!... O kişi zarafat edibdir. Bilirsənmi o kimdir? O qızın öz dayısıdır. Səninlə lotuluq eləyibdir. Sən də inanırsan və bir də (onlara) Həsənqulu bəy, Rza bəy, sizin üçün eyb olsun ki, bu cürə axmaq sözə inanıb, mənim qapıma gəlinirsiniz. Mən çox inciyirəm.

H ə s ə n q u l u b ə y. Rüstəm bəy, vallah, bağışla bizi, Məşədi İbad yoldan çıxartdı.

R z a b ə y. Sən alah incimə bizdən, burada, rus demişkən, nedarazumeniya əmələ gəlibdir.

M ə ş ə d i İ b a d (Rüstəm bəyə tərəf gedib, əlindən tutur). Bağışla, bəy, allah səndən razı olsun ki, bizi şəkki-şübhədən çıxartdın. Amma, vallah, əhvalım çox pərişan olmuşdu.

Ə kişi, mən deyirəm ki, axı Rüstəm bəy kişidir, belə şey eləməz. Qərər ki, allah şeytana lənət eyləsin! (Gülə-gülə). Rüstəm bəy mən istəyirəm ki, toyu bu günlərdə başlayam. Nə deyirsən?

R ü s t ə m b ə y. Çox da yaxşı olar, nə qədər tez olsa, bir o qədər yaxşıdır.

M ə ş ə d i İ b a d. Onda mən bu gün istixarə elətdirəmə, bu yaxın xoş günlərin birində toyumuzu başlarıq.

H a m ı. Allah mübarək eyləsin! Məşədi İbad toy hamamında bir yerdə çimək.

M ə ş ə d i İ b a d. İnşallah, bir yerdə çimərik. (Kənara). Bu şərtlə ki, hamam pulu sizdən.

H a m ı.

Məşədi İbad, çox mübarək olsun!

Toyun sənin çox mübarək əst! (2dəfə)

M ə ş ə d i İ b a d.

Çox çağ olun, çox da razıyam,

Zəhmət çəkib iş düzəltirsiniz.

H a m ı.

Məşədi İbad, çox mübarək olsun!

Toyun sənin çox mübarək olsun!

Çox mübarək olsun, çox mübarək olsun!

Olsun, olsun, olsun, olsun!...

P ə r d ə

ÜÇÜNCÜ MƏCLİS

Bir h a m a m ı n soyunub-geyinən yerində vəqə olur. Sol tərəfdə (zaldan baxarkən) qapı və pilləkənlər, sağ tərəfdə, küncdə hamamın çimilən yerinə girən qapı var. Ortada hovuz və fantan, üstündən qəndil asılıbdır. Hamamçı Məşədi Qəzənfər sarı kürkə burünüb, bayır qapının solunda öz yerində əyləşibdir. Qabağında manqal, üstündə güvəc, yanında mücrü. Özü də qəlyan çəkir. Ondan bir az sağ tərəfdə dəllək usta M ə h ə r r ə m K ə r b ə l a y ı N ə s i r i n başını qırır. Bir az o yanda zurnaçılar oturubdurlar. Bir kənarda bir neçə nəfər camadar əllərində qırmızı fitə, balaqları çırmala dayanıbdırlar.

M u s i q i

H a m ı (oxuyurlar).

Hamamın içində, içində də çölündə (2 dəfə)
Yay, yaz, qış bahar isti, sərin var,
Dövlətli, kasıb, gəl, gəl, yerin var,
Dövlətli, kasıb, tez gəl, yerin var, gəl!...

H a m a m d a n b i r s ə s .

Gəl, ey ha!... Bir yumurta!...

H a m ı .

Yaz, yaz, qış, bahar isti, sərin var,
Dövlətli, kasıb, gəl, gəl, yerin var.

M u s i q i

Dəllək qırxır, hamamçı qəlyan çəkir.

M ə ş ə d i Q ə z ə n f ə r. Həqiqət, hər bir şeyi fikirdən keçirib yenə baxıb görürəm ki, dünyada hamamdan başqa ləzzətli bir yer varsa, yenə hamamdır. Deməyin ki, özüm hamamçıyam ona görə belə danışiram, xeyr! Əşi, adam gərək insaf ilə danışsın: qışın soyuğunda harada qızığa bilərsən?

H a m ı . Hamamda!...

M ə ş ə d i Q ə z ə n f ə r. Yazın istisində harada sərinləyə bilərsən?

H a m ı . Hamamda!

M ə ş ə d i Q ə z ə n f ə r. Daha kim deyə bilər ki, hamam pis şeydir?

H a m ı . Əşi, heç kəs!

M ə ş ə d i Q ə z ə n f ə r. Bəs belə de!

U s t a M ə h ə r r ə m. Mən dəlləyəm. Özüm də ömrümün çox vaxtını hamamda keçirmişəm, heç bir belə heyfəsilənmirəm. Çünki baxıb görürəm ki, mənim üçün hamamdan başqa heç bir yerdə xoş keçmir. Xalq gedir, adı nədir, o klubda, mənim klubum hamamdır. Xalq gedir teatra, mənim teatrım hamamdır. Əşi, işləyib yorulandan sonra harada istirahət edə bilərsən?

H a m ı . Hamamda!

U s t a M ə h ə r r ə m. Harda bir parça ləzzət görərsən?

H a m ı . Hamamda!

U s t a M ə h ə r r ə m. Daha kim deyə bilər ki, hamam pis şeydir?

H a m ı . Əşi, heç kəs!

U s t a M ə h ə r r ə m. Bəs elə, de gəlsin!

(Musiqi)

H a m ı.

Hamamın içində, içində də çölündə (2 dəfə)
Yay, yaz, qış, bahar isti, sərin var,
Dövlətli, kasıb, tez gəl, yerin var.
Dövlətli, kasıb, tez gəl, yerin var, gəl!...

H a m a m d a n b i r s ə s. Gəl, ey ha!... Bir papiros, özü də müştük ucunda.
(Aparırlar).

H a m ı.

Yay, yaz, qış, bahar isti, sərin var,
Dövlətli, kasıb, gəl, gəl, yerin var.
Dövlətli, kasıb, tez gəl, yerin var, gəl!...

M u s i q i

K ə r b ə l a y ı N ə s i r (dəllək ülgüc itiləyərkən). Mən özüm bisavadam, amma kitabda yazılanlardan oxuyurdular, mən də eşitmişəm: müsəlman padşahları bir yerdə şəhər salanda ilk əvvəlcə hamam tikdirmişlər, ondan sonra karvansara, ondan sonra məscid. Əşi, insaf ilə danışmaq, tozun-torpağın içində işləyirsən, çirkə-pasağa batırsan, bəs sonra harda təmiz olursan?

H a m ı. Hamamda!

K ə r b ə l a y ı N ə s i r. Harda pak olursan?

H a m ı. Hamamda!

K ə r b ə l a y ı N ə s i r. Daha kim deyə bilər ki, hamam pis şeydir?

H a m ı. Əşi, heç kəs!

K ə r b ə l a y ı N ə s i r. Bəs belə!

M ə ş ə d i Q ə z ə n f ə r. Padşah dedin, yadıma düşdü: əşi, hamam indi hörmətdən düşübdir, qədim zamanlarda hamamın böyük hörməti varmış, bütün şairlər, süxəngülər, nağıl deyənlər, dərvişlər hamısı hamama yığılıb, gözəl-gözəl söhbətlərlə hamam əhlini feyziyab edərlərmiş. Əşi, harada şirin-şirin söhbət eşidirsən?

H a m ı. Hamamda!

M ə ş ə d i Q ə z ə n f ə r. Harda dünya qayğısını yadından çıxardarsan?

H a m ı. Hamamda!

M ə ş ə d i Q ə z ə n f ə r. Daha kim deyə bilər ki, hamam pis şeydir?

H a m ı. Əşi, heç kəs!

M ə ş ə d i Q ə z ə n f ə r. Bəs elə isə de gəlsin!

M u s i q i

H a m ı.

Hamamın içində, içində də çölündə (2 dəfə)

Yay, yaz, qış, bahar isti, sərin var,
Dövlətli, kasıb, gəl, gəl, yerin var,
Dövlətli, kasıb, gəl, gəl, yerin var!...

H a m a m d a n b i r s ə s. Gəl, ey he!... Ab xurdan, içində qəmiş. (Aparırlar).

M u s i q i

H a m ı. Yay, yaz, qış, bahar isti, sərin var,
Dövlətli, kasıb, gəl, gəl, yerin var,
Dövlətli, kasıb, tez gəl, yerin var! gəl.

U s t a M ə h ə r r ə m. Sizin canınız üçün, bir çox naxoşlular var ki, kurs qurtarmış həkimlər dərmanlarından acizdirlər. Amma naxoşu hamama gətirən kimi yaxşı olub sağalır. Ondan əlavə, hamam belə şeydir ki, insana zinət verir, abıra mindirir. Özünüz deyən, harda yaxşı qan aldırmaq olar?

H a m ı. Hamamda!

U s t a M ə h ə r r ə m. Harda yaxşı baş qırxdırmaq olar?

H a m ı. Hamamda!

U s t a M ə h ə r r ə m. Harda yaxşı həna yaxmaq olar?

H a m ı. Əşi, hamamda!

U s t a M ə h ə r r ə m. De, bəs belə!

M ə ş ə d i Q ə z ə n f ə r. Həna dedin, yadıma Sədi Əlyəəl-rəhmənin bir şəri düşdü ki, günlərin bir günündə rəhmətlik hamamda çimərkən öz məhbubindən həna alıb, ətrindən bihuş olub və o xüsusda bu şəri deyibdir:

Gili-xoşbuyi dər həmmam ruzi
Rəsəd əz dəsti-məhbubi be dəstəm.
Bədu qoftəm ke, mişki, ya ənbəri
Ki, əzbuyi-delavizi-to məstəm.
Bəqofta mən gili-naçiz budəm
Və leykən moddəti ba gün neşəstəm.
Kəməli-həmnəşin bər mən əsər kərd
Və kərna mən haman xakəm ki, həstəm!

İnandırırım sizi ki, əgər Sədi Əlyəəl-rəhmə hamama gəlməsə idi, heç vaxt bu şəri yazma bilməzdi. Əşi, belə olandan sonra kim deyə bilər ki, hamam pis şeydir?

H a m ı. Heç kəs!

M ə ş ə d i Q ə z ə n f ə r. Bəs belə isə də gəlsin!

M u s i q i

H a m ı.

Hamamın içində, içində də çölündə (2 dəfə)

Yay, yaz, qış, bahar isti, sərin var,
Dövlətli, kasıb, gəl, gəl, yerin var,
Dövlətli, kasıb, tez gəl, yerin var, gəl!...

H a m a m d a n b i r s ə s. Gəl, ey ha!... Qətfə! Gəl apar!

Camadarlar qətfə ilə gedirlər.

H a m ı.

Yay, yaz, qış, bahar isti, sərin var,
Dövlətli, kasıb, gəl, gəl, yerin var,
Dövlətli, kasıb, tez gəl, yerin var, gəl!...

İçəridən gəlirlər. Bəy hamamdan çıxır. Zurnaçılar çalmağa başlayırlar. Pərdə enir. Amma zurna səsi gəlir. İki dəqiqədən sonra pərdə qalxır. Zurna kəsir. Səhnədəkilər geyinmələrini tamam edirlər. M ə ş ə d i İ b a d yaxasını düymələyir, sonra əlinə aynanı alıb, saqqalına baxır. H ə s ə n q u l u b ə y surtukunu geyir, R z a b ə y varatnikini taxır. H ə s ə n b ə y başını darayır.

Ə s g ə r çəkmələrini geyir, h a m b a l patavasını dolayır. Sairələr də kimi başını qurudur, kimi düymələrini bağlayır.

M ə ş ə d i Q ə z ə n f ə r. Məşədi İbad, səhhəti-vücut! Allah mübarək eləsin! Oğullu-uşaqlı olasan!

M ə ş ə d i İ b a d. Sağ olasan, vücutun bibəla olsun!

H a m ı. Allah mübarək eləsin, allah mübarək eləsin!

M ə ş ə d i İ b a d (cavab verir. Bir az sonra ayna əlində). Amma deyəsən bu səfər dölək hənanı yaxşı yaxıbdır, daha ağ tük gözümə dəymir.

Ə s g ə r. Maşallah, lap cavan olubsan ki!

M ə ş ə d i İ b a d. Cavan olmayanda qoca deyiləm ki....

M ə ş ə d i Q ə z ə n f ə r (bəylərə). Bəydadaşlar, hamam xoşunuza gəldimi? Çünki sizlər bizim hamamlara gəlməzsiz, ona görə soruşuram.

H ə s ə n q u l u b ə y. Mən çoxdandır ki, töbə eləmişdim, ömrüm olanı müsəlman hamamına getməyim, amma Məşədi İbadın xatirəsi yanımda o qədər əzizdir ki, töbəmi sındırıb məhz onun xatirəsi üçün bu hamama gəldim. Gəldim də.... Heç, daha keçibdir.

M ə ş ə d i Q ə z ə n f ə r. Bəs belə!

R z a b ə y. Hərgah mən bir papaq alaydım və o papağa beş yüz otuz altı manat pul vermiş ola idim və bir nəfər də o papağı mənim başımdan götürüb müsəlman hamamının içinə tollaya idi, mən papaqdan əl çəkərdim, amma hamama girməzdim. Lakin Məşədi İbadla söz vermişdim deyə, daha sözümdən qaça bilmədim.

M ə ş ə d i Q ə z ə n f ə r (sınır). Bəydadaş, guya mənim hamamım murdardır? İçində urus çimir, erməni çimir, yəhudi çimir?!

R z a b ə y. Rəhmətliyin oğlu, girirəm xəznəyə, bilmirəm ki, bu içində çimdüyim sudur, neftdir, həlimdir, yoxsa bozbaşdır. Həzərat, vallah, sabah bunu mən qəzetimdə yazaram. Belə eləməyin!

H ə s ə n q u l u b ə y. Əşi, insafdır, o xəznəyə mən də girim, bu hambal da girsin? (hambalı göstərir).

H a m b a l. Bəy, məgər hambal hamamda çimməz, bəs hambalın canı can deyil?

H ə s ə n b ə y. Rza bəy prav. Doğrudan, mən də xəznəyə girib bilmədim ki, sudur, yoxsa ayrı bir jidkostdur. (Həsənqulu bəyə). No vı, vı rassujdayete kak burjuy! Necə yəni mən də girim, hambal da girsin, məyər hambal da sənin kimi adam deyil?

H a m b a l. Əlbəttə, adamam!

H ə s ə n b ə y. Onun da iki qulağı var, sənin də!

H a m b a l. Əlbəttə, iki qulağım var, bə nədi?

H ə s ə n b ə y. Onun da bir burnu var sənin də!

H a m b a l. Əlbəttə, bir burnum var, bə nədi?

H ə s ə n b ə y. Yedinstvennaya raznitsa bundadır ki....

H ə s ə n q u l u b ə y. (sözünü kəsir). Bilirsən nə var, Həsən bəy! Sən keçən səfər Məşədi İbadla savaşdın, yenə də o bir evin içində oldu ki, heç kəs bilmədi, amma bura hamamdır, özün bilirsən ki, obşestvenni yerdır, təvəqqə edirəm ki, burada savaşımayan.

H ə s ə n b ə y. Net, mən kak istinniy narodnik protestuyu!

Bunlar,R z a da iştirak edir,əllərilə işarələrlə danışıb bəhs edirlər.

M ə ş ə d i İ b a d (adamları nəzərdən keçirməklə sayır). Görəsən bunların hamısını hamam pulunu, inşaallah, mən verəcəyəm, hə?... Bu bahalıqda bir bu qədər hamam pulu heç bilirsən neçə elər? Görüm, hamamçını bir nokələkləyə bilərəmmi?

H ə s ə n q u l u b ə y. (münaqişəyə davam edərək). Da ostavte menya v pokoye!

H ə s ə n b ə y. Net! Ya doljen protestovat.
R z a b ə y. Əşi, ayıbdır hamamın içində....
H ə s ə n q u l u b ə y. Da protestuyte, skolko xotite!
H ə s ə n b ə y (bərkdən). Ya ne pozvolyu, çtobi....

Ə s g ə r, R z a tez durub bunların aralarına girirlər ki, aralaşırsınlar.

M ə ş ə d i Q ə z ə n f ə r. Bunların hamısı, görünür ki, mənim xəznəmin suyunun təsirindəndir.

M ə ş ə d i I b a d (onlara). Bura bax, a!... Cəncəl eləmək neyçün? Kişinin hamamında iki saatdır ki, müftə çimibsiniz, hələ bir durub cəncəl də salırsınız? Eyibdir ki.... (Sükut; hamamçıya müraciətən). Məşədi Qəzənfər, sənin yadına gəlməz; çünki çox kiçikdin, mən ilk toy eləyəndə ki, mərhum Kərbəlayı Murtuzanın qızı, rəhmətlik Sonanı almışdım, toy həmin bu hamamda oldu. O zaman sənin oturduğun yerdə rəhmətlik sənin atan Məşədi Səməndər əyləşmişdi. Çıxanda durdum pul verməyə, dedi: ayıbdır ki.... Nə qədər əylədim, pul almadı, yalvardım-yaxardım, almadı ki, almadı.... Qərək, rəhmətlik çox gözəl kişi idi....

Hamı bir-birinə baxıb himləşir.

M ə ş ə d i Q ə z ə n f ə r. Heç mənim özümü demirsən.... Keçən həftə bizim Məşədi Muxtarın toyu idi ki, mənimlə bərk aşnadır. Gəldilər hamama, gedəndə nə qədər əylədi, pul almadım, dedi inciyərəm səndən, dedim mən də inciyərəm səndən, almadım. Yanında lap bu Həsənqulu bəyə oxşayan bir nəfər bəy var idi. Çıxartdı cibindən iki dənə yüzlük üstümə atdı, istədim almayam, razı olmadı. Əlli manat dəlləyə verdi. Camadarların hərəsinə on manat naçay bağışladı; onun sabahı bir də görüm ki, bir dəst yaxşı libas, iki kisə əla həna, bir kəllə qənd və bir dənə şirniyyat xonçası gəlibdir. Bunu da toy sahibi Məşədi Muxtar göndərmişdi. Axşam da ki, toyda idik. Qərək, çox canfısanlıq oldu.

B ə y l ə r himləşib gözləşirlər.

H ə s ə n q u l u b ə y. (Həsən bəyə). Vı vezde umestno, neumestno lezite spirit.
R z a b ə y. Yenə başladılar ki....
H ə s ə n b ə y. Ya ne moqu, ja doljen protestovat, ja çelovek s ubejdeniyem.
H ə s ə n q u l u b ə y. Da vı, prosto obmaşik i vse!
H ə s ə n b ə y (bərkdən). Çto? Vı menya oskorblyayete?

H ə s ə n q u l u b ə y (o da bərkdən). Da oskorblyu!

Ara qarışır, R z a, Ə s g ə r, sair qoçular qalxıb, onları aralaşdırmaq istəyirlər.

H ə s ə n b ə y. V takom sluçaye ya uxuju i potrebuyu udovletvoreniye za oskorblenie. (Gedir).

R z a b ə y (onun dalınca). Həsən bəy, Həsən bəy, hara gedirsən, bir dayan. (O da onun dalınca gedir).

H ə s ə n q u l u b ə y. (kefsiz)Həzərat, bağışlayın, xudafız!... (Gedir).

Ə s g ə r (onun dalınca). Əşi, bir dayan görək, bu saat hamımız gedirik!

Gedir, adamları da onun dalınca çıxırlar.

Qalır hamam əhli ilə M ə ş ə d i İ b a d və h a m b a l.

M ə ş ə d i İ b a d (kənara). Lotular pul söhbətini eşidib qaçdılar. Yox, mənim kələyim baş tutmadı!

M ə ş ə d i Q ə z ə n f ə r. Məşədi, sən bu aşnaların nə hirsli adamlardır?

M ə ş ə d i İ b a d. Havanın təsirindəndir. (Ona). Qərdəş oğlu, haqq-hesabımız neçə elədi?

M ə ş ə d i Q ə z ə n f ə r. Daha onu soruşmazlar ki, toy hamamıdır, neçə verirsən ver, istərsən mən də atam kimi səndən heç zad almayım....

M ə ş ə d i İ b a d. Xeyr, çox sağ ol!(Kənara). O, mənə baha oturur. (Pul çıxardır verir). Bəsindirmi?

M ə ş ə d i Q ə z ə n f ə r. Bəsdir, allah bərəkət versin!

M ə ş ə d i İ b a d (camadarlara). Balam, ala, bu da sizin! Bunu da içəridəkilərə verərsiniz.

C a m a d a r l a r. Çox sağ ol, Məşədi! Allah bərəkət versin!

H a m b a l. Məşədi, abbasını vermədin, ha!...

M ə ş ə d i İ b a d. Adə, get gör bunlar necə oldu. Deyinən ki, qorxmayın; hamam pulu verildi, gəlsinlər bəyi hamamdan çıxarsınlar. (Zurnaçılara). Balam, siz də bir şey çalın, camaat yığılsın hamama, çıxmaq gedək.

Z u r n a ç ı l l a r çalırlar, bir qədər keçmiş çıxıb gedənlər h a m ı s ı geri qayıdırlar.

M ə ş ə d i İ b a d, (durur). Ya allah!...

H a m b a l kömək edib düşürür aşağı. Zurnaçılar da qabaqda çala-çala çıxıb gedirlər.

H a m a m ç ı , d ə l l ə k M ə h ə r r ə m, K ə r b ə l a y ı N ə s i r v ə
c a m a d a r l a r yerlərində qalır, yenə də əvvəlki sayaqda olurlar.

M ə ş ə d i Q ə z ə n f ə r. Bu urusbabılar heç ildə bir dəfə hamama getməzlər, qüsl-təharət nə olduğunu bilməzlər, gəlib burda mənim hamamımı pisləyirlər. Əşi, bir insaf ilə danışaq: harda yuyunub təmiz olarsan?

H a m ı. Hamamda!

U s t a M ə h ə r r ə m. Harda suya batıb çıxa bilərsən?

H a m ı. Hamamın xəznəsində.

K ə r b ə l a y ı N ə s i r. Daha kim deyə bilər ki, hamam pis şeydir?

H a m ı. Əşi, heç kəs!

M ə ş ə d i Q ə z ə n f ə r. Bəs elə isə de gəlsin!

M u s i q i

H a m ı.

Hamamın içində, içində də çölündə (2 dəfə)

Yay, yaz, qış, bahar isti, sərin var.

Dövlətli, kasıb, gəl, gəl, yerin var,

Dövlətli, kasıb, tez gəl, yerin var, gəl!...

M u s i q i

(U s t a M ə h ə r r ə m l ə M ə ş ə d i Q ə z ə n f ə r kürkünü salıb oynayırlar, camadarlar da çırtıq vururlar.)

P ə r d ə

DÖRDÜNCÜ MƏCLİS

M ə ş ə d i İ b a d ın evində vaqe olur. Toy məclisidir. Q o ç u Ə s g ə r "Padşah" olub, yuxarı başda əyləşibdir. Səhnədə olanlar: H ə s ə n q u l u b ə y, R z a b ə y, Ə s g ə r və qonaqlar. Pərdə qalxır. Oyunçu qız ləzginka oynayır. Bəəd çıxıb gedir.

Ə s g ə r. Mən tar çalana əmr edirəm ki, bir "Roza" havası çalsın, Həsənqulu bəy durub oynasın!

H ə s ə n q u l u b ə y. (ayağa durur). Padşah sağ olsun, vallah, mən oyun bilmirəm, məni bağışla!

Ə s g ə r. Çəkin onu ortaya, bir-iki qırmanc vurun! (Nökərlər Həsənqulu bəyi çəkiб oynadırlar. Bəədə haman qərar ilə Rza bəy oynayır). Çəkin buraya Məşədi İbadı! Bəy gərək toyunda oynasın ki, ucuzluq olsun.

O biri otaqdan M ə ş ə d i İ b a d ı gətirirlər. Məşədi İbad "Mirzəyi" havasını oynayır.

H ə s ə n q u l u b ə y. Balam, dəxi vaxtdır, gedək gəlini gətirməyə.

H a m ı . Bəli, vaxtdır. (Ayağa durub hamı gedir).

M ə ş ə d i İ b a d (daxil olur). Türkdə bir məsəl var: deyərlər ki, hər gözəlin bir eybi olar. Qonaqlar bu evdə olanda mən o biri otaqda səhərdən bəri fikirdə idim ki, ayə, mənim eybim nədir? İndi bilmişəm ki, mənim bir eybim varsa, o da eybsizliyimdir. Hərçənd bu çox nazik mətləbdir, amma həqiqətdə də belədir ki, var. Hərgah mənim bir danə eybim olsaydı, xalq deyərdi ki, zərər yoxdur, hər gözəlin bir eybi olar. Amma indi mənim heç bir eybim yoxdur, ona görə də heç kəs mənə gözəl demir. Bütün məsələ bundadır. Vəssəlam.... Hər halda qız nə qədər gözəl olsa da bir o qədər mənə baha oturdu: beş min manat Rüstəm bəy və toy xərci, beş yüz manat Həsənqulu bəyə rüşvət, yüz manat Rza bəyə rüşvət, əlli manat Həsən bəyə rüşvət, bir abbası hambala müzd, dörd yüz manat.... Əşi, hesab eləməsəm yaxşıdır! Daha ürəyim xarab olur. Amma pis geyinməmişəm, ha!... (Ətrafına baxır və dalını görmək üçün fırlanır və sonra bir yerdə əyləşir). Bəli, qız gəlsin görək nə olacaqdır. (Zümzümə eyləyir):

Şəb əsl şəhido şəmo şərabo şirini,
Gənmet əst ke, şəbi ruyi dustan bini!

Qız gəlsin, amma mən bir şeydən qorxuram ki, evdə oturmağa hövsələsi gəlməsin, çünki o cürə evdə böyümüş qız bir az kəmhövsələ olar. (Acıqla). Ağzı nədir! Vallahi, bax bu gündən bir yekə qıfıl alacağam. Səhər durub dükana gedəndə qapını qıfıllayıb, açarını aparacağam ta axşam qayıdana qədər, qoy qalsın evdə, evə öyrəşsin; pəncərələri də daldan taxta ilə vurduracağam. Çox da o yan-bu yan eyləsə, döyəcəyəm, çünki arvad ki, döyülmədi, xarab olar; arvad ərindən nə qədər kətək yesə bir o qədər ərin çox istəyər. Mən bunu qabaqlarda çox təcrübə etlənmişəm. Rəhmətlik Sonaya bir kərrə bir yumruq nə tori saldım,sa, iki saat nəfəsini ala bilmədi; o idi ki, məni görən kmi üzümə gülərdi. Rəhmətlik Pərzadə günlərin bir günü bir sillə çəkdim ki, bir dişı sındı, o idi ki, sonra bir kərrə olsun üzümə durmadı. Tək bircə mürtəd oğlunun qızı Gülxanıma bir ağac ilə elə çəkdim ki, o qaçan oldu ki, qaçdı! Bu da o yan-bu yan eyləsə budur, onun canıdır. (Yumruq göstərir. Bu əsnada daldan: "allah", "allah" səsi gəlir, zurna çalınır). Paho, gəlin gəldi, mən qaçım!

Qaçır o biri otağa. G ə l i n i gətirirlər. S ə n ə m dəxi gəlin ilə içəri girir.

B i r i s i . Aha, de gəlin bəri çıxın! Sənəm, sən də bu biri otağa gəl.

Hamı çıxır, tək gəlin qalır.

M u s i q i

M ə ş ə d i İ b a d (daxil olur).

Mən nə qədər, nə qədər qoca olsam da,
Dəyərəm min cavana.... (və i.a. oxuyur).

X a n ı m, ay xanım, zəhmət çək, başından çarşabı qoy yerə, sənə canım qurban!

Çarşabın içindən gəlin əvəzinə S ə r v ə r çıxıb, əlindəki siğarı tapança kimi uzadı M ə ş ə d i İ b a d a tərəf.

M ə ş ə d i İ b a d. Vay!... (deyib çökür).

S ə r v ə r. Səsin çıxdımı, başına bir güllə vuracağam! Tez ol, bir kağız-qələm götür!

M ə ş ə d i İ b a d (qorxu ilə). De qoy tap'm da!... (Stolun üstündən kağız-qələm götürür). Bəs indi nə qayıram?

S ə r v ə r. Otur, bu saat mən dəyəni yaz, tez ol, yoxsa vurdum gülləni!

M ə ş ə d i İ b a d. Yazım da, vallah, bu saat yazım!

S ə r v ə r Yaz! (Bərkdən deyir). Mən, Məşədi İbad Kərbəlayı Xocaverdi xan oğlu....

M ə ş ə d i İ b a d. Vaxsey!... Atamın adını da bilir!

S ə r v ə r. Danışma, yaz, yoxsa odlaram səni!

M ə ş ə d i İ b a d. Vallah, danışmıram, yazıram, sonra?

S ə r v ə r. Rüstəm bəyin qızı Gülnaz xanımı almaq istəmirəm.

M ə ş ə d i İ b a d. İstəyirəm....

S ə r v ə r (acıqlı). İstəmirəm!...

M ə ş ə d i İ b a d. Yaxşı, istəmirəm, istəmirəm!...

S ə r v ə r. Və təvəqqə edirəm ki, onun kəbini geri oxunsun.

M ə ş ə d i İ b a d. Bunu kim təvəqqə edir?

S ə r v ə r. Yaz mən dəyəni, yoxsa beynini toz eylərəm!

M ə ş ə d i İ b a d. Yazıram, yazıram, sonra?

S ə r v ə r. Və onun əvəzində qulluqçu Sənəmi alıram, yazdınmı?

M ə ş ə d i İ b a d. Yazdım....

S ə r v ə r. De qol qoy!

M ə ş ə d i İ b a d. Vaxsey!... Bəs mənim pullarım....

S ə r v ə r. Qol qoy, yoxsa partladaram səni. (Qol qoydurur). İndi tərpənmə!

M ə ş ə d i İ b a d. Tərpənmirəm.

S ə r v ə r. Danışma!

M ə ş ə d i İ b a d. Danışmıram.

S ə r v ə r dal-dalı gedib S ə n ə m i götürür.

S ə r v ə r. Bax bu sənin arvadındır. (Dal-dalı gedir). İndi tərpənmə!

M ə ş ə d i İ b a d. Tərpənmirəm.

S ə r v ə r. Danışma!

M ə ş ə d i İ b a d. Danışmıram.

S ə r v ə r birdən dönüb cəld qaçır.

M ə ş ə d i İ b a d (çığırır). Ədə tutun, ədə qoymayın. Ay, tez olun, qaçdı! Ədə, bu nə iş idi mənim başıma gəldi, ay tutun, ay qoymay?n!...

C a m a a t hamısı dolur içəri, səs-küy düşür.

H ə s ə n q u l u b ə y. Ədə, bir dayan görək nə olubdur. Məşdi İbad, nə olub, nəql eylə görək!

M ə ş ə d i İ b a d. Əşi, siz bu gəlini gətirəndə bir baxmadınız görək, bu kişidir, yoxsa arvaddır?

H a m ı. Bu nə əcəb sözdür?! Həlbəttə, gəlin arvad olar!

M ə ş ə d i İ b a d. Amma bu gəlin kişi çıxdı. Rüstəm bəy mənim evimi yıxdı, qızın əvəzinə mənə kişi göndərdi. o da qaçdı getdi.

H a m ı. Paho!... Bu nə işdir ki, o görübdür, belə də adam aldatmaq olarmı?B i r i s IBəs nə tövr olsun, neyləməli?

H ə s ə n q u l u b ə y.Məşədi, bir əlli manat ver, gedim bu saat qubernatoru buraya gətirim? Razısan?

M ə ş ə d i İ b a d (azarlı kimi). Yox....

R z a b ə y. Məşədi, iyirmi manat ver, bu saat qəzetdə Rüstəm bəyi biabır eyləyim, razısan.

M ə ş ə d i İ b a d. Yox....

Ə s g ə r. Məşədi, bir otuz manat ver, gedim Rüstəm bəyin beyninə bir patron çaxım, razısan?

M ə ş ə d i İ b a d. Yox....

H a m ı. Bəs nə eyləməli?

M ə ş ə d i İ b a d. Gedin qazıya deyin ki, bu arvadın kəbinini mənim üçün kəssin!

H a m ı. Ha!... Bu başqa məsələdir. Nə eləmək: o olmasın, bu olsun, heç pis deyildir.

M u s i q i

H a m ı.

Gedin, gedin, qazıya deyin,

Qoy kəbini kəssin. (2 dəfə)

(Sənəm) Məşədiyə arvad edək,
Razısan?
S ə n ə m. Hə! ... hə!...
H a m ı (Məşədi İbada). Razısan?
M ə ş ə d i İ b a d. Hə! ... hə!...
H a m ı Razısız?
M ə ş ə d i İ b a d və S ə n ə m Hə! ... hə!...
H a m ı. Bəs gedək biz?
M ə ş ə d i İ b a d.
Gedin, gedin, qızıya deyin,
Qoy kəbini kəssin. (2 dəfə)
(Sənəm) Səni mənə arvad edə, razısan?
S ə n ə m. Hə!... Hə!...
M ə ş ə d i İ b a d (xora). Razısız?
X o r Hə Hə!... Razıyq!... Hə, Hə!... Bəs gedək biz?

Bu əsnada səhnənin dal pərdəsi qalxır, S ə r v ə r ilə G ü l n a z hündürdə
dayanıb görünürlər. Tar çalınır.

S ə r v ə r (bayatı-qacar oxuyur).
Yətdim vusalına yarın, çəkdim əzabını,
Aşıqsə vəsl yolunda verər, əlbəttə, canını.
G ü l n a z.
Çün qalxdı pərdə, əyan oldu hər kəsə,
Məşuqə aşıqə vasil edər əlbəttə canını.
H a m ı (Məşədi İbada).
Sən qoca, qız cavan,
Səndə yoxdur eşq odu.
Sərvərindir eşqi,
Sənə olmaz heç meyli. (2 dəfə).
M ə ş ə d i İ b a d.
Yanıma gəl, arvad, yanıma gəl,
Yanıma gəl, et məni şad!... (2dəfə)

H a m ı.
Pulunu verdin sən, Məşədi İbad,
Əlinə düşdü dul arvad,
Qəm yemə hərçi badəbad,
Olmasa o, bu olsun!...

ARŞIN MAL ALAN

4 MƏCLİSLİ OPERETTA

Əfradi-əhli-məclis

Ə s g ə r--dövlətli bir tacir oğlandır.
C a h a n--Əsgərin xalası, kök arvaddır.
S ü l e y m a n--Əsgərin yoldaşı.
V ə l i--Əsgərin nököri.
S o l t a n b ə y--qoca mülkədarıdır.
G ü l ç ö h r ə--Soltan bəyin cavan qızıdır.
A s y a--Soltan bəyin qardaşı qızıdır.
Telli--Soltan bəyin qulluqçusudur.
Qonşu qızlar.

BİRİNCİ MƏCLİS

Ə s g ə r i n evində vəqə olur. Otaq yaxşı bəzənib, fərş ilə döşənibdir. Stol və səndəllər dəxi vardır. Pərdə qalxmazdan qabaq Ə s g ə r sağ tərəfdə və x a l a s ı sol tərəfdə oturublar. Qapının ağzında nökrər V ə l i hazır durubdur. Musiqi müqəddiməsi çalınır. Pərdə qalxır. Ə s g ə r oxuyur.

Ə s g ə r.

Nalədəndir ney kimi avazeyi-eşqim bülənd,

M u s i q i

Nalədəndir ney kimi avazeyi-eşqim bülənd.

Nalə tərkin qılmazam ney tək kəsilsəm bənd-bənd.

M u s i q i

Nalə tərkin qılmazam, nalə tərkin qılmazam,

Gər kəsilsəm bənd-bənd, gər kəsilsəm bənd-bənd.

M u s i q i

Qıl mədəd, ey bəxt, yoxsa kami-dil mümkün deyil.

M u s i q i

Qıl mədəd, ey bəxt, yoxsa kami-dil mümkün deyil.

Böylə kim ol dilruba bidərddir, mən--dərdimənd.

M u s i q i

Nalə tərkin qılmazam, nalə tərkin qılmazam,

Gər kəsilsəm bənd-bənd, gər kəsilsəm bənd-bənd.

M u s i q i

Açılır könlüm gəhi kim, giryeyi-təlxim görüb.

M u s i q i

Açılır könlüm gəhi kim, giryeyi-təlxim görüb,

Açar ol gülrux təbəssüm birlə ləli-nuşxənd,

M u s i q i

Nalə tərkin qılmazam, nalə tərkin qılmazam,

Gər kəsilsəm bənd-bənd, gər kəsilsəm bənd-bənd.

M u s i q i

C a h a n. Xalan sənə qurban, nə olubdur ki, belə qəmli-qəmli oxuyursan, adam eşidəndə ürəyi yanır?

Ə s g ə r. Ürəyin yanırsa görünür ki, sənin ruhun var, ay xala!

C a h a n. Qanmadım nə dedin, xalan sənə qurban, bir də de, başa düşüm.

Ə s g ə r. Heç, bir elə söz demədim ki, bir də təzədən deyim.... İndi sən bura bax, ay xala. Bircə mənə de görüm axı belə olmaz ki, belə də qalsın, bu dünya belə gəlib belə getsə, bəs axırı nə olsun, onda işimiz necə olsun?

C a h a n. Xalan sənə qurban, allaha şükür, dünyaya nə olubdur ki?

Ə s g ə r. Belə deyirəm ki, axı bunun axırı necə olsun, nəticəsi necə olsun, məsələn, biz, bəli, böyüdük, başa çatdıq. Allaha şükür, mal-dövlət hamısı var, amma yenə də bilirsən, bununla adamın işi düz olmur, ürəyi toxtamır, nə isə bir şeyə yenə ehtiyac görünür. Düz deyirəm, yoxsa yalan deyirəm?

C a h a n. Xalan sənə qurban, əlbəttə, düz deyirsən, amma yenə də əməlli başa düşmədim ki, nə deyirsən.

Ə s g ə r. Dediym aşkar söhbətdir, ay xala! Belə sözün doğrusu o tərəfə, bu tərəfimə baxıb göz yetirirəm, görürəm bir şeyim çatmır.

C a h a n. Bay!... Çatmayan bir şey varsa, gədəni göndər bazardan alsın, onda nə fikir var ki?

Ə s g ə r. Sən mən deyəni başa düşmədin. Əşi, mən sənənlə böyük şeyin söhbətini eləyirəm, sən bazardan danışırısan. Belə deyirəm ki, bu cürə dolanacağın axırı nə olsun? Malım var, pulum var, amma pul sahibi gərək bir özgə şeyin də sahibi olsun. Vəhalən ki, heç malı, pulu olmayanların görürsən ki, bir sürüsü var.

C a h a n. Xalan sənə qurban, sən bir tacir adamsan, sürünü nə eləyirsən?

V ə l i başını bulayır.

Ə s g ə r. Of, ay xala. Yenə bilmədin nə istəyərəm?

V ə l i (birdən-birə). Mən bilirəm ağam nə istəyir....

Ə s g ə r (ona tərəf yönəlir). Ədə, sən də burdasan? Hə, de görüm nə istəyirəm....

V ə l i (irişə-irişə). Mən bilirəm sən nə istəyirsən....

Ə s g ə r və C a h a n. Di bilirsən de, nə dayanıbsan?

V ə l i. Sən istəyirsən.... (Birdən hırıldayıb tez qapıdan çıxır, Əsgər gülümsünür).

C a h a n. Bay, elə bil ki, gədənin dəliliyi var. (Əsgərə) Xalan sənə qurban, bircə məni yaxşıca başa sal görüm nə istəyirsən?

Ə s g ə r. Ay xala, bura bax, ağlınca mənim neçə yaşı var?

C a h a n. Boy, bu ramazan yox, gələn ramazan gəlib ötəndən sonra sənə iyirmi səkkiz yaşı tamam olacaqdır. Nəyin dərdin çəkirsən? Sən ki, hələ uşaqsan, sənə görün yüz yaşayasan!

Ə s g ə r. Çox acəb. Axı nə qədər uşaq olsam da yenə də ayaq üstə dura bilərəm ki?

V ə l i daxil olub haman sayaq dayanır.

C a h a n. Əlbəttə, dura bilirsən, allaha şükür, sağ-salamat cavansan.

Ə s g ə r. Yaxşı indi bu sağ-salamat cavan bəs neyləsin, elə yeyib-yatsın?

C a h a n. Əsgər, sən allah, gəl mənimlə açıq danış ki, mən başa düşüm; axı mən türksəyəcə bir arvadam, ərəb dilini nə başa düşürəm, xalan sənə qurban.

Ə s g ə r (kənara). Əşi, daha utanmaq yeri deyildir. (Cahana). Belə bilirsən nə var, xala? (Bərkdən). Mən arvad almaq istəyirəm ey, arvad, arvad!...

V ə l i. Bax, mən deyən oldu.... (hırıldayır).

C a h a n. Bay ... ay xalan sənə qurban, habeləcə de ki, mən də başa düşüm, daha bunun nə çək-çeviri var ki?!

Ə s g ə r. Hə, bəs bunu bil ki, arvad almaq istəyirəm.

C a h a n. Belə çox yaxşı eləyirsən, xalan sənə qurban. Allah o günləri eləsin ki, belə toyunda oynayım. (Vəli oynayır). Bax, Əsgər, xalan sənə qurban, gördün ki, axırda sən gəldin mən deyənə. Neçə vaxtdır mən sənə deyirəm ki, Əsgər, gəl evlən, ev-eşik yiyəsi ol, oğul-uşaq sahibi ol, amma nə fayda ki, sən qulaq asmırdın deyə, mən də daha dinmirdim. İndi görünür ki, mən deyənə getdin. Əlbəttə, arvad al, toy elə, dost sevin, düşməni yansın. (Vəli ah çəkir). Bax, istəsən günü bu güncə gedərəm, sənə qız axtararam. Rəhmətlik bacım canı ağzından çıxana kimi mənə deyirdi: Cahana, bax, Əsgəri sənə qoyub gedirəm; onu tək qoyma, evləndir. (Ağlayır. Vəli bərk ah çəkir).

Ə s g ə r. Əşi, daha bura ağlamaq yeri deyildir ki? Qoy, söhbət açmışıq, görək axırı necə olur.

C a h a n. Xalan sənə qurban, evlən.

Ə s g ə r. Axı nə sayaq evlənim, iş elə burasındadır ki, evlənmək asan iş deyildir.

C a h a n. Xalan sənə qurban, evlənmək su içmək kimi asan şeydir, onda nə çətinlik var ki? Ələlxüsus sənə kimi cavana ki, Allaha şükür,

həmi pulun var, həmi dövlətin var, həmi cavansan. Vallah, lap padşahın da qızını istəsən sənə verər. Bax, burda çox fikir lazım deyildir, qoy elə bu güncə çadramı başıma salıb gedim sənin üçün qız bəyənb seçim. Ya özün, istəsən mənə de, hansı bəyin və ya tacirin qızını istəsən, gedim sənə alım.

Ə s g ə r. Axı mən nə bilirəm ki, hansı bəyin və ya tacirin qızı yaxşıdır ki, deyim get al; mən ki, onları görməmişəm.

C a h a n. Buy. Xalan sənə qurban, bəs mənim gözlərim kordur? Vallah, gedərəm, dolanaram, gəzərəm, baxaram, bəyənərəm, seçərəm, bir qız alaram ki, adam baxanda ağılı gedər.

Ə s g ə r (gülür). Ay xala, bəs elə olsa ağılım gedər, dəli olaram ki.... Yox, xala, bu, əl verməz. Mən gərək əvvəlcə özüm qızı görəm, xoşuma gəldi alam, gəlmədi almayam.

C a h a n. Sən bir ağıllı-başlı mənə nağıl et görüm necə qız alarsan? (Oxuyur və oynayır).

Çadramı sallam başıma,
Üz-gözümlü bəzərəm. (2 dəfə)
Gedib sənə qız axtarıb,
Hər tərəfi gəzərəm. (2 dəfə)

M u s i q i

Bəyin, xanın və tacirin
Qızlarını düzərəm. (2 dəfə)
Çəməndəki o güllərin
Ən gözəlin üzərəm. (2 dəfə)

M u s i q i

Xalan sənə qurban ola,
Zəhmətinə dözərəm. (2 dəfə)
Toyunda da sənın, bala,
Bax, beləcə, süzərəm. (2 dəfə)

M u s i q i

C a h a n. Bəs sən kişi xeylağı, qızı nə sayaq görərsən, xalq qızını sənə göstərəmi?

Ə s g ə r. Hə, bəs mətləb elə buradadır ki, səhərdən bəri sənə deyirəm ki, bunun axırı nə olsun? İstəyirəm evlənim, amma bilmirəm kimi alım; çünki heç kəsi görməmişəm və görmək də olmaz.

C a h a n. Ay xalan sənə qurban, sən gəl ata-baba yolu ilə evlən. Sənin nə borcundur, qoy mən gedim sənə qız alım, hərgah pis olsa təqsir mənim boynuma.

Ə s g ə r. Ay xala, sən nə fikir edirsən? Mən arşını iki şahılıq çiti görməmiş almaram; halbuki diri gözlü arvad ola. Yox, mən bu sayaq evlənmək istəmirəm. Bacarsan mənə bir yol göstər ki, qızı görüm, sonra alım.

C a h a n. Xalan sənə qurban, nə yol göstərim?

Ə s g ə r. Görünür ki, heç bir yol yoxdur. Onun üçün mən də evlənmirəm.

V ə l i a h çəkir. Sükut. Musiqi çalınır, sonra S ü l e y m a n daxil olur.

S ü l e y m a n. Cahan xala, kefin yaxşıdır mı? Vəli, sən necəsən?

C a h a n. Allaha şükür, sağ olasan, Süleyman.

V ə l i. Bəy, iltifatın artıq olsun.

S ü l e y m a n Ə s g ə r ə tərəf gedib oxuyur.

M u s i q i

Nədir sənin dərdin, bu nə ahü zardır? (2 dəfə)

Nədir sənin fikrin, belə tarü mardır? (2 dəfə)

Utanma gəl söylə, belə dərdini mənə, (2 dəfə)

Nə qüssədir böylə əsər eyləyib sənə? (2 dəfə)

Bu dünyada yoxdur belə dərdi-bidəva. (2 dəfə)

Dəvasın al dərdin, belə görginən səfa. (2 dəfə)

Eşitməmişsənmi belə bir məsəl də var, (2 dəfə)

Nə arzu varsa, belə axtaran tapar! (2 dəfə)

Balam nə olub ki, belə qaradınməzcə oturubsan, yoxsa dünyanın dərdi sənə qalıbdır?

Ə s g ə r. Ay Süleyman, yaxşı oldu sən gəldin; axı deyirlər ki, sən bir ağıllı adamsan, gəl görək sən nə məsləhət tökürsən?

S ü l e y m a n. Deməli, sən özün inanmırsan ki, mən ağıllıyam?

Ə s g ə r. İnanıram, amma məsləhət töksən lap yaxşı inanaram.

S ü l e y m a n. İndi bir-bir söylə görüm nə olubdur?

Ə s g ə r. Nə olacaqdır, onu fikir edirəm ki, yaxşı, axı bunun axırı nə olsun? Elə bu dünya belə gəlib belə getsə....

S ü l e y m a n (sözünü kəsir). Dayan, bildim nə istəyirsən.

Ə s g ə r. Nə istəyirəm?

S ü l e y m a n. Əlbəttə, arvad almaq istəyirsən.

H a m ı təəccüb edir.

Ə s g ə r (təəccüblə). Paho, nə bildin?

S ü l e y m a n. Sifətindən görürəm. Onu bilmək çətin deyil ki. (Cahana). Belədir, belə deyil, Cahan xala?!

C a h a n. Qadan alım, əlbəttə, elədir.

S ü l e y m a n (Vəliyə). Belədir, belə deyil, Vəli.

V ə l i. Bəy, əlbəttə, belədir.

S ü l e y m a n (Əsgərə). İndi bildin ki, mən ağıllıyam?!

Ə s g ə r. Yarisına qədər bildim. Aşna, indi bir iş də var; hərgah ona bir tədbir töksən, onda bilərəm ki, başdan ayağa qədər ağıllısan.

S ü l e y m a n. Di bir-bir söylə, qulaq asım.

Ə s g ə r. Bax, Süleyman, mən belə fikirdəyəm ki, qız almaq mal almaq kimi bir şeydir. İndi malın pisi-yaxşısı olan kimi....

S ü l e y m a n. Dayan, bildim nə istəyirsən.

Ə s g ə r. Nə istəyirəm?

S ü l e y m a n. İstəyirsən ki, əvvəlcə qızı görüb, baxıb sonra alasan.

Yenə h a m ı təəccüb edir.

Ə s g ə r. Balam necə bildin?

S ü l e y m a n. Ağzını açan kimi. Onu bilməyə nə var ki.... (Cahana). Belədir, belə deyil, xala?...

C a h a n. Qadan alım, əlbəttə, elədir.

S ü l e y m a n. Belədir, belə deyil, Vəli?

V ə l i. Bəy, doğru buyurursan.

S ü l e y m a n (Əsgərə). İndi bildin ki, başdan ayağa qədər ağıllıyam?

Ə s g ə r. Bir azca qalıbdır, hərgah bir işi də bilsən, onda imanım kamil olar.

S ü l e y m a n. Bir-bir söylə. Qulaq asaq.

Ə s g ə r. Yaxşı, ağıllı oğlan, bəs, mən qızı harada görüm və nə sayaq görüm ki, heç olmasa bir balaca bələd olum?

S ü l e y m a n. Ondan asan nə var ki; paltarın dəyiş, köhnəsini gey, qoltuğuna bir top çit-mit nə varsa vur, əlinə də bir arşın al. Ondan sonra düş qapı-qapı gəz və arşın mal sat. Bu halda, gördüyün qızların birisini seç, sonra lələşini göndər, gedim elçilik eləyim, vəssəlam.

Ə s g ə r (sevinir). Əcəb fikirdir, vallah!

C a h a n. Qadan alım, əlbəttə, yaxşı fikirdir.

S ü l e y m a n. Ayı cürə əlacı yoxdur. (Cahana). Belədir, belə deyil, xala?

C a h a n. Qadan alım, əlbəttə, belədir.

S ü l e y m a n. Belədir, belə deyil, Vəli?

V ə l i. Bəy, doğru buyurursan.

S ü l e y m a n (Əsgərə). İndi gördün ağıllıyam?

Ə s g ə r. Ağıllısan qardaş, ağıllısan. Vallah, sən deyən kimi edəcəyəm.

C a h a n. Ay Süleyman, bəs sən niyə özünü qocaldıb evlənmişən?

S ü l e y m a n. Mən də evlənərəm, xala. O fikirdən mənim də başımda var. Hələ indi əvvəlcə bir Əsgəri evləndirək, görünür ki, bu çox tələsiyir. Sonra mən də evlənərəm.... (Birdən). Yaxşı, xala, bəs sənin fikrin nədir?

C a h a n. Heç nə, qadan alım, nə olacaqdır ki?...

S ü l e y m a n. Yox, xala, daha bu qədər dul qaldın bəsdir. Qoy səni bir allah bəndəsinə verək, canımıza dua eləsin.

C a h a n. Buy, qadan alım, mənim nə ərə getmək vaxtımdır ki?

S ü l e y m a n. Necə, çox balacasan? Əlbəttə, vaxtıdır, belədir, belə deyil, ay camaat? Əlbəttə, belədir. (Vəliyə). Balam, Vəli, sən də hazırlaş ha!

V ə l i utanır, başını aşağı salır.

S ü l e y m a n. Hə, Əsgər, fikrə gedibsen.

Ə s g ə r. Vallah, sabahdan arşın malı satan olacağam.

S ü l e y m a n. Əcəb elərsən, allah səni də tez muradına yetirsin, bizi də. Belədir, belə deyil, xala?

C a h a n. Qadan alım, əlbəttə, elədir.

S ü l e y m a n. Belədir, belə deyil, Vəli?

V ə l i. Bəy, doğru buyurursan.

S ü l e y m a n. Bəs indi ki, belə oldu, qulaq as. (Oxuyur)

M u s i q i

Öyrən bu kələyi arvadı tap, tez toy elə. (2 dəfə).

Bil kim, düşməyəcək böylə kələk bir də ələ. (2 dəfə).

Amma bax, unutma sən, unutma sən, bizləri sən,

Görəndə qaşı qara, gözü qara qızları sən.

H a m ı. (Əsgərdən başqa).

Amma bax, unutma sən, unutma sən, bizləri sən,
Görəndə qaşı qara, gözü qara qızları sən.

M u s i q i. Oynayırlar.

C a h a n.

O gün ola, balam, toy edəsən, qız alasan, (2 dəfə)
Evlənmək işini aramıza dəb salasan. (2 dəfə).
Bizə də sən qur kələk, sən qur kələk, sən qur kələk.
Bəlkə biz də gün görək, bir gün görək, bir gün görək.

H a m ı.

Bizə də sən qur kələk, sən qur kələk, sən qur kələk.
Bəlkə biz də gün görək, bir gün görək, bir gün görək.

M u s i q i. Oyun.

V ə l i.

Düş bazar--şəhərə, sat arşın mal, Əsgər ağa (2 dəfə)
Axtar, bax, qızı tap, tez arvad al, Əsgər ağa (2 dəfə)
Dərdinə tapdın əlac, tapdın əlac, tapdın əlac,
Bizə də tez bir yol aç, sən bir yol aç, sən bir yol aç.

H a m ı

Dərdinə tapdın əlac, tapdın əlac, tapdın əlac,
Bizə də tez bir yol aç, sən bir yol aç, sən bir yol aç.
(Oyun)

P ə r d ə

İKİNCİ MƏCLİS

Musiqi müqəddiməsi çalınır, sonra pərdə qadılır. Soltan bəyin evinin qabağıdır.

G ü l ç ö h r ə, A s y a v ə T e l l i oturub, biri tikiş tikir, digəri corab hörür.

G ü l ç ö h r ə (tikiş tikə-tikə oxuyur)

M u s i q i

Pərişan xəlqi-aləm ahü əfğan etdiyimdəndir. M u s i q i

Pərişan xəlqi-aləm ahü əfğan etdiyimdəndir,
Pərişan olduğum, xəlqi pərişan etdiyimdəndir. (2 dəfə)

M u s i q i

Dili-zarimdə dərdi-eşq gün-gündən füzun olmuş,

M u s i q i

Dili-zarimdə dərdi-eşq gün-gündən füzun olmuş.
Yetən biddərdə tədbirilə dərman etdiyimdəndir. (2 dəfə)
Deyil bühudə gər yağsa fələkdən başıma daşlar,
Binasın tişeyi-ahımla viran etdiyimdəndir. (2 dəfə)

Ü ç ü bir yerdə

Ah, ah, ah.... Gəl yarım
Gəl yarım, gəl yarım, gəl yarım.

A s y a (ah çəkir). Ay Gülçöhrə, sən oxuyanda həmişə mənim ürəyim tutulur, bikiş oluram.

G ü l ç ö h r ə. Görünür ki, oxumağım sənə xoş gəlmiş.

A s y a. Yox, çox xoş gəlir, elə ona görə də məni bir sayaq qəm basır, qüssə eliyirəm.

G ü l ç ö h r ə. Ah, bizim ömrümüz başdan-ayağa kimi qəm-qüssə deyilmi?

A s y a. Hə, vallah, doğru deyirsən.

T e l l i. Ay xanımlar, nə olub ki, qəm-qüssə eləyirsiniz? Allah qoysa, Soltan bəy bu gün-sabah sizi ərə verər, gedib ev yiyəsi, oğul-uşaq sahibi olarsınız, onda qəminiz də olmaz.

G ü l ç ö h r ə. Ah, Telli, o cürə ki, bizi ərə verirlər, heç verməsələr yaxşı olar.

T e l l i. Nə üçün, ay xanım, niyə elə danışırısan?

G ü l ç ö h r ə. Doğru deyirəm, vallah, o cürə ərə getmək mənim xoşuma gəlməz ki, heç bilmirsən səni kimə verirlər, ərin kim olacaqdır, getdiyin adam cavandır, qocadır, keçəldir, qoturdur, adam döyəndir....

A s y a (təəccüblə). Bəs, ay Gülçöhrə, onda daha heç ərə getməyib evdə qalıb un çuvalına tay olacaqsan?

T e l l i. Allah eləməsin.

G ü l ç ö h r ə. Mən deyirəm ki, evdə qalıb un çuvalına tay olasan? Mən onu demək istəyirəm ki, belə adam əvvəlcə bir kərə ki, kimə gedəcəkdir. Baxa, bəyəmə, təhəp-tövpünə bələd ola, sonra ərə gedə.

A s y a (gülür). Elə söz danışırısan ki, bişmiş toyuğun gülməyi tutar. Sən bu dörd divarın içində kimi görə bilərsən, a yazıq ki, (rişxəndlə) hələ baxıb bəyəməsən?

G ü l ç ö h r ə. Elə olanda, evdə qız qalmaq yaxşıdır.

T e l l i. Əşi, təki ağam sizi ərə versin, mən qaçıb, gedib nişanlımı görərəm, evinə-
eşiyinə baxaram, sonra gəlib hamısını sizə nağıl edərəm.

G ü l ç ö h r ə ilə A s y a gülürlər.

G ü l ç ö h r ə. Yaxşı, ay Telli, görünür ki, bizim adaxlımızı bir sən görsən
kifayətdir, dəxi bizim görməyimiz lazım deyilmiş.

T e l l i. Yox, xanım, əvvəl mən görərəm, sonra siz görərsiniz.

A s y a. Yaxşı, Telli, qoy sən deyən olsun, təki bizi ərə versinlər, yerdə qalanı
asandır.

G ü l ç ö h r ə. Yox, mənciyəz görüb bəyənməyəncə ərə getməyəcəyəm. Amma
siz elə görməmişdən ərə gedərsiniz.

T e l l i. Vallah xanım, elə görməmişdən ərə getmək lazımdır, yoxsa əvvəl
görəndə daha sonra yaxşı olmur. Amma görməyəndə ürəyin tələsir ki, bir tez
görəsən. (Oxuyur)

Sən o yanda, yar bu yanda,
Ceyran tək boynun buranda
Baxışın min canlar alır,
Məni qəm-dərdə salır.

M u s i q i
Sən o yanda, yar bu yanda,
Hərdən qıyqacı baxanda,
Gözüm o gözlərdə qalır,
Məni qəm-dərdə salır.

M u s i q i
Sən o yanda, yar bu yanda.
Saçların üzə salanda,
Göylərə ahım ucalır,
Məni qəm-dərdə salır.

(Nağıl edir). Səni yaxşıca geyindirirlər, bəzəyirlər, sonra faytona mindirib allah-
allahla aparırlar. Hələ desən ayağının altında qurban da kəsirlər, sonra otağa aparıb
gördək dalında oturdurlar, ürəyin döyünə-döyünə gözləyirsən. Bir də görürsən ki,
qapı açılıb oğlan çıxdı....

Bu əsnada qapı açılıb S o l t a n bəy çıxır. Qızlar səslərini kəsib işlərinə məşğul
olurlar.

T e l l i (kənara). Allah eləməsin ki, belə oğlan olsun.

S o l t a n b ə y (əsnəyir). Ay qız Telli, min kərə demişəm ki, mən yatanda gəl mənim üstümü basdır; indi üstü açıq yatmışam, deyəsən belimə soyuq dəyibdir. (Əsnəyir). Ay ... rəhmətlik Sona sağ olaydı.... Qərək ki, təklik bir sənət deyildir.

G ü l ç ö h r ə. Ay ata, bizə desəydin örtərdik, bilmədik.

S o l t a n b ə y. Demədim, demədim, keçibdir. (Əsnəyir). Di, durun gedin evə, mən də şəhərə çıxıram. Evdən yaxşı muğayat olun. Durun. (Qızlar hamısı durub içəri daxil olurlar.) Olmur, təklik mənə əl vermir. Beş ildir ki, gün-gündən geri gedirəm. Srağagün həkim Mirzə Hüseynə deyirəm ki, oram ağrıyır, buram ağrıyır, deyir ki, bir arvad al. Hanı bir elə arvad ki, uğruma gələydi alaydım. Əlbəttə, mənə qız verməzlər. Çünki yaşım çoxdur, pulum da yox. Və bir də təzədən top-tüfənglə evlənmək mənə yaraşmaz; mənimki bir halıca, dulluca arvaddır ki, bir nəfər molla, üç manat pul və bir kəllə qənd ilə iş tamam ola. Ondan sonra arvad başlar gecələr saqqalıma həna yaxar, səhərlər də yuyar. Yatanda da belimə soyuq dəyməz. Qərək, gedək, bazara, görək nə var, nə yox. (Gedir).

M u s i q i

Ə s g ə r pərdə dalında oxuyur.

Ə s g ə r.

Arşın mal alan. (2 dəfə)

Arşın mal alan.

Bafta, tafta, buxça hey....

Ə s g ə r qoltuğunda arşın malı və arşın səhnəyə çıxır.

Ə s g ə r. Tamam üç gündür, qapı-qapı dolanıb gəzirəm, amma axtardığımı tapa bilmirəm. Bu günü də başa çıxardım görüm nə olur. Ey bəxt səndən mədəd.

M u s i q i

(Yenə oxuyur).

Arşın mal alan. (2 dəfə)

Arşın mal alan.

Bafta, tafta, buxça hey....

Bu halda G ü l ç ö h r ə, A s y a və T e l l i bir tərəfdən və qonşu qızlar o tərəfdən bayıra çıxırlar. Qızlar Ə s g ə r i çağırır.

Q ı z l a r. Arşınmalçı, arşınmalçı bura gəl.

Q ı z l a r xoru. (Soprano)

Arşınmalçı mal göstər,
Bir-bir yerə sal göstər.
Göstər-göstər hər nə var,
Qızlar bəzənmək istər.

M u s i q i

H a m ı.

Ah, nə gözəl parçadır,
Gülləri də qonçadır,
Toy bəzəyi xonçadır, xonça, (2 dəfə)
Xonça....
Ondan bir paltar tikdirsəydim,
Oynardım mən doyunca-doyunca,

M u s i q i

Xor bir də təkrar olunur.

Ə s g ə r (gedə-gedə). Aha, deyəsən qız mədəninə düşmüşəm. Bir sürü birdən çıxdı. Görək necə şeydirlər. (Onlara). Deyin görüm, gözəl xanımlar, nə istəyirsiniz? Çit, ipək, məxmər, bafta, tafta, hər şeyim var.

G ü l ç ö h r ə. Açı görək xoşumuza gələn nə var.

Ə s g ə r. Bu saat, xanım. (Açı, Gülçöhrəyə diqqət yetirir).

A s y a (kənara). Batmış nə göyçək oğlandır.

Ə s g ə r. (yenə diqqətlə baxır). Bax, xanım, hər nə könül istəyən desən, hamısı burada vardır. (Kənara). Amma əcəb qızıdır.

T e l l i. Ay xanım, o tumanlıq nə yaxşıdır.

A s y a. A, nəyə lazım olan şeydir ki....

G ü l ç ö h r ə (Asyaya). Sənə lazım olmaz, amma Telliyə lazım olar.

Ə s g ə r. Doğru buyurursan, xanım. (Kənara). Ağıllı qızıdır, ha!... (Ona) Neçə arşın buyurursan qulluqçunuz üçün kəsim.

G ü l ç ö h r ə. Arşını neçədəndir?

Ə s g ə r. Heç neçə, on iki qəpikdir. Amma sizə iki şahıdan hesab eləram.

G ü l ç ö h r ə. Bu cürə çitin arşınını biz həmişə səkkiz qəpikdən alırıq, elə versən on arşın kəs.

Ə s g ə r. Zərər yoxdur, sizə qurban olsun. (Olcu). Bir ... İki. (Kənara) Amma, deyəsən, axtardığımı tapmışam ... üç ... dörd ... vallahi çox

gözəl qızıdır ... beş ... altı ... yeddi ... deyəsən elə qismətim bu olacaqdır ... səkkiz ... doqquz, görünür zahiri, gözəl olan kimi batini də gözəldir ... on ... on bir ... on iki....

G ü l ç ö h r ə. On arşın bəsdir.

Ə s g ə r. Buy, hə. Fikrimdən çıxdı, budur elə on arşındır. (Kəsir qulluqçuya verir).

A s y a. Ah, bizə yaraşan heç zadın yoxdur.

Ə s g ə r. Xanım, sizə yaraşan şeyim çoxdur, ancaq evdədir. İnşallah gələn səfər gətirərəm. (Gülçöhrə pul verir). Xanım evin abadan, sənin əlinin bərəkəti mənə bəsdir.

G ü l ç ö h r ə. Nə bildin ki, ələmin bərəkəti vardır?

Ə s g ə r. Elə belə ürəyimə damdı ki, sənin əlin bərəkətlidir. (Kənara). Vallah, mən deyən elə budur ki, var. (Ona). Xanım, bura Soltan bəyin evi deyilmi?

G ü l ç ö h r ə. Özüdür.

Ə s g ə r. Abad olsun! Bəs Soltan bəyin qızı hansınızdır?

A s y a. Bu özüdür.

Ə s g ə r. Allah ömür versin. (Kənara). Çox gözəl qızıdır.

A s y a. Ay Gülçöhrə gedək evə; yoxsa əmim gələr acığı tutar.

Gedirlər.

Ə s g ə r. Sağ olun, var olun!

G ü l ç ö h r ə (gedə-gedə). Sən də sağ ol!

Ə s g ə r (tək). Sözüün doğrusu, bundan yaxşı qız görmədim və ola bilsin ki, heç görməyim. Gəl Əsgər, ya qismət de, bunu al. Soltan bəy məni görməyibdisə də, adımı eşidibdir. Bilir ki, dövlətli tacir oğlanam. Yəqin qızı istəsəm verər. İndi görəsən, qız bilsə ki, mən doğrudan da arşın mal satanam, mənə gələrmə? Qızı bilmirəm, amma Soltan bəy bilsə ki, mən arşın mal satanam, min il də qalsa, qızı mənə verməz. Allahın altında qız bir də çıxaydı, yenə bir görəydim, danışdıraydım. Dayan.... (Qapıya baxır). Deyəsən, gələn var. Qoy gizlənim görüm kimdir. (Gizlənir, qapı açılıb Gülçöhrə çıxır).

G ü l ç ö h r ə. Asya demişkən, arşınmalçının sir-sifəti yaxşı idi. İndi Asyaya desən ki, gəl səni ona ərə verək, bir həşir qatar, deyər ki, mən arşınmalçının tayıyam? Amma mənə, arşınmalçılıq pis iş deyil ki. O da tacir kimi bir şeydir. Vallah, atam razı olsa mən ona ərə gedərəm. Çünki nə sayaq olsa, yenə də üzünü görmüşəm, bilirəm ki, şil deyil, kor deyil, keçəl deyil, sifəti də xoşuma gəldi. Üzü nəcib adamın

üzünə oxşayır. Vallah onu qəşəng geyindirəsən, bir oğlan çıxar ki, bəy balası kimi.... Mənə deyir ki, yəqin sənın əlin bərəkətlidir. Özü də elə baxırdı ki, guya tək mənı görür.... Bir də görsəydim, yaxşıca diqqət edərdim.... Ah, gör nə danışırəm, kim bilir, bəlkə onun arvad-uşağı vardır.... (Fikrə gedir).

Ə s g ə r (çıxır hüzurə, arşın goltuğunda). Xanım, bağışla....

G ü l ç ö h r ə (səksənir), Uy, qorxdum a....

Ə s g ə r. Qorxma, xanım, deyəsən mən arşını burada qoyub getmişəm.

G ü l ç ö h r ə. Olsa burada qalardı....

Ə s g ə r. Zərər yoxdur, evdə alahı arşınım vardır.

G ü l ç ö h r ə (kənara). Yenə o sayaq baxır, gözü-gözümə sataşanda elə bil ki, ildırım kimi mənı vurur.

Ə s g ə r. Xanım, allahın altında Soltan bəyin on iki nəfər sən kimi qızı olaydı.

G ü l ç ö h r ə. Yəni nə demək istəyirsən?

Ə s g ə r. Onu demək istəyirəm ki, bir qızını bəyə, birini xana, birini tacirə, birini mollaya, birini də seyidə verib, axırda birini də mənə verəydi....

G ü l ç ö h r ə. Nə olar ki....

Ə s g ə r. Amma yox, verməz, əlbəttə verməz. O bir bəy adamdır, amma mən arşınmalçı. O mənə qız verməz.... (Kinayə ilə) və bir də versə də, qız gəlməz....

G ü l ç ö h r ə. Görünür ki, sən subaysan.

Ə s g ə r. Lap subayam, allahın bərəkətindən işim də çox yaxşı gedir. Bir parça çörəyim var, ac deyiləm.

G ü l ç ö h r ə. Bəs nə üçün indiyə qədər evlənməyibsən?

Ə s g ə r. Nə sayaq evlənim; görmədiyim qızı almaram; gördüyüm qızlardan da xoşuma gələn, ürəyimə yatan bir nəfər olubdur ki, onu mənə verməzlər....

G ü l ç ö h r ə. Qız özü sənə getməzmi?

Ə s g ə r. Yəqin ki, getməz, çünki o bəy qızıdır.

G ü l ç ö h r ə. Sən əvvəlcə qızdan soruş, sonra de. Nə bilirsən getməz?

Ə s g ə r. Doğru buyurursan, xanım, bəs, elə isə de görüm mənə gələrsənmi?

G ü l ç ö h r ə (təəccüblə). Kim? Mən?

Ə s g ə r. Bəli sən, mənim xoşladığım qız bircə sənsən.
G ü l ç ö h r ə. Mən elə bildim ki, özgə qızıdır....
Ə s g ə r. Səndən başqa özgəsi ola bilməz.
G ü l ç ö h r ə. Bəs sən məni bir kərə görməklə xoşladın?
Ə s g ə r. Əlbəttə, xanım, göz gördü, könül sevdi. Gözüm səni görən kimi, qəlbim sevinliyindən çırpınmağa başladı.
G ü l ç ö h r ə (kənara). Vallah mənimki də elə oldu.

M u s i q i

Ə s g ə r.
Öyrənib püfənd oldum,
Özgəyə rüsxənd oldum. (2 dəfə)
Hər bir dərdə mən doldum,
Səni gördüm, bənd oldum. (2 dəfə)
Elə bənd oldum, elə bənd oldum,
Elə bənd oldum, dilbər!
Dura bilməm mən sənsiz.

M u s i q i

G ü l ç ö h r ə.
Heç kəsi mən görməzdim,
Sirrimi söyləməzdim. (2 dəfə)
Nədir aşiq bilməzdim,
Səni gördüm bənd oldum. (2 dəfə)
Elə bənd oldum, elə bənd oldum.
Elə bənd oldum, dilbər!
Dura bilməm mən sənsiz.

M u s i q i

İ k i s i b i r y e r d ə.
Kömək etdi çün ol bəxt,
Gəldi çatdı axır vəxt. (2 dəfə)
Ömrümü bildim xoşbəxt,
Səni gördüm bənd oldum. (2 dəfə)
Elə bənd oldum, elə bənd oldum,
Elə bənd oldum dilbər. (2 dəfə)
Dura bilməm mən sənsiz.
M u s i q i

Ə s g ə r. Xanım, mən sənə yaraşan deyiləm.
G ü l ç ö h r ə. Bilmirəm, amma xoşlamışam.

M u s i q i

Ə s g ə r. Görünür, doğru deyirlər ki, qəlb qəlbi istər, xanım....
G ü l ç ö h r ə. Mənə xanım demə, adım Gülçöhrədir.
Ə s g ə r. Gülçöhrə, bəs nə sayaq edək ki, atan səni mənə versin?
G ü l ç ö h r ə. Məni atamdan istə, verər, verər, verməz--mən özgəsinə ərə
getməyəm....
Ə s g ə r (kənara). Çox əcəb. (Ona) Atan səni güclə verər.
G ü l ç ö h r ə. Güclə də getməyəm.
Ə s g ə r. Səni zorla apararlar.
G ü l ç ö h r ə. Özümü boğaram.
Ə s g ə r. Allah eləməsin. İndi ki, belə oldu, qoy bir yaxşı fikir edək görüm bəlkə
bir əlac taparam. İndi sən get evə, yoxsa bizi görərlər, xudahafiz.
G ü l ç ö h r ə. Xudahafiz. Amma onu bil ki, sözüm sözdür. (Gedir).
Ə s g ə r (tək). Deyirəm vallah, ürək elə bir olur. Yazıq qız məni xoşlayıbdır. Özü
də bilmir ki, dövlətli tacirəm. Mən də qəsdən demədim ki, qoy axıra kimi qızı
sınayım. Çox əcəb. İndi mən gedim bir bəhanə ilə xalamı dəxi buraya göndərim ki,
baxsın, görsün necə qız seçmişəm.

Gedir.

G ü l ç ö h r ə çıxıb ora-bura baxır və sonra oturub fikrə gedir.

G ü l ç ö h r ə. Bu nə iş idi mən elədim. Yad oğlanla nələr danışdım ki, heç qıza
yaraşmaz.... Bilmirəm haradan gəldi çıxdı. Özü yaxşı, sözü yaxşı.... Heç fikrimdən
çıxmır.... Ah, necə könlüm pərişan olubdur (Oxuyur).

M u s i q i

Aşiq oldum necə bir təzə güli-rənayə.

M u s i q i

Aşiq oldum necə bir təzə güli-rənayə
Ki salıbdır məni ol işvə ilə qovğayə. (2 dəfə)
Aşiq oldum, aşiq oldum, aşiq oldum,
Necə bir təzə güli-rənayə. (2 dəfə)
M u s i q i

Gözümlün qanı ilə sinəmi al etdim kim, (2 dəfə)
Səbəbi-sənət ola ol büti-bipərvayə, (2 dəfə)
Pərvayə, pərvayə.
Bu bir işdir ki, məni iynə kimi incəldib, (2 dəfə)
Salır iplik kimi hərdəm bir uzun sövdayə,
Aşiq oldum, aşiq oldum, aşiq oldum,
Necə bir tazə güli-rənayə. (2 dəfə)

A s y a və T e l l i çıxıb oxuyurlar.

A s y a və T e l l i.

Nə pərişandır halın
Gülçöhrə, Gülçöhrə?!
Nədir bu ahı-zarın?
Tez söylə, tez söylə.
Niyə solmuş rüxsarın?
Gülçöhrə, tez söylə.
Qıza layiq olmaz kim,
Dərd etsin, qəm çəksin. (2 dəfə)
Nədir bu ahı-zarın?
Gülçöhrə, tez söylə,
Gülçöhrə, tez söylə. (2 dəfə)

H a m ı s ı içəri girirlər. Bu halda Ə s g ə r x a l a s ı ilə bərabər çıxır. Cahan çarşaba bürünübdir.

Ə s g ə r. Bax, xala, haman qız bu evdə olur. Apararsan bu məxməri və deyərsən ki, arşınmalçı göndəribdir. Soruşan olsa ki, sən kimsən, deyərsən ki, arşınmalçının xalasıyam. Başa düşdünmü?

C a h a n. Başa düşdüm, xalan sənə qurban, gedirəm. (Gedib içəri girir).

Ə s g ə r (tək). Amma getdikcən qıza daha artıq bənd oluram. Günü bu günü Süleymanı görsəm göndərəcəyəm ki, gedib elçilik eləsin.... Belə istədiyimi tapdım.... Bu ev, bu həyat, bu yol hamısı elə bil ki, üzümə gülür. (Oxuyur).

M u s i q i

Axtarıb tapdım səni, səndəmi sevdin, yar məni? (2 dəfə)
Gör nə haldır görmür gözüml, şadlığımdan dünyanı
Gəl-gəl maralım, gəl, gəl-gəl, ceyranım, gəl. (2 dəfə)
Səni sevdim, yar səni sevdim, gözüml görməz özgəni.

M u s i q i

Halal olsun Süleyman.

M u s i q i

Halal olsun Süleyman, sən nə kələkbazsan, şeytan!
Öyrədib məni yola saldın, mənə rast gəldi yar can. (2 dəfə)

M u s i q i

Gəl-gəl maralım gəl, gəl-gəl ceyranım gəl! (2 dəfə)
Səni sevdim, yar, səni sevdim, gözüm görməz özgəni. (2 dəfə)

İndi burada dayanmayım. Gedim evə, xalam gəlsin görək nə söyləyəcəkdir.
(Gedir).

S o l t a n b ə y bazardan qayıdır, yavaş-yavaş gələ-gələ özbaşına danışır.

S o l t a n b ə y. Elə hamı mən deyəni deyir: bir halıca dul arvad ola ki, bir nəfər molla, üç manat pul və bir kəllə qəndlə iş tamam ola. İndi mən nə qayıram? Elə arvadı haradan tapım? Gəl, ay arvad. Haradasan? Gəl, gəl. (deyən kimi Cahan çıxır və buna tərəf gəlir ki, keçsin. Soltan bəy təəccüblə). Paho!... Yoxsa məni qara basır.... Yox, deyəsən diri gözlü arvaddır. Özü də bizdən çıxdı. Deyəsən, allah mənimkini yetirdi. (Cahana tərəf gedir) Ay bacı, kimsən, bizdə nə işin var idi?

C a h a n. Arşın mal aparmışdım, qızlara göstərəm.

S o l t a n b ə y (kənara). Arvad olmağına arvaddır, ancaq üzünü görsəm pis olmaz. (Ona). Yaxşı, bacı bir de, çarşaba bürünmüş kişi olmayasan?

C a h a n. Buy ... ay qardaş, nə söz danışırsan?

S o l t a n b ə y. Bəs elə isə bir balaca üzünü mənə göstər ki, yaxınlıq hasil olsun.

C a h a n (üzünü açıb göstərir). Gördün ki, arvadam!

S o l t a n b ə y. Hə, gördüm. (Kənara). Arvadsan, özü də lap mən deyəndən. (Ona). Di yaxşı, bir məni başa sal görüm sən kimsən, nəçisən və kimin adamısan?

C a h a n. Mən arşınmalçının xalasıyam, özüm də qızlara, arvadlara mal satıram.

S o l t a n b ə y. Yaxşı, mənə bir demədin ki, görək kimin adamısan.

C a h a n. Bəy, dəllal Kərbəlayı Nəsinin külfətiyəm, bəlkə tanıyasan?

S o l t a n b ə y. Xeyr, tanımıram, mənim dəllal-məllal ilə işim olmaz.... Yaxşı, deməli, sənün kişinin dəllallıq edir, özün də arşın mal satırsan.

C a h a n. Bəli, kişim dəllallıq elərdi.

S o l t a n b ə y. Edərdi? Bəs indi nə iş görür?

C a h a n. İndi allah bilir ki, nə iş görür; rəhmətlik on iki ildir ki, ölübdür.

S o l t a n b ə y (sevinir). Ölübdür? Deməli, sən dulsan?

C a h a n. Bəli, dulam.

S o l t a n b ə y. Belə də də. (Öskürür və özünü düzəldir). Deyirsən on iki ildir ki, ərin ölüb dul qalıbsan.... Çox acab, indi-bəs necə eyləyək?

C a h a n. (təəccüblə) Nəyi necə eyləyək?

S o l t a n b ə y (karıxmış). Yox, belə onu deyirəm ki, mənim də arvadım budur, beş ildir ki, mərhum olubdur. Belə olmaq çox pis şeydir. Adam lap tək qalır, bilmir ki, nə etsin. (Kənara). Yaxşıca əlimə düşübdür, heç buraxmaq lazım deyildir. (Cahan istəyir getsin Soltan, bəy tez qabaqlayır). Əşi, bir dayan, hara tələsirsən?

C a h a n. Tələsiyirəm, işim var.

S o l t a n b ə y. Daha bundan gözəl nə iş olar, acab söhbət eləyirik. Sən dul, mən dul, gəl dərdləşək də.... Yaxşı, indi sən deyirsən ki, dulsan, hə?

C a h a n. Buy, dedim ərim on iki ildir ki, ölübdür....

S o l t a n b ə y. Axı burası var ki, mən də dulam....

C a h a n. Nə olar, allahın əmridir. Tək sənin başında görünməyib ki....

S o l t a n b ə y. Orasını bilirəm.... Bura bax, gəl biz ikimiz bir iş edək.

C a h a n. Nə iş?

S o l t a n b ə y. Belə iş ki, nə sən dul olasan, nə də mən....

C a h a n. Nə sayaq eləyək?

S o l t a n b ə y. Nə sayığı var ki, bir nəfər molla, üç manat pul, bir kəllə qənd, şütt-tamam, vəssalam.

C a h a n. Heç başa düşmürəm ki, nə deyirsən.

S o l t a n b ə y. Başa düşmürsən? Əcəb dilbilməzsən! Bəs, elə isə, dürtüst qulaq as gör nə deyirəm, a dilbilməz.

M u s i q i

(Çırtı vura-vura oxuyur.)

Bir at aldım, hər yanı çapdım,

Gəl alım, gəl alım, dilbilməz!

Axır gəlib səni tapdım, maralım, maralım, dilbilməz!

Aman, aman oy, qaşı kaman oy!

Gəl alım, gəl alım, maralım, dilbilməz! (Oynayır).

M u s i q i

Bir ev tikdim, daş-üstədir, gəl alım, gəl alım, dilbilməz!
Hər nə desən baş üstədir, gəl alım, maralım, dilbilməz!
Aman, aman oy, qaşı kaman oy! Gəl alım, maralım, dilbilməz! (Oynayır).

M u s i q i

Sən dul, mən dul, gəl mənə bənd ol, gəl alım; gəl alım, dilbilməz! Hər nə desəm
ona razı ol, maralım, maralım, dilbilməz!
Aman, aman oy, qaşı kaman oy! Gəl alım, gəl alım, dilbilməz!

(Bu halda Ə s g ə r gəlir və bunları görür.)

Ə s g ə r. Aha! Xalamın da işi düzəldi. Əcəb! (İrəli gəlir, oynamaqda olan Soltan bəyin qulağına.) A bəy! A bəy! Bir dayan söz deyirəm (Soltan bəy səksənib dayanır). Axı belə iş yaxşı deyildir; özgənin arvadına eşqnamə oxuyursan.

S o l t a n b ə y. Balam, sən kimsən, sənə nə?

Ə s g ə r. Necə mənə nə? Bu mənim xalamdır.

S o l t a n b ə y. Xalandır? Deməli, arşınmalçı sənsən?

Ə s g ə r. Bəli, mənəm.

S o l t a n b ə y. Çox gözəl, çox pakizə. Balam, heç sənin insafın-zadın yoxdur?

Ə s g ə r. Nə olubdur ki?

S o l t a n b ə y. Nə olacaq ki? Bu yazıq arvadı on iki ildir ki, dul saxlayıb ərə vermirsən.

Ə s g ə r (gülümsünür). Nə edim, bir yaxşı adam tapmıram.

S o l t a n b ə y. Yaxşı adam--mən. Gəl də!... Gəl qohum olaq, mən də dulam.

Ə s g ə r (kənara). Aha, yaxşı fürsətdir. (Ona). Doğru deyirsən, bəy, ya zarafat edirsən?

S o l t a n b ə y. Tayımsan ki, zarafat edim? Lap ürəkdən doğru deyirəm.

Ə s g ə r. Yaxşı, bəy, fərz edək ki, mən xalamı verdim sənə, bəs əvəzində sən mənə nə verərsən?

S o l t a n b ə y. Nə verəcəyəm? Sənin muzzdun bu olar ki, mənim kimi bəylə qohum olarsan. Xalanın muzdu o olar ki, canı rahat olar.

Mənim də muzdum budur ki, savab yiyəsi olaram. Daha bundan artıq nə istəyirsən?

Ə s g ə r. Yox, bəy, bu sayaq sərf eləməz....

S o l t a n b ə y. Bəs nə sayaq sərf elər?

Ə s g ə r. Bax, bəy, indi ki, mənimlə qohum olmaq istəyirsən, gəl ikibaşlı qohum olaq.

S o l t a n b ə y (təccüblə). Nə sayaq ikibaşlı?

Ə s g ə r. Bu sayaq ki, mən xalamı verim sənə, sən də qızını ver mənə.

S o l t a n b ə y (bərk acıqlı). Axmağın birisi axmaq! Nə yava-yava danışırısan?! (Xəncərdən yapışır). Mən bəy balası kimi qızımı arşın mal satana verəcəyəm?! Cəhənnəm ol buradan sən də, sənin xalan da!... Qudurğanın birisi, bir sillə çəkərəm ki, dişlərin qarnına gedər. Rədd ol gözümün qabağından!

Ə s g ə r (arxayınca). Xala, gəl gedək. (Gedirlər. Kənara). Arşınmalçı Əsgərə qız vermədi, amma tacir Əsgərə verəcəkdir.

S o l t a n b ə y. Tez ol, itil buradan! (Evə tərəf gedib qapının azğında dayanır və gedənlərə baxır. Onlar gedirlər.) Gör nə qudurğan gədədir ki, cürət edib qızımı istəyir. (Xəncərini çəkib yüyürür). Öldürərəm səni qudurğan oğlu, qudurğan. (Qayıdıb fikrə gedir). Yoxdur, yoxdur məndə bəxt. Arvad əlimə göydən düşmüş kimi olmuşdu, özü də əsl mən deyən hallicə arvad ki, iş bir nəfər molla ilə bir kəllə qəndə bənd idi; mərdüməzar oğlu, mərdüməzar hayandan gəldisə bütün işi korladı. Planımı dağıtdı. Ey vay.... (Oxuyur).

Nə pis oldu halım mənim, gəl alım, gəl alım, gəl alım, dilbilməz!

Getdi əldən yarım mənim, gəl alım, maralım, dilbilməz! Aman, aman oy.... (Girir içəri.)

P ə r d ə

ÜÇÜNCÜ MƏCLİS

S o l t a n b ə y i n evində vəqə olur. G ü l ç ö h r ə təkcə oturub oxuyur. Musiqi çalınır.

Bülbüli-zarəm, güli-rüxsari-alindən cüda.

M u s i q i

G ü l ç ö h r ə

Bülbüli-zarəm, güli-rüxsari-alindən cüda,
Tutiyi-laləm, şəkər nisbət məqalindən cüda. (2 dəfə)

M u s i q i

Der idim səbr eyləyim olsam cəmalından cüda.

M u s i q i

Der idim səbr eyləyim olsam cəmalından cüda,
Bilmədim düşvar imiş olmaq vüsalından cüda. (2 dəfə)
Ah ... aman-aman ... aman-aman!

Bilmədim düşvar imiş olmaq vüsalından cüda. (2 dəfə)

Yar gəl, yar gəl, yar gəl, yar gəl!...

M u s i q i

Əqlimi tərək eylədim fəzlü kəmalından cüda.

M u s i q i

Əqlimi tərək eylədim fəzlü kəmalından cüda.

Dönmüşəm mən müflisə cahü cəlalından cüda. (2 dəfə)

M u s i q i

Tirə oldu ruzigarım zülfü xalından cüda.

M u s i q i

Tirə oldu ruzigarım zülfü xalından cüda,
Oldu səhra mənzilim vəhşi qəzalından cüda. (2 dəfə)

Ah aman, aman, aman, aman!

M u s i q i

Oldu səhra mənzilim vəhşi qəzalından cüda. (2 dəfə)

Yar gəl, yar gəl, yar gəl, yar gəl!...

M u s i q i

Üzünü örtüb ağlayır.

A s y a (daxil olub Gülçöhrənin yanına gəlir). Ah Gülçöhrə, sən allah, bir de
görüm sənə nə olub ki, bu bir neçə gündür belə pərişan görünürsən?

G ü l ç ö h r ə. Vallah, heç özüm də bilmirəm. Yəqin naxoş olmuşam.

A s y a. Axı naxoş olanın bir yeri ağrıyar. Görünür ki, sən heç yerin ağrırmır,
şükür allaha.

G ü l ç ö h r ə. Ah, Asya, neyləyirsən soruşub, sən allah qoy məni əldən.

A s y a. Yox, Gülçöhrə, bu bir neçə gündür ki, sən bilmərrə dəyişilibsən. Eyzən fikirdə, kefsiz, dinməz, yaqın burda bir hikmət vardır.... Ay qız, bəlkə bir adama bənd olubsan, hə?

G ü l ç ö h r ə. (Hərəkət edir). Kimə bənd olacağam....

A s y a. Yox-yox, qızardın. Görürəm ki, bir adama bənd olubsan, ancaq o adam kimdir? Bizə arşın malsatandan başqa heç kəs gəlməmişdi. (Birdən). Yaqın o gədəyə bənd olubsan?

G ü l ç ö h r ə. Gədə nə üçün olsun?!

A s y a. Aha, bildim. Arşınmalçıya gözün düşübdür. Ay qız, heç sənə yaraşan işdirmi? Sən bəy qızı, bəy balası bir gədənin birinə bənd olubsan.... Nədir-nədir bir qədər sir-sifəti var. Vallah, istər lap çıraq kimi yansın, heç bir belə də məhəl qoymaram; o hara, mən hara....

G ü l ç ö h r ə. (təqsirli kimi). Vallah özüm də başa düşmürəm ki, bu nə haldır. (Ağlamsınır və əlləri ilə üzünü örtür.)

A s y a (nəsihətyana). Sən yekə qızsan, elə şeyləri başından çıxart. Sən hara, bazarın gədəsi hara? Barı bənd olursan, elə adama bənd ol ki, sənə yaraşan olsun. İkinciyə qalan yerdə bənd olmaq özü qız üçün çox pis şeydir. Bax, mən sənə kimi bir qızam, amma heç gör mən bir adama bənd olurammı? Bir də vallahi, işdir, birdən atan bilsə, yaqın bil ki, səni tikə-tikə doğrar.

G ü l ç ö h r ə. Qoy atam bilsin, bir kərəlik məni öldürsün ki, canım qurtarsın.

A s y a. Axmaqlama, axmaqlama! Gəl bəri, gedək o biri otağa, gör sənə nələr söyləyəcəyəm.

G ü l ç ö h r ə n i aparır, gedirlər.

S o l t a n b ə y (daxil olur, tək). Zalım oğlu arşınmalçının xalası yaxşı girimə keçmişdi, olmadı. Əsl mən deyən arvad elə o idi ki, hallicə, dul, əndamlı. Bir nəfər molla, üç manat pul və bir kəllə qənd, şüt-tamam, vəssalam. Amma di gəl ki, məndə bəxt yoxdur.... Qudurğan oğlu qudurğan, bir dul xalasının əvəzində gözəl-göycək qızımı istəyir. Guya ki, mən qızımdan əl çəkmişəm, bazarın gədəsinə verəm.... Mən bir bəyəm ki, bütün tanışlarım adımla əzbər bilir. Əşi, xanla aş yemirəm ki, bığım yağa batar, bir gədənin birisi mənə göyə olmaq istəyir.... Amma xalasını alardım və bir söz deyən olsaydı, deyərdim ki, bir fəqir dul arvad idi, rəhmim gəldi, aldım.... Əlqərəz, arvad elə öz ayağı ilə yanıma gəlmişdi, şeytan oğlu şeytan işə pərxaşlıq saldı. Qoymadı

işimizi görək.... Ah, gedək bir az dincələk; yenə belimin ağrısı tutdu.... (Gedir o biri otağa, bu biri otaqdan Telli çıxır.)

T e l l i (tək). Of, yenə ağam getdi uzanmağa. Kişi lap zəhləmi tökübdü, indi yenə çağıracaqdır ki, ay qız Telli, gəl üstümü basdır. (Soltan bəyin səsi gəlir: "Ay qız Telli, gəl üstümü basdır"). Çor, zəhrimar.... (Mülayim) Gəlirəm, gəlirəm. (Gedir.) A s y a (daxil olub, tək). Ha öyüd, nəsihət edirəm olmur. Görünür ki, qız gədəyə çox bənd olubdur. Ağlayır, ağlayır, gözünün yaşını dolu kimi tökür; adamın rəhmi gəlir: bilmirəm hayandan gəldi çıxdı bura arşın malsatan.... Yenə bir bəy balası ola, ya bir tacir oğlan ola, yeri var. Halbuki bazarın gədəsi.... (Pəncərəyə tərəf baxır). O kimdir bizə gəlir? Buy, nə yaxşı oğlandır, vallah lap bəy balasına oxşayır. Bax adam bənd olanda da beləsinə ola. Görəsən bu bizə niyə gəlir, xeyir xəbər ola. Gəlir, gəlir, düz bizə gəlir, qoy gəlsin qaçmayacağam. Gəldi....

Q a p ı döyülür. A s y a qapını açır. S ü l e y m a n daxil olur. Asya əli ilə üzünü gizlətmək istəyir.

S ü l e y m a n. Soltan bəy evdədirmi?

A s y a. Bəli, evdədir. Bir qədər burada əyləşin, gedim çağırım. (Gedir.)

S ü l e y m a n (tək). Yəqin ki, Soltan bəyin qızıdır, amma əcəb gözəl qızıdır, bərəkəllah, Əsgər! Görünür ki, kişinin ruhu var ki, özünə bu cür qız seçibdir. Mən belə bilmədim ki, Soltan bəyin qızı gözəl imiş, yoxsa əvvəldən bilsəydim özüm alardım. Heyf. Amma yaxşıca qızıdır. Vallahı çox böyük səhv eləmişəm. Gərək bu qızı mən alaydım. Halbuki indi gəlmişəm qızı Əsgər üçün istəyəm. (Fikir). Yoxsa, bəlkə elə gəlmişkən, elə özüm üçün istəyim?... Yox, bu yoldaşlıq haqqında namərdlik olar. Əsgər mənə etibar edib elçiliyə göndəribdir, özü də qıza bənddir, necə ola bilər ki, onu məyus eləyim, lənət şeytana. Adam gərəkdir dostluqda düz ola. Nə eləmək? Mən də axtararam, özümə bir gözəl qız taparam, xainlik pis şeydir.

S o l t a n b ə y daxil olur.

S o l t a n b ə y. Paho, Süleyman, sən hara, bura hara? Xeyir xəbər olasan, əyləş görək nə var, nə yox? (Əl-ələ verib, oturlar).

S ü l e y m a n. Bəy, xeyir olmamış nə olacaq? Şükür allaha, hər şey öz yerində sazdır.

S o l t a n b ə y. Çox gözəl, indi söylə daha nə var, nə yox?

S ü l e y m a n. Bəy, bilirsən bu dünyanın işi elə belə gəlibdir ki, insan insana lazım olur, adam adama gerek olur. Görürsən ki, əvvəlcə bir adamı heç tanıdırsan, sonra tanış olursan, ondan sonra lap qohum olursan. Ancaq bir iş var ki, qohum olanda, gerek elə olasan ki, sənə yaraşan ola, özü də varlı ola, adlı-sanlı ola.... Məsələn, götürək bizim cavan tacirimiz Əsgəri....

S o l t a n b ə y. O kimdir?

S ü l e y m a n. Bəy, sən onun özünü tanımasan da, atasını yaxşı tanıyırsan. Mərhum bəzzaz Mürsəli deyirəm ki, bir gözəl kişilərin birisi idi.

S o l t a n b ə y. Hə, yaxşı tanıyıram; həqiqət, mərhum çox gözəl kişi idi.

S ü l e y m a n. Bəli, indi Əsgər dediyim oğlan onun oğludur ki, o da hər bir barədə atası kimi gözəl adam və ağıllı oğlandır. Özünün də şükür allaha, yaxşı varı, malı. Alveri də çox böyük tərəqqidədir.

S o l t a n b ə y. Yaxşı, Əsgər nə deyir?

S ü l e y m a n. Əsgərin dediyi odur ki, səninlə qohum olmaq istəyir.

S o l t a n b ə y. Balam, mənim qızım uşaqdır ki....

S ü l e y m a n. Bəy, gerek uşaq olmasın. Amma onu bil ki, Əsgər özgə adamdır, bəy. O sayaq oğlanın qohumluğu sənə hər bir barədə yaxşı olar.

S o l t a n b ə y. Sən orasını doğru deyirsən; həqiqət tacir tayfası mənim xoşuma gəlir. Yoxsa bu incinar-mincinar, doxtur-moxtur, vəkil-məkil, uçitel-muçitellər ilə mənim işim olmaz. Və xoşuma da gəlməzlər. Ancaq burası var ki, Əsgəri mən görməmişəm. Hərçənd bilirəm ki, atası yaxşı kişi idi və dövləti də çox idi, ancaq bəzi vaxt yaxşı kişinin pis övladı olur.

S ü l e y m a n. Xeyr, bəy, Əsgər çox gözəl oğlandır. Çox ağıllı, yaraşqlı və çox da şüurlu oğlandır. O barədə təvəqqe edirəm ki, mənə etibar edib, sözümə inanasan. Hərgah allah eləməmiş Əsgər pis adam olsaydı, mən sənin qızını ona istərdimmi?

S o l t a n b ə y. Elə isə, allah xeyir versin, razıyam....

S ü l e y m a n (əl tutur). Allah xeyir versin, allah hər ikisini xoşbəxt eləsin. Oğul-uşaq sahibi olsunlar.

S o l t a n b ə y. (durur). İndi buyur də, buyur, gedək o biri otağa çaydan-zaddan içək, söhbətimizi də orada edək. (Durub, o biri otağa keçirlər.)

A s y a (daxil olur, tək). Vallah, heç belə gözəl oğlan olmaz. Ömrümdə də görməmişəm. Qoy indi də bu qapının deşiyindən baxım, (Əyilib qapının deşiyindən baxır.) Mən də bu oğlana bənd olacağam. (Acıqla). Nə qayırım? Gülçöhrə gədənin birinə bənd olanda, mən niyə bəy oğlu kimi bir cavana bənd olmayım? Elə olaram ki, hələ Gülçöhrəni də ötərəm.... (Aşıqanə). Of, həqiqət, adamın adama gözü düşəndə əhvalı necə pərişan olur! (Oxuyur).

M u s i q i

Gözəlim, yar gözəlim.

M u s i q i

Bir sözüml var, gözəlim.

M u s i q i

Bu yazıq yarına hərdən
Bir nəzər sal, gözəlim. (2dəfə)

M u s i q i

Aşiq oldum sənə mən.

M u s i q i

Etmədin lütfü kərəm.

M u s i q i

Bu yazıq yarına hərdən
Bir nəzər sal, gözəlim. (2dəfə)

M u s i q i

Yanıram eşq oduna,
Yetmədin fəryadına.
Bu yazıq yarına hərdən
Bir nəzər sal, gözəlim. (2 dəfə)

M u s i q i

Gözəlim, yar gözəlim....

Oynayır, sonra gedir.

T e l l i (çıxır). Yaxşı ki, qonaq gəldi, məni ağamın əlindən qurtardı. Yoxsa oramı basdır, buramı basdır, oramı ov, buramı ov.... Daha həlak elədi məni. Belə şorgöz kişi

olmaz. Vallah bir allah bəndəsi olsaydı, mənincə alardı, canımı qurtarardı. Amma hanı bir elə allah bəndəsi! (Deyən kimi qapı döyülür). Bu kimdir? Yoxsa allah bəndəsini yetirdi. (Gedib qapını açır, Vəli daxil olur).

V ə l i. Soltan bəyin evi buradır?

T e l l i. Hə, buradır, nə işin var?

V ə l i. Sizdə bir nəfər qonaq varmı?

T e l l i. Hə, var, necə?

V ə l i. Daha nə üçün acığın tutur?

T e l l i. Acığım nə üçün tutsun, sən kimsən?

V ə l i. Mən kilimçi. (Kənara). Amma əcəb qızıdır, yaqin bu qulluqçudur.

T e l l i. Kilimçi nədir?

V ə l i. Bir əvvəlcə de görüm sən kimsən?

T e l l i. Mən bu evin qulluqçusuyam.

V ə l i. Mən də o evin nökrüyəm.

T e l l i. Hansı evin?

V ə l i. Belə o evin, o....

T e l l i. Buy, elə bil gədə dəli olubdur.

V ə l i. Dəli niyə oluram, maralım!

T e l l i. Mən maral deyiləm.

V ə l i. Belə məndən ötrü maralsan, bu canım sənə peşkəş. Belə, belə ... belə....
(Oxuyur).

M u s i q i

Qoy xanımı bəy aparıb

Tezlik ilə toy eləsin. (2 dəfə)

Sənidəcə mən alaram, (2 dəfə)

Mən də bir bəy olaram.

T e l l i. Pulun var?

V ə l i. Var, var.

T e l l i. Pulun var, gələrəm!

V ə l i. Bilirəm, gələrsən!

T e l l i. Belə, belə yarımisan!

V ə l i. Belə, belə canımsan!

M u s i q i. Oynayırlar.

T e l l i.

Mən gedərəm ol kəsə ki, (2 dəfə)

Onun pulu çox olsun.

Onun pulu çox olsun, (2 dəfə)

Dərdi, qəmi az olsun.

Pulun var?

V ə l i. Var, var.

M u s i q i. Oynayırlar.

İ k i s i b i r y e r d ə.

Qoy xanımı bəy aparıb,

Tezlik ilə toy eləsin. (2 dəfə)

V ə l i. Sənidəcə, mən alaram.

T e l l i. Mənidəcə sən alarsan.

V ə l i. Mən də bir bəy olaram. (2 dəfə)

T e l l i. Sən də bir bəy olarsan. (Tək). Pulun var?

V ə l i. Var, var.

M u s i q i. Oynayırlar.

T e l l i (xoşuna gəlir). Əşi tez ol, sözünü de görüm nə istəyirsən?

V ə l i. Səni istəyirəm, səni. Bildinmi?

T e l l i. Buy, əcəb işə düşdüm.

V ə l i. Gözümün, işığı, get, o qonağa deynən ki, bir qapıya çıxsın, sözüm var. (Telli gedir). Yeri maralım, yeri. Yeri ceyranım, yeri. Əcəb qızıdır. Vallah, qoy ağam qızı alsın, mən də bunu alım, ikimizin də toyu bir gündə olsun. (Əlini-əlinə sürtür).

S ü l e y m a n v ə S o l t a n b ə y çıxırlar.

S ü l e y m a n. Hə, Vəli, sənsən? Bildim nə üçün gəlibsən, gəl gedək. (Soltan bəy). Bəy, hələlik xudahafiz.

S o l t a n b ə y. Xudahafiz, salamat ol. (Gedirlər. Soltan bəy Süleymanı ötürüb qayıdır). Ay qız, Telli. Gülçöhrəni, Asyanı bura çağır gəlsin. Qıza da deyim görüm nə olur.... Bəli, dünyanın işi belədir.... Bir vaxt var idi biz də cavan idik.... İndi....

Q ı z l a r gəlirlər.

S o l t a n b ə y. Hə, oturun görüm. Ay qız Gülçöhrə, nə üçün belə bikef görünürsən? Nə olub ki, naxoş deyilsən ki?

G ü l ç ö h r ə. Xeyr ata, yaxşıyam.

S o l t a n b ə y. Çox gözəl, qızım, bilirsən nə var?

G ü l ç ö h r ə. Xeyr, ata.

S o l t a n b ə y. Bəs elə isə bil: səni ərə verirəm.

G ü l ç ö h r ə hərəkət edir. T e l l i şad olur. A s y a heyf silənir.

A s y a (kənara). Heyf, oğlan əlimdən çıxdı.

G ü l ç ö h r ə. Ay qız, mənim nə vaxtımdır ki, ərə gedim?

S o l t a n b ə y. Lap yaxşı vaxtıdır. Uşaq ki, deyilsən. Hər bir şeyi bilirsən, anlayırsan. Səni bir tacir oğlana verirəm ki, həm cavan, həm pullu, həm mallı....

G ü l ç ö h r ə. Ata, acığın tutmasın, mən ərə gedən deyiləm.

S o l t a n b ə y (mülayim). Bax, axmaqlama. Mən elçiyə söz verdim getdi.

A s y a (kənara). Allah sənə şükür, gələn oğlan elçi imiş.

G ü l ç ö h r ə. Yox ata, mən ərə getmək istəmirəm.

S o l t a n b ə y. Yaxşı, yaxşı, naz eləmə, bilirəm ki, ürəyində sevinirsən.

G ü l ç ö h r ə. Yox ata, doğru sözümdür, mən ərə getmək istəmirəm, istəyirsən vur məni öldür, ərə vermə.

S o l t a n b ə y. Deyəsən, sən doğrudan danışırısan. (Bərkdən). Nə axmaq sözdür, necə yəni ərə getmək istəmirsən? Evdə qalıb qocalıb qartımayacaqsan ki?

G ü l ç ö h r ə (ağlayır). Mən ərə getmək istəmirəm.

S o l t a n b ə y (lap bərkdən). Sən allah qudurğan olma. Sənin nə haqqın var söz danışmağa. Atan səni ərə verir, sənin borcun itaət eləməkdir.

A s y a. Əlbəttə, Gülçöhrə, atan nə deyir, sən ona qulaq as, indi ki, səni ərə verirlər, sənin borcun getməkdir. Daha burda artıq çek-çevir olmaz ki....

G ü l ç ö h r ə. Qoy atam məni öldürsün, amma ərə verməsin.

A s y a. Axı sənin danışmağa nə haqqın vardır.

S o l t a n b ə y. Sənə deyirəm ki, axmaq olma. Mən səni elə adama ərə verirəm ki, daha eləsin tapmazsan. Sən nə fikirdəsən?

G ü l ç ö h r ə. Sən o adama Asyanı ərə ver, qoy mən evdə qız qalım.

S o l t a n b ə y. Nə boş-boş danışırısan. Asyanı istəyən olsa, onu da ərə verəcəyəm. İndi səni istəyirlər, görəək əvvəl səni verim.

A s y a. Əlbəttə, elədir.

G ü l ç ö h r ə. Mən ərə getmək istəmirəm.

S o l t a n b ə y (acıqlı). Sənin borcun deyildir, ağzın nədir getməyəsən. Atan sənə buyurur get, get! Çox o yan-bu yan eləsən, tutub qulağından mıxlaram divara. (Gülçöhrə ağlayır.... Sükut. Soltan bəy acıqlı-acıqlı ora-bura gəzinir. Bir azdan sonra mülayim dillə deyir.) Qızım, sən elə bilirsən ki, mən səni pis adama ərə verirəm? Sən onu yaqın bil ki, belə oğlana gedəcəksən ki, padşah balası kimi; özü cavan oğlan, tacir, pulu çox, dövləti çox. Bəs dəliyəm ki, səni pis yerə verim? Sən mənim gözümlün işığı tək qızımsan, mən səni bədbəxt elərəmmi? (Tutub qızının alnından öpür). Sən qoca atanın sözünə qulaq as, dəlilik eləmə!

G ü l ç ö h r ə (ağlaya-ağlaya). Ay ata, vallah ərə getməyə heç könلüm yoxdur. Necə eləyim? Sən məni ərə vermə, qoy evdə qalım.

S o l t a n b ə y. Qızım, inad olma! Atan nə deyir, sən də ona itaət elə, eləməsən allah səni xoşbəxt eləməz, bədbəxt olarsan və onu yaqın bil ki, mənim sözüm sözdür. Mən kişiyə söz verdim, allah qoysa, bu gün-sabah nişan qoyular, kəbin kəsilər, toy olar. Gedərsən ərə, ərin dövlətli, özü yaxşı adam; oğul-uşaq sahibi olarsan, ev yiyəsi olarsan, mən də bu qoca vaxtında bir azca dincələrəm, arxayın olaram. Sən mən deyənə qulaq as.

G ü l ç ö h r ə. Ay ata, indi ki, sən istəyirsən mən ərə gedim, qoy onda öz istədiyimə gedim.

A s y a qorxusundan guya üzünü cırır, təəccüb edir.

S o l t a n b ə y (təccüb və heyətlə). Qızım sən istədiyin kimdir, söylə görək.

A s y a qorxur. Musiqi.

G ü l ç ö h r ə. (Oxuyur).

Məni saldı olmaz dərddə, arşın mal alan, (2 dəfə)

Qalmadı heç taqət məndə, yanaram. (2 dəfə)

Gündüz-axşam fikrim, zikrim, arşın mal alan, (2 dəfə)

Ola bilməz özgə fikrim, arşın mal alan, (2 dəfə)

Onu görcək aşiq oldum, arşın mal alan, (2 dəfə)

Günü-gündən dərddə doldum, yanaram. (2 dəfə)

S o l t a n b ə y (bərk hirsənir). Qızım, arşın mal alan kimdir? (Kənara). Yoxsa o xalası olandır?

G ü l ç ö h r ə. Mən getsəm, ona ərə gedərəm.

S o l t a n b ə y. (Birdən qışqırır). Nə danışırısan, axmaq qızı axmaq. Bazarın gədəsinə ərə gedəcəksən, dəli olubsan nədir? Allaha and olsun, bir sillə çəkərəm ki, dişlərin qarnına gedər. Bəli, Soltan bəyin qızı bir gədəyə aşiq olubdur, pəh-pəh, pəh! İndi bildim ki, nə üçün ərə getmək istəmirsən. Amma onu sən yaqın bil ki, əgər belə axmaqlasan, atamın goru haqqı, sənə bir toy tutaram ki, bir kərə nəfəsini çəkərsən. Sən mənim namusuma toxunan iş görürsən. Nə haqqın var ki, arşınmalçıya baxırsan. Qoy bir o arşınmalçı gözümə görünsün: ona mən bir patron çaxım ki, iyi-tozu qalmasın. Onu bil ki, mənə Soltan bəy deyərlər. Mən binamusluğu qəbul edən adam deyiləm. Səni də öldürərəm, onu da öldürərəm!

G ü l ç ö h r ə (ağlaya-ağlaya). Ata, vallah, öldür mənim canım qurtarsın.

S o l t a n b ə y (çığıra-çığıra). Öldürəcəyəm! Bu papaq mənə haram olsun ki, bir də arşınmalçı adı tutsan, səni tikə-tikə doğracayam. Belə binamusluq olar ki, mənim qızım gədə-güdəyə bənd olsun? (Ayağını yerə vurur). Dur bu saat rədd ol gözümün qabağından. İtil burdan, binamus. (Gülçöhrə durub bərk ağlaya-ağlaya gedir. Soltan bəy hövlnək ora-bura gəzir. Asya və Telliyyə.) Nə vaxt arşınmalçı, bura gəlmişdi?

A s y a (qorxa-qorxa). Vallah, xəbərim yoxdur.

S o l t a n b ə y. Necə xəbərin yoxdur? Yalandan məndən gizləyirsiniz. Cəhənnəm olun siz də burdan. (Asya və Telli qaçırlar.) Əcəb başıma kələk gəldi; itin birisi qapıma gəlib qızımı özünə bənd eləyir; belə də binamusluq olar? İndi başa düşürəm ki, nə üçün xalasının əvəzində qızımı istəyirmiş. Cəhənnəm olsun onun xalası da, istəmədik.... Qız lap dəli kimi olubdur. Gərək tezliklə ərə verim, çıxsın getsin, yoxsa işdən sonra bir xata çıxar. Süleymanı görsəm deyəcəyəm ki, Əsgərə xəbər versin ki, gəlib qızı götürüb qaçsınlar, yoxsa görünür ki, xoşa-xoşluqla getməyəcəkdir. Mənim də hirsim tutar, vurub öldürərəm. Ay qız, Asya, Telli. Bura gəlin. (Asya və Telli daxil olur.) Bax, mən gedirəm bazara, siz Gülçöhrəyə öyüd-nəsihət edərsiniz, onu başa salarsınız. Yoxsa vallah, allaha and olsun hamınızı qıraram. (Gedir bazara).

A s y a (Telliyə acıqla). İndi biz fəqir nə qayıraq, bizdə nə taqsır var ki, Gülçöhrə bir gədəyə aşiq olubdur. Ay qız get Gülçöhrəni çağır bura. (Telli gedir.) Gör, sən allah. Qızın cürətinə bax. Atasına açıq deyir ki, arşınmalçıya bənd olmuşam. Lap xatadır bu qızın işi.

G ü l ç ö h r ə ilə T e l l i gəlirlər. G ü l ç ö h r ə yenə taxtın üstə yığılır.
M u s i q i

A s y a və T e l l i.

Bəsdir bunca ahü zarın (2 dəfə)
Nəyə lazım bu fəryad (2 dəfə)
Layiqdirmi ola yarın, (2 dəfə)
Atan ola sənə yad! (2 dəfə)

G ü l ç ö h r ə.

Getmiş əldən ixtiyarım, (2 dəfə)
Kimsədən yox heç imdad.
Ağlar oldu böylə halım,
Necə qılmam mən fəryad?! (2 dəfə)

A s y a və T e l l i.

Heç yaraşmaz ah edəsən. (2 dəfə)
Gəl ol sən də biz tək şad. (2 dəfə)
Səy qıl kim qala səndə (2 dəfə)
Xalq içində yaxşı ad. (2 dəfə)

P ə r d ə

DÖRDÜNCÜ MƏCLİS

Ə s g ə r i n evində vəqə olur. Ev yaxşı bəzənib, Ə s g ə r özü dəxi yaxşı geyinibdir.

Ə s g ə r. Biçarə Gülçöhrənin başına əngəllər açdım. İndi yazıq qız elə bilir ki, doğrudan da onu özgəsinə ərə verirlər. Amma əcəb sözü üstə dayanan qızıdır. Xoşluqla ərə getməyə razı olmadı, odur ki, atasının təvəqqəsinə görə, adam göndərmişəm ki, gedib götürüb qaçsınlar. Zərər yoxdur; bir-iki saatdan sonra mənim kələyimin üstü açılar, onda qız da sevinər, mən də sevinərəm, atası da sevinər, hamı sevinər. Amma ürəyim çox bərk tələsir, istəyirəm ki, qızı tez gətirsinlər ki, yazıq daha əzab çəkməsin. Amma qərribə iş gördüm ha. Evlənmədim-evlənmədim, axırda bu kələklə evləndim. Heç pis eləmədim, yaxşı elədim. Allah Süleymanın atasına rəhmət eləsin, əcəb şey öyrətdi. İndi heç olmasa görüb sevdiiyim qızı alıram, qız dəxi məni sevir!... Qərəz, gedim xalam dediklərimi düzəldibdirmi? (Gedir).

Bir qədər sonra qapı açılır. G ü l ç ö h r ə n i qaçırb gətirirlər. Bir neçə oğlan Gülçöhrənin qolundan tutub onu içəri salırlar və qapını örtüb gedirlər. Gülçöhrə bərkdən ağlaya-ağlaya taxtın üstünə yığılır.... Bir az keçəndən sonra deyir:

G ü l ç ö h r ə. Ox. Bu nə əzabdır mən çəkirəm. Məni güclə, zorla ərə verirlər. Bilmirəm kimə verirlər, məni sevdiiyimdən ayırırlar. İstəmirəm mən bu dövləti, bu dəstgahı. Mən öz sevgilimi istəyirəm. (Üzünü örtüb ağlayır.)

M u s i q i

G ü l ç ö h r ə.

Hicran dərdi, fələk verdi,
Bunca cəfanı layiq gördü. (2 dəfə)
Yoxdur taqət, səbrə halət.
Ölmək yaxşıdır, nə ki bu zillət. (2 dəfə)
Ey xuda rəhm et, ey xuda rəhm et!
Qıl mədəd ya rəb, mən yazığa rəhm et!

M u s i q i

Yox, mən bu hala davam edə bilmərəm. Daha məndə tab və təqət yoxdur. Hamısından yaxşısı budur ki, bir kərəlik özümü boğum öldürüm, canım qurtarsın. (Dəsmalın açıb burur ki, özünü boğsun, lakin bu əsnada "Arşın mal alan...." səsinə eşidib təəcüblə qulaq asır və eşitdikcə keçmiş günlərini yada salır. Əsgər pərdə dalında oxuyur: "Arşın mal alan!" Axıra kimi oxuyub qurtarır.)

M u s i q i

Ə s g ə r daxil olub, salam verir.

G ü l ç ö h r ə (təəcüblə baxır). Sənsən, yoxsa özgədir?

Ə s g ə r. Mənəm, mənəm, Gülçöhrə, arxayın ol.

G ü l ç ö h r ə (ağlayır). Görürsən mənim başıma nə işlər gətirirlər? Bir qədər gec gəlsəydin, özümü öldürmüşdüm. Sən buraya nə sayaq gəldin? Səni burada görsələr öldürərlər.... Mümkün varsa, gəl qaçaq. (Əcələ ilə dartır.)

Ə s g ə r (gülür). Hara qaçaq öz evimizdən?

G ü l ç ö h r ə (heyrtlə). Nə danışırısan, bura kimin evidir?

Ə s g ə r. Bura mənim evimdir, sonra da olacaq sənin evin.

G ü l ç ö h r ə. Heç başa düşmürəm? Məni kim götürüb qaçıbdır?

Ə s g ə r. Mən göndərdiyim adamlar.

G ü l ç ö h r ə (fikirli). Bəs mən elə bildim ki, məni atam verdiyi tacir oğlanın adamları götürüb qaçıblar.

Ə s g ə r. Əlbəttə, elədir. Gülçöhrə (lap heyran qalır). Yenə başa düşmədim, allah eşqinə, məni başa sal görüm bu nə kələkdir.

Ə s g ə r (gülür). Bax, Gülçöhrə. Sənə aşiq olan arşınmalçı da mənəm, atan ərə vermək istədiyi tacir oğlan da mənəm. Mən yalandan arşın mal satan olub özümə qız axtarırdım ki, axırda səni tapdım və atandan istədim, o da verdi, amma atan bilmədi ki, mən arşın mal satan oğlalam, çünki o əvvəldən məni görməyibdir.

G ü l ç ö h r ə (nazla). Ay biinsaf. Bəs mənə yazığın gəlmədi ki, bu qədər əziyyət çəkdim, əzab çəkdim, atam məni öldürməli oldu. Özümü öldürməli oldum.... (nazla). Belə bilsəydim, səni sevməzdim....

Ə s g ə r. Bəs burası var ki, bu şadlığımız bütün o əziyyətləri yuyur aparır, elə deyilmi maralım, Gülçöhrə?

G ü l ç ö h r ə (axırda razı olur). Elədir.

Ə s g ə r. Di gəl bəri, gedək otaqları bir-bir gözək və xalamı da görək. (Gedirlər o biri otağa.)

Bu halda bayır qapıdan S o l t a n b ə y daxil olur.

S o l t a n b ə y. Vallah, yenə ata ürəyidir, tab gətirmədi, dedim gedim görüm, bəlkə qız, xudanəgərdə, özünə bir xəsarət yetirdi. (Ora-bura baxır.) Bəs hanı bunlar? Ay uşaqlar, kim var?

Ə s g ə r daxil olur.

Ə s g ə r. Salaməleyküm, Soltan bəy, sən bizə xoş gəlmisən.

S o l t a n b ə y (əvvəl xoş üzlə, sonra təəccüblə). Balam, sən.... Sən Əsgərsən? Yoxsa o arşın mal satan?

Ə s g ə r. Xeyr bəy, mən Hacı Mürsəl oğlu Əsgərəm, sənətim də tacirlikdir.

S o l t a n b ə y. Deyirəm axı, ancaq mənim gözümə belə görükdü ki, qabağımda o gədədir.

Ə s g ə r. Hansı gədə?

S o l t a n b ə y. Heç, bir gədə var idi, arşın mal satardı.

Ə s g ə r. Bilirəm, sən istədin ki, onun xalasın alasan, o da əvəzində səndən qızını istədi, özü də acıqlanıb qovdun, elədimi?

S o l t a n b ə y (təəccüblə). Elədir.... Balam sən hardan bildin?

Ə s g ə r. Necə bilməyim ki, o mən özüm idim....

S o l t a n b ə y (heyrlə). Nə danışırısan?

Ə s g ə r. Bəli, bəli, mən qəsdən elə etdim ki, qızı görüm sonra alım.

S o l t a n b ə y. Doğru deyirsən?

Ə s g ə r. Budur, qızın təsdiq edər. (Çağırır Gülçöhrəni.) Gülçöhrə!

G ü l ç ö h r ə (daxil olub atasına tərəf gedir). Bax, ata, həm sən deyən oldu, həm mən deyən. Əsgər bizi kələyə qoyub sənin acığına və mənim də əzabıma səbəb oldu, bütün təqsir bundadır.

S o l t a n b ə y (ayılır). Hə, indi başa düşdüm, çox kələkbaz imişsən. Rəhmətlik sənin atan heç belə deyildi. Ya allah. (Əl verir.) Çox gözəl, çox pakizə, vay səni Əsgər. Amma əcəb kələkbaz imişsən. (Yadına düşür). Yaxşı, balam, bəs sənın xalan necə oldu, hə? Həqiqət, o, sənın xalan idi, yoxsa o da kələk idi?

Ə s g ə r. Xeyr, doğrudan xalamdır.

S o l t a n b ə y. Yəqin özü də duldurmu? (Sevinir).

Ə s g ə r. Bəli, duldur.

S o l t a n b ə y. Hə, di ver gəlsin də!

Ə s g ə r. Gəlsin, nə deyirəm, Gülçöhrə, zəhmət çək xalamı çağır.

G ü l ç ö h r ə gedir.

S o l t a n b ə y. Gəlsin, onu alım da! O dul, mən dul; həkim də mənə deyib ki, görək arvad alam. Mən bilən həkim xalamı da görsə deyər ki, ərə get.

Ə s g ə r. Nə sözüüm var ki, al də, al ikibaşlı qohum olaq. İndi bildinmi, ikibaşlı qohum nədir?

S o l t a n b ə y (gülür). Bildim, bildim, a kələkbaz.

G ü l ç ö h r ə və C a h a n daxil olurlar.

S o l t a n b ə y (Cahana). Əşi, gəl də!... İrəli gəl! Görürsən sənin, sənin bu bacıoğlun nə kələkbaz imiş.... Hə, indi nə deyirsən, bir nəfər molla, bir kəllə qənd və üç manat pulla aran necədir? Deyirəm ki, elə Əsgərlə Gülçöhrənin və səninlə mənim toyumuz bir olsun.

C a h a n. Nə deyirəm, allah xeyir versin.

H a m ı. Amin, amin.

S o l t a n b ə y. Balam, o uşaqlar evdə tək qaldılar, nigarandılar. Sizin gədəni göndərin Asya ilə Tellini bura gətirsinlər.

Ə s g ə r. Bu saat gedim göndərim. (çıxır).

S o l t a n b ə y Əşi, vallah, sevindiyimdən elə bilirəm ki, cavan oldum.... (Tez dilin dolayır). Yəni qoca da deyiləm, elə cavan kimi bir oğlanam. Maşallah olsun mənə.

Ə s g ə r gəlir.

Ə s g ə r. Göndərdim getdi.

Bu halda S u l e y m a n daxil olur.

S ü l e y m a n. Salamünəleyküm.

S o l t a n b ə y. Paho Süleyman, əleykəssalam, balam sənin bu dostun nə kələkbaz imiş!...

S ü l e y m a n. Bəli, çox kələkbazdır. Bilmirəm kimdən öyrənibdir.

Ə s g ə r. Necə kimdən öyrənmişəm? Bunun hamısını sən öyrətmədinmi? Odur, xalam desin!

C a h a n. Doğrudur, bütün bu kələklərin başçısı Süleymandır, o öyrətdi.

S o l t a n b ə y. Belə imiş!... Süleyman, mən səni heç belə bilməzdim, bu işləri haradan öyrənibsən?

S ü l e y m a n. Bəy, öz başımdan çıxardıram.

S o l t a n b ə y. Ay sənin başın var olsun.

S ü l e y m a n (birdən Gülçöhrəni görüb diqqət yetirir.) Yaxşı Gülçöhrə budur?

Ə s g ə r. Bəli, budur.

S ü l e y m a n. Bəs mən gördüyüm qız buna oxşamır.

S o l t a n b ə y. Sən yaxın Asyanı görübsən.

S ü l e y m a n. Asya kimdir?

S o l t a n b ə y. O mənim qardaşım qızıdır.

S ü l e y m a n (sevinir). Hə? Əşi, elə isə mən nə üçün bیکar qalıam. Ver, mən də toy edim də!...

S o l t a n b ə y. Doğru deyirsən?

S ü l e y m a n. Əlbəttə!

S o l t a n b ə y. Verdim, al!

H a m ı. Allah xeyir versin, allah xeyir versin. Nə əcəb oldu!

S ü l e y m a n (kənara). Bax mərd yoldaşın axırı belə olar.

Bu halda A s y a, T e l l i və V ə l i daxil olurlar.

S o l t a n b ə y. Bax budur gəldilər. Ay qız, Asya, bu oğlana səni versəm gedərsənmi?

A s y a (utana-utana). Bəli, gedərəm.

S o l t a n b ə y. Qoçaq qızsan, Gülçöhrədən ağıllı oldun, çox gözəl, çox pakizə. (Vəli ilə Tellini bir-birinə baxırlar. Vəli bərk ah çəkir). Ədə, nə yaman ah çəkdi, bala nə dərdin var ki?

Ə s g ə r. Nə dərdi olacaqdır.... Gülçöhrəni mənə verdin, Asyanı Süleymana verdin, xalamı özün alırsan, indi Tellini də ver ona də!...

H a m ı. Doğrudur, doğrudur.

S ü l e y m a n (Vəliyə). Hə, dedim ki, axı sən də hazırlaş.

S o l t a n b ə y. A qız, Telli, Vəliyə gedərsənmi?
T e l l i (mərd-mərdanə). Bəli, gedərəm.
S o l t a n b ə y. Vəli, sən Tellini alarsanmı?
V ə l i (utanır və birdəi-birə). Bəli, alaram. (Gülür).
H a m ı. Allah xeyir versin.
S o l t a n b ə y. Yaxşı, balam, toylarımızı nə vaxt başlayaq?
H a m ı. Elə günü bu gün.
S o l t a n b ə y. Bəs elə isə başlayaq, düzülün!

C ü t-c ü t olub oynayrlar. Əvvəlcə musiqiyə görə ağır, sonra musiqi
tezləşdikçə tez-tez oynayrlar, ta ki, pərdə düşür.

P ə r d ə

PRİSTAV AĞA

M ... kəndində bir qərribə halətdir. Əhali bir-bir komalarından dışarı çıxıb, guya xof və vahimədən nəşət edən bir iztirab ilə o tərəfə bu tərəfə baxaraq, kəndin gen bir küçəsinə doğru gedirlər və burada toplaşib dururlar. "Allah özü sovuşdursun" -- deyirlər. Hər kəsin üzündə bir nişanəyi-xof, hərəkətində bir cürətsizlik, danışığında bir ehtiyat müşahidə olunur. Bunlar insanı bilaixtiyar titrəməyə məcbur edəcək mərtəbədə müdhiş bir hadisə vüquuna və yaxud mütəqəddim bir şəxsin cüruduna müntəzir idilər. Vəqien belə idi: M ... kəndinin əhalisi (allah göstərməsin) pristav ağanın təşrifini gözləyirdilər. Dünən İran sərbazına müşabihəti olan bir stracnik "bəy" kəndə gəlib, qabağına çıxan ağsaqqalları xubunca döyüb-söyəndən sonra, "sabah pristav ağa gələcək"--dedi və gecə, döydüyü ağsaqqalların birinin evində qalıb, səhər atına minib, geri qayıtdı.

Şayani-diqqət burasıdır ki, stracnik bəyin kəndə gələndə cibində beş-altı qəpik pulu var idi. Lakin gedəndə bu beş-altı qəpik bir gecənin içində beş-altı manata "istihalə" etmişdi. Bu "möcüzənin" sirri və sahibi ilə cib sahibinə məlum idi.

Strajnik bəy kənddən müfariqət edər-etməz, qonşular ev sahibi Kərbəlayi Bünyadəlinin yanına yüyürüb, "pristav nə səbəb gələcək"--deyib sordular. Kərbəlayi Bünyadəli ilə, stracnik bəy evində mehman olduğunu ehsas münasibətilə, böyük bir şərəfə nail olmuş kimi, qeyrilərinə nisbətən ali bir can sahibi olduğunu hiss etdirmək üçün kəməli-kibr və qürur ilə "əşi, mən nə bilim? Pristav ağanın işi kəndləri gəzib adam döydürməkdir, dayna!" -- deyib xalqdan üz çöndərdi və onların atəşi-məraqını söndürmədi.... Pristav çox gec gəldi. Əhali kəsbü karından əl çəkib, bu günü pristav ağanı gözləməyə sərf etdilər. Hər kəs, pristav nə üçün gələcək?" -- deyər öz-özünə fikir edirdi. Ağanın bu qəsdini hər kəs bir bəhanə ilə özünə andırırdı. Məsələn, Cənnətqulu belə güman edirdi ki, pristav, Əliqulunun oğurluğunu eşidib gəlir. Əliqulu isə deyirdi: ha! Pristav ağa Cənnətqulunun Məmmədcəfərlə savaştığını eşidib gəlir və s.... Lakin "Pristav gəlir" bu ikisinin də hərdəm titrəməyinə səbəb olurdu.

Əlqissə, axşamçağı pristav gəldi. Müvəsilətdən bir az müqəddəm kəndlidən birisi qışqıra-qışqıra, dili dolaşa-dolaşa: p, p, p, pristav ağa g, g, gəlir! -- deyər cəmaətin vahiməsini son mərtəbəyə yetirdi. İtlər hürdü, uşaqlar ağladı, arvadlar "allah, sən saxla"--deyib, ora-bura qaçdılar. Kişilər də sap-sarı saralıb itləri, uşaqları, arvadları sakit etməyə başlayıb, özləri onlardan betər qışqırırdılar....

Pristav ağa bir təmtəraq, bir təntənə, bir dəbdəbə ilə on nəfər cəlladməcaz stracniklərdən mütəşəkkil müini ilə belə çaparaq kəndə daxil oldular. Kəndlilər

kəməli-inqiyad və itaət ilə cənab pristavı istiqbal etdilər və "sən bizim başımızın sahibisən" -- deyib, əsnayi namazda rüku edən kimi, baş deyil, bədən əydilər. Lakin cənab pristav əhalinin belə izhari-təbəiyyəti-sadiqanəsindən əqmazieyi edib, keçən gün cibində "möcüzə" görünmüş sərbaz simalı stracniki təqib edərək, atını Kərbəlayi Bünyadın evi həyətinə sürdü.

Kərbəlayi, 70 sinni altında bükülmüş vücutunu 15 yaşına yetmiş cavana mənsub bir cünbüş və hərəkətə gətirib sıçradı və pristav ağanın "cismi-əzizi"ni atın üstündən yerə düşürdü. Stracniklər də kəndlilərin köməyi ilə atlarından yerə süqut edib, metad qaidəyə rəayət edərək toplanmış kəndliləri qamçı ilə şaparlamğa başladılar. Və atlarını otarmaq ilə özləri üçün də bir "yaxşı" yer hazırlamağı əmr etdilər.

O gecə M ... kəndində bir neçə qoyun dəxi qurban edildi.

Sabahı günü Kərbəlayi Bünyadın həyətinə şayani-təmaşa bir drama vaqə oldu. Cənab pristav başıaçıq və əlləri ciblərində "özünü dartmış turac kimi" qapının ağzında durub, keçmiş padşahlara mənsub bir hökumət ilə cərgə ilə düzülmüş kəndliləri bir-bir və hərəsini bir növ ilə döydürürdü. Birisini libasdan xali edib, lüt əndamına qamçı vurdururdu, digərini saqqalından tutudurub üzünə, başına sillələr çəkdirirdi, bir qeyrisini əlibağlı ora-bura çapdırırdı. Bəzisini yerə yığıb, təpik altına saldırdı və sairə....

Döyüşə mübtəla olanlar hərdəm: "Bizim taqsırımız nədir, ağa, başuva dönüm" -- dedikdə, cənab pristav və sonra da stracnik bəy tərəfindən bir neçə kəlmə fəhşdən mütəşəkkil cavabi -- "şafi" alırdılar....

Bu drama səhərdən günortayadək intidad çəkdi ki, ondan sonra pristav ağa, bu qədər zəhmətdən artıq yorulub, girdi otağa və kənd mollası ... nın evində şərafinə kəşidə edilmiş ziyafətdə (bu ziyafətdə pristavdan savay bir də Kərbəlayi Bünyadəli var idi) mükəmməl surətdə bir nahar edib, istirahət üçün bir-iki saat şirin yuxuya müstəqrəq oldu.... Bidar olduqdan sonra, Kərbəlayi Bünyad tərəfindən "Əbidanə" əta olunmuş kəhər ata rakib olub və kəndçilər tərəfindən "mübarək qədəmi" münasibətilə hədiyyə edilmiş quzuları (yağ, qatıq, pendir və s. məlum işdir) müininə tapşırıb, öz paytaxtına mütəvəccihən rəvanə oldu.

Ağa gedəndən sonra kəndçilər onun sahibi təhəkküm bir zat olduğunu tosif və ərifə başladılar.

BİR FİRƏNG İLƏ SÖHBƏTİM

Günlərin bir günü, yəni bir neçə zaman bundan irəli nə tövr oldusa bir firəng ilə tanış oldum. Firəng məni, mən firəngi söhbətə tutduq, bir xeyli danışdıq elədik, axırda firəng məndən soruşdu ki, bir de görüm bu Qafqazda nə qədər müsəlman vardır. Dedim altı dəfə doqquz yüz doxsan doqquz min doqquz yüz doxsan doqquz və bir də altı müsəlman! Dedi, bu zəhməti çəkmə, altı milyon desəydin ağzın yorulmazdı. Dedim, mən müsəlmanam, doqquz yüz doxsan doqquz min doqquz yüz doxsan doqquzun mənə artıq təsiri olur, nəinki bir milyonun. Firəng bu sözə razı oldu və sonra yenə soruşdu ki, bu altı milyon müsəlmanın içində neçə qəzet çıxır. Dedim allahdan gizli deyil, səndən nə gizli olacaqdır, bu altı milyon müsəlmanın içində bircə dənə qəzet çıxır. Bunu dediyimi gördüm, firəng yerindən elə sıçradı ki, guya kişini ilan dişlədi! Və üzündə elə bir heyrat və təəccüb əlaməti göstərdi ki, mənim özüm də quruyub mat qaldım və ürəyimdən keçirdim ki, yazıq altı milyon müsəlman, bir gör sənənin içində bircə dənə qəzet verilməsi yad firəngə nə pis təsir elədi və halonki, sənə qalsa istərsən ki, heç qəzet yerli-dibli olmasın! Amma sonra bildim ki, firəngi təəccübə gətirən altı milyon müsəlmanın içində bir qəzet olması deyilmiş, çünki o məndən soruşdu ki, "müsyö, indiyədək, nə təvarixdə, nə də heç bir abrazovannı yerdə görülməyibdir ki, bir dənə qəzetin altı milyon müştərisi olsun!! Neujeli sizin bir dənə qəzetinizin altı milyon müştərisi var?!!". Firəng bu sualı mənə verdikdə, məndən bir qəhqəhə çıxdı ki, firəng elə bildi dəli olmuşam.... Dedi nəyə gülürsüz? Dedim heç, onu deyirəm ki, qəzetimizin altı milyon müştərisi yoxdur, bir qədər azdır.

D e d i: Beş milyon? -- Əlli min?

D e d i m: Bir qədər azdır. --Yox, azdır.

D e d i: Dörd milyon? -- Otuz min?

D e d i m: Bir qədər azdır. -- Yox, azdır.

D e d i: Üç milyon? -- On min?

D e d i m: Bir qədər azdır. --Yox, azdır.

-- İki milyon? -- Beş min?

-- Jox, azdır. -- Jox, azdır.

-- Bir milyon? -- Dörd min?

-- Jox, azdır. -- Jox, azdır.

-- Beş yüz min? -- Üç min?

-- Jox, azdır. --Jox, azdır.

-- Üç yüz min? -- İki min?
-- Jox, azdır. -- Jox, azdır.
-- Yüz min? -- Bir min?
-- Jox, azdır. -- Jox, bir az çoxdur.
-- Doxsan min? -- Bəs necə?
-- Jox, azdır. -- Min səkkiz yüz!

By sözü demişdim ki, gördüm rəfiqim firəng tez bir fayton çağırıb, düz vağzala sürdürdü və o gedən firəng oldu ki, getdi. Bir neçə vaxtdan sonra firəngdən bir kağız aldım ki, içində bunu yazmışdı:

"Altı milyon tayfanın içində bir dənə qəzet ola, və o qəzetin də min-səkkiz yüz müştərisi ola, o tayfadan heç bir yaxşı şey gözləmək olmaz, a molla!"

Bu sözlər məni çox yandırdı, tez götürüb cavabında yazdım ki, nə olsun, biz müsəlmanlar beləyik, amma siz firənglərin də yedikləri həmişə qurbağa ilə tısağağıdır!...

ÜÇÜNCÜ DƏLLƏK

Bizim Qarabağda cürbəcür dəlləklər var. Bunların içində eləsi var ki, həm sənin başını qırar, həm hansı dişini desən çəkər, həm boynunun ardına zəli qoyar, həm istəsən oğlunu sünnət elər. Amma adekalon-madəkəlon bilməz və o cürə murdar şeyə heç əlini də vurmaz. Bainhəmə, üstündən bərk "ətir" iyi gələr ki ona quyruq yağdı deyirlər.

Eləsi var ki, məsələn, bu gün yaxşı urusu baş vurur, bıqlarını da ha tərəfə desən, o tərəfə eşər və bir az-maz da urus dili bilər. Stolunun üstündə də həmişə cürbəcür içi su ilə dolu adekolon şüşələri olar, güzgüsü də adamı xortdana oxşadar.

Eləsi də var ki (yox, qoyun bunu ayrı cürə deyim).

Əzizim oxucu, ağlında bir adam fərz elə, qoy bu adamın bir ayağında qaloş olsun, bir ayağında başmaq. Əynində çuxası olmasın, onun əvəzində tək bircə arxalıq olsun ki, onun parçasını və rəngini tanımaq üçün gərək əlinə bir bıçaq alıb dörd gün çirkini qazıyasın. Belində bir qayış olsun və qayışın ucu da böyükdən sallansın, çiyində bir məhrəbə asılsın və məhrəbə də gərək qab

dəsmalına oxşasın. Belindəki qayışa ülgüc formunda iti bir bıçaq sancılısın və o bıçaqla da qarpız kəsildiyi məlum olsun. Onda bu adam olar haman mən dediyim dəllək.

Bu dəlləklərin dükanı olmaz, bunlar günlərini elə bazarda keçirərlər və özləri də həmişə kəndli-məndliləri qıraxrlar, onda çox fənd eləyərlər. Məsələn, görürsən ki, bir kəndli yayın isti günü bazara meyvə gətirib satıbdır və özü də aşpazdan iki şiş lüləkəbab alıb günorta üstü bir sərin yerə çəkilib dürməkləyir və öz-özünə də fikir eləyir ki, görəsən, baqqal onu allatmadı ki, evdə arvad nə tapşırırdı və sairə. Bu vaxt kəndli hiss elər ki, başı gicişir, əlini atar ki, qaşısın, bir adam deyər ki, "Yavaş, tərپənmə, ülgüc başını kəsər". Kəndli dik ajar üstə sıçrar və görər ki, nə? Haman bayaq yazdığım dəllək onun başını bir xeyli qırırıbdır və özü də məzəmmət eləyir ki, əşi, uşaq-nəbəliq deyilsən ki, düz otura bilmirsən?! Odur, tərپəndin, ülgüc də bir az başını cızdı.... Sonra bilmirəm bunların sövdası necə olar, ancaq onu bilirəm ki, kəndli evinə qayıdan zaman başını iki dəsmalla bağlanmış qayıdar.

Bu söhbəti salmaqdan məqsədim o idi ki, bunu deyim ki, görəsən, bu Yevropa hökumətləri ki, belə gəlib müsəlman hökumətlərinin dinməzcə başlarını qırırırlar ki, heç kəs də onlara bir söz demir, Qarabağın hansı dəlləklərinə oxşayırlar? Mənim aqlım kəsir ki, bizim bu bazar dəlləklərinə çox oxşayırlar. Neyçün?

Ondan ötrü ki, məsələn, indi götürək bu gün İranı. Hamınıza məlumdur ki, indiyə kimn İranın başını iki nəfər "dəllək" qırırmaqdadır ki, onlardan birisi ingilis, o birisini də ki, (qoy yavaş deyim eşitməsin!) özünüz tanıyırsınız.

İndi də demirsinizmi ki, bu yandan üçüncü "dəllək" çıxıbdır. Bu da ki, neçə ildən bəridir ki, Osmanlının başını qırıxan və çox vaxt da "bilməyib" qulağını kəsən Germaniyadır. Deyir indi İranın başını mən də qıracağam! O birilər deyirlər: Ay balam, axı neçə ildir ki, elə hazır bu kişinin başını biz qırırıq. Almaniya: Bu kişinin başını podrata götürməmisiniz ha, mən də qıracağam!

Qərəz, mən onu deyirəm ki, İran görsün başına bir təhər çəkə bilərmi, yoxsa bir də görürsən ki, dördüncü "dəllək" çıxdı, onda bir gün olar ki, İranı da Fas sultanının gününə salıb, giliz qoyarlar.

MƏŞƏDİ KABİLİN TƏBRİZ SƏFƏRİ

Məşədi Kabilin başı çox qarışıq idi, cürbəcür vajni işləri var idi ki, bunların hamısını bir-bir düzəltmək lazım idi. Bir işi o idi ki, gərək oğlunu işkolaya qoysun, ondan sonra qızını köçürsün və bunlar hamısı keçəndən sonra Təbrizə gedib mal gətirsin və dükanını olduğu yerdən ayrı bir yerə köçürsün və bundan başqa o qədər xırda işləri var idi ki, bəzi vaxt heç başını qaşımağa da macalı olmurdu.

Məşədi Kabilə məsləhət gördülər ki, əvvəlcə Təbrizə gedib dükan işlərini düzəltsin, sonra o biri işlərinə şüru etsin.

-- Elə yaxşıdır, əvvəlcə işlərini bir qurtar, sonra, allah qoysa, qayıdarsan, can sağlığı olsun, o biri işlərini də düzəldərsən! -- deyib arvadı da Məşədi Kabilə bunu məsləhət gördü.

Məşədi razı oldu və başladı Təbrizə səfərə hazırlaşmağa....

Söyləyirlər ki, London ingilisləri bazardan evlərinə bir parça kağız yazıb göndərirlər ki, "məni nahra gözləməyin, Hindistana gedəcəyəm". Və arvad-uşağı ilə görüşməyi qayıdan başa qoyub, parxoda minib gedirlər. Amma bizim müsəlmanlar, nədənsə, qərbətdən çox qorxurlar.

Odur, məsələn, Bakıdan Biləcəriyə və ya Şuşa qalasından Ağdama getmək lazım olanda çox bikiş olurlar, arvad-uşaq da bikişlənir və yola düşəndə də az qalırlar ki, ağlaşma qursunlar.

İndi Məşədi Kabil də Təbrizə gedəcəyini yadına salıb, bir az bikiş olmuşdu, arvad-uşaqlar da bikiş idi. Ancaq bikiş? Kərbəlayı Səfinin vecinə deyildi. Pəncərənin ağzında oturub səfərə hazırlaşan Məşədi Kabil gözləyirdi və uşaqlara təsəlli vermək üçün deyirdi:

-- Allah qoysa atanız bu gün çıxar, bir-iki gündən sonra olar Təbrizdə, amma görün sizə nələr gətirəcək! Təbriz yemişi. Bax, kişmişləri bu boyda olur. Badamları qoz boyda. Çoxlu xurma gətirəcəkdir ki, biri yumruq böyüklükdə.

İşin bu məqamı balaca uşaqların bir qədər kefini açdı. Balaca Səməd isə tək bir yemişlərə kifayət etməyib, bir Təbriz xoruzu da istədi.

-- Bəs, Təbriz xoruzu da gətirər, -- deyib Kərbəlayı Səfi onu arxayın etdi.

İki saatdan sonra min cürə dualarla, daldan su atmaqla, qapıya Quran çıxartmaqla Məşədi Kabil yola saldılar....

Bir saatdan sonra bazara xəbər düşdü ki, Məşədi Kabil paraxod qabağında öldürüldülər.

BAZAR SÖHBƏTİ

- Məşədi Səməd, bir bura bax! Vay Məşədi Səməd! Bura bax, söz deyirəm!
-- Bu saat! Qoy bir bu çuxanın bursını tikim! Yiyəsi gözləyir.
-- Əşi, bir bura bax, sonra tikərsən. Sənə bir yaxşı əhvalat deyəcəyəm.
-- Sən de, mən qulaq asıram!
-- Bura bax, rəhmətlik Əliqulu bəyin dayısı Kərbəlayı Hüseynəli bəyi tanıyırdın?
-- Yox, necə Əluqulu bəyin?
-- Əşi, nə deyirsən, dostun Mirzə Cəfərin aşnası Əliqulu bəyi tanıyırsan?
-- Hə, keçəl Əliqulu bəyi tanıyırdım.
-- Onun dayısı Kərbəlayı Hüseynəli bəyi tanıyırdın?
-- Tanıyırdım, necə?
-- Axı, Kərbəlayı Hüseynəli bəyin bir nökrəri var idi. Adına Yırtıq Səfi deyərdilər, bir arvadı da var idi, neçə ildi ki, doğmurdu, sonra gedib Qarabasan kəndindən bir qız aldı, özü də deyirlər ki, bəy qızıdır, ondan da Yırtıq Səfinin bir oğlu oldu ha!
-- Hə, necə?
-- Ta nə hə, haman o oğlan indicə bir rus qızı ilə gəlib bizim dükanın qabağından keçdi.
-- Əşi, nə deyirsən?
-- Sən öl, allaha and olsun, özüm ölüm ki!

HARA QAÇACAQLAR?

Ravi belə rəvayət eləyir ki, Eynüddövlə, Şuca Nizam Rəhim xan, Mir Həşim, Mirzə Həsən, Mirzə Kərim və qeyriləri -- bunlar hamısı Təbrizdən çıxıb qaçarkən şaha belə bir məktub yazıblar:

"Salam-duadan sonra yazıb məlum edirik ki, "ma səd nəfər budim tənha, onha, yek nəfər budənd cəm", ona binaən Təbrizdən qaçdıq, vəssalam."

İndi mən öz-özümə fikir edirəm: yaxşı, bunlar hara qaçacaqdırlar?

Tehrana?

Xeyr! İndi bu saat Məhəmmədəli şahın onlara elə acığı tutub ki, hərgah o, "səd nəfər tənhadan birini görsə, elə vurur ki, başı süpəhsalar məscidi kimi darmadağın olar.

Bəs hara? İranın sair şəhərlərinə?

Xeyr! Hərçənd İranın sair şəhərləri Təbriz əhlini aldatdılar və yalandan dedilər ki, ay budur köməyə gəlirik, ay on min adam göndərdik, ay bu gün çatar, ay sabah ça-çatar, ha budur gəldilər, ha atlıların başı çıxdı, qərz çox səs-küy elədilər, amma axırından bir şey çıxmadı. Atların nə başı göründü, nə quyuğu, yazıq təbrizlilər gözlədilər, gözlədilər, axırda qəti-ümid olub, dedilər: özünə bağla ümidini, özgəyə bağlama.

Amma yenə də....

Həç ağlım kəsmir ki, bu şəhərin adamları Təbrizdən qaçan "qəhrəmanlara" ağuşlarını açıb üzlərindən öpsünlər və desinlər: "Uxay, nə yaxşı ki, sağ-səlamət gəlib çıxdınız". Çünki əgər bu şəhərlərin birində namus olmasa, bəri insaf olar. O birində insaf da olmasa, bəri bir parça qeyrət olar! Bir ayrısında namus, insaf və bir parça qeyrət olmasa, bir qədər həmiyyət olar; bir ayrısında, namus, insaf və bir parça qeyrət və bir qədər həmiyyət olmasa, bir dıtdaq mürüvvət olar. Bir özgəsində namus, insaf, bir parça qeyrət, bir qədər həmiyyət bir dıtdaq mürüvvət olmasa, bəri bir barmaq ağıl olar. Yenə bir başqasında namus, insaf, bir parça qeyrət, bir qədər həmiyyət, bir dıtdaq mürüvvət, bir barmaq ağıl olmasa da, bəri bir anbar qorxaqlıq olar.

Amma qorxaqlıq olar, çünki qorxaqlıq oldu ki, Təbrizə köməyə getmədilər və indi qorxaqlıq olar ki, Təbrizə kömək edərlər, çünki daha Səttarxanın gücü məlum oldu. Kişi padşahla padşahlıq etdi. Halbuki bütün İran və bizim Bakıda bütün Quba meydanının adamları deyirdilər ki, padcahnan padcahlıq eləmək olmaz. Amma görünür ki, olar və necə ki, oldu! Hə, bəs indi bu adamlar hara qaçacaqdırlar?

Rusiyaya?...

Xeyr, Rusiyada məşrutə var. Məşrutəli yer onları qəbul etməz.

Bəs hara?

Elə mən bu fikirdə idim ki, gördüm idarəmizin qabağında iki nəfər adam acıqlı danışır. Biri deyir:

- Adə, boynu sınımış Səfər necə oldu?

O biri deyir:

-- Getdi.

-- Hara?

-- Əşi, cəhənnəmə, gora! Mən nə bilim!

İndi ağlım kəsir ki, mənim sualıma da bu cürə cavab verməkdən başqa bir çarə yoxdur.

BİR DƏLİNİN DƏFTƏRİNDƏN

Bir məsəl var deyirlər ki, ikiyaxlıya etibar yoxdur.

Doğrudan da belədir, dünyada hər nə ikiyaxlı məxluq var, onların heç birinə etibar eləmək mümkün deyil.

Götürək, məsələn, toyuğu. İkiyaxlı məxluqdur. Nə qədər dən ver, nə qədər yem ver, yenə də səni görəndə qaçacaqdır. O ki, qaldı adama--ikiyaxlı məxluqdur--daha burada heç danışmaq lazım deyil.

Amma bu işin səbəbi var.

Məsələn, evdən çıxırsan bayıra və görürsən ki, bir dənə toyuq ayağının birini qalxızıb təkcə durubdur. Və özü də bərk fikrə gedibdir. İstəyirsən ki, yanına gedib bir qədər dən verəsən. Görürsən ki, o saat qaçdı. Deməli, toyuqla sənin aranda etibar yoxdur. Çünki sən də ikiyaxlı, o da.

İndi görək bunun səbəbi nədir?

Toyuq çox yaxşı bilir ki, sən toyuq yeyənsən və madam ki, səni görür həmişə qorxur. Odur ki, bir sürü toyuğa da çağırıb dən tökəndə görürsən ki, yazıq toyuqların bir gözü dəndə və bir gözü də səndədir.

İndi gələk adamlara!

Deyirlər ki, qədim zamanlarda adamlar bir-birilərinə çox yaxşı etibar eləmişlər və hətta bir zaman var imiş ki, bir salavata çörək də almaq olarmış, başmaq da və papaq da.

Mən bilmirəm ki, bu əhvalat doğrudurmu, yoxsa yalan. Ancaq onu bilirəm ki, bu gün o cürə şeylər ola bilməz. Çünki bu gün salavat əvəzinə pul lazımdır. Pulu qazanmaq da salavat çəkmək kimi asan deyildir. İndi bu gün əgər bir adam o biri adama etibar eləyirsə, pulun cəhətinə eləyir və illa pulu olmasa, itmiş pasport kimi etibardan saqıtdır.

Pul insanlar arasında rəsmiyyət törədir. Məsələn, Həsənqulu ilə Cəfərəli bir-birilə danışirlər, Həsənqulu deyir ki, bu gün başım bərk ağrıyır, onda Cəfərəli cavab verir ki, bir qədər fenastin al, yainki yatarkən başuva dəsmal çal, ya həna qoy. Amma elə ki, Həsənqulu Cəfərəliyə bir manat zərər vurur, o halda Cəfərəli elə vurur ki, Həsənqulunun başı nəinki ağrıyır, bəlkə yarılr və qan axır. İndi mənə deyəcəklər ki, sənin sözlərinə də mənfiq yoxdur.

Məntiq nədir?

Məntiq danışma elmidir. Danışan kəs gərək elə danışsın ki, sözünün dalı qabağı bir-birinə düz gəlsin. Məsələn, deməsin ki, bu gün hava çox gözəldir, çünki dünən bərk acmışdım.

İstərsiniz məntiq barəsində bir qədər söyləyim. Burda misal lazımdır. Məsələn, şüşə qırılar, əlimdəki şüşədir. Bəs əlimdəki şüşə də qırılar.

Bir özgə məsəl: İnsanlar öləcəkdirlər. Sən insansan, bəs sən də öləcəksən. Yəni insan ikiayaqlıdır. Və ikiayaqlıya da etibar yoxdur. Toyuq dəxi ikiayaqlıdır, bəs onda, toyuğa da etibar yoxdur.

Onda birisi gəlib deyir: Toyuğun iki ayağı vardır və özünə də etibar yoxdur. Sənin də iki ayağın var və sənə də etibar yoxdur. Bəs onda sən toyuqsan!

Yox, bu söz xilafı-məntiqdir, buna sofizm deyirlər. Elə haman o sofizmdir ki, Tehran hökumətini bu günə saldı və həm ağlamalı və həm gülməli bir komediya qayırdı.

İran hökuməti deyir ki, sair hökumətlər məşrutə verdilər, çünki camaat elə istəyirdi. Amma İran camaatı elə istəmir və ona görə mən də məşrutə vermirəm.

Burada məntiq olardı, hərgah "İran camaatı elə istəmir" sözü qələt olmasaydı. Amma, çünki o söz qələtdir, ona görə bu mətləbdə, İran hökuməti qanacaqdan kənar olan kimi, məntiqdən də kənardır. Mən burada çox sözlər danışdım, amma danışmıram.

Zəban dər dəhan ey xirədmənd çist?

.....nist.

BAŞA DÜŞMƏDİ

Keçənlərdə idarəmizə Yevropadan bir nəfər adam uçub gəlmişdi. Söhbət arasında dedi ki, bizim Yevropada böyük bir həyəcan və qorxu vardır.

D e d i m: -- Səbəbi nədir?

D e d i : -- Səbəbi odur ki, Yevropaya çox həyəcanlı xəbərlər gəlir ki, müsəlmanlar böyük bir sürətlə tərəqqi edirlər....

D e d i m : -- Təəccübdür, bizim tərəqqimiz sizi qorxudurmu?

D e d i : -- Bilirsiniz, insaniyyət nöqtəyi-nəzərinə çox şad eləyir. Biz sevinirik ki, bizim növümüz yavaş-yavaş zillətdən qurtarır. Amma o biri tərəfdən, bilirsiniz, bu əyyam bir əsri -- mübarizəyi-həyatıyyə əsridir. Yəni dirilik üçün dava eləmək əsridir. Onun üçün biz istəməzdik ki, dirilik üçün dava edənlər bizim kimi elm qüvvəti ilə güclü olsunlar. Məsələn, bu gün elm və mədəniyyət qüvvəti ilə yaraqlanmış olan İspaniya Fas ərəbləri ilə dirilik üçün dava eləyir. Onun üçün İspaniyanın firənglərə çox bərk acığı tutubdur. Deyir ki, axı sən nə üçün bu vəhşilərə mədəniyyət ucunu göstərib, tufəng atmaq öyrətdin ki, onlar da bizə tufəng atırlar. Bütün aləm də bunu boynuna alır ki, əgər Fas ərəbləri Yevropa mədəniyyətini öyrənsələr, İspaniyanı beş-on gün içində darmadağın edib, əvvəlcə də mədəniyyət gücü ilə İspaniyanı öz mülkü etdiyi kimi, bu səfər də eləcə edər (çünki o zaman ki, Yevropa mədəniyyətdən məhrum idi, ərəblər ən şəşəlli bir mədəniyyətə malik idilər, yəni bütün elm və fənlər aralarında getdikcə tərəqqi edirdi. O halda İspaniyanı ərəblər alıb, islam dövlətinin bir vilayəti etmişdilər.... Amma sonradan ... əşi, allah mollalara insaf versin).

Mən yevropalıya dedim ki, əzizim, bizi bağışlayın, sizin qorxunuz bizim tərəqqimizə mane ola bilməz. İstər sizin qorxudan ürəyiniz getsin, biz yekə tərəqqimizi əldən buraxmayacağıq. Biz tərəqqi eləyəcəyik.

Dedi : -- Bircə onu də görüm indiyə qədər çoxmu tərəqqi eyləyibsiniz?

D e d i m : -- Çox eləmişik.

D e d i : -- Olmazmı, öz tərəqqinizdən mənə nümunə göstərəsiniz?

D e d i m : -- Olar, çıxmaq bayıra....

Bayıra çıxdıq, yevropalıya dedim. Tamaşa elə.

D e d i : -- Baxıram.

-- Gördünmü?

-- Nəyi?

-- Tərəqqini?

-- Hanı? Heç bir şey görmədim.

-- Bəs görmədinmi ki, buradan bir nəfər saqqallı müsəlman keçdi ki, ayağına çəkmə geymişdi. Onun ayağına çəkmə geyməyi çox böyük tərəqqidir.

D e d i : -- Anlamıram nə deyirsən.

D e d i m : -- Belə beş-altı il bundan irəli hər kəs ayağına başmaqdan başqa özgə bir şey geyməyirdi ona salam vermək əvəzində, "allah saxlasın" -- demək lazım gəlirdi. Amma tərəqqimiz bu gün o dərəcəyə çatıb ki, çəkmənin başmaqdan rahat olduğunu hamımız boynumuza almışıq.

D e d i: -- Heç başa düşmürəm nə deyirsən?

Bir az ora-bura göz gəzdirdim:

-- Bax, bax, müsəlman arvadları faytona minibdilər.

D e d i: -- Nə olsun?

D e d i m: -- Pa-ho! Bir neçə il bundan irəli nəinki arvad, hətta, kişi cürət edib faytona minsəydi haman dəm faytonun çarxları bir tuğı-lənət olub onun boynuna keçərdi.

D e d i: -- Sözüün doğrusu, heç qanmıram nə deyirsən?

D e d i m: -- Bir ora bax, iki nəfər müsəlman bir-birinin yanından keçdi və heç bir şey olmadı.

D e d i: -- Nə olsun?

D e d i m: -- Pa! Bir-iki ay bundan irəli onlar bir-birinin yanından keçsəydilər, haman dəm atışib bir-birini öldürmüşdülər. Halbuki indi heç bir zad olmadı. Bundan artıq nə tərəqqi?

D e d i:-- O sizin tərəqqi deyildir, o, Martinovun qorxusudur. Sən bircə mənə de görüm realnıdə, gimnaziya, universitetlərdə oxuyan uşaqlarınız çoxdurmu?

D e d i m: -- Vallah onlar çox olardı, hərgah bir məsələ ümum müsəlmanların qabağını kəsməsəydi.

D e d i: -- Nə məsələdir?

-- D e d i m: -- Çox böyük məsələdir.

Əyilib qulağıma dedi:

-- Hökumət qoymur?

D e d i m: -- Xeyr, onun bir sözü yoxdur, bu məsələ başqa məsələdir.

D e d i: -- Bir de görək nə məsələdir?

D e d i m: -- Şalvar məsələsidir.

-- Necə şalvar?

-- Adam geyən şalvar.

D e d i: -- Canım, sən müəmma ilə danışırısan, açıq de görüm nə demək istəyirsən?

D e d i m: -- Qoçaq, bundan açıq söz olmaz, şkola gedən uşaqlar dar şalvar geyirlər və dar şalvar da bizlərdə çox pis şeydir. İndi həmin məsələ

bizim qabağımızı kəsdiyinə görə işkolaya uşaq qoymağa cürət eləmirik.

Bu sözlərdən sonra əcnəbi əvvəlcə çox güldü, amma sonra bir qədər fikrə gedib, birdən başladı uşaq kimi ağlamağa və ağlaya-ağlaya bu sözləri dedi:

--Biz elm sayəsində havada quş kimi uçuruq, amma bunlar hələ şalvar məsələsinə məşğuldurlar....*Dedi və uçub getdi....*

TƏHSİL

Mən məktəbdə oxuyanda bizim məktəbə təzə bir molla təyin eləmişdilər. Yəni bu molla ekzamen tutmuşdu və o ekzamendə heç bir kəs onunla bərabər ola bilməmişdi.

Camaat belə deyirdi ki, dünyada heç bir elm yoxdur ki, bu axund onu bilməmiş olsun. Bu sözləri axund özü də təsdiq eləyib deyərdi ki:

-- Mən bütün ülum və fünuna darayam.

Kişi "dara" olmaya bilməzdi, çünki səkkiz il məktəbdə oxuyub, bircə dəfə də fələqqəyə düşməmişdi. Sonra ikmali-təhsil üçün İrana gedib səkkiz il də Təbrizdə oxumuşdu və bədə Təbrizdən Tehrana yollanıb dörd il də orada və ondan sonra beş il Məşhəddə və bunlardan başqa dörd il də İranın bir şəhərində təhsil etmişdi ki, onun adı yadımda qalmayıbdır.

Dərs vaxtında bu axund bəzi vaxt bizimlə dostanə söhbətlər edərdi, böyük səfərlərindən nağıl edərdi, çox şirin söhbət elərdi.

Bir dəfə ondan soruşduq ki, axund İran böyükdür, yoxsa Rusiya?

D e d i:

-- Əgər İranın bu başından düşəsən və gecə-gündüz yol gedəsən və hər bir saatda yetmiş ağac yol eləyəsən və yetmiş il səfər eləyəsən, hələ gəlib İranın yarisına çatmazsan.

D e d i k:

-- Axund, bəs, ruslar yazırlar ki, İran Rusiyadan iyirmi dəfə balacadır.

Axund buna şerlə cavab verdi:

Key nik-bəxt, an nə şəkile-mən əst

Vələkin, qələm dər kəfə-doşmən əst.

Bir gün uşaqlardan biri dedi:

-- Axund, heç dəryanın dibini bilmək olar?

Axund deyir:

-- Budur mən iyirmi beş il oxumuşam və iyirmi beş il sümük sındırıb, bütün ülum və fününə dara olmuşam, amma indiyə qədər bir kitabda görməmişəm ki, dəryanın dibini bilən olsun.

Yoldaşlarımızdan biri dedi:

-- Axund, bəs ruslar yazırlar ki, dəryanın lap dərinini səkkiz verstdir.

Axund güldü və bunu nağıl etdi:

-- "Zərəfşan" kitabında oxumuşam ki, İskəndər-Zülqərneyn dünyanın üzünü alandan sonra, istədi ki, dəryaların dibini də alsın, ona görə dəryanın içinə cumub yetmiş il yol getdi. Nagah burada bir adama rast gəldi ki, axtarır. Sual etdi ki, sən nə axtarırsan? Dedi ki, yetmiş il bundan əvvəl mənim əlimdən bu dəryaya bir balta düşüb, dəryanın dibinə gedibdir. İndi mən gərək bundan sonra yetmiş il yol gedəm ki, bəlkə dəryanın dibinə çatam. İskəndər-Zülqərneynin bu əhvalatı eşidib səfərdən əl çəkdi.

Yoldaşlarımızın içində bir dələduzu vardı, dedi:

-- Axund, hesab elmi oxumaq haramdır, yoxsa halal?

D e d i:

-- Haramdır.

D e d i:

-- Bəs bu elm necə ki, məsələn, mən istəyirəm biləm, cibimə nə qədər pul qoyum ki, putu altı manatdan iki kəllə qənd və girvənkəsi iki manatdan beş girvənkə çay alıb, üstünə nəqd on beş manat pul qoyub bir axunda göndərim.

Axund dedi:

-- O cürə elmi oxumaq nə haramdır, nə halal, ancaq savabdır.

Bu əhvalatdan sonra, gördük ki, fəziləti-axund məlum şüdə.

İştə iyirmi beş il oxumaq zarafat deyildir. İyirmi beş il bir əsrin dördədən biridir.

BALACA FELYETON

Beş manat əhvalatı

Bir gün oturub dəftərxanada yazırdım. Gördüm bir müsinn şəxs qapını açıb məni işarətlə çölə çağırırdı. Mən baman saat çölə çıxıb - nə buyurursunuz? - sualı ilə müraciət elədim. Kişi gözlərinin yaşını abıbaran kimi axıdıb mənə dedi:

- Başına dönüm, mənim bir oğlum var, hansı ki, Xarkovda oxuyur.

Budur üç ildir ki, mən bir tövrlə ona pul göndərirəm. İndi məktəbi qurtarmağına qalıbdır iki il. Mən də olub-olanımdan çıxmışam. İndi bir qara qəpeyim yoxdur ona göndərəm ki, bu neçə il çəkdiyim zəhmət əbəs yerə olmasın. Bu da mənim oğlum yazan kağızdır. Səndən təvəqqe qə edirəm bu barədə mənə kömək verəsən, yoxsa biabır olası yerimdir.

Mən dərhal öz aldığım məvacibi, kişinin halətini mülahizə edib gördüm mənim donluğumdan kişiylə haray yoxdur. Haman günü bir məclis tərtib edib öz dost-aşnalarımın oraya cəlb edib, bir siyahı bina edib, insafli kişilərimizdən ianə yığmağa məşğul oldum. Kimə müraciət etdimsə, pul tələbində müzayiqə etmədi. Sonra növbət gəldi bizim Hacı dayıya və ümidim var idi ki, Hacı bişəkk və şübbə 10, ya 15 manat verəcəkdir. Hacı dayının dükanına bir neçə yoldaşlar ilə varid olduq.

- Hacı dayı, salaməleyküm.

- Ba, ələyküməssəlam, bəy dadaş!

- Buyurun, buyurun, xoş gəlibsiz. A gedə çayçı, çay gətir.

- Xeyr, Hacı dayı, çox təşəkkür edirəm. Çay içməyəcəyəm, sizing yanınıza bir cüzi təvəqqeyə yoldaşlarla gəlmişəm, ümidvaram təvəqqeyimiz qulluğunuzda məğbul olub müzayiqə etməyəcəksiniz.

- Bəs, bəs, bəydadaş, bu nə sözdür, sən mənə qulluq buyur, mən həmişə can və başla düzəltməyə hazıram.

- Hacı dayı, bir artıq sizə zəhmətim yoxdur, bir şəxsin oğlu Xarkovda oxuyur, atası onun xərcini indiyə kimi çəkibdir. Amma indi əli aşağı düşməyə görə və müsəlman qardaşımız olmağa görə onun üçün bir az pul cəm etmişik ki, o cavan puldan məəttəl olub oxumağını yarımçıq buraxmasın. Ona görə 5 manat da siz əta ediniz, ianə cəmi təriqlə ki, sizin adınızı siyahıya yazaq.

- Ha, ha, ha, ha... Qəribə təklifdir. Yaxşı! Bəydadaş! Mən üç dəfə həccə getmişəm, dördüncü dəfə həm niyyətliyəm. Mən həcc pulumu pozub, nə tövr Rusiyaya göndərim?

- Hacı dayı, nə vaxt Allah qoysa bu dəfə həccə təşrif aparacaqsınız?

- İnşallah, bəydadaş, gələn il.

- Yaxşı, Hacı dayı, gələn ilədək məgər siz 5 manat qazanmayacaqsınız ki, gələn ilki həcc pulunu pozmayıb, üstünə qoyub gedəsiniz?

- Xeyr, əzizim. Mətləb burasındadır ki, bu gün banka 10 min manat yola pul salasıyam ki, veksilimin vaxtı keçməsin.

- Zərər yoxdur, Hacı dayı, onda sabah gəlim, sabah verərsiniz.

- Xeyr, xeyr, sabah zəhmət çəkməgilən, sabah usta Qarapetə min manat borc vəd etmişəm, ona görə gərək verəm ki, binəvanın pambıq pulu kəsirdir, aparsın, pambıq alsın.

- Zərər yoxdur, Hacı dayı, birisi gün gələrəm.

- Xeyr, xeyr, xeyr!.. Birisi gün Hacı Qulaməli kişinin oğluna nomrə pulu yığılır, ona pul göndərəcəyəm.

- Zərər yoxdur, Hacı dayı, o birisi gün gələrəm.

- Xeyr, xeyr, xeyr!.. O birisi gün barama almışam, onun pulun gərək verəm, gəlmə.

- Zərər yoxdur, Hacı dayı o birisi gün, gələrəm.

- Xeyr, xeyr, xeyr, xeyr, gəlmə.

- Niyə?

- Çünki.

- Nə çünki?

- Çünki.

- Nə çünki?

- Belə!

- Nə belə?

- Çünki belə.

- Necə çünki belə?

- Çünki habelə və genə habelə, mən sözün vazehi ruscanı oxuyana töbə etmişəm pul verməyəm, vəssalam.

- Hacı dayı bu nə sözdür sən danışırсан, ruscanı oxuyan müsəlmanlara sən gərək təşəkkür edəsən ki, hal-hazırda dəftərxanalara və qeyri-divanxanalara gedəndə dil bilməyib mat-məəttəl qalırınsınız.

- Nə vaxt mənə dil bilən lazım olsa, mən pul ilə tutub apararam, mənə dilməncliyə edər.

-Yaxşı, Hacı dayı, dilbilən müsəlman qardaşlarımızın birisi də artıq olsa, nə ziyan edər?

-Xeyr, xeyr, xeyr, xeyr! Mən, sözün doğrusu, haman oğlana nəinki beş manat, hətta beş qəpik də göndərə bilmərəm. Çünki mən göndərdiyim pulla oxuyub, sonra bir rus orəti alıb həm mənə tanımayacaqdır.

Xülasə Hacı dayıdan əlimi üzüb getdim dəftərxanaya.

Günlərin bir günü idi, gördüm mənim Hacı dayım kürkünün qollarını sallaya-sallaya gəlir. Gələn kimi şappadan içəri girmək istəyəndə qapıda duran kazax döşündən bir yumruq vurub Hacı dayını saldı bayıra. Mən bunu qəbul etməyib, Hacı dayını yanıma çağırıb sordum ki,

niyə gəlibdir. Hacı dayı dedi ki, bu gecə qonşusunun dükanından bir cüt başmaq oğurlanıbdır. Müqəssir bunun oğlunu güman edib həbsə salıbdılar, indi gəlibdi ki, naçalnikdən təvəqqe etsin, oğlunu zaminə versin. Çifayda rusca dil bilmir ki, getsin naçalnikin yanına.

Dedim: - Necə, Hacı dayı, rusca bilən gətirməyibsən?

Dedi: - Xeyr.

Dedim: - Niyə?

Dedi: - Çünki!

Dedim: - Çünki?

Dedi: - Ruscanı bilən məndən on manat istədi, indi dilbilən qardaş əlac sənə qalıbdır, mənə kömək elə, burada mən gəldim, sonra Hacı dayının işini də yola verib yola saldım və sabahı gün gördüm bir paketdə bir dənə üçlük manat göndərib və təvəqqe edibdir ki, haman oğlana göndərim. Sağ olsun belə Hacı dayı da.

PURİŞKEVİÇ VƏ HAÇI XUDU

Günlərin bir günü Purişkeviç ilə Hacı Xudu yatmışdılar. Purişkeviç Peterburqda yatmışdı. Hacı Xudu da öz evində yatmışdı. Bunlar bir-birlərini yuxuda gördülər. Hacı Xudu ayıq olduğu zaman Purişkeviç barəsində çox eşitmişdi ki, bu hərif müsəlmanların ziddinə gedəndir. Müsəlman xeyirxahı deyildir. Hətta bir jurnalda onun şəklini də hacıya göstərmişdilər. Amma hacı yuxusunda Purişkeviçə baxıb gördü ki, hərif çox da çirkin deyildir. Gözündə çeşmək, əyində yaxşı libası, bir göyçək adamdır.

Hacı Purişkeviçə dedi:

-- Sən bir göyçək adamsan, amma sənin şəklini, nədənsə, çox pis çəkiblər.

Purişkeviç Hacıya cavab verdi:

--Ke, ey nikbəxt, an nə şəkllə mən əst,

Vələkin qələm dəf kəfe doşmən əst.

Sonra Hacı yenə soruşdu:

-- Bir də deyirlər ki, sən və sənin kimi adamlar biz müsəlmanlara zidsiniz. Müsəlmanların bədxahısınız.

Purişkeviç cavab verdi.

-- Mən də bilmirəm, doğru deyirlər, yoxsa yalan. İstərsən mən də bir-iki kəlmə danışım, gör yalan deyirlər, yoxsa haqq danışrlar.

Hacı razı oldu və Purkşkeviç başladı danışmağa.

P u r i ş k e v i ç -- Mən istəmirəm ki, müsəlmanlarda qəzet olsun.

H a c ı -- Onu biz də istəmirik. Qəzet bizim şəriətimizdə haramdır.

P u r i ş k e v i ç -- Mən istəmirəm ki, müsəlmanlarda teatr olsun.

H a c ı -- Biz özümüz də onu istəmirik. Teatr şəriətimizdə haramdır.

P u r i ş k e v i ç -- M ə n istəmirəm ki, müsəlmanlarda musiqi çalmaq, şer yazmaq və şəkil çəkmək işləri tərəqqi etsin.

H a c ı -- O cür şeyləri biz özümüz də istəmirik. Onlar hamısı şəriətdə haramdır.

P u r i ş k e v i ç -- Mən istəmirəm ki, müsəlmanlar nemes dili, firəng dili, hesab, coğrafiya, hikmət, fəlsəfə, kimya, tarixi-təbiət, tarixi-bəşər, həndəsə, müsəlləsət və bu cür şeyləri bilsinlər.

H a c ı -- Bu cür şeylərin hamısı küfrdür. Biz özümüz, də onları istəmirik.

P u r i ş k e v i ç -- Mən istəmirəm ki, müsəlmanlarda üsuli-cədid məktəbləri olsun.

H a c ı -- Allah üsuli-cədid çıxardanlara lənət eləsin! O cür məktəblər hamısı bixana yığıncığıdır.

P u r i ş k e v i ç -- Mən istərdim ki, müsəlman məktəblərinin hamısı ruhani məktəbləri olsun.

H a c ı -- Əlbəttə, əlbəttə.... Biz də onu istəyirik.

P u r i ş k e v i ç -- Amma bu şərtlə ki, o məktəblərdə şəriətdən başqa özgə elmlər oxunmasın.

H a c ı -- Allah atana rəhmət eləsin! Bəs biz dediyimiz nədir?

P u r i ş k e v i ç -- Bəs belə!

H a c ı -- Doğrudan deyirsən, yoxsa zarafat eləyirsən?

P u r i ş k e v i ç -- Xeyr, doğrudan deyirəm.

H a c ı (ş a d və x ü r r ə m) -- Əlini mənə (ü r ə y i n d ə: zərər yoxdur sonra əlmi suya çəkərəm) (a ş k a r a) hər kəs sənə pis deyir, onun özü pisdür. Bu canım üçün, hərçənd sən urussan, amma bir çox müsəlmanlardan daha müsəlmansan! Təki müsəlmanların sənini kimi bədxahları çox ola!

P u r i ş k e v i ç -- Arxayın ol, mənim kimilər çox-çoxdur! Amma təki müsəlmanların çoxu sənini kimi ola.

H a c ı -- Arxayın ol, mənim kimilər çox-çoxdur!

P u r i ş k e v i ç -- bəs yerdə qalanlar?

H a c ı -- Yerdə qalanların hamısı babılardır.

P u r i ş k e v i ç -- Bizim də yerdə qalanların hamısı cuhuddur.

Bundan sonra ikisi də yuxudan ayıldılar. İndi bir adam lazımdır ki, bunların ikisinin də yuxusunu yoza....

QARABAĞIN KEÇMİŞ GÜNLƏRİNDƏN

Günorta azanından iki saat keçmişdi ki, Azad bəy Məşədi Ferrux ilə qumar oynadığı otaqdan durub öz "hərifi" yola salıb, keçdi arvadı Gülnisə xanım olan otağa. Gülnisə xanım ərinin pəjmürdə sifətini görüb, kəməli-hüzn və kədərli soruşdu:

-Uduzdunmu?

Azad bəy:

- Yox əşi, - deyib arvadını aldatmağa başladı. - Əvvəl uduzmuşdum, amma sonra yenə uddum. Tək beş manat uddum!

Lakin qəlbən öz-özünü məzəmmət elədi: "Yalansa, Allah mənə lənət eləsin! Gözümün ağı-qarası elli üç manatımı uduzmadımı?"

Doğrudur, Gülnisə xanım ərinin "uddum" sözünə inanmadı, lakin yenə də bir söz deməyib, yalnız bir ah çekdi. Sonra ərinin təvəqqeyinə görə nökrər Hüseynəlini çağırırdı ki, naharı çekib versin. Nahar boz-başdan ibarət idi ki, onun da ətinə, noxudunu, hətta suyunu da binavə Hüseynəli dalaşa-dalaşa dükanaçılardan borc almışdı.

Ər və arvad oturub çörək yedikləri yerdə otağın qapıları şaqqıltı ilə açılib, Azad bəyin oğlu - valideynin fərzəndi - yeganəsi içəri daxil olub dəyil, hücum edib qoltuğunda olan kitabları şappıltı ilə otağın ortasına tolazladı. Xudadad bəy (oğlanın adı idi) realnı məktəbdən qayıtmışdı. Bu, "pəhləvanlıqdan" sonra Xudadad bəy məktəb paltarını tələsik soyuna-soyuna, divanəvər bir səs ilə çığırırdı:

- Vallah, ta mən oxumayacağam, billah oxumayacağam, qoy direktor acığından partlasın, cırılsın, yenə oxumayacağam! Ana, hanı mənim müsəlman paltarım?

Azad bəy nahardan başını qovzayıb kəməli-təəccüb ilə oğluna tərəf baxdı və soruşdu ki:

- Ədə, başına at təpməyibdir, səni cin vurmayıbdır, içib kefli deyilsən, nə qayıırısan?

Oğlu isə ağzını-üzünü qırıqdırınb dedi:

- Əşi, sən də qoy görüm!.. Bilmirəm bu nə deyir! Ağız, ana, hanı mənim papağım, çuxam, arxalığım? Dur by saat bura ver, geyim!

Azad bəyin acığı tutdu və istədi ki, ağzım açıb bir söz desin, lakin arvadı onu bu işdən mən edib dedi: - "Sən dinmə bircə!" - və özü ayağa durub gəldi oğlunun yanına və mülayim, mehriban dil ilə dedi:

- Bala, müsəlman paltarını neynirsən? Neçin buluzunu çıxarırsan?

Oğlan cavab verdi ki:

- Mən bir də ta oxumayacağam!

- Neçin?

- Elə heylə, oxumaq istəmirəm.

- Axı, neçin oxumaq istəmirsən?

- Oxuya bilmir, şüuru yoxdur! - deyib Azad bəy oğlunun əvəzindən cavab verdi.

Bu isə Xudadad bəyə xoş gəlməyib istehza ilə dedi:

- Hə, oxuya bilmirəm! O gözü kor urus başmaqçı Səfinin oğluna "pyat" qoyub, mənə də "dva" qoyanda, əlbəttə ki, oxuya bilməyəcəyəm!

Alası: - Yaxşı oxu, sənə də "pyat" qoysun.

Oğlu: - "Yaxşı oxu!.." Məndən yaxşı oxuyan yoxdur.

Atası: - Bəs nə üçün sənə "dva" qoyur?

Oğlu: - Çünki o kor urus mən ilə ləçdir!

Gülnisə xanım bu söhbətə müdaxilə elədi:

- Bir deyin görüm, sən allah, mən qanmıram, kor urus kimdir,

"pyat" nədir, başmaqçı Səfinin oğlu kimdir, "dva" nədir?

Azad bəy arvadını başa salırdı:

- Belə kor urus bunların učitelidir, başmaqçı Səfinin oğlu da bunun yoldaşdır. Uşqollarda pis oxuyanlara "dva", yəni "iki" qoyurlar, yaxşı oxuyanlara da "pyat", yəni "beş" qoyurlar. İndi bizim bu oğlana görünür ki, "iki" qoyublar, yoldaşı başmaqçı oğluna da "beş", odur ki, bunun acığı tutubdur.

Gülnisə xanım dedi:

- Neçin sən bəy oğlu ola-ola, sənə iki qoyurlar, amma başmaqçı oğluna beş? Neçin demirsən ki, ay uçitel, mənə beş qoy, altı qoy, mən bəy oğluyam, mənə yeddi, səkkiz də azdır... Başmaqçının oğlu nədir ki, ona beş-beş qoyur?..

Azad bəy:

- Ağına maşallah! - deyib arvadının qanacağına "təhsin" oxudu.

Xudadad bəy isə acığının içində də gülümsəyib, özünü divara tərəf tutdu ki atası onun gülümsədiyini görməsin. Sonra özünü yığışdırıb acıqla anasına qayıtdı:

- Ağız, qanmadığını danışma, tez ol mənim paltarımı bura ver!

Vallah ta bir də oxumayacağam! Qoy cəhənnəm olsun direktor da, kor urus da, o da, birisi də. Tez ol acmışam!

Anası oğlunu sakit edirdi:

- A balam, bir soyunma, əvvəl çörəyini ye, sonra paltarını dəyiş dayna!..

Oğlu razı oldu:

- Di yaxşı, mən çörəyi yeyincə, sən paltarı hazırla! - Bunu deyib döşü açıq olduğu halda oturdu deyil, yıxıldı atasının yanına və mürəkkəbli əlini biləyinədək soxdu bozbaş kasasının içinə.

Azad bəyin ovqatı təlx oldu. Dedi:

- Ədə, adamsan, bir əlini yuyaydın, ondan sonra çörəyə oturaydın!

Neçin belə dəli-şəli olmusan?

Bu söz "Xudadad bəyin xatirinə dəydi, "yemirəm" deyib geri çəkildi.

-Zəhrimar olsun!

Atası isə oğlundan da bərk acığı tutub, az qaldı ki, oğluna bir sillə çəksin, lakin özünü saxlayıb bir qədər hüm-hüm elədi, axırda sımsırığını sallamış oğluna baxıb:

- Dur burdan itil! - deyib qışqırdı.

Oğlu durdu ayağa və "Cəhənnəmə!" deyib, anası hazırladığı müsəlman paltarını geyməyə başladı. Binəva Gülnisə xanım yenə müdaxiləyə məcbur oldu. Əvvəlcə ərinə sakit etmək üçün oğlunun uşaq olduğunu ona qandırdı (halbuki oğlunun azından bir on dörd yaşı vardı) və sonra oğluna tərəf gedib, anaya mənsub bir nəvazişlə dedi:

- Bala, yekə oğlansan, atanın sözü xatirinə dəyməsin get çörəyini ye, o, bir pis söz demədi, deyir yəni əlin mürəkkəblidir, get yu! İndi ki yumursan nə eləmək, yuma, get çörəyini ye. Atana haram eləmə, mən də yazığam, axı!..

Lakin anasının nəvazişi Xudadad bəyə əsər eləmədi.

- Əşi, sən də qoy görüm, - deyib qırmızı ipəkdən gödək arxalığını, ağ dəvə yunundan uzun çuxasını və "diyaqanal"dan dar tikilmiş şalvarını da geyib kəmərinə bağladı, saatını taxdı və atasına acıq olmaq üçün qollarını ata-ata və ayaqlarını bərk yerə vura-vura qapıya tərəf yollandı. Anası onu saxlamaq istəyib dedi:

- A balam, Xudadad, hara gedirsən, qal çörək ye!..

Lakin Xudadad qulaq asmayıb:

- O çörək zəhrimar olsun! - deyib qapıdan düz çıxdı...

Gülnisə xanım mat qaldı. Azad bəy isə oğlunun dalınca bir qədər baxıb bir lomba tüpürdü.

- Tfu, - dedi, - Allahın qəzəbinə gələsən, a pıs övlad!

- Buy, sən allah, elə demə, ay Azad! - deyib Gülnisə xanım ərimni üstünə çığırdı: - A kişi, necə dilin var gəlir. Yazıq deyilmi? Sən də yekə kişi qoşulursan balaca uşağa... İndi nə olsun, sən allah, yazıq ac getdi, nə bilim hara getdi... Əşi qoyursanmı ki, bircə uşaq evdə otursun?..

Azad bəy də öz tərəfindən söylənməyə başladı:

- Əşi, sən allah bəsdir, elə onun xarabını çıxardan əvvəldən sən oldun! Uşaqdır, uşaqdır deyə-deyə gedəni qudurdun. Onun harası uşaqdır? Yox, indi ki, uşaqdır, uşaq yerində otursun, böyüyün üstünə it kimi çəmkirməsin!.. Tez ol, çağır nökrəri, bu çörəyi yığsın... Özüm də bir az yatmaq istəyirəm.

Bir ah çəkib, Gülnisə xanım nökrəri çağırırdı. Nökrər Hüseynəli gəlib süfrəni yığdı və gedəndə ağasına doğru üzünü çöndərib yavaş səs ilə dedi:

- Ağa, o baqqal Həsən kişiye bir qədər pul versəydin yaxşı olardı.

Yoxsa and içibdir ki, daxı bundan sonra bir düyü də nisyə verməyəcəyəm... Əttar Məşədi Cəfər də bu gün lap abırını tökübdür. A gedə, deyir, vallah bir yol sənin ağanı bazarda tutub başından papağını alacağam, yoxsa...

- İtil, İtil burdan, səfeh oğlu səfeh! - deyib Azad bəy elə çığırdı ki, səsinin gücündən evdə qab-qacaq cingildədi və otağın baş tərəfində bir tikə çörək üstündə diş sındıran pişik qorxusundan tikəni qoyub, güllə kimi çıxıb bayıra qaçdı.

Hüseynəli kor və peşman qayıdıb, yavaşca sovuşdu aşpazxanaya. Azad bəy bu zərb-zəngdən sonra yorulub yığıldı taxtın üstünə və... yatdı. Gülnisə xanım isə daha bir söz danışmayıb, kefsiz və qəmgin bir halda yerə əyləşib ərinin qumarbazlığı, işinin xarabılığı və oğlunun rəftarı barəsində qara-qara fikirlərə qərq oldu...

Bəli, Azad bəyin oğlu Xudadad bəy andına vəfa etdi, yəni daha oxumadı; lakin direktor və kor urus partlamadı. Ancaq Azad bəyin acığı tutdu və Gülnisə xanım isə bir-iki gün ah çəkib, sonra oğlunun: "Ana, vallah, oxumaq mənə zərərdir" kimi sözlərinə inanıb, "Canı sağ olsun" - deyə sakit oldu. Bu minval ilə üç il gəlib keçdi. Xudadad bəy özünə ayrı bir iş tapdı ki, o işin adına hər yerdə qumarbazlıq deyirlər. Lakin Xudadad bəy özü və yoldaşları bu sözün əvəzinə "məşğuliyyət" sözü işlədirdilər. Doğrudan da bu "məşğuliyyət" Xudadad bəyi elə məşğul edirdi ki, bütün gecə-gündüzünü də "məşğuliyyət" üstündə keçirirdi

Gündüz evdən çıxıb bir də sübhə yavıq zamanda qayıdırdı və hər bir qayıdan vaxt qapının ağzında anasını əli qoynunda, intizar ilə durmuş görürdü...

Şəhərdə bir toy olmazdı ki, Xudadad bəy orada hazır olmamış olaydı.

Bir dəfə Xudadad bəyin atası Azad bəy bazarda durub öz "hərifi" Məşədi Fərruxu gözləyirdi. Özü də elə yer seçib durmuşdu ki, borclu olduğu dükancılar

onu görmürdülər. Bir qədərdən sonra bir nəfər adam ona tərəf yaxınlaşmağa başladı. Bu adam papağı əyri, cır-cır çəkməli, yeriyəndə lovğalıq üçün iki tərəfə əyilən və qollarını canbaza çıxmış pəhləvan kimi atan bir oğlan idi. Azad bəy onu gəndən görən təki tanıdı, lakin bir o qədər də şad olmadı. Bu oğlanın adı Səlim, ləqəbi isə "Cırıq" idi. (Hər adama bir ləqəb qoymaq şəhərdə çoxdan bəri dəb düşmüşdü: birisinə "Pəndir" Ələkbər deyirdilər, birisinə "Saqqal" Musa deyirdilər və birini "Dikdən qoru" adlandırırdılar və s.) Cırıq Səlim şəhərin qolçomağı (qoçusu) hesab olunurdu. Çünki bir dəfə bazarda birisilə dalaşmış, qaradovoyun yanında cibindən tapança çıxartmışdı və hərçənd qaradovoy tapançanı onun əlindən almaq istəmişdi, lakin Cırıq Səlim verməmişdi. Deyirlər ki, sonra Səlim qaradovoyun "könlünü almışdı". Hər halda bunun cibindən qaradovoyun yanında tapança çıxması, yəni bu günə cəsarət və cürətin büruzu onu xalqın yanında başı uca etmişdi və şəhərin qoçuluğuna layiq olmuşdu... Xeyrat və ehsan günü mollalara edilən hörmət, toy günlərində buna edilirdi.

Qərək qoçu Cırıq Səlim Azad bəyə yaxınlaşıb salam verdi. Azad bəy tələsik cavab verib əl tutdu. Başladılar söhbət etməyə. Səlim dedi:

- Allah sağ eləsin, sizin Xudadad bəy əməlli-başlı oğlan olubdur.

Azad bəy:

- Necə?

Səlim:

- Hamı ilə danışır, gülür, toylarda yaxşı oynayır, çox yaxşı qumar da oynayır...

Azad bəy qızardı:

- Harada görmüsən? - dedi.

Səlim cavab verdi:

- Çox yerdə görmüşəm. Bir də dünən Quru Mustafanın toyunda idi. Məclisi çox şad elədi. Neçə dəfə gözəl oynadı. Hamını məəttəl qoydu. Allah onu həmişə səlamət eləsin. Ancaq bir o var ki, qumar üstündə bir az dava-dalaş eləyir, o yaxşı deyil...

Azad bəy qıpqırmızı olmuşdu. Səlim sözünə davam edirdi:

- Dünən o toyda bir neçə gedə-güdə vardı, onlar ilə dərdaşlıq üstündə bir az sözləri çəp düşdü, aralıqda bir çox yavaş söhbət oldu... Ancaq mən o gedələrə acıqlandım, istədim də döyüb onları məclisdən qovam, amma toy sahibi yalvardı ki, işin yoxdur, qoy pislik olmasın yazıqdırlar... Sonra Xudadad bəyi kənara çəkib tapşırıdım ki, bir də elə adamlar ilə qumar oynama, oynayarsan da mənim ilə oynat, Əsgər bəy ilə oynat, yoxsa gedə-güdlərə qoşulsan, camaat pis söz deyər. Söz verdi ki, oynamaram, xülasə mənimlə bir-iki aşıq tolladı. Gördüm ki, bəy yamanca hərifdir. O gecə mənim on beş manatımı uddu. Dedim zərər yoxdu...

Azad bəy utandığından bilmirdi ki, nə qayırsın. Əgər o hində yer yarılsa idi, haman dəm yerə girərdi. Oğlu Səlimi udmuşdu və Səlimi udan adamlar da qaydaya görə gərək haman pulu bir qədər də artırıb geri qaytara idilər. Binənən iləyən Azad bəyə lazım idi ki, Səlim bəyə bir iyirmi-otuz manat versin ki, həmi özünü sındırmasın və həm də bununla oğlunun eybini örtsün. Lakin dər dər burası idi ki, bu halda Azad bəyin cibində iyirmi manat o yana dursun, iyirmi qəpik də yox idi. Əgər pulu olsaydı, burada boş-boş durmazdı, "hərif tapıb, özü demişkən, çörək pulu qazanardı. Ona görə bir yandan pulsuzluq xəcaləti və bir yandan da oğlunun nalayiq hərəkəti binəvanı turp kimi qızardıb, su kimi tər tökməyə məcbur elədi. Bir-iki dəfə öskürüb əlini cibinə saldı və bir şey axtarmağa başladı. Cırıq Səlim sevindi. Yəqin elədi ki, Azad bəy pul çıxardacaqdır və ehtiram üçün istədi desin ki, "Əşi, lazım deyil, filan", amma yaxşı ki, demədi. - Çünki bəyin cibindən pul əvəzinə papiros ilə dəsmal çıxdı. Bu isə Cırıq Səlimin kefini pozdu və bəkefliyi bildirməmək üçün üzünü o tərəfə çevirib Azad bəy tərəfindən təklif olunan papirosdan çəkmədi ki, "Sağ ol, mən qəlyan çəkirəm" və tez xudahafız edib getdi. Cırıq Səlim getdikdən sonra Azad bəy acığından dodağını dişləyib, oğlunu qaibənə hədələdi: "A namərd! Sən məni biabır elədin, adamlar yanında üzümü qızartdın, gör sənə başına nə oyun çıxardacağam. Allaha and olsun, əlimə bir odun alıb sənə o qədər döyəcəyəm ki, şişib tuluq kimi olasan! Görək, əlbət evə gələrsən, binamus!".

Bu hədədən sonra Azad bəy bir papiros da çəkib oğlu barəsində fikir etməyə başladı. Oğlunun uşaqlığı onun yadına düşdü. Necə o zaman Xudadad bəyi atası sevirdi, heç qucağından yerə qoymazdı. Dörd yaşında Xudadad bəyi alardı dizinin üstünə və dilini əzə-əzə deyərdi:

"A küçük, ay it!". Xudadad bəy də şirin uşaq dili ilə: "Əşi, küçük sənsən, it sənsən!" - deyib cıqılı əli ilə atasının üzünə şapalaq (sillə) vurardı. Atası deyərdi: "Yavaş, eşşək!". Oğlu cavab verərdi: "Əşi, eşşək sənsən!". "Vallah gözünü tökərəm!" - deyib, az qalardı balaca barmağı ilə atasının gözünü çıxartsın. Atası deyərdi: "Ada, adam da atasına söyərmə, a heyvan?". Oğlu cavab verərdi: "Bəs sən mənə niyə söyürsən, a heyvan?".

Bu mükəllimədən sonra Azad bəy oğlunu qucaqlayıb marçamarç ilə öpərdi. Uşaq da: "Əşi burax!" - deyib dartınardı ki, xilas olsun. Axırda Gülnisə xanım gəlib uşağı ərinin əlindən alardı. Atası iSƏ nökrəri bazara aparıb oğlu üçün cürbəcür şeylər alardı. O vaxt Azad bəyin cib sandan kefi kök idi. Yüz manata pul deməzdi. Bazardan aldığı şeyləri evə gətirib tökərdi oğlunun qabağına və söyüşə-söyüşə yeyərdilər. Azad bəy oğlunu evdən çölə buraxmazdı. Qorxardı ki, oğluna göz deysin. Evdə oturub həmişə öz yanında saxlardı. "Həriflər" ilə qumar-zad oynayanda oğlunu da yanına çağırıb deyərdi:

- Otur burda, sənə pul udub verəcəyəm!

Doğrudan da udduğu pulun yarısını oğluna verərdi ki, bunu da sonra Gülnisə xanım tutub oğlunun əlindən alardı.

Xudadad bəy yeddi yaşına yetişdikdə atası onu "çastni" şkolaya qoydu və učitələ tapşırdı ki, vurub eləməsin. Uçitel daxi bəyin sözlərinə əməl edib (çünki aybaşı öz vaxtında yetişirdi), Xudadad bəy dərslərini bildi-bilmədi bir ağır söz də deməzdi və çox vaxt təriflərdi ki, görün necə təmiz uşaqdır, heç bir yeri cırıq deyil!

Azad bəy iki ildən sonra oğlunu "çastni" şkoldan çıxarıb realni şkolaya qoymaq istədi, amma direktor onu qəbul etmirdi. O halda Azad bəy tanış müəllimlərindən birinin vasitəsilə direktor ilə aşna olub, özünün dövlətli bir bəy olduğunu ona qandırdı. Direktorun bu aşnalıqdan xoşu gəldi, amma yenə də dövlətli aşnasına məsləhət gördü ki, hələ bir qədər "çastnım obrazom" oxutsun, lakin Azad bəy qandırdı ki, oğlunu "çastnım obrazom" oxutmaq üçün heç olmasa bir yüz manat sərf etmək lazım gəlir. Yaxşı olmazmı ki, yüz manat özgənin cibinə girməyib elə direktorun özündə qala - bunu deyib əlini cibinə saldı. Direktor bir az çəm-xəm elədi, amma axırda yumşalıb yüz manatı əlində oynada-oynada dedi:

- Doğrudur, oğlunu qəbul etdim, amma yenə də deyirəm ki, oxuya bilməyəcəkdir. Çünki heç savadı yoxdur. Gərək onun dərsinə evdə diqqət yetirilsin.

Azad bəy direktoru arxayın elədi ki, "qorxma, inşallah, bülbul kimi oxuyacaqdır..."

Bu işlərin hamısını Azad bəy yadına saldı və oğlunun indiki oturub-duruşunu mülhizə edib çox pis oldu.

- Bəs, - dedi, - uşağın axırı xarab oldu... Mən nə qayırım? Oxumadı. Bütün əməyimi zay etdi. İndi də qumarbaz olub, Cırıq Səlim kimi adamlarla qumar oynayır. Allah ona lənət eləsin! Məni bihörmət elədi. Bazar içində adımlı yerə soxdu. Nə qayırım? Evdə görəndə deyirəm: balam, oxumadın, oxumadın, bəri gəzmə, dalınca pis söz deyirlər... Deyir, ey sənin borcun deyil. İstəyirəm döyəm - anası qoymayı, söyürəm, durub evdən qaçır. Yox, ta bu səfər gərək mən onun havasını alım. Atamın ərvahına, onu bir xubunca döyüb - baxmayacağam anasına - ayaqlarını bağlayıb salacağam otaqların birisinə, qoy orada dustaq olsun. Ondən savay əlac yoxdur!

Azad bəy bu niyyətlə yerindən tərpənib evinə getdi. Lakin oğlunu orada tapmadı. Gülnisə xanımından soruşdu ki, oğlun hanı? Dedi:

- Nə bilim, a başına dönüm, oğlunu evdə olanda o qədər üzünü danlayırsan ki, yazıq baş götürüb evdən qaçır. Sən allah, bir də ona bir söz demə, vallah gedə lap bezar olub. Özüm də qorxuram, ürəyimə qara-qara fikirlər gəlir, pis yuxu görürəm. Allah özü saxlasın!..

Azad bəy bir söz demədi və bir qədər otağın o başına bu başına fırlanıb nökr Hüseynəlini çağırırdı. Hüseynəli gəldi:

- Nə buyurursan, ağa?

Azad bəy:

- Get Məşədi Fərruxu çağır, de ki, ağam deyir gəlsin bir az söhbət edək. Özün də söz arasında Məşədi Fərruxa çatdır ki, kənddən ağanın yanına adam gəlmişdi ki, dəhyek pulu gətirmişdi... Qandınmı nə deyirəm? Di tez get!..

Bəzzaz Hacı Əsədın oğlu Rustəmin toyu idi. Gəlin gətirilən günün irəliki axşamı oğlan evində çox böyük məclis arəstə olmuşdu. Xalı-gəbə ilə gözəlcə bəzənmiş böyük bir otağın içi toya yığılmış adamlar ilə dolu idi. Ən yuxarı başdan "padşah" oturmuşdu. Bu "padşah" qoçu Cırıq Səlim idi. Onun sağ və sol tərəflərində əyanlar düzülmüşdü; "Qarğa" ləqəbilə məşhur qəssab Əsgər, Dimdikburun Hümmət, dəlləkbaşı Körük Mərdan, Leylac Səfdər, Qayqac Məhərrəm və sairə. Bunlar həmi "vəzirlik" edirdilər, həm də "qaradovoyluq". Aşağı tərəfdə oxuyub-çalanlar əyləşmişdilər. Bir nəfər xanəndə, bir nəfər tar

çalan və bir nəfər də yerdənbələyi vuran lotu. Yerdə qalan camaat hüzzardan ibarət idi. Bunlar divarların dibində əyləşib, otağın ortasını məhz oynayanlar üçün xali qoymuşdular. Sazəndələr oxuyub-çalmayan vaxtda əhli məclis söhbətə, çay içməyə və papiros çəkməyə məşğul olurdu. Vəxtə ki, sazəndə dəstgahlardan birisini oxuyurdu, hamı səsinə kəsib huş-guş ilə qulaq asırdı. Ancaq hüzzardan birisinin kəməli-hüzn ilə ah çəkib "Uf, evin yıxılsın, ay fəraq" - deyər pıçıldamağı sakitliyi pozurdu. Dəstgah qurtarıb təsnif oxunduqda bütün əhli məclis kəməli-qaideyi-musiqi ilə çırtıq vururdular. Bunların içində elə bir mahir çırtıq -vuranlar var idi ki, şaqqıltısı küçədə eşidilirdi və küçə ilə gedənləri də tərənmimə gətirərdi. Təsnifdən sonra rəng vurulurdu, yəni oynamaq havası çalışırdı. O halda əhli məclisdən birisi yerindən sıçrayıb artıq bir şərqi ilə qol götürüb oynayırdı. Oynayanlar cürbəcürə qayda ilə oynayırdılar. Bəzisi gözlərini divarın bir nöqtəsinə dikib bir an oradan gözünü çəkmirdi. Bəzisi gülümsünürdü və çox vaxt ayaqlarına baxırdı ki, görsün düzmü işləyirlər. Bəzisi oynadığı yerdə əllərini qoynuna qoyub qaşqabağını sallayırdı, xalq demişkən çox "suryoznu" oynayırdı. Birdən olurdu ki, "vəzirlərdən" birisi "padşaha" danos edib xəbər verirdi ki, məsələn, Məşədi Cabbar çox gözəl uzundərə oynamaq bilər, amma nədənsə burada istəmir ki, oynasın. O halda "padşah" əmr edirdi:

- Çəkin ortaya Məşədi Cabbarı, sazəndələr də uzundərə çalsınlar! Haman dəm vəzirlər və "qaradovoylar" şiri-əyan kimi yerlərindən qalxıb Məşədi Cabbarın üstünə hücum edirdilər və dartıb otağın ortasına çəkirdilər. Binəva Məşədi Cabbar and içirdi ki: - Oynamaq bilmirəm! Qızarırdı, tərləyirdi, dartınırdı ki, xilas olsun. Amma fayda vermirdi, axırda libası cırılacağını duyub, canını qurtarmaq üçün oynamağa məcbur olurdu. Lakin həqiqət də oynamaq bilmədiyi üçün dəli-divanə kimi bir qədər o başa-bu başa fırlanıb yenə yerində otururdu.

Məlum olsun ki, bizim Azad bəyin oğlu Xudadad bəy dəxi bu toyda hazır idi. Bir çox təmtəraq ilə cərgədə əyləşib damaq ilə papiros çəkirdi. Bu halda əhli məclisdən birisi yerindən qalxıb "padşaha" baş endirdi və dedi:

- Padşah sağ olsun, ərzim var! Təvəqqe edirəm ki, burada bırı keçı-məməsi çalısın və Xudadad bəy də durub oynasın!

Əhli məclis ittifaq ilə ərizəçinin sözünə qüvvət verdi. Haman dəm keçiməməsi çalınıb Xudadad bəyi ortaya çəkildilər. Xudadad bəy isə Məşədi Cabbar kimi eləmədi, qol götürüb, sözsüz, hərəkətsiz oynadı.

mağa başladı. Xudadad bəy çox gözəl oynayırdı, Hamını valeh edirdi. O idi ki, əhli məclis onun oynamağından şövqə gəlib bir dəstfəşanlıq edirdilər ki, sədası asimanə bülənd olmuşdu. Bununla bərabər əhli məclis, "Afərin, odur ha! Uxxay!" hətta "bravo" sözlərilə, hiss etdikləri ləzzəti izhar edirdilər.

Oyun qurtarandan sonra Xudadad bəy hamıya baş əyib yerinə oturdu və "padşah" tərəfindən bir qırmızı alma atasına layiq oldu.

Bir qədərdən sonra əhli məclisdən qumar oynayanlar ayrılıb o biri otağa girdilər. Xudadad bəy dəxi bunların içində idi. Burada qumarbazların bəzisi dərdaşiq üstə otururdu. Bəzisi "bank" və "bakara" açdı, bir qədəri "asnas" qurdular və sairələri də nərdtaxta oynamağa başladılar. Bir-iki saatdan sonra hamısı çox hirs ilə iş görməkdə idilər. Aşıqların şappıltısı, nərdtaxtanın şaqkıltısı, pul cıncıltısı, "Aşığı qəlbi tulla!" sözləri, "Yalançıya Allah lənət eləsin!" avazı, "Mən ölüm, dilxor eləmә!" səsi otağı başına götürmüşdü.

Xudadad bəy üç nəfər sair yoldaşları ilə dərdaşiq oynayırdı. Çox bərk qızıxmışdı. Kefi də kök idi, görünür ki, atası kimi "çörək pulu" qazanırdı. Qolunu çırmayıb, ortaya yarım manat salıb deyirdi:

- At yarım manat! Yarım manatda məzarı. Amma qəlbi atmasan əlinə lənət!

Aşıq tullayan bu sözdən inci yirdi:

- Bəy, min dəfə demişəm əlimin üstündə bəd danışma! Axı dilxor eləyib qoymursan ki, görək nə oynayıyıq. Ala, qəlbi atdım. Aşıq hey!..

Əh... içinə lənət! Toxandır, əşi qoyursanmı ki, biz burada pul qazanaq! - deyib hərif aşığı buraxırdı...

Dərdaşiqdan Xudadad bəy iyirmi manat pul udub durdu ayaq üstə və istədi getsin, lakin yoldaşları buna razı olmayıb dedilər ki:

- Oyundan qaçmaq olmaz, ya otur bizi lap ud və ya ki, pulunu uduz!

Xudadad bəy dedi ki:

- Canım, ta mən dərdaşiq oynamaq istəmirəm, bank oynayacağam, gedirəm.

Amma yoldaşları qoymadılar, xülasə bir çox söz və hərəkətdən sonra Xudadad bəy təkrar oturub, yenə oynadı. Lakin çox çəkmədi ki; həriflərin bir azca qalmış pullarını təmiz udub durdu və sonra gedib bank və bakara oynayanlara qoşuldu. Görünür ki, bu gecə Xudadad bəyin əli yaxşı gətiribmiş; bank oyunundan da bir əlli manat udub qo 356

İşludu asnasa... Qərər hər bir oyun oynadı və hamısında da uddu. Sonra papağını əyri qoyub uduzanlara yanq vermək üçün papiros damağında olaraq o tərəf-bu tərəfə gəzməyə başladı. Bu halda Xudadad bəyin heç fikrinə də gəlmirdi ki, evdə anası onun yolunu kəsdirib, əli qoynunda intizardadır... Belə rəvayət edirdilər ki, o gecə Xudadad bəy üç yüz manat qırx doqquz qəpik pul udubmuş.

Bir çox adam ona həsəd aparıb, bəziləri də iqrar edirmişlər ki, bu qədər pula bir baqqal dükanı açmaq mümkün imiş... Toy axşamının səhəri saat altıda şəhərin bir məhəlləsində zurna və nağara ilə bəzzaz Hacı Əsədin evinə gəlin gətirdilər. O biri məhəlləsində isə Azad bəyin evindən "şaxsey, vaxsey" ilə qəbiristana tərəf meyit aparırdılar. O tərəfdən gəlin apararlar zurnanın havasını oxuyub deyirdilər ki, "Gəl, gəl ay mənim maralım!", bu tərəfdən isə meyitin qabağında gedən tələbələr səs-səsə verib deyirdilər ki, "Sübhənallah, vəlhəmdüləlah... Allahu əkbər...". O tərəfdən "Urta, Urta!" və sonra "Allah, Allah!" - deyib Allah-taaladan tofiq və səadət diləyirdilər, bu tərəfdən isə bunlar da "Allah, Allah!" deyib xudayı-yeganədən rəhmət və əfv istirham edirdilər... Bu halda şəhər əhlindən Kərbəlayı Binnətqulu adlı bir baqqal öz tanışı Əttar Məşədi Yadigar ilə görüşüb salamlaşandan sonra Kərbəlayı soruşdu:

- Məşədi Yadigar, bu ölən kimdir?

Məşədi cavab verdi:

- Bu ölən, Kərbəlayı Binnət, Allah rəhmət eləsin, Azad bəyin cavan oğlu Xudadad bəydir.

- Buy, Allah rəhmət eləsin... - deyib Kərbəlayı Binnət məəttəl qaldı: - A kişi, dünən mən ki, onu bazarda sağ-salamat gördüm ki?

Ona nə oldu ki, belə tez öldü?

Məşədi cavab verdi ki:

- Özü ölməyibdir, yazığı öldürüblər. Çox da yaman dərd ilə öldürüblər.

Kərbəlayı:

- Vay yazıq! Görəsən kim öldürübdür?

Məşədi:

- Nə bilim, Allah bilir, ancaq o məlumdur ki, bu gecə bəzzaz Hacı Əsədin toyunda imiş, Özü də səkkiz yüz manat pul udubmuş. Yazığı aldadıb çölə aparıblar və orada bıçaq ilə başını kəsib cibini soyublar...

Kərbəlayı Binnət bir ah çəkdi:

- Ax! A dünya, necə xarab olubsan. Yazıq Xudadad bəy, Allah sənə rəhmət eləsin, yaxşı uşaq idi, görəsən atası, anası nə haydadır?

Məşədi Yedigər çiyini tolladı:

- Nə hayda olacaqlar, gözlərinin ağı-qarası bir oğlan idi, ya onu öldürdülər, ya ki ata-anasını öldürdülər, nə təfavütü var!..

Bir qədər sükutdan sonra Kərbəlayı soruşdu ki;

- Hara gedirsən?

Məşədi cavab verdi ki:

- Dükana gedirəm!

Kərbəlayı dedi:

- Mən də dükana gedirəm, - sonra bunu da artırdı ki, - təzə yağ gətirmişəm, lazım olsa uşağı göndər bir az aparsın evinizə.

Məşədi Yedigər dedi:

- Çox yaxşı, göndərərəm. - Sonra o da Təbrizdən təzə həna ilə yaxşı qara çay gətirdiyini Kərbəlayıya qandırıb xudahafız etdi, biri sola getdi; biri də sağa...

YEVLAX -- ŞUŞA YOLU

Heç nə!... Dəmir yolu ki, çəkildi, Yevlax--Şuşa yolunun bütün ləzzəti qaçacaqdır.

Heç insafdır ki, sən allah, dilicanın, faytonun, furqonun istirahətini, ləzzətini dəmir yola verəsən? Dəmir yol o yerdə yaraşar ki, məsələn, bu gün Bakıdan gedəsən Yevlağa, Tiflisdən, Gəncədən gələsən Yevlağa və Yevlaxdan dilicana minib, yel vura-vura sürdürəsən Şuşa şəhərinə.

Elə ki, Yevlax stansiyasında vaqondan düşürsən, bir də görürsən ki, faytonçular, dilicançılar səni bürüdülər.

-- Hara gedirsən?

-- Şuşaya.

-- Bəs, onda buyurun, dilican hazırdır.

-- Qoşubsan?

-- Çoxdan

-- Neçəyə apararsan?

-- Neçə adamsınız?

-- İki nəfərlik.

-- Şeyiniz çoxdur?

-- Yox, adama bir çamadandır.

-- Elə isə, adama səkkiz manat.

Burada balaca alış-veriş vaxt olur, səkkiz manat yenir olur altı.

-- Hə, di qoy minək, sür gedək.

-- Bu saat, siz əyləşin, bir stəkan adama çay için, bu saat dilicanı sürüm bura. Amma çayı tez için ki, ləngiməyək.

Bəl i, əyləşib bir stəkan çay içirik. Yevlağın didtilisi dızıldayıb, o qulağından dişləyir, "dizzz...." eləyib, burnundan dişləyir.

Qarəz, dilican gəlcə didtildi elədiyini eləyir. Amma dilican gəlmir. Yenə çay içirsən, papiros çəkirsən, durub gəzinirsən, divardakı yazıları bir-bir oxuyursan, dilican gəlmir ki, gəlmir....

Başlayırsan darıxmağa. Bir də görürsən dilican gəlmədi, amma dilicançı özü gəlir. Başını qapıdan çıxardıb baxır və soruşur:

-- Burdasızımı?

-- Əşi, burada olmamış, hara gedəcəyik. Bir tez ol, dilicanı sür gəlsin, vaxt keçdi, gün günorta oldu. Yoxsa, şəhərə gecə çatırıq.

Bu söz dilicançının xətrinə deyir.

-- Nə? Necə? Görünür ki, mənim atlarımdan xəbəriniz yoxdur. Budur sizə deyirəm: axşam azanına bir saat qalmış Şuşa şəhərinin bazarında olacayıq, inşaallah.

-- Di yaxşı, tez ol.

-- Bu saat, atlara kormut verim, açıdırlar.

Gedir, yenə gözlə ki, dilican gələcəkdir.

Saat on olur, Tiflis poyezdi gəlir. Bundan bir yarım saat keçəndən sonra dilicançı gəlir ki, "Di buyurun, gedək". Məlum olur ki, hərif Tiflis poyezdini gözləyirmiş.

Baxıb görürsən ki, üzüm giləsinə milçək daraşan kimi, dilicanın altından başqa hər yerindən adam sallaşır. Özünü bir növ ilə dilicanın içinə salırsan. Bismillahi-rəhmanir-rəhim" deyib, yola düşürsən.

Bəh, bəh, bəh! At qumrovlarının səsi sənə layla çalır. Yolun tozunun ətri səni valeh eləyir.

Bir dörd-beş saatdan sonra gəlirsən Bərdə astansiyasına. Burada bir balaca toqif lazım gəlir. Atlar dəyişilib qoşulunca bərdəlilər sənə hər tərəfdən tamaşa eləyirlər.

Buradan da yola düşürsən. Bir də görürsən ki, qabağına çıxan arabaların təkərləri və atların ayaqları yaşıdır. Məlum olur ki, Tərtər çayında su var. Tərtər çayı gəndən qıcıldayır. Dilicanla keçmək mümkün deyildir, gərək kəl arabasına minəsən.

Adambaşına bir abbasıya kəl arabasına minirik. Kəllər özlərini vururlar suya. "Allah-Allah" səsi hər yeri götürübdür. Suyun lap güclü yerində arabacının yoldaşı arabacıdan soruşur ki, eyvə, bunları neçiyə keçirirsən? O da deyir ki, bir abbasıya.

– Nə?

– Abbası.

– Sarsaq oğlu sarsaq, mən abbasıdan ötrü kəllərimin boynunu qıracağam? Mən kəlimi açıram!

Yoldaşı deyir ki, ədə səfeh olma, kişiləri suya salarsan, kəlin qaбаğına dur, altı şahı verərlər.

Amma yoldaşı adama yarım manatdan dem vurur. Qərək, suyun ortasında taks abbasıdan qalxır iki abbası olur. Tərtəri keçib genə dilicana minirən və fikir edirsən ki, bəli bu çayı salamat keçdik. İndi qaldı Xaçın ilə Xojalı.

Nə başınızı ağrıdım, axşama bir saat qalmış dilican varid olur Ağdama və bir qəder də orada ləngiyəndən sonra yola düşürsən. Əsgəran ötür, Xojalı ötür, Balıca ötür. Xanbağı ötür. Şəhərin dolayı yolu başlayır. Ağzın dönrə gah gün batana, gah gün çıxana. Amma gün çoxdan batıbdır, axşamdır. Yol üzü yoxuşadır. Atlar güclə addım atırlar. Lap qaranlıq çökür. Səni mürğü basır. Ayılıb görürsən ki, yol gedirsən; üstün dağ, altın uçurum. Dilicançıya deyirəm ki, qoçaq, bəs, sən deyirdin ki, axşam azanına bir saat qalmış şəhərdə olacağıq. Dilicançı qulaqardına vurub bu sözlər ilə zümzümə eləyir:

Ayın aydınlığı, hava nə xoşdur,

Ay dilbər can, Zeybər can.

Sübh azanına bir saat qalmış şəhərə varid olursan.

SÖHBƏT

İyul ayının dördü idi, dərya kənarında, təzə bulvarda gəzirdim. Yoruldum, bir skamyada əyləşdim. Bir nəfər qoca bir cavan bəy ilə oturub şirin söhbət edirdilər. Söhbətləri mənə çox xoş gəldi, tez dəfərimi çıxardıb yazdım.

Qoca dedi:

– A bəy, neçin papağını bir bu qəder kəc qoyubsan ki, az qalır papaq başından düşsün yəre və boynunu da zəhmət çəkib əyri tutursan ki, papağın başından yerə düşməsin?

– Çünki mən bəyəm.

– Yaxşı, görürsən ki, bu yay günündə xalq hamısı yay çəkməsi geyir ki, ayaqları sərin olsun. Sən neçin uzunboğaz çəkmə geyirsən? At minib səfərə ki, getmirsən, canına yazığın gəlmir bəyəm?

– Çünki mən bəyəm.

– Yaxşı, sən ki, çinovnik deyilsən, bəs şapqana neçin kakard yaşıdırırsan?

– Çünki mən bəyəm.

– Bəs paltonun yaxasına neçin qırmızı mahut tikmişən. Sən ki, əfsər deyilsən?

– Çünki mən bəyəm.

– Yaxşı, bunları qoyaq kənara, sən ki, qumar oynayanda həmişə uduzursan, bəs neçin qumar oynamaqdan əl çəkmirsən?

– Çünki mən bəyəm.

– Çox gözəl, bunların hamısını qəbul edirəm. Hələ də görüm hamı şərab içəndə gizli içir ki, xalq görməsin. Bəs, sən neçin aşkara içirsən?

– Çünki mən bəyəm.

– Çox cəvəb, bunu da başa düşdüm. Bəs, bazarda hər dükançıya bir manat, iki manat, bir abbası, üç abbası borcun var. Neçin onları vermirsən ki, abırını aparmasınlar?

– Çünki mən bəyəm.

– Hələ bunların hamısı keçər gedər, eşitdik ki, otuz prosent – faiz ilə min manat borc ələyib veksil vermisən; bu nə işdir?

– Çünki mən bəyəm.

– Bəs, bir belə prosent ilə borc alıb, qızlara neçin on manat, on manat bağışlayırsan?

– Çünki mən bəyəm.

– Yaxşı, tutaq ki, bunlar hamısı bəylik nişanəsidir, neçin bəs adını müsəlmanca yazı bilmirsən. Sənə bu ayıb deyilmi?

– Çünki mən bəyəm.

– A bəy! Sən bəy ola-ola, neçin bir şanqalı qaradovoy görəndə, o saat ikiqat olub, ona "izdirasti! deyib əl verirsən. Amma bir kəndli qoca kişi qapına gələndə, əlini belinə vurub, səsinin yoğun yerinə salıb, gurludaya-gurludaya deyirsən: "Kərbəlayı, bəs hanı quzu, hanı yumurta, cücə?". Və o yazıq sənə ikiqat əyilib salam verəndə, salamnı da almırsan. Bu neçin?

– Çünki mən bəyəm.

– A bəy, neçin ticarət eləmirsən, bir iş görmürsən. Elə belə boş-bekar gəzirsən?

– Çünki mən bəyəm.

– Sənin bu sözüünə görə bu sifətlər birində olmasa bəy olmaz. Bəylik ancaq ibarətdir bu sifətlərdən. Çox əcəb, bəs, bir məclisə daxil olanda nəçin birbaşa yügürsən yuxarı başa, a bəy?! Görürsən ki, yuxarı başda yer yoxdur.

– Çünki mən bəyəm.

– Bu da belə. Hələ doğrusunu de görüm: belinə xəncər nəçin bağlayırsan, davaya-zada getmirsən ki, Allaha şükür şəhərimizdə sakitlikdir. Gecə də deyil ki, qorxasan. Günün günorta çağında bu xəncər nə üçün?

– Çünki mən bəyəm.

– Mətləb hamısı məlum oldu. Hərçənd bəylərin cümləsində bu sifətlər olmaz. Tutaq ki, sən deyən düzdür, amma bir zədə qalmışam məəttəl: onun da doğrusunu söylə, sözü qurtaraq.

İndi Məmmədli şahı taxtdan saldırlar aşağı, daha bundan sonra ona kömək çıxmaq nə üçün? Bilirəm bundan ötəri kömək çıxırsan ki, bəlkə də şeytan işidir, birdən yəni Məmmədli şah taxta çıxdı, onda sənə özüne pişxidmət eləsin. Çox əcəb. Bəs İran mücahidlərinə fəhş, hədyan demək nə lazım, ay bəy oğlu bəy?

– Çünki mən bəyəm, çünki mən bəyəm.

– Gördüm qoca bu sözləri eşidəndə qəzəbləndi, üzü-gözü qızardı, barıt kimi birdən od aldı, durdu ayağa, qışqıra-qışqıra cavan bəyə dedi:

Çünki sən bəysən, çünki sən bəysən...

Kafirəm öyər bir pula deysən.

Qaradağda da yoxdur əvəzin,

Bəylər içində bircə sən təksən.

Gördüm qoca qəzəbindən qafiyəpərdazlıq eləyir, mən durub qaçdım; onlar da başladılar boğuşmağa...

KEÇMİŞDƏ VƏ İNDİ

Keçmişdə köhnə mədrəsələrimizin ciğ-bıgını, bir bucaqda mürğüləyən mollanı, onun çırt çubuğunu və “çubi tənbihini”, fələqqəni, “Gülüstən”, “Bustan”, “Çehil Tuti”, “Yusif və Züleyxa”, “Cameyi-Abbas” və sairələrini yada salıb və indiki müntəzəm, elm oxudan, baqaide

məktəblərimizi görüb, öz-özümə deyirəm ki: “Pərvərdigara, dərğahına şükür!”.

Keçmişdə küçələrdə avara və sərgərdən qalıb, öyrəndikləri təkbir, cürbəcür, pis-pis söyüşlər olan oğlan uşaqlarımızı yada salıb indiki çad-ra başında və kitab qoltuğunda məktəbə yüyürən qızlarımızı görüb öz-özümə deyirəm ki: “Pərvərdigara, dərğahına şükür!”.

Keçmişdə minbəre çıxıb, hənənin nə sayaq yaxılmağından və insanın nə etsə, cünub olduğundan məscidə yığılmış adamlarla söhbət edən mollaları yada salıb və indi minbər başından əhalini tərəqqi və təkamül yoluna çağıran axundlarımızı görüb öz-özümə deyirəm ki: “Pərvərdigara, dərğahına şükür!”.

Keçmişdə div, əjdaha, ilan, qurbağa nağılları ilə başları dolmuş və dünyadan heç bir xəbəri olmayan əsnafımızı yada salıb, indi onların əllərində müsəlman qəzeti oxuyub, rus, alman, fransa, ingilis mübahisələrini eşidib öz-özümə deyirəm ki: “Pərvərdigara, dərğahına şükür!”.

Keçmişdə ağlaşmaya getməkdən başqa bir şey bilməyən və oğlu dərş oxuyandan sonra ağzını suya çəkən arvadlarımızı yada salıb, indi qızının bu klasdan o biri klasa keçməsi üçün məktəbə yüyürüb müəlimlərə yalvaran arvadlarımızı görüb öz-özümə deyirəm ki: “Pərvərdigara, dərğahına şükür!”.

Keçmişdə boş vaxtını bomboş qalan teatrlarımızı və yainki bir neçə nəfər tamaşaçı ilə üç-dörd nəfər artistin camaatdan xəlvət qısıla-qısıla və qorxa-qorxa teatra getməklərini yada salıb və indi teatrımızı, qoca, cavan, bəy, hacı, arvad və kişi ilə ağzına qəder dolmasını görüb, öz-özümə deyirəm ki: “Pərvərdigara, dərğahına şükür!”.

Keçmişdə əcnəbilərin zor ticarətini və müsəlmanların hisli-paslı və içində üç cüt bir tək qoz olan dükanlarını yada salıb, indi özümüzün böyük-böyük mağazalarımızı və şirin-şirin alverə öyrəndiyimizi görüb, öz-özümə deyirəm ki: “Pərvərdigara, dərğahına şükür!”.

Mənə deyəcəklər ki: əh, nə olsun, indi də köhnə mədrəsələrimiz, avara və sərgərdən balalarımıza həna yaxmaq öyrədən mollalarımız, dünyadan bixəbər əsnafımız, ağlaşmaya yüyürən arvadlarımız, boş teatrımız və bişür alış-verişçilərimiz vardır.

Onda cavabında deyirəm ki, o vaxt onlar “var idi” “bunlar” yox idi, indi “onlar da var, bunlar da var”, bir az dəxi əcəl macal versə, görərik ki, “onlar” yoxdur, “tək bunlar” var. Mən ki buna inanıram, sən istəsən inanma!

MÜƏLLİMƏ

Onu göndərdilər ki, azarlamış müəllimin yerini hələlik dolandırın.... Müəllimə özü rus, şagirdlər müsəlman.

Əvvəl gün dərs otağına girdikdə, uşaqların çirkli paltarlarından gələn iydən az qaldı ki, burnunu tutub çıxsın. Ətir və ənbərə öyrənmiş olan bu cür iylərə dözmək istəmirdi. Şagirdlər tərəfindən gətirilib mizlərin içində gizlədilmiş olan İran şirniyyatının (zəfəran, mixək, darçın, hil kimi) qoxuları uşaqların üst-başından çıxan çirk və piy iyinə qatışib, onsuz da əlliyyə qədər adamın nəfəsi ilə pozulmuş havanı daha da bədtər etmişdi.

Heç süpürülməmiş və yainki süpürülən kimi zibillənmiş olan döşəmənin üzündə toz-torpaq, yeyinti qırığı, uşaqların əyni-başı cırıq-cırıq, başlarında yekə-yekə papaq və çirkli yaylıq, müəllimənin təmizliyə öyrənmiş olan gözlərini incidirdi.

Səs-küy, anlamadığı bir dil, qışqıq, lüzumsuz gülüş binəvanın musiqiyə öyrənmiş qulağına çox fəna təsir edirdi.

-- Mən buna dözə bilmərəm, -- deyib müəllimə istədi ki, çıxıb getsin. Lakin qalmağa məcbur idi, yoxsa gələcək ümidləri zay ola bilərdi.

Dərsə başladı.... Uşqlar rus dilini bilmir, bu dediyini onlar, onlar dediyini bu anlamırdı. O idi ki, klasda uşaqları nizamla saxlamaq mümkün deyildi. Bu hər nə deyirdisə, uşaqlar öz bildiklərini edirdilər.

Belə pərişan və qat-qarışıq bir mənzərə içində bir şey müəllimənin diqqətini cəlb etdi. Uşaqlardan küncdə oturan bir nəfəri bu nizamsızlığa heç qarışmayıb, dinməz-söyləməz oturub kamali-ədəblə dərsə qulaq asırdı. Əyninə baxdıqda, bu, bir kasıb balası idi, amma üzündə nəcabət asarı var idi. Bundan heç bir nalayiq hərəkət baş vermirdi.

Sözsüzdür ki, bütün klasın içində müəllimənin xoşu gələn bir şagird var idisə, həmin bu Əlisəfdər idi; özü də yoldaşlarından rusca çox bilirdi və yaxşı xətt ilə yazırdı.

-- Allahın altında bunun əyni-başı düzəlmiş olaydı, -- deyib müəllimə hətta bu fikirdə oldu ki, Əlisəfdərə paltar tədarükü görsün. Amma o biri uşaqlar müəlliməni çox incidirdilər. Özləri də klasda papaqlı otururdular.

-- Bu saat papaqlarınızı çıxarın, -- deyib müəllimə uşaqların üstünə qışqırdı. Onun əmrini anlayanlar papaqlarını çıxartdılar, anlamayanlar da o birilərinə baxıb başlarını açdılar.

Lakin burada bir şey müəlliməni heyran qoydu. Onun dostu Əlisəfdər papaqlı oturmuşdu. Müəlimə təəccüblə ona baxıb, "Sən də papağını çıxart" -- dedi. Lakin o heç tərpənmədi, ancaq qıpqırmızı qızardı. Şagirdlər səslərini kəsib bütün diqqətlərini bu fəqərəyə cəlb etdilər. Klasda dərin bir sükut əmələ gəldi. Müəllimə dost tutduğu şagirdin bu itaətsizliyindən qəlbi sınımış halda, ona tərəf gedib, öz əli ilə onun papağını çıxartdı. Bu halda uşaqlar hay-küy saldılar ki, az qaldı otaq dağılsın. Müəllimə bilaixtiyar geri çəkildi və az qaldı ki, özündən getsin. Lakin ona əsər edən uşaqların vəhşi qışqırığı deyildi.

Bəs nə idi?

Əlisəfdərin başı keçəl idi.

DİNMƏ VER PULU

- Salaməleyküm, yoldaş!

-- O... Əbdülkərim!.. Əleyküməssalam. Necə varsınız? Keyf, əhval?! Uşaqlar və kənd əhli necədirlər?

-Ay yoldaş... Necə olacaq, elə əvvəlki kimidir də!.. Ancaq qəhətlik, fəqirlik...

- Yaxşı, Əbdülkərim, bircə de görüm mənə, strajniklər yenə əvvəlki kimi çapıb aparırlar?..

- Ay yoldaş! indi strajniklər əvvəlkindən də yaman çapqınçılıq edirlər və artıq payədə. Bəzi vaxt gəlirlərki, pristav töycü pulu istəyir.

Biz deyəndə ki, atam-babam zalımsınız, heç olmasa bir insafılı zalım olunuz, deyirlər ki, oğurluq elə, amma insafını əldən buraxma... İndi, siz də soyub aparmışsınız, bir möhlət verin bir az özümüzü düzəldək, yenə gəlib aparın... Bimürüvvət oğlanları razı olmayıb, şeymeyimizi götürüb bayda! Demək istədilər, hər yerə göz yetirdilər, dörd gözlü olub, marıtladılar, hisli sacdan, sınıq tabaqdan, oxlovdan, şikəst çıraqdan, yırtıq keçədən, nimdaş çanqdan, xalçasız hanadan, dəhrədən, bir qəbzə bıçağından başqa, evdə bir şey tapmadılar. Keçən illərin mis qabları, yorğan-döşək və xalçaların dadları damaqlarında qalmış idi...

Hə... axır ki, evdə bir şey tapmayıb, bayıra çıxırlar, şovqərib, mirasa qalmış toyuqlar qa-qa deyib çıxırmağa başlayır və strajniklər luthatut.

Toyuqların ayaqlarını sarıyıb aparırlar... Deyirəm xudaya bu nədir?

Bunu deyib, həmsöhbətim bir ah çəkib, xudahafiz edib getdi. Töycü öhbətini açdım, yadıma bir şey düşdü: görək bizim boynumuzdan da bu dinməvər, danışmaver, tərpənməvər, baxmaver, eşitmə-

ver, bilməvər və ilaxır... və bir də çaypulu və papiros adlanan töycülər götürüləcəkmə? Bu məmuriar, polis əhli və qeyri çinovnik əhli o qədər "çay və papiros" pulu alıblar ki, camaat bu pulların verilməsini adət və vəzifə edibdir və görürsən elə yerdə elə ittifaqda məmura oxşayan kimsəyə təklif edir ki, əsla lazım deyildir. Məsələn, keçən seçkidə evlərin kirayənişinləri və ümumən - "bütün şəxslərin" (bizim haqq intixab üsulu elədir ki, iyirmi dörd il on bir ay iyirmi doqquz günlük sinni olan, yaxud bu axır senat bəyannaməsinə mülahizəni mətbəxsiz əlahiddə qapısız və bir ildən əskik, məsələn, 11 ay 20 gündən bəri kirayə tutulmuş evdə olan kirayənişin yarım adam hesab olunur) siyahısını tərtib edəndə evin sahibi Hacı Dümün yazıçısını yanlayıb deyir: "Bəy, çox təvəqqe edirəm ki, yaxşı yazasınız...Əgər... istəsəniz... sizə bir qədər "papiros pulu"... verərəm".

Yazıçı cavab verdi:

- Əmi, mən bunu yazmağım əvəzinə pul almıram... Bu mənim vəzifəmdir. Mən bunu yazınağa borcluyam.

Bədbəxt camaat, gör rüşvətçi məmurların xasiyyətlərinə Özünü necə adətləndirib!

Oğru, xırsız istər ki, həmişə gecə qaranlıq və zülmət olsun ki, "kəsbkari fərəqi" eləsin...

İndi bizim məmurlar da əllərilə də, ayaqları ilə də və başları ilə də səy edirlər ki, camaatı zülmetdə və avamlıqda baqi eləsinlər ki, belə-belə sözləri aşkar olmasın. Hətta bir pristav "vətənpərəstliyindən" savadlı gəncləri görəndə gözləri çıxırdı, tükləri biz-biz dururdu və belə savadlının "divanxanaya", yəni "ədalət çeşməsinə", işləri düşəndə ağa pristav ona: "Səndən zəhləm gedir" - deyib qovardı. Amma savadsızlara pristav himayə edib, bir sərnic süd, yaxud bir bəsti bal, ya ki, yüz yumurta əvəz alar idi... Pristavın bu mücahidliyinin nəticəsi bu oldu ki, savadlı kəndçi qol çəkmək, kağız imzalamaq lazım gəldikdə "xeyr, mən savadlı deyiləm" - deyib özünü avam göstərirdi ki, pristavın qəhərinə düşər olmasın...

Xudavənda! Sən Özün bizi belə məmurların şərinədən hifz elə.

PİŞİK

Uşaqlıqda nənəmiz bizim üçün bir nağıl deyərdi. O nağılın başı bu idi ki: bircəciyi var idi, bircəciyi yox idi, bircə qarı var idi. Bir gün getdi su üstə, sürüşdü düşdü buz üstə.

Dedi: - Ay buz, sən nə zalımsan?

Buz dedi: - Mən zalım olsaydım, gün məni əritməz idi!

Dedi: - Ay gün, sən nə zalımsan?

Dedi: - Mən zalım olsaydım, üstümü bulud almazdı!

Qərz bulud da bir başqasına zalım deyir, axırda hamıdan zalım pişik çıxır. Amma hər kəs nağılın axırınacan eşitməyə, təəccüb qalar ki, qarının yıxılmasının pişiyə nə dəxli var?

İndi müsəlman qəzətlərinin bağlanmağında hər kəs bir tərəfi müqəssir hesab edir. Biz də başlayaq soruşmağa, görək təqsirkar kimdir?

- Ay əmələlər, niyə tətillərdiniz, siz nə zalımsınız?!

- Biz heç zalım deyilik, Bizim zəhmətimiz çox, məvacibimiz az, xərcimiz çatmır. Qəzetçilər zalımdırlar ki, məvacibimizi artırmırlar.

- Ay qəzetçilər, siz nə zalımsınız? Niyə əmələlərin məvacibini artırmırsınız?

- Biz zalım deyilik. Zalım millətimizdir, əgər millətimizin yüzdən biri qəzet oxusa, Qafqazda yarım milyon müştərimiz olardı. Onda biz də əmələyə nə qədər məvacib istəseydiklər verə bilərdik.

- Ay millət, siz nə zalımsınız, niyə qəzet oxumursunuz?

- Biz zalım deyilik, bizim savadımız yoxdur ki, qəzet oxuyaq!!!

- Bəs niyə uşaqlıqda məktəbə getmədik ki, savadsız olduq?

- Getmişik, hamımız uşaqlıqda məktəbə getmişik və beş-altı il də "Əlif işən" demişik. Bununla belə indi yenə heç zad bilmirik.

- Bəs niyə özgə millətlərin uşaqlarını hankı biri üç gün məktəblərinə gedirsə, öz dilində hər cür oxumaq, yazmaq bilir?

- Onların öz dilinə görə asanca əlifbalı var, məktəbə getməmiş elə evdə də öz özündən hürüfləri tanıyırlar. Zalım bizim əlifbamızdır!

Doğrudan da belədir. Billah belədir! Qəzetlər yerimir camaatın savadsız olmağına görə. Camaat savadsızdır əlifbamızın pisliliyinə görə.

Məni dünyada bir şey çox yandırır. Məsələn, üləməyə söz demirik, çünki vərəşəyi-ənbiyadırlar; Seyidə söz demək olmaz.

- Zəçəm?

- Çünki əksəri övladi-peyğəmbərdirlər: falçıya söz demək olmaz, cındıra söz demək olmaz, çünki müsəlmanıq, etiqadımızda cin var.

Bircə bilmirəm bu ərəb əlifbası nədir ki, tovqılənət olub keçib boğazımıza?! Niyə cəsarət edib onun boynunun ardından vurub, salınırq eşiyə?..

Ay canım, yenə dualar üçün, ərəb yazıları üçün, şəriət işləri üçün ərəb əlifbası olsun da. Axır belə bizim bu öz türk dilçiyəzimizə yara-yan bir əlifba düzəltsek, yəni qiyamət qopar? Qafqazda sənə yüz min bisavad müsəlman göstərim ki, nə məktəb görüb və nə uşqol. Amma tamam

miğədanların və restoranların qapısında vivceskaları və içərisində stolların nömrələrini oxuyurlar və bir yerə məktub göndərəndə paketin üstünü də özləri yazırlar. Rusca qəzetlərin hərflərini də oxuyurlar. İntəha dilini başa düşmərlər. Nə olar, yəni biz də öz dilimiz üçün bir elə asan və hər səslərimizə görə bir hərfi olan əlifba düzəltsek, onda ərəblər gəlib bizi Qafqazdan qovarlarmı? Yəinki bir günəhi-kəbir etməmiş olarıq. Görəsən təzə müəllimlərimiz o qədər kordurlar ki, bu böyüklükdə nöqsanı görmürlər? Əyər görürlər, bə nə üçün dinmirlər. Hər kəs mərc gəlir gəlsin, bu gün siz mənə öz türk dilimizə yarayan mükəmməl bir əlifba verin, on ildən sonra mən sizə tək Qafqazdan yarım milyon qəzet müştərisi verirəm.

Hə, əyər hünərin var, gəl mərc eləyək. Onda bilərsiz ki, müsəlman qəzetlərinin bağlanmasına səbəb nə əməldir, nə qəzetçilər, nə camaat Qarı nəninə buz üstündə yıxılmağına səbəb pişikdir. Qəzetlərin bağlanmağına səbəb əlifba!

Di gol büz dodaqlarını, gül nə qədər güləcəksən!

AYRI SÖHBƏT

M ə ş ə d i D a d a ş. Kəblə Qasım nə belə dərin fikrə cumubsan?

K ə b l ə Qasım. Ay Məşədi, ovqatım nəhayətdə çox təlxidir.

Məşədi Dadaş. Niyə bala, sənə nə olub ki, səhərdən sınırsırğını sallamısan?

K ə b l ə Qasım. Daha nə olacaq. Bundan sonra evimiz yıxılıb, qapımız bağlı qalacaq; balalarımız da çöllərdə səfil-sərgərdan dolanacaqlar. Ax, ax, Allah bəisin evini yıxıb, balalarını mənim balalarım kimi çöllərdə qoysun.

M ə ş ə d i Dadaş. Kişi, nə çox ahu-zar eləyirsən? Nə olub sənə məgər? Olmaya şəhər dumasının yaman günlərinə və camaatın sahipsizliyinə belə ağlayırsan? Yoxsa şəhərimizdə təzə açılan bankın üzvləri sənə də kredit (etibar) açmaq üçün kəlləqənd təmənnasında olublar? Olmaya haman ağalar oranı da şəhər idarəsinin. Kökünə salmaq istəyirlər ki, guya... gərək onlara baş əyilsin? Ay kişi! Niyə dinmirsən? Görünür ki, dərdin lap yekədir? (Kəblə Qasım ağlayır.) A kişi, bir deginən görüm axır sənə nə olub? Olmaya keçən gün "Məktəbi-xeyriy-

368

yə"də imtəhan üstündə bir-birilə boğuşan müəllimlərin, "müdir"lərin halı səni ağladır?

K ə b l ə Qasım. Ay başına dönüm, Məşədi Dadaş, iş elə budur da! Belə bu gün oğlum məktəbdən gəlib, çəkməsini atdı taxçaya, sonra da başladı özünü yerdən yerə sürtməyə. Mən və uşağın anası uşağı güc ilə ovudandan sonra

soruşduq ki, balam nə olub? Dedi ki, ata, bu gün učitellərimizin ikisi də, məktəbin qeyrətli komisiyonlarına ultimatom veriblər ki, ya gərək onlardan birisi məktəbə müdir olsun, ya da ki, üç günə kimi məktəbi bağladacaqlar. İndi mən də bundan ötəri ağlayıram ki, balalarımız çöldə qalacaqlar. Daha müəllim tapılmayacaq, uşaqlarımız da quli-biyabani olacaqlar.

M ə ş ə di Dadaş. Kişi, elə bu?

K ə b l ə Qasım. Bəs bu azdı?

M ə ş ə di Dadaş (bir az fikirdən sonra), Doğrudan da. Filankəs ilə mən də fikirləşirəm ki, bu çox böyük bədbəxtlikdir; Allah axırın xeyir eləsin!

İkisi. Amin!

MƏZHƏKƏ

Kəndlinin biri buğdasını, baramasını aparıb bazarda dəyər-dəyməzinə satıb bir dənə at, bir dənə eşşək və əyninə də bir dəst paltar alıb, evinə tərəf gedirdi....

Bir nəfər bəy bunu gəndən gördü və təəccüb elədi ki, kəndlinin həm atı var, həm də eşşəyi. Daldan kəndliyə yaxınlaşıb başına elə bir qapaz saldı ki, kəndli ancaq bir saatdan sonra ayıla bildi və ayıldandan sonra da baxıb gördü ki, eşşək yoxdur.

Yasavul kəndlinin atına baxıb şikayətinə qulaq asdı, amma şikayət "haqqı" az olduğuna görə, kəndliyə bir neçə dənə qamçı çəkdi və dedi:

-- Bağla atını burada, get ətrafı gəz, bəlkə eşşəyin tapıla.

Kəndli atını yasavula tapşırıb, eşşəyi axtarmağa getdi. Çox gəzdi, çox dolandı, hərçənd bəyin qapısında bir eşşək gördü ki, öz eşşəyinə çox oxşayırdı, amma o cürə şeyləri fikrinə gətirməyə cürət eləmədi.

Və qayıtdı ki, bəlkə yasavul bir kömək eləyə, amma nə yasavuldan və nə atdan bir nişan da görmədi.

Kəndli xofa düşdü, elə bildi ki, bunlar hamısı yuxudur. Onun üçün özünü çimdiklədi ki, ayılsın, amma gördü ki, xeyr, yatmayıbdır.

Bikef və bidamaq bir çayın qırağında oturub evinə qayıtmağa utanırdı. Gördü ki, bir nəfər sarıqlı gəlir. Kəndli durub ikiqat əyildi və yenə bidamaq yerinə oturdu. Sarıqlı dedi:

-- Nədir ki, belə bidamaqsan?

Kəndli ağlaya-ağlaya əhvalatı nəql elədi.

Sarıqlı bunun təzə libasına diqqət yetirib dedi:

-- Mən sənə əlac edəərəm.

Yazıq kəndli şadlığından bilmədi ki, nə qayırsın, özünü yıxdı sarıqlının ayağına. Sarıqlı dedi:

-- Sənin atını da, eşşəyini də cin oğurlayıbdır və cin də sənin bu libasındadır. Ona görə bu libası ovsunlamaq lazımdır. Və illa başına çox bəlalar gələr.

Kəndli cin adını eşidən kimi dəlitək paltarını çıxardıb tulladı. Sarıqlı bir dua oxudu və dedi:

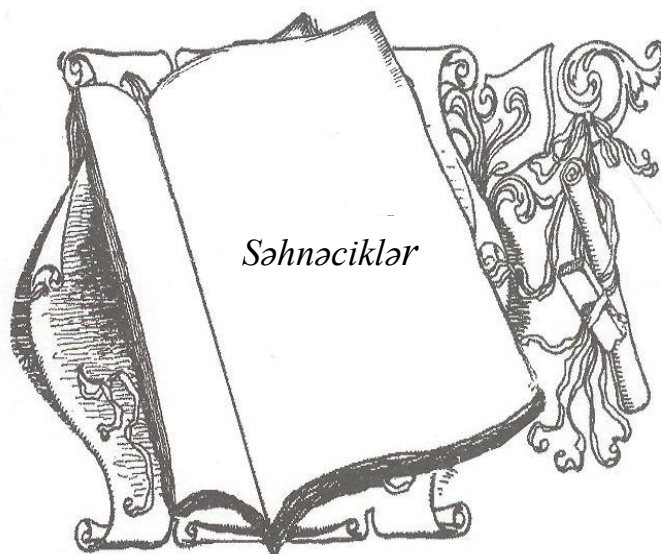
-- Bir qədər yat.

Onsuz da it kimi yorulmuş kəndli başını yerə qoyan kimi yuxu basdı və yuxusunda gördü ki, eşşəyi də, atı da tapılıb, kişnəyə-kişnəyə bunun yanına çapırlar. Kəndli sevindiyindən elə çığırdı ki, öz səsinə oyandı və oyanıb gördü ki, nə sarıqlı var, nə paltar.

Binəvanı dəhşət basdı. Əlinə bir çomaq alıb özünü qoruya-qoruya kəndinə yetirdi. Xalq yığılıb dedilər ki, a kişi, dəli olubsan nədir? Lüt gəzib özünü qoruyursan?

Dedi:

-- Atımı oğurladılar, eşşəyimi oğurladılar və paltarlarımı oğurladılar. İndi qorxuram ki, özümü də oğurlayalar.

KƏLƏKBAZLAR

M i r z ə Bədnamülməmalik ilə qaspadin İvanın söhbəti.

B ə d n a m ülməmalik. Adə İvan, bu nə işdi ki, bizim başımıza gəldi?

Q a s p a d i n İvan. Əşi, Allah yapon Susimaya lənət eləsin ki, məni də, səni də kələyə saldı.

B ə d n a m ülməmalik. Bu sən öl, doğrudur! Səni də məni də kələyə saldı!

Qaspadin İvan. Yaxşı, bəs sənin fikrin nədir?

B ə d n a m ülməmalik. Fikrim?.. Əgər belə olsa, qoyub qaçmaq.

İ v a n. Yox, mən qaçmaram, amma... sən öləsən, bu saat əhvalım çox yamandır, yenə gəlib, kəsdiriblər qapını, yapışblar boğazımdan, "ürəyimin dalında bir köpük pulum da yoxdur ki", bəri soldat zor ilə özümü xilas eləyim.

B ə d n a m ülməmalik. Buy, bəs mən səndən bir az borc pul istəyəcək idim, İvan dadaş!

İ v a n. Əşi, sənin də borc istəməkdə heç əvəzin yoxdur! Gözlə, heç kimdən alma, sonra mən verərəm, qoy, görək bircə başımıza nə çarə qılaq. (Bu hində bunların yanına ingilis Con-bol gəlir.)

C o n - b o l (gülə-gülə). Hi, quyuğunuz qapı arasında qalıb, ay lotular!

Bədnamül məmalik. Aman günüdür, Con-bol dadaş, gör bir əiac eləyə bilirsənmi?!

İ v a n. Ey əbləh, elə kələyi sənin başına gətirən Con-bol deyil idimi? Sənin nökrələrin üzünə ağ olanda, onlara fısincan pilovu verən bu deyil idimi?

C o n - b o l (bic-bic gülür və əllərini cibinə salıb, pul cıqıldadır). Sən nə bilirsen ki, Bədnamülməmalikin canını qurtaran da mən olmayacağam?

B ə d n a m ülməmalik. Bəli?!

C o n - b o l. Vallah, sən öl, hələ deyəsən İvana da yaxşı köməyim dəyəər!

İ v a n. Görək yenə nə kələyin var?

C o n - b o l. Kələk filan yoxdur, doğru sözdür ki, deyirəm.

İ v a n (bir az irəli durub). Axi nə qayıra bilərsən?

Bədnamülməmalik (bir az irəli durub). Doğrudan danışırısan, yoxsa zarafat eləyirsən?

C o n - b o l. Yox, zarafat eləmirəm, qulaq asın deyim... Mirzə Ələsgəri tanıyırsınız?

İ v a n. Yaxşı tanıyıram!

Bədnamülməmalik. Yəni bizim Mirzə Ələsgəri? Elə mən onu bu saat yerdə-göydə axtarıram.

C o n-bol. Yox, onu sən axtarma, çünki yanına qoymazlar, qoy elə bizdə qalsın. İş burdadır ki, onun sizin yerdə yaxşı nöqərləri var. Belədir, belə deyil?

İvan və Bədnam. Belədir, düzdür, doğrudur; amma nə olsun?"

C o n - b o l. Bir də sənin yerində mənim və haman bu İvanın bir neçə dəlillə və dəlilləkləri var. Belədirmi İvan?

B ə d n a m. Belədir, düzdür, doğrudur, amma nə olsun?

Con-bol. Ta nə var, nə olacaq, Mirzə Ələsgər onlara deyir ki, nöqərlərimə yazaram ki, Bədnamülməmalikin yerində bir qalmaqal salıb, sənin və İvanın orada olan dollallarını və dəlilləklərini xubunca əzsinslər. Onda mən ilə İvan əlbir olub, gələrik sizə və başlarıq sizin camaatı qırmağa ki, nə üçün bizim adamlara sataşırsınız. Onda araya bir vur-çatlasın düşər. Elə ki, vur-çatlasın düşdü, onda sən Bədnamülməmalik bir yanda öz bildiyini elərsən, o İvan da bu yanda öz bildiyini. Mən Con-bol da bir yanda öz bildiyimi eləyəm və habelə Bədnam dadaşın canını qurtarıq. O ki qaldı sənə, İvan, sən də boğazını üzən adamlara deyərsən ki, balam, hələ bir az gözlə, indi başım bərk qarışıqdır, qoyun sonra danışarıq. Onlar da baxıb görəcəkdirlər ki, doğrudan da sənin başın qarışıqdır, əl çəkib duracaqlar, aqlınız nə kəsir?

B ə d n a m ülməmalik. Mən razıyam!

İ v a n. Mən də razıyam!

C o n - b o l. De, buyurun gedək.

(Gedirlər.)

HÖKUMƏT VƏ DUMA

Bir pərdəli komediya

Hökumət (minnət gözləmək səsilə). Hə, lotu gördün? Yenə səni çağırdım, yığdım Peterburqa, yaxşı elədimmi?

D u m a. Yaxşı elədin, ancaq təvəqqe edirəm ki, mənə minnət qoymayasan.

H ö k u m ə t (guya inciyib). Hə! Sözüənə bax, mən ölüm. Di gəl bundan sonra xalqa yaxşılıq elə!

D u m a. Sən bizi ondan ötrü yığdın ki, çünki daim...

H ö k u m ə t {öz-özünə}. Tazadan işə düşmədim?! (Dumaya) Yaxşı, indi sənin sözün nədir?

D u m a. Sözüüm odur ki, hələ irəli otur hesab çəkək.

Hökumət (öz-özünə). Bu nə kələk idi, abasınıza dönüm! (Dumaya) Balam, nə hesab?

D u m a. Necə nə hesab? Bəs bizi şoraba qoymağa çağırımsan?

H ö k u m ə t. Yox əşi, bir gələn məni də döyün, vallah zərrə qədər sizdən qorxmuram.

D u m a. Əlbəttə, sən bir igid oğlansan, sənən yaxşı voyenni polojeniyaların var, ondan "voyenni polevoy sudların var, qərz çox zirəksən. Ancaq bunların hələ mətləbə daxil yoxdur. Sən bir gəl əvvəl hesabımızı çəkək, sonra igidliyindən dəm vurarsan.

Hökumət. Ağzına bax, mən ölüm, uşaqcığ! Mən yekəlikdə kişi durub sizə hesab verəcəyəm.

D u m a. Uşaqcığıq, ya hər nəyik - sən yığmısan, amma hər halda biz hesab dərşini çox yaxşı bilirik, arxayın ol, bizi aldada bilməzsən.

H ö k u m ə t (öz-özünə). Lənət sənə kor şeytan, dayna, bu nə qələt idi ki, mən elədim; təki, əvvəlki dumanı mən heç qovmayaydım. (Dumaya) Balam, axı vallah, billah, siz hələ mən biləni bilmirsiniz. Mənim ayağım biləni sizin başınız bilmir, nəhaq yerə mənə də, özünü də zəhmət verməyin, hesab nədir, zad nədir, qoy mən bildiyimi eləyim, siz də deyin ki, bəli, dürüst buyurursunuz, siz deyəndir!..

Duma (baş barmağını səhadət ilə orta barmağının arasından çıxarıb deyir). Ala! Yaxşı zurna çalırnsan, amma heyif ki, səsi çıxmır! Təvəqqe eləyirik ki, əngəl eləməyəsən. Qurtar! Bizə hesab ver görək.

Hökumət. Adə, vallah dinc oturun, yoxsa, and olsun o Fon-Plevenin goruna, o Trepovun qəbrinə, o Pobedonosstevin baş daşına ki, durub sizi qovaram.

D u m a. Bilirsən nə var, aşna, biz qovulmaqdan, filandan qorxan adam deyilik və sənə də bunu deyirik ki, bax, əvvəlinci дума sənənlə ancaq güləşməyə hazırlaşırđı ki, sən nəhaq yerə onu qovdun, sonra da min cürə biclik edib bizi çağırđın. Amma özün görürsən ki, bicliyin baş tutmadı. Çünki biz gələn kimi yapışdıq sənən qollarından, əgər bizi də qovub, üçüncü дума çağırnsan inan ki, o da gəlib yapışacaqdır xırp sə-

nin büğazından özün də qalacaqsan udquna-udquna. Ona görə elə yaxşısı budur ki, heç o yan-bu yan eləməyib, oturasan yerə və biz soruşaq, sən də cavab verəsən.

Hökumət (bilmir nə qayırınsın, gah ah çəkir, gah zaylanır və öz başına döyür). Evin yıxılısın fələk, bu nə kələk idi ki, məni saldın? Bu nə iş idi mənim başıma gətirdin. (Bu əsnada, "əslə rus " adamlarından Pruşkeviç meydana çıxıb, dumaya tərəf qışqırır.) Əşi, siz nə çox hərt-hərt edirsiniz, hökumət doğru deyir də nə karasınız ki, gəlib ondan hesab çəkirsiniz? Hesaba qalsa, mən sizdən min cür hesab istəyəm. Hələ bir deyin görüm, qaradavoy Qançlovu kim öldürübür?

Hökumət (sevinir). Hə, bərəkallah, sən öl, bax bu mənim işimi tikdi, ha qoçum Pruşkeviç!

D u m a (Pruşkeviç). Sən nə hədyan eləyirsən? Pravakator oğlu pravakator! İtil bu saat buradan - sürün!

Pruşkeviç. Məni qovursunuz? Məni.

Duma. Rədd ol, sürük burdan xuliqan belindən gəlmiş! İtil! {Pruşkeviç itələyib, hökumət bikiyə olur və öz-özünə deyir;}

H ö k u m ə t. Heç nə, işlər xarab oldu, kələk baş tutmadı, indi mən nə qayıram. Paxırlar açılacaq.

Qovum - vay!

Qovmayım - vay!

Hesab verim-vay!

Verməyim-vay!

Çay, Dunay, Uxay.

May, Cuhud, voyenni polevoy sud...

(Burada pərdə düşür.)

DUMANIN HALI

Bu yaxınlarda dumadan bəzi qəvanın və tənzimata dair bir islahat gözləmək hələ çətinidir; çünki дума qanunsuz bir müəssisə mövqeyini hələ işğal eləməyibdir.

Söz yoxdur ki, üzvlər məhəllərdən seçilib Peterburqa tərəf getdikləri zaman, birinci dəfə yığılıb da qanunsuz bir heyət təşkil edəcəklərinə əmin idilər; onlar özlərini həmin seçildikləri gündən qanun və tənzimat yapacaq bir işçi bilib, bu niyyət ilə də seçilmişdilər; lakin, baş vəzir Stolıpin kabinəsinin dumaya qarşı ittiqaz etdiyi rəftar və göstər-

diyi münasibət bunu aşkar etdi ki, дума özünə nə tövr baxacaqsə baxsın, amma hökumət isə onun qanunsuz bir müəssisə olduğuna hələ bu tezlik ilə inanmaq istəməyir.

Orası məlumdur ki, hökumət şurişə gəlmiş olan məmləkəti təskin etmək üçün "dinməyin, sizin üçün məclisi-məbusan açacağam" dedikdə, şübhəsiz, həmin məclisi-məbusanın qanunsuz bir müəssisə olacağını dəxi bildirirdi və onsuz da elə, bu hər kəsə məlum idi. Lakin görünür ki, hökumət bir cür vədə verib də, özgə cürə ifa etmək fikrində imiş, yəni indiyə qədər yalnız bir özünə müxtəss bildiyi qanunsazlığı bu tələsiklə məclisi-məbusana tərək edib, kənara çəkilmək niyyətindən uzaq imiş. Firqə və partiyalar arasında ümumiyyətcə böyük bir həmrəylik ilə məşhur olan birinci дума əvvəlinci günü hökumətə öz mövqə və vəzifəsini göstərib həman vəzifəni ifadə də sabitqədəm olacağını qəti nümayişlərilə elan etdi. Hökumət bunun üstündə onu qovdu və qovub da ümidini ikinci dumanın "sözü yatan" olacağına bağladı və bu ümidin hüsulu üçün birinci intixab nizamlarını təqyir edib, seçki işində verilmiş olan bir para ixtiyarları təbdü etdi; yəni o surətə salmaq istədi ki, intixabatın nəticəsində ikinci dumanın üzvləri əksərən "əsil rus" adamlarından və yaxud ittilaat və məlumatı - siyasiləri az olan "bitərəflər"dən olsun; lakin hökumət aldandı, çünki o cürə adamlar Rusiyada ços az tapıldı. Amma baihəmə hökumət belə bir sifət göstərir ki, guya öz aldanmasına inanmaq istəməyir. Bu səbəbə görə də дума üzvlərini siyasətcə bir şey başa düşməyib, qanmaz olmaqlıqda zəmm edir və bununla dəxi o tərəfə işarə etmək istəyir ki, belə, qanmaz və qanacaqsız dumadan qanunsuz bir müəssisə ola bilməz; ona görə bu cür durnanın işi ancaq vəzirlər tərəfindən sazlanan qanunları bilamübahisə və müzakirə təsdiq etmək olmalıdır.

Lakin дума vəzirlərin bu biəsas sözlərinə cavab verə bilməyəcək qədər cahil olmadığına görə, hökumət ancaq başını bulayıb çiyini atmağa məcbur olur. Məlumdur ya, əgər dumanın üzvləri siyasətcə cahildirlərsə, bütün təqsir hökumətin özündədir, çünki özü qəsdlə sədlər qurub əqilli və müttəle şəxslərin dumaya daxil olmaq yolunu kəsdi.

Bundan masəva, hökumətin dumanı əsassız sözlərlə zəmm etməkdə haqlı olmadığına bir dəlil burasıdır ki, дума özü kəndisinin bəzi əhəmm məsələlərdə filhəqiqə bir o qədər əhəmiyyətli olmadığını etiraf edərək, hökumətə təklif edirki, həman məsələlərin müzakirə və tədqiqi üçün təşkil olunmuş xüsusi komisiyonlara kənardan əhəmiy-

yətlı və bilikli adamlar çağrılısın. Lakin hökumət buna qəti surətdə razı olmayıb, bu cürə şeyi "xilafı-qanun" hesab edir.

Xeyr kim nə deyir desin; amma bircə orası doğrudur ki, hökumət bu fikrə heç razı olmaq istəməyir ki, məclisi - məbusan qanunsuz bir müəssisə olmalı və icraat işləri isə, məsuliyyət ilə bərabər hökumətə vagüzər edilməlidir.

Odur ki, indi дума hələ öz qanunsuzluq mövqeyini işğal etməyibdir: ona görə də bu tezlikdə ehtiyacatı-məmləkətə müvafiq bir qanun yazıb tətbiq edilməsini gözləməkdən isə, dumanın qovulmasına müntəzir olmaq daha düristdür.

ÖZ MƏİŞƏTİMİZDƏN BİR DRAM

ƏVVƏLİNCİ MƏCLİS

İKİ UŞAQ

H ü m m ə t ə l i. Ədə, Həsən bəy, gəl mazi-mazi oynayaq.

H ə s ə n b ə y. Nədən oynayaq?

H ü m m ə t ə l i. Lopuxdan oynayaq, hərgah mən udsam, sənə dörd lopux vurum, hərgah sən udsan, mənə üç lopux vur.

H ə s ə n b ə y. Əh, mən lopuxdan oynamaq istəmirəm....

H ü m m ə t ə l i. Di yaxşı, neynək, lopuxdan oynamırsan, gəl üz əlləmədən oynayaq. Hərgah mən udsam, sənün üzünü əlləyim, yox sən udsan, əvəzində mənim üzümü əllə.

Həsən bəyin anası. Ədə ey, o nə yava-yava sözdür ki, mənim uşağıma deyirsən?

Heç utanmırsan? Gedib indi bu bu saat nökrə deyim, gəlsin səni başına alıb elə yerə vursun ki, pırdanağın çıxsın? (Hümmətəli qaçır, Həsən bəy də anasının yanına gəlir.)

İkinci məclis. Polixsana.

P r i s t a v H ə s ə n b ə y. Gətirin görüm o dükançını! (Dükançı Hümmətəlini gətirirlər. Pristav Həsən bəy onun üstünə çığırır.) Ədə, sənün adın nədir?

D ü k a n ç ı H ü m m ə t ə l i. Bəy, məni tanımırsan? Bahalıq ili siziklə qapı-qapıya olmurduqmu?

H ə s ə n b ə y (acıqlı). Adını de görüm nədir. Artıq zəvzəmə.

H ü m m ə t ə l i. Vuy, ay Həsən bəy, nə tez bizi yaddan çıxartdın. Uşaqlıqda elə il uzununu bir yerdə oynamırdıq? Yadındadırmı, bir dəfə də anan Şərəfcahan xanımın mənə acığı tutdu, ha!

H ə s ə n b ə y (yasavullara). Vurun bu zəvzəy oğlu zəvzəyi.

Yasavullar vururlar.

H ü m m ə t ə l i. Əşi ta niyə vurursunuz? Qoy adımy deyim, dayna! Adə vurmayın, adım Hümmətəlidir, atamın adı ... yavaş vur a zalım oğlu, Molla Cəfərdir. Dayım mırıg Səfi, vay gözüm töküldü,--ala itdən məşhurdur....

Üçüncü məclis (*Beş ildən sonra. Bazarda Həsən bəy qulluqdan qovulmuş, əynində köhnə palto. Hümmətəlinin dükanına tərəf gedir.*)

H ə s ə n b ə y. Salaməleyküm, Hümmətəli!

H ü m m ə t ə l i. Əleyküməssəlam, bəy! Ancaq sən allah dükanının qabağını kəsmə, müştərilər səni görəndə hürkərlər.

H ə s ə n b ə y. Əşi, nə yaman kəmtifaq olmusan. Di elə isə o üç qəpiklik papirosun birini ver, gedirəm Qaspergilə.

H ü m m ə t ə l i. Buyur (verir.)

H ə s ə n b ə y. Sağ ol, qayıdan baş üç qəpiyini verərəm.

H ü m m ə t ə l i (əlini uzadır). Bəy, bir o papirosu bura ver!...

H ə s ə n b ə y. Neyniyirsən?

H ü m m ə t ə l i. Sən bircə mənə ver (alır, qoyur yerinə), havaxt pulun olsa, gəlib apararsan!

H ə s ə n b ə y. Əşi, zarafat eləmə, bura ver, axşamdan boğazım göynəyir....

H ü m m ə t ə l i. Yox Həsən bəy, verə bilmərəm, atamın goruna and içmişəm ki, heç kəsə nisyə verməyim. Bir də məndən sənə əmanət, heç papiros çəkmə! Vallah ... adama çox zərərdir, nahaq yerə döşünü tutur. Onun əvəzində həmişə adət elə findıq ye.

H ə s ə n b ə y (gedə-gedə). Ey bivəfa dünya!!.. (gedir).

H ü m m ə t ə l i (çırtıq çalıb oxuyur).

Yadıındadır lopux-lopux, ay balam,

Mənə vurdun lopux-lopux, ay balam.

Ay ölləm, ölləm, gedərəm Elxana....

P ə r d ə d ü ş ü r

MOİZƏ

A x u n d. Ay camaat, indi ittifaq və ittihad vaxtıdır. Bundan sonra biz görək hər bir işimizdə ittihad və ittifaqı əldən buraxmayaq. Amma onu da bilin ki, ittihad və ittifaqın əmələ gəlməsi üçün bir neçə şərtlər vardır ki, o şərtləri gözləməsən, ittifaq və ittihad əmələ gəlməz. Ay camaat, hamən şərtlərdən biri budur ki, siz görək ən əvvəl adam öldürməyi və qətl işlərini mövqif eləyib, bir-birinizlə mehriban olasınız.

C a m a a t d a n b i r i. Axund, bağışla sözüvü kəsirəm, yerdə qalan şərtlərin hamısını qəbul eləyirəm, amma əvvəlki şərtə, sözün doğrusu, mən qol qoya bilməyəcəyəm. Ona görə gedirəm, ancaq daldakı şərtlərdən arxayın olun! (Gedir.)

A x u n d. Ay camaat, ikinci şərt budur ki, siz görək ittifaq və ittihad naminə hər bir oğurluq və sirqəti bundan belə aradan götürəsiniz.

C a m a a t d a n b i r i. Axund, sözünün qabağında oğlun dursun, əvvəlki şərtinə də və yerdə qalan şərtlərinə yerinə yetirmək mənə borcudur, amma bu şərt ilə ki, indi, bu saat buyurduğun mənə vec verə bilməyəcəkdir. Ona görə məndən incimə, çünki bir bölük külfətim var, özüm də kasıbam, xudahafiz! (Gedir.)

A x u n d. Ay camaat, ittihad və ittifaq üçün lazımdır ki, bir-birini-zə tərəfdar çıxıb, mərd-mərdənə iş görəsiniz və bir-birinizin "yanını" heç vaxt verməyəsiniz və bir-biriniz üçün quyu qazıb tələ qurmayasınız.

C a m a a t d a n b i r i. Axund, qoy, bircə sözüm var, onu deyim.

Mən, nə adam öldürənəm, nə də oğruyam, amma, sözün doğrusu açıq-açıqna burada deyirəm ki, mən namərdəm, mənim atam da namərd idi. Deyirlər, babam da çox namərd imiş. Ancaq bunu mən dürrüst bilmirəm. Amma özüm namərdəm. Hərgah bu sözlərində sən namərdliyi pisləyirsənsə, onda mənə "vur nağara, çıx qırağa".

Salamat qal, çünki sənətimdən əl çəke bilməyəcəyəm.

A x u n d. Ay camaat...

C a m a a t d a n b i r i. Axund, sən allah, əvvəl mənə başa sal görüm, o əvvəlki sözlərdə danosbazlığa işarə olan bir şey yoxdur ki? Çünki bilirsen, mən bir az danos-zad yazıram. Amma bainhəmə adımı altına yazmıram, deməli, mən öz adımla heç kəsə zərər yetirmirəm. Hələ ki, xudahafiz. Yerdə qalan şərtlərin göz üstə qəbuldur.

A x u n d. Bunların hamısından sonra siz cəhd edin ki, ziyankarlıq və druyəlikdən bəri olasınız...

C a m a a t d a n b i r i. Axund, xudahafiz, mənimki də tutmadı.

A x u n d. Bunu da sizə deyim ki, dünyada mərdüməzarlıqdan pis şey yoxdur.

C a m a a t d a n b i r i. Rəhmətliyin oğlu, başına söz qəhətdir?! (Çıxır.)

C a m a a t d a n b i r i. Axund, bax, hamını qaçırdın, yerdə mən qaldım. Gör bir təhər eləyə bilərsənmi ki, aramızda razılıq olsun, çünki bu bir belə dediyin şərtlərdən hamısını qəbul eləmişəm.

A x u n d. Balam, daha sözüm qurtardı, bir onu deyəcəydim ki, hiylə və təzviri...

Yerdə qalan. Axund demə! Demə! Canım sənə qurban; yoxsa mən də qaçaram, iş xarab olar. Qoy, bəri eşidib bilən desin ki, bizim içimizdə bircə dürrüst adam var ki, o da mənəm.

İndi keçək ayrı mətləbə. "Həyat" rəfiqimizdən mənim rəfiqim "Birisi" deyir ki, "Bir-iki ucitel, bəşəxsən, Kroşevan ilə tanış olduqlarına görə, bir priqovor qayırıb veriblər Levitski təsdiq eləyib, sonra da göndəriblər Kroşevana ki, biz vəkil eləməmiş, hər kəs baydaq-zad götürsə, qəbul eləmə. Çünki baydağı ya bizim təzə müsəlman dəstəsi götürəcək, ya biz vəkil etdiyimiz şəxs. Rəvayətə görə, bunların priqovorunu Kroşevan öpüb gözü üstə qoyub, çünki bu priqovordan Kroşevanın burnuna vuruşma, təfriqə və pozğunluq iyi gəlib ki, bu da Kroşevanın proqramı ilə mütabiqdir.

Mən dünən bir türk qəzetəsində bir baş məqalə oxudum. O baş məqalənin ümdə məzmunu bax budur:

"Ay avam və fanatik müsəlmanlar, bir görün "təzə müsəlmanlar" bizim dinimizə rişxənd eləyirlər və islam dinini azadlıq kimi yaxşı şeyə zidd bilirlər, amma tək bircə mən deyirəm ki, islam dini azadlığa mütabiqdir, bunlar mənə də rişxənd eləyirlər, belə də şey olarmı?". Mən, mən Filankəs, ucitellərin priqovorunu bilmirəm, amma burasını yaqın bilirəm ki, Kroşevan lap əvvəl haman bu qəzetənin bu baş məqaləsini öpüb gözünün üstünə qoyacaq. Çünki əsil vuruşma, toqquşma, çırpışma, döyüşmə, söyüşmə, güləşmə, pozğunluq, qozğunluq, vurğunluq, təfriqə, müfriqə, cəfriqə iyi bu baş məqalədən gəlir. Bunu görək "Birisi" rəfiqim də, öz aramızdır, lotu-lotuyana, mərd-mərdana iqrar eləsin.

İTTİFAQ VƏ İTTİHAD MƏSƏLƏSİ

Bakı. Bax budur, mən sizə açıq-açığına deyirəm: hərgah bizün aramızda "ittihad və ittifaq" olmasa, - onda, sözün doğrusu, işlərimizin axın xarab olacaqdır. Bax, bu bir sözdür ki, mən sizə dedim və öz borcumdən çıxdım, indi özünüz bilin!..

Gəncə. Əvvəla, Allah sənə atana rəhmət etsin. Və saniyə, sənə dediyin sözlər bir belə həqiqətdir ki, hərgah bir kəs durub, onun əksinə danışsa - nə deyim, onda gərək sözsüz, hekətsiz namərdliyi boynuna götürə. Mən də bunu deyirəm.

Qarabağ. Bax, bu siz öləsiniz, mənim də fikrim, zikrim, gündüz axşamədək elə bu idi. Ancaq, sözün doğrusu, qorxurdum deyəm, məni qınayasınız.

Tiflis. Hərgah əlinizə çıraqla alıb, bütün dünyanı gəzəsiniz - bir nəfər adam tapmazsınız ki, desin ittifaq və ittihad pisdir!

Ş ə k i. Doğrudur!

Dərbənd. Düzdür!

İ r ə v a n. Ey milləti-biçarə! Daha, sən nə vaxta kimi öz hali pərişaninə bəsirət nəzəri salıb, nifaq və ziddiyyətdən tökülən atəşi cövr və zülmi görməyəcəksən?!

Ordubad. Bərəkallah, sən öl!

S a l y a n. Haqq sözə kim nə deyər.

Q u b a. Heç kim.

Bu hamısı pərdənin bir üzüdür. İndi baxaq pərdənin o biri üzünə.

B a k ı. İttifaq, ittihad - bunlar hamısı boş sozdur. Pəh! Mən işimi, gücümü töküm ki, bəli millətin halı pərişandır, xeyr, yalan sözdür. Hərgah mən millətəmsə, mənim keyfim çox kökdür. Yerdə qalanın canı çıxsın! Mənə nə?

Gəncə. Doğrudur, ittifaq və ittihad yaxşı söz və yaxşı da işdir. Amma adam gərək bir işi tutanda, daha da mülahizə eləsin. Hərgah bu ittifaq və ittihadın dalısı müəllimlər icrimai olacaqsə, onda, sözün doğrusu, mən əlimi yuyub çıxıram qırağa, bu cürə ittifaq ittihadansa, fərağat oturmaq min pay yaxşıdır.

Qarabağ. Bir yerdə ki, cəmi rəiyyətlərin "atası" olan bəyin sözünə bir qara qəpik qiymət qoyan olmya və bir yerdəki baqqal du-

rub bəy hüsurunda "reç" deyə və bir yerdə ki, eşşəksürənin birisi bəy ilə bərabər saat gəzdirə, elə yerdə İttifaq və ittihad danışmaq darsa, bir girvənkə simiçkə alıb, çırtlamaq yüz dəfə yaxşıdır.

Tiflis. Mən də deyirəmki, ittifaq və ittihad yaxşı şeydir. Amma, di gəl ki, gərək hökumət nə deyir. Vallah, mən mərc gələrəm ki, hərgah biz də durub xalq kimi ittihad və ittifaq qayırsaq, bir də nişan və midal görüncə qulaqlarımızın dibini görərik və halbuki cəmi vur tutduğumuz elə bir nişan üçündür.

Ş ə k i. İttifaq, yəni birləşmək deyilmi? Canım, mən birləşmirəm də! Ş a m a x ı. Bu məsələdə "böyük" sözünə baxan heç vaxt pəşiman olmaz.

İ r ə v a n və Naxçıvan. İttifaq və ittihad, bunlar hamısı lotu-potu sözüdür. Təvəqqe edirəm ki, öz işinizdə olasınız. Ordubad. Bərəkallah, sən öl!

S a l y a n. Haqq sözə kim nə deyər? Quba. Heç kim.

YUXUDA

(Komediya)

Əvvəlinci məclis

Şahın sarayında, bir qapının ağzında vəqə olur.

Ş ü c a N i z a m. Mən deyirəm ki, şahın yanına bir-bir gedək.

M ü c t ə h i d M i r z ə H ə s ə n. Neyçün? Hamımız bir yerdə girsək nə olar?

Ş ü c a N i z a m. O da yaxşı olar, ancaq....

M i r H a ş ı m. Mən də o fikirdəyəm ki, bir-bir girsək yaxşı olar!

M ü q t ə d i r i d d ö v l ə. Mən də buna razıyam.

R ə h i m x a n. Yoxsa bir-bir girib məndən şaha şeytanlıq eləmək istəyirsiniz?

Ş ü c a N i z a m. Əşi, ayıb deyilmi belə sözlər danışsən?

R ə h i m x a n. Yox, şahzadə! Mən sözü açıq danışiram. Demə ki, bu bir çöl tərəkəməsidir, qanmır, amma mən sözü açıq danışaram. Şahın özünə də açıq söyləyəcəyəm! Mən, mən ... biclik bilmərəm.

Ş ü c a N i z a m (acıqlı). Xan! Sən padşahı söylərsən!

R ə h i m x a n. Mən padşahı söymürəm! Mənim ürəyim....

Ş ü c a N i z a m (lap acıqlı). Xeyr, sən padşahı söylərsən. Sən mənə xanəzadə, şahzadəyə bə deyirsən və halonki mənim atam da, anam da məlumdur.

R ə h i m x a n. Mənim sənə atənlə və anənlə işim yoxdur ... və təvəqqə edirəm ki, hirsini basıb, top kimi açılmayasan. Mənim xasiyyətim bir qədər tündür!

Ş ü c a N i z a m (hədə ilə). Yaxşı.... Çox Yaxşı....

M ü c t ə h i d M i r z ə H ə s ə n -- Əşi, bəsdır, ayıb deyilmə, uşaq deyilsiz ha!

M i r H a ş ı m.... Bura Təbriz deyil ha! Bura padşah qapısıdır.

R ə h i m x a n. Bilirəm, sizin hamınızın fikri nədir! Amma şahı aldada bilməzsınız!

M ü q t ə d i r i d d ö v l ə. Xan, ümidvaram ki, sən mənə yaxşı bələdsən!

M i r z ə H ə s ə n. Allahın kəlamına and olsun, heç qanmıram ki, bu nə söhbətdir.

R ə h i m x a n. Sizin hamınıza yaxşı bələdəm!

M i r H a ş ı m (cibindən tənəkəni çıxarıb çubuq hazırlayır)--Xan, çubuq dartırsan?

R ə h i m x a n (etinasız). Yox, başım ağrıyır.

M ü q t ə d i r i d d ö v l ə. Məndə bir qədər başağrısı davası var, istəyirsən?

R ə h i m x a n. Yox, o davalar mənə kar eləməz.

M i r z ə H ə s ə n. İstəyirsən başağrısı duası yazım....

R ə h i m x a n. Yox, ağa zəhmət çəkmə! Mənə bütün əhvalım pərişandır.

Ş ü c a N i z a m. Xan, mən sənə xatirənə dəydim, təvəqqə edirəm ki, bu adamların içində mənə bağışlayasan. Özün bilirən ki, Təbrizin əldən getməyi nə təhər əsər eləyibdir, bir qədər dilim acı olub, bağışla xan! (yanına gedir, əl verir).

R ə h i m x a n (bu işdən xoşlanıb). Allah bağışlasın, mənə də dediyim odur ki, mən sizin hamınızdan qocayam, özümün də sənətim gündüz axşamədək cəngü cidal idi. Bir dava olurdu ki, mən basırdım, bir dava olurdu ki, mən basılırdım. İndi Təbriz davasında mən basıldım. Nə zərəri var, sabah Şiraz davası olar, mən basaram. Dediyim budur, elə şah da belə deyəcəyəm. Mənə təqsirim yoxdur, mənə sənətim belədir.

H a m ı s ı. Əlbəttə, əlbəttə, bizim heç birimizin təqsiri yoxdur, ancaq iş burdadır ki, o tərəf güclü oldu. Ona görə ... iş də belə oldu!

İkinci məclis

Şah otarında

Ş a h. Sonra nə oldu?

Ş ü c a N i z a m. Fəda olum sənə! Sonra mən Rəhim xana dedim ki, indi ki sən dava eləmək istəmirsən, onda sən Təbrizdən çıx get, ancaq qoşunu ver mənə, dava edim. Buna da razı olmadı. O tərəf isə getdikcə hücumunu artırıb, bizi dara saldı! Yenə Rəhim xana yalvardım ki, allaha baxsın, səni arada görsün, bizə kömək eləsin, qulaq asmadı. Axırda bir də eşitdik ki, Rəhim xan öz qoşunu ilə Təbrizdən çıxıb qaçıbdır.

Ş a h. Yaxşı, get o biri otağa. Mir Haşım gəlsin.

Şüca Nizam çıxır. M i r H a ş ı m g i r i b səcdə edir.

Ş a h. Söylə görək əhvalat nə tövr oldu.

M i r H a ş ı m (durur). Bi əbi əntə və ümmi! Ayağınızın torpağına fəda olum, şah! Bizim evimizi yıxan Şüca Nizam ilə müctəhid Mirzə Həsən oldu....

Ş a h. Həə!... Yaxşı, get, Müctəhid gəlsin!

Mir Haşım çıxır, M i r z ə H ə s ə n ə rəbcə sözlər oxuya-oxuya daxil olub səcdə edir.

Ş a h. Söylə görüm əhvalat nə tövr oldu.

M ü c t ə h i d M i r z ə H ə s ə n. Fəda olum sənə, dünyada hər şeyin bir başı olar və bir də ayağı. Məsələn, sən bizim başımızsan, biz də sənin ayağın....

Ş a h. Mətləbi söylə görək iş nə tövr oldu!

M i r z ə H ə s ə n. Sənə fəda olum, hərgah Şüma Nizam, Mir Haşı və Müqtədiriddövlə olmasaydı, Təbriz əldən getməzdı.

Ş a h. Yaxşı get, Müqtədiriddövlə gəlsin!

M ü q t ə d i r i d d ö v l ə. Xaki payınə qulamın canı. qurban! Şüca Nizam, Müctəhid Mirzə Həsən, Mir Haşım Təbrizi fənaya verdilər. (Gedir).

Ş a h. Rəhim xan gəlsin. (Rəhim xan gəlir). Çağırın Şüca Nizamı Mir Haşımı, Mirzə Həsəni, Müqtədiriddövləni (hamısı daxil olurlar).

Ş a h (Şüca Nizama). Bəs sən deyirsən ki, Təbrizin batmağına Rəhim xan səbəb oldu?

Ş ü c a Nizam (Rəhim xana baxıb). Bəli, şah sağ olsun!

R ə h i m x a n (acığından dişini qıcayır). Sən namərdсэн!

Ş a h. Xamuş! Müctəhid, sən də deyirsən ki, təqsirkar Şüca Nizam, Mir Haşım və Müqtədiriddövlə idi?

Ş ü c a N i z a m, M i r H a ş ı m v ə M ü q t ə d i r i d d ö v l ə. Şah sağ olsun, təqsir bu əmmaməli müctəhidin özündə idi.

Ş a h. Mir Həşim, sən nə deyirdin ki, təqsirkar Şüca Nizam ilə müctəhiddir.

M i r H a ş ı m. Şah sağ olsun, Şüca Nizamı da dedim? Görək ki, onu....

Ş a h. Müqtədirdövlə, sən də söylədin ki, Şüca Nizam, Mirzə Həsən, Mir Həşim təqsirkar idilər.

M ü q t ə d i r i d d ö v l ə. Şah sağ olsun, bəli!

M i r H a ş ı m. Müqtədirdövlə, mənə də təqsirkar bilirsən?

M ü q t ə d i r i d d ö v l ə. Bəs sən mənə nə üçün deyirsən?

M i r H a ş ı m. Mən səni deməmişəm....

M ü c t ə h i d. Yaxşı, cənab Müqtədirdövlə və Mir Həşim, sizin sözünüzdən bu çıxır ki....

Ş ü c a N i z a m. Cənab müctəhid, heç utanmadın ki, sən mənə böhtan altında....

R ə h i m x a n. Görək, Şüca Nizam, qalsın sənənlə....

M ü q t ə d i r i d d ö v l ə. Ayıb olsun sənə, Mirzə Həsən, mən səni bir adam....

Ş a h (bərkdən). Lyaxov!

L y a x o v daxil olur.

Ş a h. Bu adamları aparıb top ağzına qoyarsan. Ən əvvəl müctəhidi toplarsan.

M i r z ə H ə s ə n -- Vay, dədəm vay, ay şah, başına dönüm, sənə qurban olum, mənə yazığın gəlsin! Mənə yazığın gəlsin, sənə qurban olum, vay....

-- Ağə, ağə, ağə

M i r z ə H ə s ə n. -- Haa!... -- Nə pis sayaqlayırsan!

M i r z ə H ə s ə n. Paho!... Bari pərvərdigara, şükür olsun sənə, yaxşı ki, yuxu imiş!

-- Nə olub?

M i r z ə H ə s ə n. Balam, yuxumda gördüm ki, Təbrizi Səttarxana verib, Tehrana qaçmışıq, şah da bizi top ağzına qoydurub.

-- Ağə, elə axırda da o cürə olacaqdır. Bizi ya Səttarxan tapa qoylcaqdır, ya ki şah. Bu ikisindən xali dəyilik. Nahaq yerə özümüzü əngələ saldıq!...

QALMAQAL

Əvvəlinci məclis

T ü r k i y ə (sair dövlətlərə). Bircə siz mənim işimə qatışmayın, qoyun mən öz əlimlə öz başım olum, işlərimi də düzəldim! Yəni Siz Makedoniyanın rahatlığını istəmirsinizmi? Sizin işiniz yoxdur, mən onu rahat edərəm.

İ n g i l t ə r ə. Kişi doğru deyir, gəlin gedək, qoyun işini görsün.

F r a n s a. Mən ki, qatışmayacağam.

Rusiya. Mm m... mən də!

A v s t r i y a. İndi ki, belə oldu - mənə nə düşübdür?

Bolqariya. Doğrudan çıxıb gedirsiniz? Bəs, sizin hünəriniz elə buradak imiş, ay bişuurlar!

Avstriya. Neyləmək əzizi mən, kişiylə güc ilə demək olmaz ki, yıxıl üstünə minim. O lap ağ olar ki, (qulağına pıçddayır) amma sən... başqa məsələsən, sən bu saat əlinə bir fürsətdir düşübdür ki, hərgah şüurun olsa.

İ n g i l t ə r ə. Onun qulağına nə pıçıldayırsan?

Avstriya. Heç, deyirəm ki, elə otur, elə dur ki, heç kəs səndən inciməsin!..

T ü r k i y ə. Çox razıyam həzərat! Təvəqqə edirəm ki, sabah gəlib çörəyinizi bizdə yeyəsiniz.

Bolqariya. Saat neçədə?

T ü r k i y ə. Sən ilə dəyiləm!

Bolqariya (ağlamsınır). Məni çağırırsan?

T ü r k i y ə. Yox, sən bunlara dəxlin yoxdur.

Bolqariya(ağlayır). Görünür ki, sən məni adamlı hesab eləmirsən.

Rusiya və Avstriya (Türkiyəyə). Get onu da çağır, xətrinə dəymə.

Türkiyə. Xeyr, ola bilməz, bura xətir yeri deyil, heç görün o sizə taydırmı?

B o l q a r i y a (gözlərini silir və yavaşca deyir). Gör sən başına nə oyun gətirəcəyəm?

DÖVLƏTLƏR GƏZİRLƏR

İkinci məclis

F r a n s a. Məncə, bu gün durub Türkiyə ilə pislik başlamağın heç bir mənfəəti yoxdur. Bu gün bu kişi heç birimiz ilə düşmən olmaq fikrində deyil, mən bunu yaxın bilirəm.

Avstriya. Yaxşı, məgər mən deyirəm ki, Türkiyə ilə dava başlayaq?

R u s i y a. Doğrudur, demirsən, arama...

A v s t r i y a. Nə amma?

İngiltərə. Arama bu gün danışrlar ki, Bosna hersoqu özünə götürmək istəyirsən.

Avstriya. Kim?Mən? Əşi, aqlınız olsun, sizallah, Bosna hersoqu mən nə edəcəyəm? Mənim yerimmi azdır, adamımmı yoxdur.

A l m a n i y a. Fransanın da yeri çoxdur və adamları da vardır, amma bununla belə Fası da udmaq istəyir.

F r a n s a. Əşi, Allah mənə lənət eləsin, hərgah elə fikrim varsa.

İ s p a n i y a (Almaniyaya). Sən nahaq yerə Türkiyəyə töhmət eləmə.

A l m a n i y a. Bəs nə üçün Molla Hafizi təsdiq eləmirsiniz?

F r a n s a. Kim deyir eləmirəm? Eliyirəm. Ancaq mənim dediyim odur ki, elə olsun ki, sonra bunun içindən bir pislik çıxmasın ki, hamınız peşman olasınız.

(Bu əsnada Bolqariya gəndən görünüb qaçır və qaça-qaça çıxırır.)

Bolqariya. Vallah verməyəcəyəm! Ölsəm də verməyəcəyəm.

D ö v l ə t l ə r (təəccüblə). Bu nə işdir?

Avstriya. Adə nə olub?

T ü r k i y ə (Bolqarın dalınca yüyürür). Sənə deyirəm ki, qoy yerə!.. Qoy yerə, yoxsa daldan tolamaz da gəldi. (Yüyürür.)

Dövlətlər (onların dalınca yüyürür). Nə olub? Nə olub? Nə oğurlayıbdır?

T ü r k i y ə (dayanır və dövlətlərə deyir). Görürsünüz bu bici?

Dövlətlər. Axı nə olub? O nə götürüb qaçır?

T ü r k i y ə. Belə dəmir yolu.

Dövlətlər (iztirab ilə). Hansı dəmir yolu?

T ü r k i y ə. Şərq dəmir yolunu!

D ö v l ə t l ə r. Əşi, nə deyirsən? Ada yüyürün qoymayaq, orada bizim də payımız var, bu axmaq nə qayırdığıdır. (Yüyürlər.) Bolqariya dalına baxıb lap bərk qaçır, dövlətlər yüyürüb onu tuturlar.

Avstriya. Yavaş, hələ vurmayın.

İ n g i l t ə r ə. Bura ver oğurladığını bu saat.

R u s i y a (Türkiyəyə). Sən bir az səbrini bas, biz görək bunun sözü nədir!

T ü r k i y ə. Özünüz bilin, orada Sizin payınız da var.

Bolqariya (zıncıldayır). Əşi, vermirəm, vermirəm!..

R u s i y a. Qoçaq, sən nə üçün belə nahaq iş görürsən?

İngiltərə. Dinməz-söyləməz xalqın malım ver özünə.

Bolqariya. Əşi, vermirəm, vermirəm!

F r a n s a. Axı necə yəni vermirsən?

Avstriya. Bala, axı bu yol Türkiyənin deyil. Burada bizim də payımız vardır.

Bolqariya. Əşi, vermirəm, vermirəm.

Türkiyə (qolunu çırmalayıb). Yaxşı vermə!

A v s t r i y a. Bəlkə onun əvəzində bir şey istəyirsən?

İngiltərə (o birilərinə). Sən bunun bicilyinə bax.

Fransa. Adə bir qarın çörəkdən ötrü xalqı xataya salma, ver özünə!

Bolqariya. Əşi, vermirəm, vermirəm! -deyib ağlayır.

D ö v l ə t l ə r bir-birinin üzünə baxıb dururlar.

Üçüncü məclis sonra vaqe olacaqdı

İRAN İŞLƏRİ

Ş a h (öz-özünə). Nə tövr eləyim? Doğrudan, məclisi bir də açım mı, açmayım mı? Məşrutəni verim mi, verməyim mi? Vallah, qəribə işə düşmüşəm, heç baş açmaq olmur!

Ə m i r B a h a d ı r (daxil olur). Sənə qurban olum! Buyur, bu kağıza qol çək; bu qələm, bu da mürəkkəb.

Ş a h. O nədir? Nə yazılıbdır?

Ə m i r B a h a d ı r. Bu dəsti-xətdir və içində də yazdırmışam ki, məşrutə şəriətə xilafdır və məclis də olmayacaqdır.

Ş a h. Bəs biz vədə vermişik ki, axı bu günlərdə məclisi açaq, nəinki bilmərrə bağlayaq.

Ə m i r B a h a d ı r. Sənə qurban olum, fərman sənindir, ancaq məclisi əgər bir də açsaq, nə qədər ki, İranda molla var, yəni İranın yarısı, bir iğtişaş salarlar ki, Təbriz iğtişası onun yanında zarafət hesab olunar. Əgər mən qocanın bu sözlərinə inanmırsınızsa (ağzını qapıya tərəf tutub çağırır), Şeyx Fəzlullah, ay Şeyx Fəzlullah!

Ş e y x (daxil olur). Salaməleyküm!

Ə m i r (ona). Mollaların sözlərin şaha ərz elə.

Ş e y x. Sənə fəda olum! İran əhalisinin yarısından ibarət olan bütün mollalar mənim vasitəmlə hüzeni-alinizdən istirham edirlər ki, məşrutə verməyəsizin və məclisi açmayasınız.

Ş a h (qol çəkir). Siz deyən olsun!

Ə m i r v ə Ş e y x. Allah mübarək eləsin, inşaallah! (gedirlər).

Ş a h (öz-özünə). Qurtardım.

By əsnada i n g i l i s və rus səfirləri daxil olur, şah onları qəbul edir.

İ n g i l i s s ə f i r i. Nə tövr oldu?

Ş a h. Nə?

R u s s ə f i r i. Məşrutə əhvalatı.

Ş a h. Bu gün dəsti-xəttə qol çəkdim. Görəsən, hava nə tövrdür? Gərək ki, sizin Rusiyət indi çox soyuqdur. Amma sizin İngilis, gərək, bir az isti ola.

S ə f i r l ə r. Bəli, Rusiya soyuqdur, amma İngilis istidir. Deməli, inşaallah bu gün-sabah məclis açılar?

Ş a h. Hansı məclis?

S ə f ə r l ə r. Buyurdunuz ki, qol çəkibsiniz.... Dəsti-xətt veribsiniz....

Ş a h. Bəli, dəsti-xəttə qol çəkdim, amma məclis açılmayacaqdır! Bizim şəriət elə şeyləri haram buyurubdur. Məşrutə, donuz əti, məclis, çaxır -- bunlar hamısı bizdə haramdır.

S ə f i r l ə r. Mərənd alındığını zati-aliniz bilirmi?

Ş a h. Xeyr, məgər Mərənd alınıbdır?

S ə f i r l ə r. Bəli, Xoy da alınıbdır, Culfa da, Səlmas da, qərəz bütün Azərbaycan əldən gedir.

Ş a h. Qəribə əhvalat var imiş! Heç mən bilməmişəm! Daha nə var, nə yox?

S ə f i r l ə r. Əgər məclisi açmasanız, sizin işləriniz çox xarab olacaqdır. Bəlkə bütün İranı təhlükəyə salarsınız. Bizim məsləhətimiz odur ki, məclisi açıb,

İranı sakit edəsiniz, həm də qonşuların iştahasını artırmayasınız.

Ş a h. Bəs axı məclis şəriətcə haramdır, mollalar qoymaz.

S ə f i r l ə r. Əvvəla, Məhəmməd peyğəmbər heç bir yerdə deməyibdir ki, məşrutə və məclis haramdır. Və saniyənin sizin şəriətinizdə var ki, əgər şərab bir naxoşluğa dərmandırsa, o halda şərab naxoş üçün halaldır. İndi də sizin İran naxoşdur və bunun dərmanı məşrutədir. Ona görə biz əminik ki, şəriət buna yol verər.

Ş a h. Görünür ki, siz bizim şəriəti də əzbərləyibsiniz. Siz avropalılar çox qoçaqsınız. Xub, əmr edərəm ki, o dəsti-xətti camaata bildirməsinlər (səfirələr gedirlər).

Ə m i r B a h a d ı r (daxil olur). Sənə qurban olum, kafirlər nə deyirdilər?

Ş a h. Deyirlər ki, gərək məclisi açasan. Mən də baxıram ki, açmasam onlar bizi lap təngə gətirəcəklər.

Ə m i r (fikir edir və sonra bir qədər bərkdən). Görək kim kimi aldadacaqdır! (deyib əyilir və şahın qulağına sözlər pıçıldayır.)

Ş a h (bir az fikirdən sonra). Xub, buyurunuz fərman yazılsın və məşrutənin verilməyəcəyi elan olunsun.

K ü ç ə d ə ə h a l i:

-- Ta bərk səre-kar in ... əst

İran hələ ləng, ləng, ləngəst.

"QUYRUQLU ULDUZ"

(2 pərdəli komediya. Yaxud "Revizoru"u yamsılamaq) Əvvəlinci məclisdəki əfrad əhli-məclis.

1) H a c ı Q ə m i ş -- tacirdir.

2) C a h i l o ğ l u Q a t i l -- işi məlum deyildir.

3) Ş ə r m i s a r b ə y -- bəydir.

Pərdə qalxır

Ş ə r m i s a r b ə y (əlində rus qəzeti). Həzərat, sizi buraya çağırmaqda məqsədim sizə bir pis xəbər verməkdir.

H a c ı Q ə m i ş (kənara). Pis xəbər verən, evin yıxılısın!

C a h i l o ğ l u Q a t i l . Nə pis xəbərdir!

Ş ə r m i s a r b ə y . Göydə quyruqlu ulduz görünübdir. Budur qəzetdə yazıbdır. Haman bu ulduz bir neçə aydan sonra yerə düşüb, hər nə günahkar adam var, hamısını quyruğu ilə yandıracaqdır.

H a c ı v ə Q a t i l (bir yerdə). Bəh, bəh!... Bunu bizə neyçün deyirsən?

Ş ə r m i s a r b ə y . Bəs kimə deyim?

H a c ı v ə Q a t i l . O adama söylə ki, günah sahibidir, biz ki, əlhəmdülillah müsəlmanıq.

Ş ə r m i s a r b ə y (özü də şad olur) Əlbəttə, mən özüm də müsəlmanam və o ulduzun nə quyruğundan və nə başından qorxuram. Ancaq bunu sizə deməkdən məqsədim yenə də, hərhalda xəbərdarlıqdır ki, bəli, o vaxt ulduz yerə düşəndə vahimə etməyəsiniz.

H a c ı Q ə m i ş . Ancaq mən bilmirəm ki, o ulduzun göydə durduğu halda yerdə nə işi var?

Q a t i l . Necə? Yoxsa öz müsəlmanlığından arxayın deyilsən?

H a c ı . Arxayın olmasaydım, mən də sənin kimi həccə getməzdim! Ulduzun yerə düşməsinin o tərəfi xoşagələn deyil ki, yerdə olan günahkarları yandırır müştərilərimizi azaldacaqdır....

Ş ə r m i s a r b ə y . Bax, Hacı sən deyirsən ki, arxayın olmasaydım, həccə getməzdim. Sənin bu sözün, bağışla, ancaq məni bir qədər şəkkə salır. Çünki mən, mən Şərmisar bəy öz müsəlmanlığımdan arxayınam ki, həccə getmirəm!

Q a t i l . Əlbəttə! Mən özüm də o cürəyəm! Mən öz müsəlmanlığımdan arxayın olmasaydım, başlardım həccə getməyə, ehsan verməyə, qurban kəsməyə....

H a c ı . Şərmisar bəy, məgər sən öz müsəlmanlığından arxayınsan?

Ş ə r m i s a r b ə y . Arxayınam!

H a c ı . Bəs nə tövr arxayınsan ki, əlinə qazut alıb oxuyursan, halbuki hamın qazutu çıxardan kafirlərdir və o kafirlərdir ki, quyruqlu ulduz gəlib onları yandıracaqdır.

Q a t i l . Doğru deyir!

Ş ə r m i s a r b ə y . Ha, ha, ha, ha!... Bəs, Hacı, sən burdan Məskova gedəndə nə üçün vaqona minirsən? Məgər bilmirsən ki, vaqonu çıxardanlar da kafirlərdir?

Q a t i l . Bu da doğru deyir!

H a c ı . Mənim əlacım olsa, vaqona minmərəm. Amma sən nəinki qazut oxuyursan, hələ hətta çaxır da içirsən!

Q a t i l. Bu da yalan demir! Sən çaxır içirsən!

Ş ə r m i s a r b ə y. Doğrudur, mən çaxır içirəm və günah eləyirəm, amma bəzi vaxt olur ki, ayıq da oluram. Bundan əlavə, nə sənin kimi, hacı dörd arşında arşınayım kəf gedib, puluma haram qatmıram, nə də sənin kimi cəllad olub xalqın başını kəsmirəm.

H a c ı. Doğrudan, birdən olur ki, arşında səhv düşür, çünki ölçüdə adam karıxa bilər. Amma sən onu də ki, hər cümə axşamı oruc tuturam və bir tələbə gətirib qarnını doydururam, amma sən qumar da oynayırsan.

Q a t i l -- Doğrudur, mən az adam öldürməmişəm. Bunu da hər kəs bilir və polisiyaya da yəqindir, amma sən orasını da də ki, ömrüm olanı bir dəfə də üzümə ülgüc dəyməyibdir. Həddi-bülüğa yetəndən bəri bir kərə də olsun ajaq üstə bövl eləməmişəm! Amma sən çaxır içirsən, qumar oynayırsan, üzünü qırxdırırsan və üzdən iraq, saldat kimi də ayaq üstə divarın dibini gözləyirsən.

H a c ı -- Hələ təharət almağından da şəkkim vardır!

Ş ə r m i s a r b ə y. Mən hər nə eləyirəm öz nəfsimə eləyirəm. Amma siz xalqın evini yıxırsınız! Mənim ömrümdə əlimdən tək bir cə danə xəta çıxıbdır ki, bir gün keflənib butulka ilə Sərkis bəyin başını yarmışam və ayıldandan sonra da çox peşiman olub, ondan "izvineniya istəmişəm. Amma siz.... Ux, allah heç kafir bəndəsini də sizə rast eləməsin, yamanca ev yıxansınız.

H a c ı. Bəs sən özün qumar oynayıb, xalqın pulunu udub evini yıxmırsan?

Ş ə r m i s a r b ə y. O məni udməsin, mən də onu udməyim!

Q a t i l . Əcəb! Onda o məni öldürmək üçün gizlənməsin, mən də onu öldürməyim!

H a c ı. Vallah, o adama ki, mən səhvən arşında ona kəf gedirəm ha ... hərgah onu buraxsan, o saat mənim dükanıma yarar. Mən bilirəm bu camaatı!

Ş ə r m i s a r b ə y. Qərər, adam gərək insafli olsun. Əgər mən günahkaramsa, sən də günahkarsan, o da günahkardır. O biri də günahkardır.... Dünyada günahsız adam yox dur.

H a c ı. Bəs, günahı da savab yuyar! Odur mən bir günah buraxırımsa da iki savab edirəm. Çox vaxt üç rükət axşam namazı əvəzinə mən qəsdən dörd rükət qılıram ki, biri də artıq olsun. İndi o artıq rükətin savabı bir köpükdən hesab olunsa, gör onun pulu hara vurur?

Q a t i l. Əşi, vallah, öldürdüklərim adamların hamısının qanı mənim üçün dəryaca günah olsa da, bir adam öldürmüşəm ki, onun savabı hamısını yuyub aparar.

Məlun oğlu Qara Vəlini deyirəm ey, deyirlər istəyirmiş babi olsun!

Ş ə r m i s a r b ə y. Canım, günah eləmək bir günah, günahı da danmaq iki günah. Hamısından yaxşısı budur ki, şək-şübhədə və qorxuda qalınca, duraq burdan gedək axundun yanına, öz əhvalatımızı ona söyləyək və hər nə lazımdır, ona verək, baxsın, görsün hərgah günahımız savabımızdan çoxdursa, o halda bundan sonra başlayaq ulduz yerə düşənə qədər ibadətə məşğul olaq. Elə ki, ulduz gəlib bizdən ötdü getdi, yenə də öz işimizdə davam edərik.

H a c ı v ə Q a t i l. Çox əcəb, artıq danışmaq nə lazım, gedək axundun yanına.

(Çıxıb gedirlər)

P ə r d ə

İkinci məclis gələn səfər.

ATA VƏ OFUL

A t a (təkcə). Kordur yurdum! Kor, kor! O günə dəş düşeydi ki, mən evləndim. O günə ildırım düşeydi ki, mən belə nəslə rast gəldim! Kaş heç əvvəldən məni evləndirməyəydilər.

A r v a d (daxil olur). A, kişi, yenə nə var öz-özünə söylənirsən?

A t a. Kəs səsini, kəs! O günü olmayaydı ki, sən mənə düçar olub mənim üçün bala doğmadın, bir bəla doğdun!

A r v a d. Axı yenə bir də görüm nə olubdur, balam sənə nə eləyibdir?

A t a. Nə olacaq? Laməzhəb oğlun məni soymaq istəyir!

A r v a d. Neyçün, məgər quldurdur?

A t a. Quldurdan da pisdir! Bayaq evdə namaz qıldığım yerdə adam göndərüb ki, filan yerdə yığılıb qıraətxana açıyıq, tez on manat pul versin. Acığımdan namazı da alayımçıq qılıb, indiyə qədər acığımı soyuda bilmirəm.... Vay, kor olan yurdum!

A r v a d. Belə, təqsir sənin özündədir! Kim sənə dedi ki, oğlunu dərsə qoy? Mən min dəfə sənə dedim ki, kişi, uşağımı xarab eləmə, məktəbdə min cür biclik öyrənər, sən qulaq asmadın!

A t a. Əşi, allah sənin qardaşına lənət eləsin ki, mən boyda yekə kişini yoldan çıxartdı, zorla gədəni aparıb məktəbə qoydu, yoxsa mən olam, uşaq oxudam ki, axırda da belə laməzhəb ola? Hər gah oxutmaq istəsəydim, İrana göndərərdim ki, gedib tələbə olub gəlsin. Mən heç yerli-dibli oxutmaq istəmirdim. Hər nə başıma bəla gəlirsə, səndən və sənin qohumlarından gəlir. Allah sizin nəslinizi üzsün?

A r v a d. Yaxşı, pul verdin, yoxsa yox?

A t a. Lənət şeytana də! Ay heyvan nəslindən əmələ gəlmiş, mən xəzinəçiyəm?

O ğ u l (daxil olur). Yaxşı, pul vermədiyin bəs deyil, birdə göndərdiyim adamı söyürsən, o da gəlib xalqın içində mənə deyir ki, atan məni söydü, qovdu, mən də xalqdan xəcalət oluram.

A r v a d. Doğru deyir, pul vermədin-vermədin, daha nə söyürsən?

A t a. Arvad, arvad! Ey məluni-xəsərdünya! İndicə sən mənə tərəf dəyildin? İndi oğlunu görüb o tərəfə dönürsən, ay bimürvət? Sən o dünyada ruzi-məhşərdə nə cavab verəcəksən?

O ğ u l. Cavab verəcəkdir ki, ərim məni söyürdü!

A t a. Oğul, sən hər nə desən də, amma mənim dinimə, məzhəbimə sataşma.

O ğ u l. Mən din və məzhəbə sataşmıram. Ancaq onu deyirəm ki, hərgah sən o dünyada anamdan şikayət etsən, o da səndən edəcəkdir!

A t a. Deməli, sənin sözündən bu çıxır ki, heç o dünya yerli-dibli yoxdur? Bilirəm, bilirəm nə deyirsən, eşşək deyiləm, anlayıram.

A r v a d. Oğul, başına dönüm, sən o cürə şeylərə sataşma, dilim qurusun, gözün tutular....

O ğ u l. Ay ana, məgər mən burda dinə bir pis söz dedim? Deyirəm ki, hərgah o dünyada....

A t a. Görürsən, arvad? "Hərgah o dünyada", yəni "əgər o dünya varsa" -- demək istiyir! Əstəğfürullah rəbbivə əttövbə ileyh! Bari pərvərdigar, sən mənim günahımdan keç! Mən yazığam, bu cürə nacins ucundan məni cəhənnəm oduna yandırma.

O ğ u l. Ey on manat, sənsən bu kişini belə danışdıran!

A t a. Əstəğfürulla rəbbi və təbəileyh. Arvad, pambıq gətir qulaqlarıma tıxıyım və bu cürə küfr sözləri eşitməyim. Bu laməzhəb deyir ki, məni danışdıran puldur, yəni pul allahdır. Ay camaat, bu cürə küfrü mən heç yerdə eşitməmişdim. Bu müşikdir, pulu allaha şərikin bilir.

Ravi rəvayət eləyir ki, bir dəfə bir kəs Musa peyğəmbərin hüzuruna gəlib dedi ki, ey Musa!... Yox, mən bu kafirən bir evdə ola bilmərəm, çıx, çıx mənim evimdən!

O ğ u l. Ay ata, mən nə vaxt o cürə küfr söz dedim. Nə üçün yalan deyirsən?

A t a. Vay, ilahi? Bu atasına deyir ki, yalan deyirsən! Bu görünür ki, bütün kafirlərin bidinidir. Hərgah mən yalan deyirəmsə, bil ki, molla da yalan deyir; molla yalan deyirsə, bil ki, müctəhid yalan deyir; müctəhid yalan deyirsə, bil ki, imam yalan deyir. İmam yalan desə, bil ki, peyğəmbər yalan deyir. Peyğəmbər yalan desə, bil ki, allah yalan deyir.... Çəkil, çəkil mənim bu müqəddəs evimdən, ey kafir! Bu saat, bu saat evimizdə olan bütün qablar, boşqablar, istəkanlar, samavar, qazan, kəfkir, aşsüzən -- hamısı sənə lənətxandır. Onlar hamısı qiyamət günü hüsurə çıxıb sənə cəzanı istəyəcəklər. Çəkil, kafir, çəkil! Murdarlama bu pak olan yeri, çəkil, çəkil (yıxılır səcdəyə).

O ğ u l. Bu kişi dəli olubdur.

A r v a d. Qoy, gedim bir dua yazdırım.

GƏLƏCƏK AVROPA KONFRANSI

Müqəddimə

Bir gecə Molla Nəsrəddin yatmışdı, evinin qabağında böyük bir dava düşdü. Arvadı Mollanı oyatdı ki, gör o nə davadır. Molla durub yorğana büründü və qapının ağzına çıxdı. Dava edənlər Mollanı görüb, yorğanı onun əlindən qapdılar və qaçdılar. Haman dəm, dava sakit oldu. Molla otağa qayıtdıqda arvadı soruşdu ki, dava nə üstə idi?

- Heç, bizim yorğan üstə idi, - deyib Molla çılpaq uzandı.

Əhvalat

İngilis (Avstriyaya). Balam, sən öz yanından Bolqariyaya məzəmmət edirdin ki, dəmir yolu oğurlayıbdır, indi görünür ki, oğrunun böyüyü özün imişsən.

Avstriya. Təvəqqe edirəm ki, mənə oğru deməyəsiniz. Mən öz malıma yiyəlik eləmişəm.

Serbiya (ağlayır). Yalançıya Allah lənət eləsin! Bosna hersoqu sənə malın idi?

A v s t r i y a. Çox zıqqıldama, Bosna hersoqu mənim də olmasa, sən də deyildi. Özün də ata sərçə kimi çox atılıb düşmə. Yoxsa axırda xarabçılıq edərsən.

Qaradağ. Səndə çox oyan-bu yan eləmə, görünür ki, bizi balaca tanıyıbsan.

A v s t r i y a (rişxənd ilə). Buna bax! Heç qıçım boyda deyil ha! Bu da mənim üstümə xoruzlanır. Səni bir Qaradağ qayıraram ki, böyründən də bir Ağdağ çıxar.

Rusiya. Yaxşı-yaxşı bilirik ki, sən Serbiyadan da Qaradağdan da güclüsən. Ancaq iş bundadır ki, sən nahaq iş görübsən.

F r a n s a. Sən Yevropanın tərəzisində əl vurubsan, indi tərəzinin bir gözü ağır gəlir.

Avstriya. Hansı tərəzi?

İngilis. Belə Berlində qurduğumuz tərəzi.

R u s i y a. Həzərat, burada oturub boşboğazlıq eləmək lazım deyil, durun gedək, tərəziyə baxaq görək bir gözü nə qədər əyilibdir. Ona görə də əməl edək. Razısnız mı?

Hamısı. Razıyıq.

İngilis (Avstriyaya). Görürsən tərəzinin sən baxan gözü iki girvənkə ağır çəkir. Bu, Bosna hersoqunun ağırlığıdır. Sən gəl onu qaytar sahibinə, həm tərəzimiz düzəlsin, həm də o kişiyyə bihörmətlik olmasın. Yazıq təzə iş başlayıb, xələl yetirmək yaxşı deyil. Özü də gör ne mülayimətlə dolanır. Vallah onun yerinə ayrısı olsa idi, indi səni o baş ilə qoymazdı.

A v s t r i y a. Mininiz min söz deyəsiniz, mən Bosna hersoqu qaytaracaq deyiləm. Çünki, əvvəla o yer mənim haqqımdır, ora mən pul qoymuşam. İkinciyə qalan yerdə eşşəyə minmək bir ayıb, düşmək iki ayıb.

F r a n s a. İndi ki, belə oldu onda görək tərəzinin o biri gözünə də bir əlac olsun ki, bu biri gözü ilə düz olsun.

Avstriya. O ayrı məsələdir. Ona mən də razıyam.

İngilis. Nə tövr edək?

R u s i y a (tərəzinin boş gözünü özünə tərəf çəkir). Hərgah Dardanel boğazı bu gözünə qoyulsa, mən tərəf düzələr.

Almaniya. Türkiyədə nəki dəmir yol var hamısını qoyun mən tərəfə, düzəlməsə Messopatamiyanı da artırın.

İ t a l i y a. Mən evdə hesablamışam, Albaniya da mənə tərəf qoyulsa, mən tərəf də düzələr.

İ n g i l i s . Yəni yəqin bilirsən.

İ t a l i y a . Yəqin.

İngilis. Yaxşı onda gərək Misir də bəri qoyulsa, mən tərəf də düzələmi?

R u s i y a . Düzələr, düzələr.

F r a n s a . Bəs mən tərəf?

H a m ı s ı . Sən də gör də!

F r a n s a . Keçmişdə bizim üçüncü Napaleon deyirdi ki, Şam bizə yarar. Ağlım kəsir ki, elə indi də onu qoysaq, mən tərəf düz olar.

H a m ı s ı . Sözüümüz yoxdur.

Y u n a n . Daha mənim deməyim lazım deyil, özünüz bilirsiniz ki, Kiritd cəzirəsi də mən tərəfi düzəldər.

H a m ı s ı . O məlumdur.

F r a n s a . Çox gözəl, o halda, bir tez paylaşaq ki, məsələ həll olsun. Daha vaxtımızı zay etməyə, onsuz da "kulturnı" işimiz çoxdur.

Rusiya. Bəs Bolqariya, Serbiya, Qaradağ? Onlara nə verilsin ki, xətlərinə dəyməsin.

H a m ı s ı . Yerdə qalan da onlara verilsin. Özləri bölüşərlər... Xub, deməli məsələ həll olundu. Dağılaq.

T ü r k i y ə . Yaxşı, bəs indi mənim təklifim nədir?

H a m ı s ı . Sən... zad elə... əvvəla bizdən incimə, çünki bizim fikrimiz əsla sənə pislik eləmək olmayıb, bəlkə tərəfini düzəltməkdir. İkinciyə qalan yerdə... (elə bu yerdə qalır).

"MÜƏLLİMLƏRƏ 75 MANAT PUL BOLDUR" ŞƏHƏR İDARƏSİ

"MÜƏLLİMLƏR ÖZ İŞLƏRİNİ QOYUB ÖZGƏ İŞLƏRLƏ MƏŞGUL OLURLAR"

Boşboğazlar dərsləri

M ü ə l l i m (klasa daxil olarkən).

...(15 manat dükənçi Cəfərə)... Oturan! (11 manat yarımda çörəkçi Vəliyə)
...Duanı oxuyun görüm! (Bu elədi 26 manat yarım)... Çox yaxşı (18 manat evviyəsi)... Keçən səfər 3 manat da borclu qalmışdım.

Bu elədi) Ki dərşini deyər?... (Bu elədi) Oxu görüm. (21 manat, o da 43 manat yarım)... Həsən düz otur, biclik eləmə! (Qəssaba gərək verəm 12 manat beş şahı)... Otur yerə, indi sən oxu.

Ş a g i r d. Bir gün Həsən atasına dedi ki, ata, mənə də çəşmək al, mən də sənin kimi kitab oxuyum.

Mü ə l l i m (öz-özünə). Budur, bizim Mecid neçə vaxtdan bəri yalvarır ki, ata mənə bir çəkmə al, yazıq lap ayaqyalındır... Amma hanı pul?!

Ş a g i r d. Atası gedib oğluna bir əlifba kitabçası aldı.

Müəllim (görünürki, kişinin pulu var imiş).Yaxşı, otur. Sən oxu! (Suçuya 3 manat 87 qəpik verilməlidir, neftçiyə 4 manat 20 qəpik).

Ş a g i r d. Dedi ki, ata, mənə bir çəşmək al.

M ü ə l l i m (şagirdə). Yox, çəkmə al.

Ş a g i r d. Mirzə, xeyr, çəşmək al.

Mü ə l l i m. Hə, hə çəşmək al. Oxu... (Bu səfər də mənə 25manat çatmır, onu nə tövr eyləyim?)

Şükür, dinc otur, qulağını çəkərim! (...manat). Açın kitabları. (Yəni 25 manat çatmayacaqdır... Heç kəs də borc vermir.) Qulaq asın, təzə dərş verirəm. (Nə qayırım ev kirayəsi olmasa idi, yenə bir tövr əl-əl baş-başa çıxmaq olardı.) Düz oturun, yaxşı qulaq asın! Bu saat hesaba məşğul olacağıq! (Cibimizdə olmayan pulu əqlimizdə hesablamaq genə təsəllidir.)

Sizə bir hesab məsələsini deyəcəyəm: bir kişi (kişi şəhərimizin atasıdır) ildə... yaxşı qulaq verin! İldə... Həsən, düz otur, qələmi qoy yerə, hələ qulaq as! Hə... ildə... dürüst-dürüst qulaq verin, amma qorxmayın!.. İldə 20 min manat nəqd pul alır!!!

Şagirdlərin bəziləri. Vaxsey!!!

Bəziləri. Vay dədə vay!!!

Bəziləri. Pah atanın evinecən!

Müəllim. Bəs ildə.

Şagirdlər. Mirzə, daha demə, qorxuruq!

M ü ə l l i m. Yox, qorxmayın, heç bir xətası yoxdur. Ancaq onu bilin ki, ildə 20000 min manat nəqd put alır!

Bütün klas. Vaxsey!!!

B i r ş a g i r d. Mirzə, bəs onu nə tövr sayır?

Müəllim (acı gülümsünür). Hey, yüz o qədərini saya bilər! Yaxşı, bir də bir ayrı kişi var ki... (məsələn, mən yazıq ildə doqquzca

yüz manat pul alır... Hələ onu da nə tövr alır...), Bu az pul alan kişinin hər ay 25 manat borcu olur.

Şagirdlər. Yazıq!

M ü ə l l i m. Əlbəttə, yazıq!

Ş a g i r d. Mirzə, o çox pul alan kişi öz pulundan bir az ona versə nə olar?

M ü ə l l i m. Ay balam, nə olacaq, çox yaxşı iş olar, amma elə dərd burasıdır ki, məsələyə yaxşı qulaq asın, ayrı söz danışmayın!

Ş a g i r d. Mirzə, bəs məsələdə nə sual olunur?

Müəllim. Hə, indi sual olunur ki, həmin o 20000 manat pul alan, öz aldığı puldan 6-ca min manat kəsib versə, neçə yüz nəfər 900 manat alan kişini borcdan xilas edə bilər?

Bir şagird. Mirzə, əvvəlcə də görək, bu az pul alan kişi ki, bir ayda 25 manat borca düşür, ildə nə qədər borc eləyir?

Müəllim. Bərəkallah! Bəs onu nə tövr bilər? (Hərçənd mən yaxşı bilirəm.)

Şagird. Bir ayda 25 manat borc, bir ildə yəni 12 ayda eylər: on dəfə 25-250; iki dəfə də 25-50. 250. O da 50, eylər 300 manat.

M ü ə l l i m. Çox yaxşı, sonra?

Ş a g i r d. İndi görək, 6000-in içində nə qədər 300 var. 6000-ni 300-ə böləndə eylər... eylər 20.

Müəllim. Bəs nə məlum oldu?

Ş a g i r d. Məlum oldu ki, əgər o 20000 manat pul alan, öz pulundan...

Müəllim. İnsafa gəlib...

Ş a g i r d. İnsafa gəlib, öz pulundan...

Müəllim. Yox, sən insafa gəlib demə, onu mən deyirəm.

Ş a g i r d. Elə durduğu yerdə öz pulundan 6000 manat kəsib versə, o halda 20 nəfər 900 manat alan...

Müəllim. Və borca düşən...

Şagird. Və borca düşən adamları, borcdan xilas eylər.

Müəllim. Və o adamlar da borcdan xilas olandan sonra öz işlərini yaxşıyı görürlər.

Şagirdlər. Bəli!

Müəllim. Əlbəttə, yoxsa yazıq borc fikrinə düşsün, yoxsa öz fikrinə düşsün.

Bir şagird. Mirzə, axı o çox pul alan adam öz pulundan 6000 kəssə, onda bunun pulu azalar!.. 14-cə min manat qalar.

M ü ə l l i m (onun üzünə bir qədər baxıb). Sənin atan dumda qlasını deyil ki?

Ş a g i r d. Bəli, bəzi vaxt дума gedir.

Müəllim. Deyirəm axı... doğrudur. Pul bir qədər azalar, amma iş yaxşı yola gedər. Məsələ həll olundu. Amma... (Hər halda bu ay da 25 manat borc gəlir, vallah bilmirəm nə tövr eyliyim.)

İdarədən. Yazıq müəllim.

ORDAN-BURDAN

Şah söz verdi ki, altı günlük sülh olsun. Amma yalançı çıxdı...

Rus konsulu.

Komediyalar

I

Camaat arasında

C a m a t (çığırır). Ay Avropa, ay insaf əhli, ay insaniyyətdən dəm vuranlar, şah bizi qırır, qoymayın!

İngilis səfiri. Əşi, nə danışsınız. Belə də iş olarmı, onun nə haqqı var insan övladını qırsın?

Camaat. A başına dönüm, şah haqqı-maqqı nə tanıyır. Bizi qırır, qoymayın. Axı biz də sizin kimi insanıq.

S ə f i r. Həzərat, mən bu saat onun yanına gedib bir əxtar verim ki, heç dadı da damağından çıxmasın.

C a m a t. Balam, Allah səndən razı olsun, bizə əlac elə!

Səfir. Bu saat, bu saat. (Gedir.)

II

Şah hüzurunda

Ş a h. Gərək İranın yarısını qan dəryasına döndərəm!

Əmir Bahadır. Qurban olum bu kəlamə!

L y a x o v. Bəli, qorxutmaq, qorxutmaq lazımdır bu asiyaşılın.

S ə f i r (daxil olur). Şah, Allah saxlasın!

Əmir Bahadır. Xoş gördük, a kirvə!

Ş a h. Sağ ol ingilis, əyləş qonaq ol!

S ə f i r. Çox sağ ol, şah!

Əmir Bahadır. Nə var, nə yox?

S ə f i r. Hər şey var və heç zad yoxdur... he-he-he!

Əmir Bahadır. Xa-xa-xa, nə nazik, mətləbdir.

Səfir. Şah, camaatın hamısını birdən qırdıracaqsınız, yoxsa yarısını saxlayacaqsınız?

Ş a h. O mənim qəzəbimə bağlıdır. İstəsəm hamısını qırdıraram!

Əmir Bahadır. O, şahın öz əmrinə bağlıdır. Bu gün hökm eyləsə hamısını öldürdər, istəsə hamısını bağışlar. Bu cür işlər şahın özünə məxsus işdir. Onu heç kəs bilməz və heç kəs soruşmaz.

S ə f i r. Xeyr, siz elə güman etməyin ki, mən şahın xüsusi işlərinə müdaxilə etmək xəyalındayam. Əstəğfərullah, ancaq dediyim odur ki... yəni hamısını birdən-birə qırdırmaqdan, yarı-yarı bölmək...

Əmir Bahadır. Bəli, başa düşürəm, nə deyirsiniz. Xeyr, o babətdən arxayın olun!

S ə f i r. Bəli, çünki mənim borcum gəlib-getmək... Özünüə məlumdur.

Əmir Bahadır. Xeyr, xeyr, xatirəm olun, başa düşürəm...

Səfir. Xudahafiz!

Əmir Bahadır. Xoş gəldin, sağ ol. (Nökərə) Ay gədə, səfirin başmaqlarını cütlə!

III

İngilis parlamanda

Bir məbus, Yaxşı, bəs nə oldu? O yazıq iranlıların da və fəryadına qulaq verən oldumu? Bu barədə hökumətimiz nə qayırdı?

Vəzir Kirey. Əlbəttə! Bizim səfir şahə şiddətli bir əxtar göndərib, dövlətimizə naminə tələb etdi ki, emal və hərəkəti mərdimazaridən çəkilsin.

Məbuslar. Bərəkallah, sonra?

Kirey. Daha sonrası yoxdur, çünki biz İran işlərinə müdaxilə edə bilmərik.

Məbuslar. Çox yaxşı, indi vicdanımız əziyyətdən xilas oldu.

IV

Yenə şah huzurunda

S ə f i r (tələsik daxil olur). Sözüün doğrusu, bunun adına həddən artıq zarafat deyirlər.

Ş a h. Nə olub, nə olub?

Əmir Bahadır. Allah saxlasın kirve?

S ə f i r (acıqlı). Xeyr, saxlamasın!

Ş a h. Baba, in çə zərbə zenk əst. Məgər mən şah...ney...

Əmir Bahadır(şaha).Dinmə, dinmə, bu ingilisdidi. Zarafat deyil, qoy görək nə olubdur. (Səfirə) Babacan nə olubdur?

S ə f i r. Nə olacaqdır! Sizin yerinizdə bizim mənafeyimizə toxunulubdur. İsfahan tərəfində bir ingilisin iki şahı pulu itibdir və biri də yığılıb burnu qanayıbdır. Bu saat buna bir tədbir tökün.

Əmir Bahadır. Paho! Bu saat əmr yazaram İsfahan qubernatoruna ki, həmin pulu itmiş ingilise əhalidən yüz o qədər pul alıb versin və o burnu qanayanın da yığılmağı əvezinə həmin yığıldığı yerin sahibini iki il həbsə salsın, bəsdirmi?

S ə f i r. Yaxşıdır. (Mülayim səslə)... Bəs eşitdim ki, məşrutə vermək istəyirsiniz?

Əmir Bahadır. Bəli, verəcəyik!

Səfir.Nə vaxt?

Əmir Bahadır. Nə vaxt şah lazım bilsə.

S ə f i r. İndi vermirsiniz?

Əmir Bahadır.Xeyr, indi olmaz!

S ə f i r. Neyçün?

Əmir Bahadır. Çünki bizim şəraitdə məşrutə-qəşrutə net rabatay. Və bir də bu bizim daxili işimizdir.

S ə f i r. Əibəttə, mənim müdaxiləyə heç bir haqqım yoxdur, xudahafiz!

Axırıncı komediya

Yenə şah hüzurunda

S ə f i r. Təbrizdə bütün adamlar və bütün əcnəbilər qorxurlar ki, aclıq davası düşsün. Atlılarınıza əmr edin ki, bir neçə gün möhlət versinlər ki, şəhərə azuqə getsin.

Əmir Bahadır. Xeyr, elə iş mümkün deyildir.

S ə f i r. Onda sözün doğrusu Təbrizə qoşutı göndərəcəyik, bizdən inciməyin.

Əmir Bahadır. Bəs onda...

Ş a h. Vallah mən bunların işini heç başa düşmürəm!

L y a x o v. Zərər yoxdur, 6 gün möhlət verərik.

S ə f i r. Doğrudan?

L y a x o v. Doğrudan. (Meytini görüm.)

S ə f i r. Onda gedim deyim ki, qoşun gəlməsin. Xudahafiz!

Əmir Bahadır. Xudahafiz (acıqlı), başıma daş salasan! Elə bizim çalışdığımız odur ki, Təbriz acıdan qırılıb təslim olsun. Bu da deyir ki, möhlət verin azuqə gəlsin! Ay yazıq!

L y a x o v. Bəli, Təbrizə azuqə gəlsin, onlar da yeyib qızsınlar, ondan sonra gəl tazadan dava elə.

Əmir Bahadır. Mən burda şəhəri mühasirə elətdirib, aclıq qorxusu ilə şəhər alıram, bu da gəlibdir ki, onlara möhlət ver, Guya ki, oyun oynayırıq, "siçan yolu" ver deyir!

Ş a h. Vallah mən bunların işlərini heç başa düşmürəm!..

Bir neçə gündən sonra

Ş a h (iztirab ilə). Bəs deyirlər ki, Təbrizə rus qoşunu gəlir. Əmir Bahadır. Bəli, gəlir! Şah. Bəs ne tovr olsun?

Əmir Bahadır. Nə təfəvütü vardır? Təbriz bizim deyildi ki, mənəcə, rus qoşunu məşturəçilərdən min pay yaxşıdır.

Ş a h. Axı bəs... onlar gəlib İrani alarlar. Əmir Bahadır. Bəli, alarlar.

Ş a h, Bəs, onda biz... Əmir Bahadır və Lyaxov. Onda (çırtıq vururlar), onda...

Biya berəvim əzin vilayət mənə to.

Şah xodra be "baq" əndaz!

Şah xodra be "baq" əndaz!

MÜNDƏRİCAT

<i>Sənətkar ömrü</i>	4
----------------------------	---

OPERALAR

Leyli və Məcnun.....	17
Şah Abbas və Xurşid banu.....	44
Əsli və Kərəm.....	82
Harun və Leyla.....	116
Rüstəm və Söhrab.....	154
Koroğlu	174

MUSİQİLİ KOMEDİYALAR

Ər və arvad.....	223
O olmasın, bu olsun.....	247
Arşın mal alan	288

SATİRİK HEKAYƏLƏR

Pristav ata	329
Bir firəng ilə söhbətim.....	331
Üçüncü dəllək	332
Məşədi Kabilin Təbriz səfəri.....	334
Bazar söhbəti.....	335
Hara qaçacaqlar?.....	335
Bir dəlinin dəftərindən.....	337
Baş düşmədi.....	338
Təhsil.....	341
Balaca felyeton.....	342
Pruuşkeviç və Hacı Xudu.....	345
Qarabağın keçmiş günlərindən.....	347
Yevlax-Şuşa yolu.....	358
Söhbət.....	360
Keçmişdə və indi.....	362

Müəllimə.....	364
Dinmə ver pulu.....	365
Pişik.....	366
Ayrı söhbət.....	368
Məzhəkə.....	369

SƏHNƏCİKLƏR

Kələkbazlar.....	373
Hökumət və Duma.....	374
Dumanın halı.....	376
Öz məişətimizdən bir dram	378
Moizə.....	380
İttifaq və ittihad məsələsi.....	382
Yuxuda.....	383
Qalmaqal.....	387
Dövlətlər gəzirlər.....	388
İran işləri.....	389
"Quyruqlu ulduz".....	391
Ata və oğul.....	394
Gələcək Avropa konfransı.....	396
"Müəllimlərə 75 manat pul boldur" şəhər idarəsi.....	398
Ordan-burdan.....	401

ÜZEYİR HACIBƏYLİ SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

İKİ CİLDDƏ

I CİLD "ŞƏRQ-QƏRB"

BAKİ-2005

Buraxılışa məsul: *Əziz Güləliyev*
Texniki redaktor: *Rövşən Ağayev*
Tərtibatçı-rəssam: *Nərgiz Əliyeva*
Kompyuter səhifələyicisi: *Alianna Duxanina*
Korrektorlar: *Elmira Teymurova*
Ceyran Abbasova

Yığılmağa verilmişdir 25.09.2004. Çapa imzalanmışdır 13.03.2005.
Formatı 60x90 V16. Fiziki çap vərəqi 25,5. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 46.

Kitab "PROMAT" mətbəəsində çap olunmuşdur.